

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Тетяна Чернета

**БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО
ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ:
ВІД АМАТОРСТВА ДО АКАДЕМІЗМУ**

МОНОГРАФІЯ

Київ – 2017

УДК 787.6:78.03(477.63)"19"

Ч 45

Рецензенти

М. А. Давидов, доктор мистецтвознавства, професор,
академік Міжнародної академії інформатизації,
заслужений діяч мистецтв України

В. Я. Редя, доктор мистецтвознавства, професор

Л. В. Федорова-Коханська, професор,
заслужена артистка України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(протокол № 10 від 28.04.2017)*

Чернета Т. О.

Ч 45 Бандурне мистецтво Дніпропетровщини: від аматорства до академізму : монографія / Т. О. Чернета. – К. : НАКККіМ, 2017. – 256 с.

ISBN 978-966-452-272-1

У монографії комплексно висвітлено регіональні особливості бандурного мистецтва Дніпропетровщини, процесу професіоналізації й академізації його вагомих складових: виконавства та освіти. Значну увагу приділено аматорському й професійному виконавству на бандурі в сольному й ансамблевому жанрах, освіті, доробку майстрів музичних інструментів, концертно-фестивальній практиці бандуристів краю. На підставі детального дослідження цього явища національної музичної культури спростовано поширену думку про непопулярність бандурного мистецтва на теренах Дніпропетровської області у ХХ столітті.

Видання адресоване фахівцям у галузі культурології, мистецтвознавства, музеєзнавства, органології, викладачам, аспірантам і студентам мистецьких закладів освіти, усім зацікавленим питаннями української культури.

УДК 787.6:78.03(477.63)"19

ISBN 978-966-452-272-1

© Т. О. Чернета, 2017

© Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв, 2017

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	5
ПЕРЕДМОВА	8
Розділ 1. КОБЗАРСТВО І БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ: ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ	13
1.1. Історіографія проблеми	13
1.2. Етнографічні питання на XIII Археологічному з'їзді в Катеринославі	26
1.3. Внесок Д. І. Яворницького у справу збереження та популяризації кобзарства і бандурного мистецтва	39
1.3.1. Кобзарі в етнографічній та епістолярній спадщині Д. І. Яворницького.....	39
1.3.2. Наукова та громадська діяльність Д. І. Яворницького з популяризації кобзарства і бандурного мистецтва	59
Розділ 2. САМОДІЯЛЬНЕ БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ	84
2.1. Бандуристи-аматори як носії кобзарських традицій	84
2.2. Самодіяльні капели бандуристів Дніпропетровської області.....	105
2.3. Майстри з виготовлення бандур на Дніпропетровщині.....	115
2.4. Колекція народних музичних інструментів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького	122
Розділ 3. АКАДЕМІЗАЦІЯ БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА ТА ОСВІТИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ	135
3.1. Становлення регіональної виконавської бандурної школи в музичних навчальних закладах м. Дніпро.....	135
3.2. Концертно-фестивальна практика дніпропетровських бандуристів.....	146
ВИСНОВКИ	152
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	156
ДОДАТКИ	179

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АЗ – археологічний з'їзд

БК – будинок культури

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ДАДО – Державний архів Дніпропетровської області

ДДМУ – Дніпропетровське державне музичне училище ім. М. І. Глінки

ДДМШ – дніпропетровська дитяча музична школа

ДМШ – дитяча музична школа

ДНІМ – Дніпропетровський національний історичний музей
ім. Д. І. Яворницького

ДНУ – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

ДШМ – дитяча школа мистецтв

ІМАТ – Імператорське московське археологічне товариство

ІМФЕ НАНУ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етно-
логії ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України

ІРГТ – Імператорське російське географічне товариство

КГВАК – Катеринославська губернська вчена архівна комісія

НІЕЗ «Переяслав» – Національний історико-етнографічний заповідник
«Переяслав» м. Переяслава-Хмельницького

НСКУ – Національна спілка кобзарів України

ОКВНЗ – Обласний комунальний вищий навчальний заклад

ОНІ – оркестр народних інструментів

ПК – палац культури

СЗШ – середня загальноосвітня школа

Укр. н. п. – українська народна пісня

ВСТУПНЕ СЛОВО

Останнім часом одним з домінуючих напрямів наукових досліджень в українському музикознавстві постало звернення до різноманітних аспектів регіональних музичних культур. Така тенденція цілком природна, адже панорама цілісної культури нації включає регіональні складові. Детальне вивчення регіональних культур сприяє поглибленню уявлення про багатогранну сутність цілісної музичної культури України – масштабність, колоритну множинність відтінків, генезу та еволюцію розвитку в цілісному контексті – як загальнонаціонального явища. Адже відома історична нерівномірність і неоднозначність як політично-економічного, так і культурного розвитку географічно віддалених, колись розпорочених регіонів, що перетерпіли різновекторні впливи на своє музичне середовище.

Дніпропетровщина – край запорізької козаччини – як ні один з інших регіонів, є історично першопричетним до генези, самобутності, функціонування, розвитку і збереження кобзарства і музичного фольклору, має специфічні особливості також і щодо становлення професіоналізму, оригінальності академічної музичної культури, сформованої в контексті багатогранних культурологічних взаємозв'язків, інтеграцій, – в контексті українсько-російських, взаємоевропейських впливів, цілком може претендувати на національно-державну ідентифікацію і самовизначеність.

Разом з тим, дивно, що саме бандурне мистецтво утворило «білу пляму» в системі мистецтвознавчих досліджень – це засвідчено тотальною проігнорованістю сучасними дослідниками історичного значення XIII Археологічного з'їзду, проведеного в 1905 році у Катеринославі, у справі вивчення історії кобзарства, а також продовження аналогічних бандурницьких ідей Харківського – XII Археологічного з'їзду, що був проведений 1902 року. Не висвітлюються також події кобзарства на Дніпропетровщині, зокрема напрацювання уславленого вченого, збирача традицій національного українського музичного інструментарію Д. Яворницького.

Ці та інші прогалини з історії української інструментальної фольклористики автор долає у другому розділі монографії, в доцільному розгляді самодіяльного мистецтва Дніпропетровщини – вже у ХХ столітті, цілком вірно розставляючи парадигмальні акценти на історичних процесах і конкретиці мистецьких подій.

Вельми резонно й слушно бандурництво розглядається в роботі як дві взаємопов'язані форми виконавства – сольна й ансамблева, адже в народному побуті сакральний тип виконавства існував, як відомо, лише в найдавніші періоди, – за часів Аристотеля; тепер, вже традиційно, воно функціонує розмежовано, – у вигляді окремих процесів: виготовлення інструмента, сольне, ансамблеве і колективне виконавство, композиція.

Автором рельєфно виділено дві найвидатніші персони досліджуваного періоду: Дмитро Яворницький – видатний вчений, який найбільше зробив для збереження, пропаганди та музейної фіксації на Дніпропетровщині здобутків кобзарства, та Лідія Воріна – педагог і музична діячка, яка протягом понад 50 років у другій половині ХХ ст. присвятила відродженню різновекторного виконавства, становленню та розвитку сучасної музичної педагогіки у своєму жанрі, підготувала саме на Дніпропетровщині плеяду висококласних фахівців всеукраїнського масштабу. Підкреслимо послідовність дослідницької діяльності Тетяни Чернети, яка, крім захисту дисертаційного дослідження (2012), у рамках серії «Видатні музиканти Дніпропетровщини», започаткованої Дніпропетровською консерваторією ім. М. І. Глінки, 2009 року випустила книгу «Лідія Воріна».

Дослідження Т. О. Чернети ґрунтується на вельми солідній науковій базі – широкому спектрі тематики літературних джерел, присвячених історії й теорії народно-інструментального виконавства. Широко використана документальна база державних та приватних архівів – бібліографічні матеріали, архівні документи, періодика, епістолярій, а також спогади очевидців тощо. Не можна не відмітити залучення значної кількості неопублікованих документів, зокрема, листів кобзарів до Д. І. Яворницького. Значна колекція бандур і кобз Дніпропетровського історичного музею майже не висвітлена у наукових колах,

тож подані у додатках фотографії та здійснений авторкою опис технічних характеристик інструментарію, на нашу думку, також представляють значний інтерес для фахівців.

Заслуговує на позитивну оцінку пошукова робота, здійснена авторкою монографії при складанні додатка А «Бандуристи, кобзарі і лірники Дніпропетровщини», адже джерелами біографічних відомостей про місцевих митців стали не тільки доступні кобзарські реєстри, довідники і словники, а й наукові та приватні архіви, преса, спогади очевидців, анкетування. Крім того, в одинадцяти додатках представлено чимало автографів, афіш початку ХХ ст., фотодокументів тощо.

Досягнуті в монографії здобутки вперше складають цілісну концепцію щодо переконливості й самобутності функціонування кобзарства і бандурного виконавства на Дніпропетровщині. Тож, пропонована праця являє собою вельми солідний доробок до обов'язкової літератури з фахових предметів музичних навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що визначає її вагому практичну цінність.

Проведене дослідження дає підстави для висновку про вагомість бандурного мистецтва Дніпропетровщини і в сольному, і в ансамблевому жанрах, у національній музичній культурі України сьогодення.

Доктор мистецтвознавства,
академік Міжнародної академії інформатизації,
заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри баяну та акордеону
НМАУ ім. П. І. Чайковського,

М. А. ДАВИДОВ

ПЕРЕДМОВА

Бандурне мистецтво є невід'ємною складовою сучасної української культури. Його історія залишила великий список імен, який охоплює постаті видатних митців-виконавців на бандурі: інструменталістів і вокалістів, професіоналів та аматорів. Із давніх часів кобзарі й бандуристи впливали на формування української самобутності та етнічної самосвідомості. Попри наступ цивілізації у містах, чому сприяла спрямована русифікація (у тому числі Валуєвський циркуляр, Емський указ), в українських селах більш консервативні селяни зберігали традиційні форми духовної культури.

У ХХ столітті з ярмарків та майданів бандура перейшла на концертну естраду, професійну сцену та до аудиторій спеціалізованих мистецьких навчальних закладів. У середині минулого століття бандурне мистецтво в Україні пережило значне піднесення, зумовлене багатьма паралельними культурними процесами в річищі національного відродження. Після закінчення Другої світової війни (1945) організовується навчання гри на бандурі в музичних школах і училищах, відкрились класи бандури в Київській (1950) та Львівській (1954) консерваторіях, відновила свою діяльність Державна капела бандуристів (1946). Крім того, продовжувалася активна експериментальна робота майстрів музичних інструментів із вдосконалення технічних та акустичних можливостей бандури.

Сьогодні бандурне мистецтво активно, всебічно й самобутньо розвивається. Творча практика сучасних кобзарів і бандуристів доводить, що по-перше, відновлюється виконавство на автентичній кобзі та старосвітській бандурі, і по-друге, на основі академічної музичної освіти розвиваються професійне мистецтво гри на бандурі та її становлення як інструмента світового рівня. Відновлення наприкінці ХХ століття традиції виконавства на автентичних українських інструментах (кобзі, лірі, старосвітській бандурі), а також поширення харківського способу гри на бандурі, що зберігся переважно у раніше недосяжних осередках українських діаспор, мають своїх прихильників. Про це свідчать сучасні етнофестивалі «Кобзарська Трійця», «Країна мрій», «Байда», «Київська Русь», «Країна кобзарів» тощо. Не можна не відзначити, що прихильники традиції (і виконавці, і науковці) не схвально ставляться до академізації бандурного мистецтва. Разом із тим маємо приклади, коли виконавці на академічній бандурі вивчають старосвітські інструменти та кобзарський репертуар (В. Єсіпок, В. Кушпет, В. Литвин, В. Нечепа, В. Мішалов та ін.).

У процесі розвитку сучасної української національної культури важливу роль відіграють *регіональні* традиції та тенденції. Регіональна культура поєднує в собі місцеві особливості та загальнонаціональну направленість. Актуальність даної роботи зумовлена необхідністю всебічного вивчення культурного життя та культурно-мистецьких здобутків регіонів України як невід'ємної складової української національної культури. Її самобутнім явищем є бандурне мистецтво Дніпропетровщини (Катеринославщини¹). Його складовими можна вважати аматорське й професійне виконавство на бандурі в сольному та ансамблевому жанрах, освіту, доробок майстрів музичних інструментів, концертно-фестивальну практику бандуристів краю. Наявність такого явища потребує детального дослідження і спростування поширеної думки про непопулярність бандурного мистецтва в східних областях України, зокрема на теренах Дніпропетровської області, у ХХ столітті.

Створення цілісної картини побутування бандурного мистецтва на Дніпропетровщині неможливо здійснити поза висвітленням подій кобзарського життя краю, вивченням праць, присвячених і кобзарству, і бандурному мистецтву України. До цієї проблематики, зокрема в регіональному аспекті, звертались дослідники ХІХ – початку ХХ століть (В. Горленко, К. Квітка, П. Куліш, Є. Линьова, М. Лисенко, С. Людкевич, О. Малинка, Г. Хоткевич, Д. Яворницький), радянської доби (Б. Кирдан, Ф. Лавров, А. Омельченко, Я. Шуст, М. Щоголь) та сучасні мистецтвознавці (О. Бобечко, О. Ваврик, О. Васюта, І. Дмитрук, М. Долгов, Л. Дуда, В. Дутчак, М. Євгенєва, Б. Жеплинський, В. Кушпет, І. Лісняк, Л. Мандзюк, В. Мішалов, Н. Морозевич, І. Панасюк, М. Підгорбунський, Т. Слюсаренко, Н. Супрун, К. Черемський, Л. Черкаський, Н. Чернецька, В. Чуркіна та ін.). Деякі з них (М. Долгов, Б. Жеплинський, Ф. Лавров, А. Омельченко) опосередковано чи частково (крім М. Долгова) торкались стану кобзарства й бандурного мистецтва на Дніпропетровщині.

Хронологічні рамки дослідження та його регіональне спрямування пов'язують монографію з науковими працями, в яких розглядаються культурно-музичне життя та народно-інструментальне виконавство Дніпропетровщини (зокрема в ХХ столітті). Маємо на увазі дисертації А. Омельченка «Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (радянський період)» [198], В. Мітлицької «Музичне життя Катеринославщини середини ХІХ – початку ХХ століть» [182], М. Долгова

¹З 1776 по 1918 роки – Катеринослав (Єкатеринослав), у 1918–1926 роках – Січеслав, у 1926–2016 роках – Дніпропетровськ, з 2016 року – Дніпро.

«Традиції та видозміни в кобзарстві Придніпров'я ХХ ст.» [118] тощо. Останній дослідив творчість радянських самодіяльних композиторів-бандуристів Дніпропетровщини у 1964–1994 роках в аспекті еволюції авторського репертуару. Історії музичної культури та проблемі становлення музичної освіти на Дніпропетровщині присвячені також публікації місцевих мистецтвознавців Т. Медведнікової [179], Л. Рябцевої [222; 223], А. Тулянцева [241–243], Л. Царегородцевої [254], С. Щитової [305] та ін. Попри те, бандурне мистецтво Дніпропетровщини і далі залишається своєрідною «білою плямою» в сучасному мистецтвознавстві.

Активізація уваги до кобзи й бандури на Катеринославщині припадає на початок ХХ століття й пов'язана з проведенням у Катеринославі 1905 року XIII Археологічного з'їзду (АЗ) Імператорського московського археологічного товариства (ІМАТ) та науковою й громадською працею першого директора Катеринославського історичного музею академіка Д. І. Яворницького. Вагомий особистий внесок останнього у справу популяризації кобзарства та бандурного мистецтва ще в 1972 році підкреслювала дослідниця його фольклористично-етнографічної діяльності М. Шубравська, зауваживши, що ця тема може бути предметом окремого дослідження. Але на сьогоднішній день про цей напрямок праці вченого в науковому обігу є тільки епізодичні відомості. Недостатньо висвітленими залишаються і творчість ансамблю бандуристів «Чарівниці», історія заснування й діяльність класу бандури Дніпропетровського державного музичного училища, а також той факт, що 2004 року в Дніпропетровській консерваторії ім. М. Глінки відкрився академічний клас бандури.

Аналіз ступеня вивченості порушеної проблеми дає підстави стверджувати, що й дотепер не існує жодного спеціального наукового дослідження, яке б комплексно висвітлювало регіональні особливості бандурного мистецтва Дніпропетровщини, процесу професіоналізації та академізації його вагомих складових: виконавства та освіти.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХХ – початок ХХІ століть. Нижня межа (1902) пов'язана з переїздом до Катеринослава на постійне проживання Д. І. Яворницького, верхня – з роками педагогічної діяльності Л. С. Воріної (1956 – 2006). Географічні межі дослідження – Дніпропетровська область, адміністративна територія якої охоплює землі колишньої Катеринославської губернії.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали наукових архівних фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України (ІМФЕ НАНУ): Ф. 8-1, Ф. 8-2, Ф. 8-к2, Ф. 8-к3, Ф. 8-4, Ф. 11-3, Ф. 11-4, Ф. 14-3, Ф. 52-1, Ф. 52-4(3), Ф. 52-4(4), Ф. 52-5(2), Ф. 52-10), Державного архіву Дніпропетровської області (ДАДО): ФР-6119, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (матеріали XII і XIII Археологічних з'їздів, часописи «Київська старовина», «Рідний край»), фондів рукописних документів, фотодокументів, рухомих пам'яток історії та культури Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького (ДНІМ), архіву Національної спілки кобзарів України (НСКУ), наукової бібліотеки ДНІМ (дореволюційні регіональні періодичні видання – «Літопис Катеринославської губерньської вченої архівної комісії», «Дніпрові хвилі» тощо), Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки (періодика ХХ століття, 6 випусків епістолярної спадщини Д. І. Яворницького), каталоги Меморіального будинку-музею Д. І. Яворницького, фотоархіви відділу народних інструментів музичного коледжу Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Значна увага приділена газетним, журнальним, нотним виданням, рукописам, концертним афішам тощо. При складанні додатка А «Бандуристи, кобзарі і лірники Дніпропетровщини» використано всі доступні реєстри кобзарів (Б. Жеплинського, В. Мішалова), довідники (М. Мошика, М. Лабінського, Б. Жеплинського та А. Горняткевича) тощо.

Цінним матеріалом дослідження стала опублікована та неопублікована епістолярна спадщина Д. Яворницького, листи Ф. Закори, О. Корнієвського, А. Омельченка, М. Сарма-Соколовського, приватні особисті архіви Л. Воріної, М. Гвоздя, Ю. Демчука, Л. Попової, В. Неволова, Ю. Задої, І. Шаповала та ін. Крім того, матеріалами дослідження стали спогади, зібрані автором особисто під час інтерв'ювання відомих діячів української культури: С. Баштана, М. Давидова, В. Єсипка, З. Ружин, Я. Черногуза, представників дніпропетровської бандурної школи Л. Воріної, М. Гвоздя, Ю. Демчука, С. Овчарової, Є. Балакіревої, В. Петренко, Ю. Задої, а також усні розповіді музейних наукових співробітників Л. Черкаського, В. Мормеля, С. Абросимової, А. Перкової та ін. Окремі матеріали опубліковані автором монографії вперше.

У роботі вперше здійснено спробу створення цілісної концепції академізації бандурного мистецтва на Дніпропетровщині як регіонального культурного феномену; окреслено основні напрямки та особливості розвитку самодіяльного бандурного виконавства на Дніпропетровщині в сольному та ансамблевому жанрах; визначено передумови переходу виконавства на бандурі від аматорства до академізму, особливості становлення бандурної освіти в музичних навчальних закладах Дніпропетровська; введено до наукового обігу архівні матеріали (зокрема епістолярій), а також матеріали періодичних видань, які значно доповнюють уявлення про розвиток бандурного мистецтва регіону; за матеріалами архівних джерел, періодичних видань та епістолярної спадщини висвітлено особистий внесок академіка Д. І. Яворницького у справу популяризації кобзарства та бандурного мистецтва; ідентифіковано рукописні нариси про О. Ковалю, Ю. Демчука, О. Чуприну та Ф. Жарка, знайдені в архівах ІМФЕ, з'ясовано авторство матеріалів та місце їх публікації; на основі друкованих матеріалів та історичних фактів висвітлено підготовчу роботу до XIII Археологічного з'їзду в Катеринославі з етнографічних питань; досліджено колекцію народних музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею та документацію до них; уперше опубліковано здійснені автором монографії експертиза та опис бандур і кобз із музейної колекції.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх застосування у подальшому вивченні академічного виконавства на народних інструментах на Дніпропетровщині в контексті української національної музичної культури. Матеріали монографії можуть бути використані в навчальних курсах з історії української культури, історії українського народного мистецтва, музичного краєзнавства в середніх та вищих мистецьких навчальних закладах. Джерельна та фактологічна база роботи може стати в пригоді при укладанні біографічних словників діячів національної музичної культури, «Української музичної енциклопедії», у краєзнавчій і музейній діяльності.

Розділ 1

КОБЗАРСТВО І БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО НА ДНІПРОПЕТРОВІЩИНІ: ДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ

1.1. Історіографія проблеми

Регіональна, або локальна, історія – один з різновидів історичного дослідження. Вона пов'язана з вивченням історії, статистики, географії міста, села, хутора тощо. Більшість локальних досліджень першого десятиліття XIX століття вивчають місцеві особливості побуту, звичаїв, культурних традицій, мови, світогляду народу, його етнічні особливості тощо. Пізніше формою таких досліджень стали етнографічні та історико-етнографічні розвідки. На думку історика І. Колесник, регіональна історіографія – це інтерпретація локальної історії на матеріалах минулого історичної науки. Поняття регіональної історіографії належить до так званих «категорій змісту». Регіональна історіографія поєднує часткове та загальне, національне та тотальне в історії науки, це певний просторово-часовий вияв загального історіографічного процесу. Поширенню поняття регіональної історіографії сприяють складні соціально-економічні процеси в Україні, що спрямовані на розвиток локальних єдностей. Отже поняття регіонального виступає як засіб самовизначення локального, національного в загальноісторичному процесі, подолання відчуття провінціалізму та ізольованості [146, 178–179].

У широкому розумінні регіональна історіографія постає як національна складова загального історіографічного процесу. Під регіональною історіографією можна також розуміти стан науки, історичних досліджень у певному регіоні, краї – Слобожанщині, Півдні, Галичині.

Дослідження регіональної музичної культури в Україні значно активізувалося за часів незалежності нашої держави. Зокрема, за період з 1991 року до сьогодні з проблематики музичного життя та музичної культури регіонів України захистили дисертації мистецтвознавці Л. Ігнатова [133], П. Шиманський [299] (Волинь), Т. Ляшенко [172] (Чернігівщина), Г. Локощенко [169] (Сумщина), А. Литвиненко [168] (Полтавщина), Т. Бурдейна-Публіка [82] (Вінниччина), М. Черепанін [260] (Галичина), О. Миронова [186] (м. Стрий, Стрийщина), Я. Лисенко [166], Т. Медведнікова [179], В. Мітлицька [182], С. Щітова [305] (Катеринославщина-Дніпропетровщина) та ін. У контексті музичного

виконавства відповідного регіону в працях Г. Локощенка та А. Литвиненко порушуються питання щодо мистецтва кобзарів як невід'ємної складової регіональної культури [див.: 169, 9–10; 168, 8–9].

Історія та культура Дніпропетровщини стали об'єктами уваги місцевих дослідників попередніх поколінь (А. Омельченко, Д. Яворницький) та сучасних науковців (О. Каковкіна, Я. Лисенко, Т. Медведнікова, В. Мітлицька, А. Тулянцев, С. Щітова). Безпосередньо мистецтво бандуристів-аматорів краю 1964–1994 років розглядається в дисертаційному дослідженні М. Долгова [118]. У роботі А. Омельченка [198], присвяченій бандурному мистецтву радянського періоду (до 1967 року), є відомості й про бандуристів Дніпропетровщини.

У дослідженні «Археологічні з'їзди другої половини ХІХ – початку ХХ ст. в Україні. Науковий та суспільно-політичний аспекти» [137] О. Каковкіна подає цілісну оцінку діяльності археологічних з'їздів в Україні у зазначених в темі аспектах. Автор характеризує матеріали з'їздів як частину наукової дореволюційної спадщини, визначає їх місце в системі історичних знань, науці та культурі суспільства, досліджує етапи національного руху, що відображені в діяльності з'їздів. Дисертація містить маловідомі факти щодо ХІІ та ХІІІ Археологічних з'їздів, на яких виступали кобзарі й бандуристи.

В. Мітлицька в дисертаційному дослідженні «Музичне життя Катеринославщини середини ХІХ – початку ХХ століть» [182] висвітлює процес формування та розвитку музичного життя даного регіону в зазначений період. Розкриваючи особливості становлення та розвитку музичної освіти та визначаючи роль загальноосвітніх, духовних, музичних навчальних закладів у системі музичної освіти Катеринославщини, автор комплексно розглядає музично-театральну практику, концертне виконавство та музично-освітнє життя краю, узагальнює та аналізує процес розвитку музичної культури в регіоні. Бандурне виконавство залишилось поза увагою дослідниці.

У дослідженні М. Долгова «Традиції та видозміни в кобзарстві Придніпров'я ХХ ст.» [118] йдеться про творчість бандуристів-творців нових пісень. Дослідник на прикладі самодіяльних композиторів-бандуристів простежує розвиток авторської свідомості від кінця «хрущовської» відлиги (1964) – через «брежнєвський» застій і до перших років незалежності України (1994). Автор робить висновок, що у Придніпров'ї за вказаний період простежується хвилеподібна деформація авторської свідомості, що відбилося й у творчості бандуристів. М. Долгов зазначає, що в 1954–1964 роки суспільство почало звикати

до примарної свободи, зацікавилось раніше забороненими темами. Разом із тим, на думку автора, «змінюється сама суть кобзарства і його носія – кобзаря», а нова доба формує нові естетичні проблеми, художні засоби та художнє мислення [118, 185]. Розділяючи бандуристів Придніпров'я територіально на «кущі», він простежує зв'язок від учня до вчителя та помічає безперервність кобзарських традицій. Проаналізувавши їх виконавський репертуар, М. Долгов констатує вплив історичної епохи на авторську свідомість бандуристів, а також їх громадянську мужність, що виступала антиподом до тоталітарних режимів. Певні труднощі виникли при відтворенні репертуару, частина якого вже втрачена. Але щодо традицій та видозмін збереженого репертуару, автор робить висновок, що пісенний матеріал бандуристів є, з одного боку, частково успадкований від попередників та доповнений власними зусиллями. З іншого боку – невідворотно втрачений, коли через одне-два покоління пісні забувалися з різних причин.

А. Омельченко в дослідженні «Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (радянський період)» [198] простежує шляхи розвитку кобзарства з XVIII до початку XX століття, розглядає шляхи реконструкції кобзи і бандури, звертає увагу на технічні прийоми гри та виділяє два способи гри на сучасній бандурі київського типу. Крім того, автор висвітлює діяльність Дніпродзержинської самодіяльної капели бандуристів, вихованцем якої був він сам.

Книга Л. Воріної «Кобзарське мистецтво» [89] містить як відомості про історію кобзарства, походження назв «кобза» і «бандура», так і дані про визначних митців жанру XIX-XX століть: кобзарів (О. Вересай, А. Шут), бандуристів-аматорів (Г. Ільченко, Ф. Циганенко), професійних бандуристів (С. Баштан, А. Бобир). Окремі розділи присвячені ансамблю бандуристів «Чарівниці» та його російському ансамблю-супутнику. У розділ «Методичні поради щодо культури ансамблевого співу» також включено твори для ансамблів бандуристів.

Регіональні особливості виконавства на бандурі, зокрема на Дніпропетровщині (Катеринославщині), слід розглядати як складову українського мистецтва гри на бандурі в контексті історії народно-інструментального виконавства в Україні. Тож постає необхідність вивчення стану дослідження не тільки бандурного мистецтва, а і його історичної передумови – кобзарства, тобто звернутися до джерел із цієї проблематики, де знаходимо досить скупі розпорошені відомості про форми побутування народно-інструментального виконавства на Дніпропетровщині. Крім праць дослідників XIX-початку XX століть,

а також радянських фольклористів та культурологів, чимало досліджень у цій галузі з'явилося за часів незалежності України. Про зростаючий інтерес науковців до творчості кобзарів і бандуристів також свідчать численні науково-практичні конференції, присвячені питанням історії та розвитку бандурного мистецтва (Київ, Чернігів, Миколаїв, Дніпро, Ялта, Рівне, Перемишль тощо).

Історії кобзарства та бандурного мистецтва в Україні присвячені розвідки відомих дослідників Б. Жеплинського, В. Горленка, М. Лисенка, К. Квітки, П. Куліша, С. Людкевича, О. Малинки, О. Нирка, Г. Хоткевича, Д. Яворницького та ін. У наукових дослідженнях сучасних мистецтвознавців О. Бобечко, О. Ваврик, О. Васюти, І. Дмитрук, В. Дутчак, М. Євгенєвої, І. Лісняк, В. Мішалова, І. Панасюка, Л. Пасічняк, Т. Слюсаренко, Н. Супрун порушуються питання персоналій бандурного мистецтва [204], його професіоналізації [120], кобзарських шкіл [83], історії харківської школи гри на бандурі [183; 235; 174], репертуару, інтерпретації [108] тощо. Радянський період висвітлено в працях М. Щоголя [304], А. Омельченка [198], І. Немировича [189], Р. Польового [214], М. Долгова [118], Ф. Лаврова [157] та ін.

Аналіз історіографії за підходами до вивчення проблеми дозволяє виділити такі провідні напрями: *історико-етнографічний* (О. Ваврик, С. Грица, К. Квітка, П. Куліш, М. Лисенко, А. Омельченко, М. Підгорбунський, О. Русов, М. Сумцов, К. Черемський, Д. Яворницький), *органологічний* (А. Гуменюк, В. Кушпет, М. Лисенко, О. Фамінцин, Г. Хоткевич, Л. Черкаський), *методичний* (Н. Брояко, І. Дмитрук, Л. Мандзюк, Н. Морозевич, З. Штокалко). Окремий напрям становлять *біографічні праці*, присвячені видатним кобзарям і бандуристам (Б. Жеплинський, Ф. Лавров, В. Мішалов, І. Панасюк, Р. Польовий, Н. Супрун, М. Шудря), та дослідження, присвячені виконавству на кобзі і бандурі в *регіональному* аспекті (О. Васюта, В. Горленко, М. Долгов, Є. Линьова, Є. Кріст, Б. Луговський).

Перші *історико-етнографічні дослідження* мистецтва народних співців (П. Куліш «Записки о Южной Руси», 1856) відносяться до 50-х років XIX століття. Цей період К. Грушевська характеризувала як «добу уважнішого студіювання народної поезії і підвищення інтересу до її носіїв» [100, LXIII]. Унаслідок відкриття в Києві 1873 року Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства (ІРГТ) активізується фольклористична діяльність, проводяться етнографічні експедиції, систематизується та виходить друком зібраний матеріал (П. Чубинський «Труды этнографическо-статисти-

ческой экспедиции в Западно-Русский край»). Доповіді М. Лисенка («Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Вересаем») та О. Русова («Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских») на першому засіданні товариства (Київ, 28 вересня 1873), а також виступ самого О. Вересая викликали чималий інтерес до кобзарів, бандуристів і лірників як носіїв вікових традицій народного мистецтва. За оцінкою громадської діячки С. Русової, Південно-Західний відділ ІРГТ «відіграв величезну роль; він розбуркав національну свідомість багатьох млявих, пригнічених українців, витворив фанатиків фольклору та етнографії, таких як Новицький з Катеринославу, Манжура² з Харківщини» [цит. за: 203, 22]. На жаль, 1876 року у зв'язку з Емським указом київський відділ ІРГТ припинив свою діяльність.

У подальші роки в галузі народного виконавства також працюють науковці В. Горленко («Кобзарі і лірники», 1884), М. Петухов («Народні музичні інструменти музею С.-Петербурзької консерваторії», 1884), І. Тюменев («Лірницькі пісні, записані І. Ф. Тюменевим», 1885), Л. Куба («Лірник», 1887), В. Боржковський («Лірники», 1889), П. Житецький («Думки про народні малоросійські думи», 1893), К. Студинський («Лірники», 1894), М. Лисенко («Народні музичні інструменти на Україні», 1894), П. Мартинович («Нові варіанти кобзарських співів», 1895) та ін. Про кобзаря Вересая писав також К. Ухач-Охорович («Кобзар Остап Вересай, його думи і пісні», «Коденська книга і три бандуриста»).

Люди творчого цеху гуртувалися довкола певних ідей, естетичних або наукових прагнень, завдань. Втіленням такого єднання ставали колективні монографії, альманахи, журнали. Важко переоцінити значення альманахів «Київська старовина» (Київ), «Збірки Історико-Філологічного товариства» (Харків), «Дніпрові хвилі» (Катеринослав), «Рідний край» (Полтава-Київ) в українському національному відродженні та становленні національної культури. У цих часописах друкувалися збирачі репертуару кобзарів та дослідники кобзарського і бандурного мистецтва: В. Горленко, Ф. Колесса, К. Квітка, М. Сперанський, П. Житецький, О. Малинка, В. Науменко, Ц. Нейман, Леся Українка, Д. Яворницький, О. Сластіон, М. Сумцов, Г. Хоткевич та ін.

² Відомо, що І. І. Манжура у 1870-х роках проживав на Катеринославщині.

XII та XIII АЗ збагатили етнографічну галузь розвідками Є. Кріста («Кобзарі і лірники Харківської губернії», 1902), К. Бич-Лубенського («Бандуристи і лірники на Харківському XII археологічному з'їзді», 1902), Г. Хоткевича («Декілька слів про українських бандуристів і лірників», 1903), С. Маслова («Лірники Полтавської і Чернігівської губерній», 1902), О. Малинки («Кобзарі і лірники», 1903; «Сведения о кобзарях и лирниках», 1905), М. Сперанського «Південно-російська пісня і сучасні її носії (з приводу бандуриста Т. М. Пархоменка)», 1904).

У подальші роки з'являються статті В. Данилова («Серед жебрацької братії», 1907; «Серед кобзарів і лірників», 1911), дослідження М. Сумцова («Українські співці й байкарі», 1910), Ф. Колесси («Мелодії українських народних дум», 1910, 1913), Д. Ревуцького («Українські народні думи і пісні історичні», 1919) тощо. Наукові роботи Ф. Колесси та Д. Ревуцького стали кульмінацією вивчення кобзарсько-лірницької традиції. Після їх виходу, унаслідок історичних і політичних подій інтерес до автентичних виконавців помітно згасав.

У 20-х роках ХХ століття побачили світ праці М. Возняка («Історія української літератури», 1924), К. Грушевської («Українські народні думи», Т. I, 1927), К. Квітки («Українські народні мелодії», 1922; «Професіональні народні співці й музиканти на Україні» (програма для досліду їх діяльності і побуту), 1924). Особливої уваги заслуговують історичні та фольклорно-етнографічні праці Д. І. Яворницького. Досліджуючи історію Запорозької Січі, вчений вважав кобзарство невід'ємною складовою козацького життя. Історик відзначав шанобливе ставлення до сліпців-кобзарів та їх творчості серед козацького середовища. Кобзар характеризується Д. Яворницьким як «хоронитель заповітних переказів, живописець лицарських подвигів» [310, 178].

Зауважимо, що сучасні історики також провадять дослідження в галузі кобзарства. Зокрема, М. Підгорбунський у дослідженні «Кобзарський рух на Україні» (2002) характеризує кобзарів як носіїв української музичної та громадянської культури, а також висвітлює історичні й соціальні умови виникнення та розвитку кобзарських цехів в Україні. У центрі уваги автора зміни в соціальному статусі кобзарів і лірників у період XVI–XIX століть і як наслідок трансформування побуту, традицій, репертуару співців у міському та сільському середовищах.

Радянський дослідник Б. Кирдан у монографіях «Українські народні думи (XV – поч. XVII ст.)» (1962) та «Український народний епос» (1965) вперше проаналізував усі доступні тексти дум та їх варіанти, записані протягом XIX–XX століть. Автор приділяє увагу

проблемі співвідношення змісту дум з історією України, аналізує розвиток жанру дум, історію виникнення їх сюжетів, характеризує героїв тощо. Ще одне дослідження Б. Кирдана «Народні співці-музиканти на Україні» (1980) написано в співавторстві з А. Омельченком. Праця присвячена мистецтву українських народних виконавців – кобзарів та лірників.

Серед сучасних досліджень назвемо монографію О. Ваврик «Становлення та розвиток кобзарських шкіл в Україні (XVII – перша половина XX століття)» (2002), де автор наводить відомості про заснування і розвиток викладання гри на бандурі у навчальних закладах, а також про діяльність кобзарських цехів.

Харківський дослідник К. Черемський – автор монографій «Повернення традиції. З історії нищення кобзарства» (1999), «Шлях звичаю» (2002), «Генеза і розвиток традиційних форм українського співоцтва» (2005), «Традиційне співоцтво. Українські співці-музиканти в контексті світової культури» (2009). Автор досліджує традиційне співоцтво як феномен світової культури, висвітлює особливості розвитку його різновидів, специфіку звичаїв, побуту, світогляду слобожанських кобзарів та бандуристів-аматорів, наводить статистичні відомості про нищення народних співців, аналізує причини занепаду кобзарства.

У монографії М. Хая [247] міститься комплексне дослідження стану збереження та дослідження української традиційної інструментальної музики в історичному та сучасному аспектах. Також автор характеризує процеси генези, формування та еволюції української інструментальної традиції, окреслює особливості етнографічних та субрегіональних традицій музикування на народних інструментах, манери та способів гри на них.

Серед досліджень з історії колективного виконавства на бандурі назвемо працю Л. Ященко «Державна заслужена капела УСРС» (1971), присвячену Полтавській капелі бандуристів, а також книгу У. Самчука «Живі струни» (1976) про історію виникнення Полтавської капели бандуристів (пізніше – Українська капела бандуристів ім. Т. Шевченка) на основі спогадів її учасників. До сучасних видань про ансамблеве виконавство на бандурі відносимо книгу Я. Черногуза «Кобзарська Січ» (2008). Автор висвітлює передісторію заснування й концертну діяльність Національної заслуженої капели бандуристів України ім. Г. Майбороди, подає творчі портрети її організаторів та керівників від заснування колективу до сьогодні: В. Ємця, Г. Хоткевича, В. Кабачка, Г. Китастого, О. Мінківського, М. Гвоздя та ін.

Органологічний (інструментознавчий) напрямок української фольклористики відкриває праця М. Лисенка «Народні музичні інструменти на Україні» (1894). Питання походження в Україні кобзи і бандури також порушували у своїх працях дослідники Г. Хоткевич, О. Фамінцин, М. Лисенко, Д. Яворницький, А. Омельченко, А. Гуменюк, науковці діаспори М. Дяківський, С. Ластович-Чулівський та сучасні мистецтвознавці О. Ваврик, В. Кушпет, Л. Черкаський, К. Чеченя та ін. В їхніх дослідженнях вивчаються історичні умови виникнення та можливі географічні шляхи інструментів. Так, Г. Хоткевич у своїй праці «Музичні інструменти українського народу» спростовує твердження О. Фамінцина про англійське походження бандури. Продовжив свої дослідження Г. Хоткевич у працях «Бандура та її можливості» (1934–1935), «Кобза – бандура – торбан, їхня еволюція» (1931), «Національні музичні інструменти України» (1930³). У репринтному виданні книги В. Ємця «Кобза та кобзарі» (1993) також знаходимо відомості про походження, побутування та еволюцію кобзи, про кобзарів, діяльність кобзарських братерств тощо.

Серед радянських дослідників (Я. Шуст, М. Щеголь, Б. Кирдан) питання історії бандури коротко торкається А. Гуменюк у праці «Українські народні музичні інструменти, інструментальні ансамблі та оркестри» (1959). Велику увагу автор приділив творчості конструктора сучасної академічної бандури І. Скляра.

Л. Черкаський у працях «Живії струни України» (1999), «Українські народні музичні інструменти» (2003), «Український народний музичний інструментарій на межі тисячоліть» (2007) наводить інформацію про походження українських народних музичних інструментів, ідентифікує поняття «кобза» і «бандура», описує способи звуковидобування та прийоми гри на них.

Конструкції та способу виготовлення харківських бандур присвятив свою рукописну працю «Бандура» (1965) майстер С. Ластович-Чулівський. Технічні характеристики й особливості бандури київського типу описав конструктор І. Скляр у праці «Київсько-харківська бандура» (1971).

Кобзі та бандурі окремий підрозділ у своєму дисертаційному дослідженні присвятив сучасний дослідник К. Чеченя. Автор досліджує етимологію назв цих інструментів, наводить згадки про них в поезії та літературі XVI–XVII століть, виявляє два типи кобз (тамбуроподібну та лютнеподібну), що здавна побутували в Україні [див.: 275, 9–10].

³Другу редакцію видав у Харкові О. Савчук 2012 року.

Серед праць *методичного напрямку* вивчення бандурного мистецтва назвемо дослідження доктора мистецтвознавства В. Дутчак «Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970–1990 років. Творчість і виконавство» (1996) та «Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ-початку ХХІ століття» (2013). Автор вводить у наукове коло нові факти щодо автентичного кобзарства, подає глибокий аналіз досягнень української діаспори у розвитку і популяризації бандури, досліджує специфіку функціонування та динаміку розвитку бандурного мистецтва українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століть.

Проблеми техніки гри на бандурі торкалися насамперед автори підручників і «шкіл» гри на бандурі. 1909 року вийшов підручник Г. Хоткевича; 1931 року його ж «Короткий курс гри на бандурі» був частково надрукований у журналі «Музика масам». 1913 року «Підручник гри на бандурі» видав у Москві В. Овчинников. Крім того, вийшла перша частина «Самонавчителя гри на бандурі» (Москва, 1913), складеного В. Шевченком (1914 року – видані друга та третя частини). Того ж 1913 року в Одесі вийшов друком «Самонавчитель до гри на кобзі або бандурі» М. Домонтовича (у двох частинах, II ч. – 1914 рік).

За радянських часів побачили світ «Школа гри на бандурі» В. Кабачка (видана після смерті автора Є. Юцевичем у 1958 році) та «Школа гри на бандурі» М. Опришка (1967). 1984 року учні В. Кабачка – А. Омельченко та С. Баштан – видали «Школу гри на бандурі», написану для бандури київського типу. 1992 року вийшов «Кобзарський підручник» канадського бандуриста З. Штокалка за редакцією А. Горняткевича.

До праць методичного напрямку відносимо й дослідження Н. Брояко «Теоретичні аспекти виконавської техніки бандуриста» (1997). Автор за допомогою технічних засобів аналізує специфіку техніки гри на бандурі. Н. Морозевич у дослідженні «Бандурне мистецтво як культурне надбання сучасності» (2003) подає концепцію стилістичних змін в історичній еволюції виконавства на бандурі, аналізує бандурну речовність звуку з точки зору етики, психології та філософії, обґрунтовує поняття «бандурний вокал», визначає специфіку синкретизму співу й гри на бандурі як «театр одного актора у двох персонажах», а також аналізує твори для бандури сучасних композиторів у зазначених аспектах.

Дисертаційне дослідження Л. Мандзюк «Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти» (2007) присвячено аналізу ансамблевого виконавства на

бандурі в моноансамблі (виконання вокального твору під власний супровід), ансамблях малих і великих форм, групах оркестрів народних інструментів (ОНІ). Автор аналізує поняття цілісної психофізіологічної системи соліста-бандуриста, розглядає ансамблеве виконавство як основу професійного виховання концертного виконавця, диригента, педагога, висвітлює особистий внесок засновника ансамблевого виконавства на бандурі Г. Хоткевича.

Л. Пасічняк у дисертації «Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект» (2007) класифікує види академічного народно-інструментального ансамблю, висвітлюючи його поетапний розвиток та процеси, що зумовили цей розвиток, зокрема вдосконалення народних інструментів, введення їх у навчальну систему музичної освіти, професіоналізація виконавської майстерності та поява народно-інструментальних ансамблів на міжнародній сцені.

І. Дмитрук у дослідженні «Жанр перекладу та його різновиди в сучасному бандурному мистецтві» (2009) акцентує увагу на теоретичних аспектах жанрової системи бандурної творчості, специфіці різновидів сольо-інструментальних бандурних перекладів, жанрових особливостях бандурної транскрипції, перекладення, обробки, авторського перекладу.

Біографічні праці, присвячені видатним кобзарям і бандуристам, становлять окремих напрямків. Серед них роботи Б. Жеплинського, Ф. Лаврова, В. Мішалова, І. Панасюка, Р. Польового, Н. Супрун та ін. У дисертаційному дослідженні Н. Супрун «Діяльність та творчість Гната Хоткевича в контексті українського народного музичного професіоналізму» (1987) автор приділяє увагу теоретичним здобуткам і практичному внеску Г. Хоткевича у розвиток бандурного мистецтва.

Київській академічній школі гри на бандурі та її фундатору С. Баштану присвячено дисертаційне дослідження І. Панасюка «Київська школа професійно-академічного бандурництва. Творча діяльність її фундатора С. В. Баштана» (2008). Зауважимо, що автор називає відкритий 1987 року клас бандури Харківської консерваторії наймолодшою академічною виконавською бандурною школою, не беручи до уваги те, що 2004 року відкрився клас бандури в Дніпропетровській консерваторії ім. М. Глінки.

До діячів бандурного мистецтва відносять композитора М. Дремлюгу, якому присвячена дисертація О. Олексієнка «Творчість Миколи Дремлюги і становлення бандурного репертуару» (2003). Автор

досліджує внесок М. Дремлюги в національну музичну культуру, простежує характер та динаміку проявів тенденції включення бандури до сфери академічної музики, її функціонування в системі світової музичної культури ХХ століття, а також аналізує нові аспекти проявів діалектики традицій та новаторства у композиторській творчості, зокрема в галузі взаємодії фольклорної традиції та професійного композиторського мислення.

Чимало досліджень радянських мистецтвознавців присвячено кобзарям і бандуристам О. Вересаю, Є. Мовчану, Є. Адамцевичу, Ф. Кушнерику, В. Перепелюку, П. Носачу [див.: 157; 214]. Р. Польовий у книзі «Кобзарі в моєму житті» (2003) наводить творчі портрети відомих кобзарів та бандуристів ХХ століття. Серед згаданих автором бандуристів є й вихідці з Дніпропетровщини: Юрій Демчук, Олексій Нирко, Олексій Чуприна.

Дослідник Б. Жеплинський у праці «Коротка історія кобзарства в Україні» (2000) подає хронологію подій в історії кобзарства, творчі портрети та біографії найвідоміших діячів кобзарства та бандурного мистецтва від найдавніших часів до ХХ століття включно.

Книга М. Шудрі та В. Нечепи «В рокотанні-риданні бандур» (2006) містить відомості про життєвий і творчий шлях бандуриста, майстра музичних інструментів Олександра Корнієвського. У ній вміщено переписку митця з відомими дослідниками М. Полотаєм, М. Рильським, Б. Жеплинським, О. Нирком, Р. Польовим. У виданні також наведено енциклопедичний довідник діячів і дослідників мистецтва кобзарів і бандуристів, складений М. Лабінським, та довідник членів НСКУ. Утім до книги не увійшли листи О. Корнієвського до бандуриста і науковця А. Ф. Омельченка (1926–1981), дніпропетровського майстра бандур Ф. Ю. Циганенка (1897–1973), письменника і краєзнавця І. М. Шаповала (1905–2003). Вони не опубліковані і зберігаються в особовому фонді останнього у Дніпропетровському державному обласному архіві, де виявлено шість листів майстра до А. Омельченка, датованих 1964 р., шість листів до Ф. Циганенка (1968–1969), п'ять листів до І. Шаповала (1965)⁴.

Бандуристам Дніпропетровщини, зокрема митцям с. Підгороднього, присвячена книга І. Шаповала «Взяв би я бандуру» (1991). Автором монографії з'ясовано, що цій публікації передувала рукописна збірка художньо-документальних оповідей про кобзарів-бандуристів,

⁴ Про це детальніше див. [272].

яку автор подав на рецензування І. Немировичу⁵. До збірки увійшли нариси про митців Дніпропетровщини: В. Носачевського, В. Сидоренка, Л. Воріну, Сергія та Михайла Лобків, В. Мерзленка, О. Солодкого, І. Скотаренка, Є. Джурджія, В. Дезенка, М. Топчія, І. Рудаса, В. Демченка, С. Пилипенка, О. Чуприну, О. Нирка, В. Куриленка, Ю. Демчука, Г. Ільченка, А. Омельченка, Ф. Грогуленка, Л. Барвінок та ін. У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ знайдено рецензію І. Немировича на збірку І. Шаповала, яка містить чимало зауважень до рукопису [див.: 56]. Наголошуючи нагальну потребу такої книги про кобзарів, рецензент зауважив, що автор не уникнув поширеної плутанини між поняттями «кобзар-творець» і «бандурист-співак», тому подав разом портрети і кобзарів, і бандуристів, і керівників капел бандуристів. Крім того, рецензент звинуватив І. Шаповала в регіональності, наполягаючи на тому, що книга географічно «однобічна», тому порадив додати до неї біографії відомих бандуристів А. Бобиря, Ф. Жарка, Г. Нещотного, С. Баштана, В. Герасименка, адже рукопис планувалося подати не до регіонального видавництва, а до «Радянського письменника» (Київ). Підсумовуючи рецензію, І. Немирович вніс пропозицію охопити в книзі всі регіони України, залучити до праці упорядників та ще двох авторів (Б. Жеплинського і себе), до біографічних нарисів включити вірші про бандуру, вступне слово доручити М. Гвоздеві. Рецензія не датована, втім з тексту зрозуміло, що йдеться про 1981–1986 роки. Уточнити дату рецензування та долю рукопису вдалося завдяки подальшій переписці дніпропетровського і київського дослідників, яка зберігається у ДАДО (ФР-6119, справа 342). Серед епістолярію І. Шаповала знайдено його лист до І. Немировича, який уточнює рік написання рецензії – 1984.

Після смерті І. Немировича (1986) І. Шаповал звернувся до О. Правдюка, якому рецензент передав матеріали майбутньої книги. У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ зберігаються 7 листів І. Шаповала до О. Правдюка, в одному з яких (від 28 червня 1986 року) він запитує про свої рукописи: «Мене тривожить доля моїх нарисів про кобзарів Придніпров'я, бо першим був я ініціатором видання книги. А пізніше т. Черногуз, П'янов і Стаєцький мудро вирішили видати велику книгу про кобзарів України, прилучити ще декілька авторів, щоб дійсно створити історію кобзарського мистецтва України» [49, арк. 1]. У листі від 8 вересня 1987 року І. Шаповал

⁵Немирович Іван Олексійович (1928–1986) – письменник і бандурист, член художньої ради Державної заслуженої чоловічої капели бандуристів України.

просить О. Правдюка «повернути ті нариси, які не ввійшли до книги <...> Це мені конче потрібно для того, щоб їх використати, і щоб не було повтору» [49, арк. 7]. І. Немирович також порадив І. Шаповалу об'єднати нариси про підгородянських бандуристів. На нашу думку, автор прислухався до цієї поради, і 1991 року в регіональному видавництві «Січ» вийшла згадана вище книга «Взяв би я бандуру». Матеріали інших нарисів використано І. Шаповалом у публікаціях в місцевій пресі [див.: 285; 281; 292; 291; 279; 294; 295].

Регіональний напрямок вивчення кобзарства на початку ХХ століття пов'язаний насамперед з експедиціями до різних історико-етнографічних регіонів України. Так, Є. Линьова, записуючи фольклор Полтавщини за допомогою фонографа, видала друком свої спостереження («Досвід запису фонографом українських народних пісень», 1905). Автор подала відомості про кобзарів і лірників регіону, охарактеризувавши їх як носіїв духовності, що мають моральний вплив на буденне життя українців.

У 1924–1926 роках Б. Луговський очолив етнографічну експедицію у середовище старцівських груп на Чернігівщині, за матеріалами якої видав працю «Чернігівські старці» (1926), де описав біографії старців, їх репертуар, виступи та реакцію слухачів на виступи багатьох чернігівських виконавців періоду згасання кобзарсько-лірницької традиції, а саме у 1920-х роках.

У наш час дослідження того чи іншого регіону пов'язане насамперед із появою в цій місцевості зацікавленої людини, фахівця (праці О. Васюти, М. Долгова, А. Литвиненко, Г. Локощенка та ін.). Серед досліджень, присвячених кобзарству в окремих регіонах України, відзначимо книгу О. Васюти «Кобзарське мистецтво Чернігівщини в окремих працях П. Куліша, М. Лисенка, О. Малинки та В. Ємця» (2002), де автор здійснив дослідження кобзарства як явища музичної культури та його поширення на Чернігівщині на основі аналізу відомостей про музичний спадок регіону в працях відомих дослідників.

Дисертація В. Мішалова «Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі» (2009) присвячена харківській школі гри на бандурі. Автор вивчив історію та методику цього способу гри, впровадив до наукового обігу маловідомі архівні праці та рукописні джерела, систематизував наукову спадщину та композиторський доробок Г. Хоткевича.

Проаналізувавши наукові джерела, популярні та періодичні видання, робимо висновок, що в цілому спадщину дослідників кобзарства і бандурного мистецтва умовно можна поділити за п'ятьма напрямками:

- 1) історія і розвиток кобзи та бандури;
- 2) органологія (інструментознавство);
- 3) методичні засади сольного та колективного виконавства на бандурі;
- 4) персоналії кобзарства і бандурного мистецтва;
- 5) аналіз регіональних особливостей різних виконавських бандурних шкіл.

Здійснивши аналіз рівня дослідженості виконавства на бандурі різних регіонів України, маємо підстави стверджувати, що бандурне мистецтво Дніпропетровщини у ХХ столітті (форми його побутування, академізація, становлення професійної освіти бандуристів) залишається «білою плямою» в сучасному мистецтвознавстві.

1.2. Етнографічні питання на XIII Археологічному з'їзді в Катеринославі

Із 1869 по 1911 роки в Російській імперії відбулось п'ятнадцять археологічних з'їздів; шість із них проведено на території України: третій (Київ, 1874), шостий (Одеса, 1884), одинадцятий (Київ, 1899), дванадцятий (Харків, 1902), тринадцятий (Катеринослав, 1905) та чотирнадцятий (Чернігів, 1908). Проведення з'їздів вплинуло на розвиток вітчизняної науки (насамперед історії та археології), стало подією в громадському та культурному житті українців. Дослідниця археологічних з'їздів в Україні О. Каковкіна характеризує їх як унікальне та багатовимірне явище української історії другої половини ХІХ – початку ХХ століть. На думку вченого, археологічні з'їзди увібрали та відобразили особливості розвитку української науки і культури певного часового періоду; водночас на них позначилась антинаціональна політика Російської імперії та Австро-Угорщини [137, 5].

Бурхливий розвиток науки та національне піднесення другої половини ХІХ – початку ХХ століть позначилися активізацією діяльності українських науковців, які використовували з'їзди як «легальну можливість для демонстрації українства» (О. Каковкіна) – саме в цьому дослідниця вбачає особливість археологічних з'їздів, що відбувалися в Україні. Пов'язані зі з'їздами події сприяли появі нових досліджень

у галузі гуманітарних наук – насамперед етнографії, мистецтвознавства, літературознавства. Велика увага приділялась пропаганді національної культури: виступи бандуристів, українського хору М. Лисенка (III, XII, XIII з'їзди), експозиції пам'яток української культури. Крім науковців, широко залучалася громадськість, для якої влаштовувались виставки та концерти. Видання, що вийшли за матеріалами українських з'їздів, представлені в шістнадцяти томах «Трудов археологических съездов» та чотирьох томах матеріалів засідань підготовчих комітетів. Завдяки цим багатотомним виданням, до нас дійшли праці видатних науковців, зокрема й розвідки в галузі української історії і культури (М. Сумцов, Д. Яворницький, Л. Падалка, П. Добровольський та ін.).

Із політичної точки зору, на українських археологічних з'їздах постало «українське питання» – зокрема загострення політичної ситуації під час проведення III АЗ у Києві (1874), що незабаром призвело до проголошення Емського указу (1876). Починаючи з XI АЗ, українські вчені були змушені відстоювати національну мову, оскільки постала проблема з дозволу на її затвердження у ролі робочої мови з'їздів. Ініціаторами цієї боротьби стали галицькі вчені на чолі з М. Грушевським. О. Каковкіна вважає, що XIII АЗ зробив вагомий внесок у справу боротьби за українську ідею. Відомо, що учасники катеринославського з'їзду оголосили протест у зв'язку з відсутністю запрошення до участі в ньому галицьких вчених та достроково розпустили з'їзд.

До XIII АЗ наукове життя Катеринослава значно активізувала діяльність інтелігенції – в перші роки ХХ століття її поповнюють «неблагонадійні» з погляду влади учасники українського національного руху. До молодого міста переїжджають засновник та директор комерційної школи А. С. Синявський, директор історичного музею Д. І. Яворницький, громадсько-політичний і культурний діяч Д. І. Дорошенко, інженер-залізничник і викладач І. М. Труба, викладач духовної семінарії В. О. Бедков, інші відомі в Україні діячі. 1903 року було відкрито Катеринославську губернську вчену архівну комісію⁶ (КГВАК), члени якої займались вивченням архівів губернії. Комісія виникла з ініціативи історичної секції Катеринославського наукового товариства (засноване 1901 року), почесним головою став губернський предводитель дворянства М. Міклашевський, керівниц-

⁶ Катеринославська губернська вчена архівна комісія (1903–1916) – науково-історичне товариство катеринославських істориків, етнографів, краєзнавців і громадських діячів.

тво фактично здійснював А. Синявський⁷. Архівна комісія мала власний друкований орган – «Літопис Катеринославської вченої архівної комісії»⁸. У цей же час в місті видається велика кількість газет та журналів: «Степь»⁹, «Придніпров'я»¹⁰ (згодом – «Днепровская молва»), «Дніпрові хвилі»¹¹, а також «Катеринославський листок» (згодом – «Днепр»), «Екатеринославские губернские ведомости», «Приднепровський край», «Споживач», «Южная заря», «Кооперативне життя», «Червоний шлях», «Молода кузниця» та інші. Згодом засноване «Українське видавництво в Катеринославі»¹² (1917), що видавало книги переважно для дітей та юнацтва.

Під патронатом КГВАК і директора історичного музею Д. І. Яворницького в Катеринославі відбувся XIII Всеросійський археологічний з'їзд. У жовтні 1905 року засновано Катеринославське культурно-освітнє товариство «Просвіта» (перша «Просвіта» в Східній Україні). Значною подією стало проведення 1910 року в Катеринославі Південно-російської обласної сільськогосподарської, промислової та кустарної виставки; того ж року почав працювати вчительський інститут. Завдяки наполегливим зусиллям місцевої інтелігенції 1918 року на базі Вищих жіночих курсів у місті відкрито університет (1920 року реорганізовано в інститут народної освіти).

Разом із тим на початку ХХ століття громадсько-культурні організації в Україні зазнавали тиску з боку царського уряду, за наказом якого заборонялося святкувати Шевченківські дні, проводити українські концерти, друкувати і продавати книжки українською мовою, обмежувалась діяльність товариства «Просвіта» тощо.

⁷ Синявський Антін Степанович (1866–1951) – український політичний і громадський діяч, історик, педагог. Працював у Катеринославі директором Комерційної школи, заступником голови КГВАК та редактором її «Літопису».

⁸ Побачило світ 10 випусків «Літопису» (1904–1915).

⁹ «Степь» – катеринославська газета, видавець Петро Васильович Биков (1844–1930) – історик літератури, письменник, поет, бібліограф, громадський діяч.

¹⁰ «Придніпров'я» – щотижнева громадсько-літературна газета, виходила в Катеринославі протягом 1898–1902 років, редактор-видавець П. В. Биков. Випуск газети було заборонено за друкування матеріалів, недозволених цензурою.

¹¹ «Дніпрові хвилі» – український часопис, друкований орган катеринославського товариства «Просвіта»; виходив у Катеринославі у 1910–1913 роках двічі на місяць. Особливу увагу упорядники та автори статей приділяли подіям українського життя на Катеринославщині.

¹² «Українське видавництво в Катеринославі» засноване Є. Вировим у 1917 році; 1919 року перенесене до Відня, згодом діяло у Ляйпцігу, Берліні та Празі. До 1925 року було видано близько 50 книг (букварі, читанки, граматики української мови, словники, науково-популярні брошури тощо).

Щодо значення діяльності останнього наведемо думку дослідника музичного життя Волині 1920–1930-х років П. Шиманського, який відзначає важливе значення товариства та його філій у скороченні відстані між аматорством і професіоналізмом та встановленні нових фахових критеріїв для колективів і солістів [див.: 299, 5]. Ця думка, на наш погляд, є справедливою і для катеринославської «Просвіти» у справі академізації музичного мистецтва краю, в тому числі народно-інструментального виконавства.

Як відомо, наприкінці ХІХ століття кобзарство занепадає: зникають кобзарські цехи, кобзарі зазнають утисків з боку влади. Нове піднесення інтересу до кобзарства, а також трансформація «старцівства» (В. Кушпет) в мистецтво так званих «концертних кобзарів» (Ф. Колесса) на початку ХХ століття значною мірою пов'язані з діяльністю **Гната Мартиновича Хоткевича**.

ХІІ Археологічний з'їзд ІМАТ у Харкові, а саме організований Г. Хоткевичем виступ кобзарів став визначною подією в кобзарському житті. У концерті взяли участь кобзарі М. Кравченко, І. Кучугура-Кучеренко, Г. Нетеса, Т. Пархоменко, П. Гащенко, П. Древченко, а також три лірники та троїста музика з с. Деркачів Харківської губернії. Г. Хоткевичу вдалося привернути увагу науковців, влади та інтелігенції до мистецтва сліпців, що ознаменувало новий етап розвитку виконавства на бандурі, спонукало до нових досліджень у цій царині. Сам Г. Хоткевич у праці «Українські народні музичні інструменти» зазначав, що після «відкриття» кобзаря Остапа Вересая у 70-х роках ХІХ століття суспільство значний період не звертало увагу на бандуру, а після Археологічного з'їзду в Харкові відбувся «поворот у відношенні до бандури у дореволюційній Україні» [39, арк. 18]. Саме Г. Хоткевич зініціював учасників з'їзду порушити клопотання про захист мандрівних сліпців перед міністром внутрішніх справ.

Виступ кобзарів на ХІІ Археологічному з'їзді дав поштовх до підвищення інтересу та вивчення кобзарства. Кобзарям та їх творчості присвячуються публічні лекції, для ілюстрації яких часто запрошують і самих сліпців. Так, приміром, під впливом виступу кобзарів на ХІІ АЗ С. Петлюрою 7 березня 1903 року в Катеринодарі була прочитана лекція про українських кобзарів, на якій виступив М. Кравченко [див.: 236, 106; 192, 17]. Наприкінці 1906 року в київській «Народній аудиторії» відбувся вечір, присвячений українським народним пісням, на якому професор В. Перетц прочитав доповідь про українські думи (посилаючись на основні думки праці П. Житецького «Мысли об

українських думах»), а кобзар Т. Пархоменко проспівав декілька стародавніх козацьких дум та нових пісень [63, 8]. Підтримували кобзарів та неодноразово влаштовували лекції-концерти за їх участю Д. І. Яворницький, Д. І. Дорошенко¹³ та ін.¹⁴

У рукописі лекції «Про українських бандуристів і лірників»¹⁵ Г. Хоткевич підкреслює успіх своєї доповіді на XII АЗ та влаштованих ним концертів бандуристів, які «послужили можливо хоч невеликим імпульсом до тої зацікавленості, з якою тепер займаються всілякими дослідженнями про кобзарів та проводяться у життя різні починання, які мають відношення до української народної музики» [31, арк. 5]. Серед цих «починань» автор називає не тільки намір Полтавського земства відкрити професійну школу гри на бандурі для сліпців, а й неодноразові запрошення кобзаря Терентія Пархоменка до Катеринослава, де він грав на засіданнях різних товариств, доповідь етнографа М. Янчука «Про народну музику на Археологічному з'їзді» в Москві, згадуваний уже виступ кобзаря Михайла Кравченка на вечорі пам'яті Т. Шевченка в Катеринодарі, організоване Г. Хоткевичем етнографічне відділення за участю кобзарів із цієї ж нагоди в Харкові, а також підготовку доповідей про бандуристів до майбутнього XIII АЗ. Гнат Хоткевич також зазначив, що звідусіль висловлюються побажання, щоб до катеринославського з'їзду він підготував кобзарів і лірників, як це було зроблено до XII з'їзду.

Готуючись до XIII АЗ, Г. Хоткевич задумав здійснити концертне турне по містах України за участю сліпців. Крім концертів, передбачались лекції про бандуристів – за словами Гната Мартиновича, це «збудить у декого інтерес, викликає забуті спогади, пробудить енергію до збирання завжди цінних етнографічних матеріалів і таким чином до майбутнього XIII Археологічного з'їзду з'явиться що-небудь таке, що інакше лежало б під спудом. А у цій царині – всіляке діяння благо <...> і якщо до скарбниці науки принесеться хоча б маленька частка чого-небудь цінного і цьому хоча б побічною причиною буде моя поїздка – я вважатиму це винагородою за всі труди» [31, арк. 5 зв.]. На початку лекції Г. Хоткевич говорив про мету своєї подорожі, а саме дати можливість почути оригінальну гру кобзарів та ознайомити з їх мистецтвом

¹³ Дорошенко Дмитро Іванович (1882–1951) – український історик, громадський і політичний діяч, викладач історії Катеринославського комерційного училища (1909–1913), активний діяч катеринославської «Просвіти» і місцевої вченої архівної комісії.

¹⁴ Про це детальніше див. у розділі 1.3. даного дослідження.

¹⁵ Зберігається у наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ (Ф. 8-2. Од. зб. 32, арк. 5–17).

широку публіку північних та південних губерній, де «не рідкість зустріти людей, які ніколи не бачили бандуриста» [там само].

Збираючись у подорож, Г. Хоткевич розіслав прохання місцевим урядовцям на дозвіл провести такі лекції з концертами в Харкові, Києві та Одесі. Газета «Придніпровський край» (№ 1885, 1903) повідомила, що «начальник катеринославської губ[ернії]. висловився принципово за дозвіл п. Хоткевичу прочитати в містах катеринославської губернії лекції про бандуристів, оскільки вони сприятимуть підвищенню інтересу серед населення до XIII археологічного з'їзду, який має відбутися в Катеринославі, та до збирання матеріалів до нього» [цит. за: 248, 118]. Отримавши позитивний відгук катеринославського губернатора, Г. Хоткевич подав його до одеської навчальної округи Міністерства народної освіти разом із проханням дозволити читати лекції в Катеринославській і Херсонській губерніях та програмою лекції. У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ зберігається дозвіл¹⁶ управляючого Одеським округом (№ 22584 від 24 жовтня 1903 року), в якому зазначено, що у відповідь на відгук губернатора Катеринослава (№ 5884 від 24 липня 1903 року) та прохання Г. Хоткевича управляючий дозволяє в містах Катеринославської губернії протягом 1903–1904 навчального року читати Хоткевичу публічну лекцію «Про українських бандуристів і лірників». Разом із тим дозвіл читати лекцію у Херсонській губернії надавався за умови отримання відгуку від херсонського губернатора [31, арк. 1–1 зв.]. Збереглися також дозвіл попечителя київської навчальної округи (від 5 серпня 1903 року) на проведення лекції в Київській, Чернігівській і Полтавській губерніях та позитивна резолюція управляючого харківською навчальною округою, написані в кінці тексту лекції [40, арк. 4; 31, арк. 17 зв.].

Дослідник творчості Г. Хоткевича та харківської школи гри на бандурі В. Мішалов у своєму дисертаційному дослідженні наводить таблицю «Концертні виступи Гната Хоткевича», з якої довідуємось, що у 1903 році бандурист, гастролюючи містами України з Шевченківськими концертами, дав сольний концерт у Катеринославі¹⁷. Відомо, що до програми його концерту увійшли композиції «Буря на Чорному морі», «Смерть козака-бандуриста», «Невільничий ринок», «Чечітка», «Кисіль», «Ой ти, дівчино»¹⁸.

¹⁶ Документ вміщено у Додатку Б даного дослідження.

¹⁷ Концертний виступ Г. Хоткевича в Катеринославі був не єдиний – 1912 року бандурист знову відвідав місто.

¹⁸ В. Мішалов посилається на праці А. Болаболъченка [81, 68] і Н. Супрун [236].

У спогадах учня Г. Хоткевича – Г. Бажула читаємо: «Ще в 1902 році Г. Хоткевич після доповіді, яку він прочитав на Археологічному з'їзді в Харкові, організував перед з'їздом виступ зібраних ним і підготовлених 14 осіб – 9 бандуристів, 3 скрипалів та 2 лірників. Це були переважно сліпці, кобзарі. 1903 року¹⁹ на Археологічному з'їзді в Катеринославі він повторив цей виступ та добився від влади офіційного дозволу вживати бандури на відкриття концертів і в той спосіб витяг цей інструмент з закапелків кустарництва на арену дійсного мистецтва – на концертну сцену» [78, 70]. Г. Бажул помиляється, приписуючи Г. Хоткевичу підготовку кобзарського концерту на Катеринославському з'їзді. На жаль, 1905 року за участь у революційних діях бандурист зазнав переслідувань і був змушений виїхати до Галичини.

У рамках підготовки до XIII АЗ комісія попереднього комітету з метою «підсилення матеріального стану» 23 березня 1903 року відділ), а також «Про смерть Хмельницького», «Про влаштувала в Катеринославі музичний вечір, на якому виступив кобзар Т. Пархоменко (саме цей виступ відзначав Г. Хоткевич, про що йшлося вище). У «Хроніці» роботи попереднього комітету надруковано програму концерту, який складався з двох відділень: у першому кобзар виконав псалми «Ангели душу пробуждають», «Плач, душе моя, завжди», «Про Почаївську Богоматір», «Що у світі являється» (релігійний трьох братів Азовських», «Невольницький плач» (історичний відділ). До програми другого відділення увійшли історичні пісні «Про Саву Чалого», «Про смерть козака-бандуриста», «Про Хведора безрідного», «Про оборону Почаївської Лаври», у відділі побутової пісні прозвучали «Побратався сокіл з орлом сизокрилим» і «Про Морозенка». У концерті також взяв участь хор любителів (керівник Ф. Часник), на початку вечора історик А. С. Синявський виголосив вступне слово про думи. Цікаво, що на сторінках «Літопису» КГВАК Терентія Пархоменка названо «одним з останніх малоросійських кобзарів», відзначено й успіх кобзаря в публіки: деякі номери («Про смерть Хмельницького», «Про Морозенка») «слухались із захватом і дружно вимагались публікою на bis» – зазначено в «Хроніці» [159, 249–250].

Проведення XIII АЗ у Катеринославі дало поштовх до ґрунтовного вивчення історії, побуту та культури Придніпров'я. На з'їзді, що відбувся у період з 15 по 27 серпня 1905 року, були присутні 246 фахівців із 39 міст Російської імперії. На урочистому відкритті XIII АЗ його голова графиня Прасков'я Сергіївна Уварова відзначила,

¹⁹ Допущена неточність. Правильно – 1905 року.

що рішення провести цей з'їзд у Катеринославі було прийнято 27 серпня 1902 року на завершальному засіданні Харківського з'їзду. Напередодні XII АЗ катеринославський губернатор Ф. Е. Келлер (на момент проведення XIII з'їзду вже покійний) надіслав лист-клопотання до ІМАТ щодо призначення Катеринослава місцем проведення XIII АЗ, в якому гарантував усіляке сприяння організації з'їзду з боку місцевого наукового товариства та представників громадських установ. Запрошення було настільки наполегливим, теплим та дружнім, що Рада з'їзду погодилась його прийняти. П. Уварова також підкреслила, що після Харківського з'їзду залишились деякі питання, які потребують розв'язання. Першим серед них графиня назвала «Подання» міністру внутрішніх справ про захист та заступництво для кобзарів та лірників. Це клопотання отримало вельми прихильний відгук від тодішнього міністра внутрішніх справ В. К. Плеве, який вирішив закріпити за сліпцями право вільно займатись своїм ремеслом. Разом із тим, відзначала П. Уварова, урядовець просив ІМАТ повідомити йому по можливості якомога точні дані про імена кобзарів та лірників із зазначенням місця їх проживання. Зі свого боку Товариство, отримавши вимогу міністра, звернулось до ІРГТ, Товариства Нестора Літописця, етнографічного відділу Московського товариства любителів природознавства, антропології і етнографії та приватних краєзнавців, які зацікавились цим питанням (О. Малинка, В. Науменко, М. Сперанський, В. Горленко, А. Русов). У відповідь на запит Товариства В. Доманицький склав відповідний огляд у Київській губернії («Кобзари и лирники Киевской губернии в 1903 г.»), звернувши увагу насамперед на соціально-психологічний аналіз кобзарсько-лірницької традиції, а саме високomorальну християнську свідомість мандрівних співців та позитивне ставлення до них місцевих жителів. Крім того, була отримана ґрунтовна стаття М. Ф. Сумцова та список кобзарів і лірників О. Малинки, матеріали яких були доставлені міністру. М. Сумцов підсумовував роботу з'їзду: «Харківський археологічний з'їзд дав великий поштовх вивченню репертуару і побуту кобзарів та лірників й, напевне, стане вихідним пунктом у справі поліпшення їх соціального та професійного становища» [233, 311]. Звітуючи про роботу попереднього комітету XIII АЗ, графиня П. Уварова зазначила, що його харківське відділення в підготовці до катеринославського з'їзду продовжило і доробило те, що не було закінчено до харківського з'їзду, зокрема не забуто збирання матеріалів про бандуристів і лірників, звернуто особливу увагу на записи їх пісень [177, 178–185].

Дійсно, попередній комітет XIII АЗ ще 1904 року в першому випуску «Літопису» КГВАК надрукував «Програму для збирання відомостей про кобзарів і лірників до XIII Археологічного з'їзду у Катеринославі»²⁰. Збирачам пропонувалося встановити біографічні відомості співців, їх кількість, місця проживання й мандрівок, дані про вчителя та умови навчання, репертуар тощо – всього 14 питань. Попередній комітет навіть був готовий направити фахівця з Катеринослава для запису відповідей на запитання «Програми», за умови повідомлення адреси кобзаря чи лірника. Завдяки програмам XII і XIII АЗ дослідники отримали нові матеріали стосовно кобзарсько-лірицької традиції, які стали документальною базою для подальших досліджень.

Б. Кирдан та А. Омельченко також констатують значне поживлення серед дослідників щодо збирання відомостей про кобзарів та лірників на початку XX століття передусім у зв'язку з підготовкою до XII АЗ [144, 22]. Однак автори не згадують про продовження цієї справи та виступи кобзарів на XIII з'їзді у Катеринославі.

У листі М. А. Дмитрієва²¹ до Д. І. Яворницького (від 15 березня 1903 року) знаходимо інформацію щодо підготовчої роботи до XIII АЗ, а також про заснування у Полтаві згаданої вище школи для сліпців: «Подумайте і обміркуйте у засіданні Уварової чим може допомогти Полтава й полтавці до з'їзду XIII у Катеринославі. Може іменно офіційно від вашого комітету Ви зараз і обернитесь до Полтави, щоб зібрати й тут комісію, як було й перед XII, тільки тепер може це зробити ще ширше й більше, [заохотивши] людей і по повітах. Обміркуйте може й програми яки? Чи не має що Комітет зробити по відділу хонографії і меж иншим з поводу народної музики й бандуристів. Меж иншим у нас був перед Різдом [...] хонографічний концерт, де були бандуристи і в земстві є доклад про заведення школи гри для сліпих, де б учили [...] задля їх [...] ремеслам і музиці: на бандурі, лирі, скрипці, сопильці і инше» [125, 153–154].

У рамках підготовки до XIII АЗ у «Матеріалах» з'їзду дійсно було видано й «Програму для збирання етнографічних предметів до виставки на XIII Археологічному з'їзді, що має відбутися в 1905 р. в м. Катеринослав». Крім предметів для етнографічної виставки, збирачам пропонувалося звернути увагу на побутове та сімейне життя населення, їх вірування та обряди, народну творчість: танці, музику, співи. При

²⁰ «Програму» наведено в додатку В.

²¹ Дмитрієв Микола Андрійович (1867–1908) – український культурно-громадський діяч, публіцист, видавець, адвокат. Жив і працював у Полтаві.

цьому підкреслювалася цінність наочного матеріалу: малюнків або фотокарток обрядових сцен, народних співців, фонографічні або нотні (на слух) записи музичних мелодій тощо.

Крім того, на пропозицію попереднього комітету Катеринославського з'їзду влітку 1904 та 1905 років місцеве губернське земство власним коштом організувало етнографічні експедиції. Їх мета полягала в збиранні матеріалів для етнографічної виставки та різних відомостей у галузі етнографії краю для майбутнього археологічного з'їзду. В експедиції взяли участь етнографи В. А. Бабенко та О. Р. Нікітіна-Бабенко, які здійснювали подорожі окремо до кожного повіту Катеринославщини, отримуючи перед тим маршрути і вказівки від професора Д. І. Яворницького. Об'єктами уваги дослідників стали народності Катеринославської губернії, їх поселення, типи дворів та садиб, одяг і прикраси, народні заняття та промисли, побутова техніка, а також сімейний побут, народна медицина, повір'я, прикмети, весільні ритуали, народна музика, пісні, свята, дитячі ігри тощо. Матеріали експедицій за сприянням губернського земства вийшли друком ще до з'їзду. Говорячи про музику та музичні інструменти, В. Бабенко зазначив, що у Катеринославській губернії рідко трапляються бандуристи й лірники – найчастіше вони приходять із сусідніх Полтавської та Харківської губерній. Лірників завжди можна зустріти на ярмарках, де вони отримують за гру добровільні пожертви від слухачів. Щодо національних народних пісень етнограф зауважив, що їх можна почути тільки в суто малоросійських місцевостях (Верхньодніпровський та Новомосковський повіти) – поступово вони забуваються та замінюються міськими і фабричними піснями [62, 125–126]. Тож не дивно, що виступити на Катеринославському з'їзді запросили кобзарів із Полтавщини та Чернігівщини.

Дійсно, продовжуючи започатковану Г. Хоткевичем справу, Д. Яворницький запросив кобзарів виступити на XIII АЗ у Катеринославі. В «Известиях» XIII з'їзду надруковано програму музичного відділу, яка містить інформацію щодо виступу кобзарів: 16 серпня 1905 року на засіданні відділення «Старовина запорозька» після доповідей Л. Падалки²² та Д. Яворницького виступили кобзарі М. Кравченко, Т. Пархоменко та П. Дуб²³ (учень Т. Пархоменка). Зауважимо, що ці ж співці (крім П. Дуба) брали участь і в кобзарському концерті на XII АЗ.

²² Падалка Лев Васильович (1859–1927) – український історик, статистик, етнограф і літературознавець.

²³ В «Известиях» і «Материалах» XIII АЗ помилково зазначено В. Дуб.

У виконанні кобзарів прозвучали думи «Про Морозенка», «Про Хмельницького та Барабаша», «Про вдову і трьох синів», «Буря на Чорному морі», «Про Олексія Поповича», «Невольницький плач», а також сатиричні та гумористичні пісні [див.: 136, 73]. Свідчення про виступ кобзарів знаходимо й у «Матеріалах» XIII з'їзду, де зазначено, що в кінці засідання «Старовина запорозька» виступили кобзарі. Програма виступу повністю збігається з надрукованою в «Известиях» [див.: 177, 227].

Підкреслимо, що Д. І. Яворницький зробив значний внесок в організацію XIII АЗ. Історик був обраний до Катеринославського попереднього комітету, адже він брав участь у роботі попередніх з'їздів (починаючи з шостого) та мав досвід роботи в Московському попередньому комітеті. З протоколу засідання КГВАК від 25 лютого 1907 року дізнаємося, що Д. Яворницького разом з А. Синявським та І. Верторовим було обрано делегатами на XIV Археологічний з'їзд [162, 34].

У звіті голови XIII АЗ графині П. Уварової (надрукований у «Матеріалах» з'їзду) зазначено, що коштом типографії Катеринославського губернського земства разом із «Трудами» попереднього комітету, програмами, доповідями та звітами дослідників катеринославських архівів, планами Дніпра та іншими науковими працями в рамках підготовки до з'їзду вийшла збірка Д. Яворницького «Малоросійські народні пісні зібрані у 1878–1905 рр.». Щодо діяльності попереднього комітету П. Уварова повідомила, що в підготовці до з'їзду «учень Московської консерваторії Шевченко²⁴ об'їжджає Полтавську губ[ернію] для записування у сліпців кобзарів дум і пісень з мотивами» [177, 183–184]. Крім того, П. Уварова зазначила, що Д. Яворницький всі три роки з часу останнього з'їзду присвятив налагодженню роботи Катеринославського музею, збагачення його колекції. Для цього він розкопав 103 кургани й городища, об'їздив більшу частину приходів губернії, щоб зібрати для виставки церковні старожитності, та підготував до друку 820 малоросійських пісень, які зібрав як любитель та знавець Запоріжжя [там само]. Шукаючи археологічні цінності, професор паралельно цікавився фольклором, робив записи від селян, пастухів, сліпих бандуристів. За словами графині П. Уварової, у процесі підготовки до XIII з'їзду ІМАТ звернулося до землевласників Катеринославської, Таврійської та Херсонської губерній із проханням

²⁴ Шевченко Василь Кузьмович – бандурист і торбаніст, педагог, збирач фольклору, популяризатор кобзарства. Народився на Кубані, мешкав в Москві, працював робітником-сценографом Великого театру.

дозволити проводити розкопки на їх землях. У відповідь господарі гостинно сприяли і допомагали Д. І. Яворницькому в розкопках.

Дійсно, до XIII з'їзду вчений відшукав цінні пам'ятки запорізької старовини. Крім того, Д. Яворницький провів серію публічних лекцій для місцевого населення. З протоколу другого засідання попереднього комітету XIII АЗ (від 5 січня 1903 року), надрукованого у його «Правилах», довідуємось, що голова Комітету зачитав листа А. І. Маркевича, який вказує на доцільність проведення популярних лекцій під час підготовки до з'їзду в Катеринославі для ознайомлення місцевого населення з завданнями й корисністю заходу. У відповідь Д. Яворницький зауважив, що ця пропозиція вже втілена в життя ним самим у різних місцевостях Катеринославської губернії [див.: 217, 28].

На заключному засіданні катеринославського з'їзду (22 серпня 1905 року) П. Уварова знову підкреслила, що Д. І. Яворницький віддав своє життя і думки Катеринославу, вивченню старожитностей міста, збагаченню його музею, розповсюдженню в цій місцевості археологічних знань та любові до пам'яток старовини. Графиня побажала вченому здоров'я й довголіття, висловила сподівання на його подальшу допомогу та сприяння в роботі майбутніх з'їздів [див.: 177, 180].

Варто зауважити, що Д. Яворницький переїхав до Катеринослава на постійне місце проживання 1902 року, щоб очолити щойно відкритий Обласний музей ім. О. М. Поля. Відкриття музею стало вагомим аргументом на користь Катеринослава під час визначення місця проведення XIII АЗ. Це питання розглядалося на завершальному засіданні Ради XII з'їзду в Харкові; в обговоренні розглядалось два претенденти: Катеринодар і Катеринослав. Як зазначалося вище, вибір останнього було зроблено завдяки листу-клопотанню катеринославського губернатора до ІМАТ щодо призначення Катеринослава місцем проведення XIII АЗ. Пропозицію губернатора підтримали Катеринославське міське правління, земства та інші установи [див.: 218, 389]. Тож незважаючи на відсутність досвіду організації таких масштабних заходів та недостатню кількість наукових кадрів (міське наукове товариство відкрилось лише за рік до цього), Рада прийняла рішення провести наступний з'їзд саме в Катеринославі.

Під час з'їзду колекція історичного музею поповнилась новими експонатами, що були представлені на виставках, створених із нагоди цієї події. У каталозі виставки XIII АЗ знаходимо відомості, що серед експонатів були також і народні музичні інструменти, а саме «торбан на 28 струн, з успадкованої колекції п. Байдака» (№ 15 у колекції

А. Д. Байдака з м. Олександрії Херсонської губернії) [140, 66]. Крім того, в каталозі Катеринославського обласного музею ім. О. Поля, складеному хранителькою А. Скриленко та етнографом В. Бабенком до XIII з'їзду, є опис етнографічного відділу археологічної виставки, де зазначено, що в головній залі музею, біля музичного відділу, було встановлено манекен лірника, а у відділі XIII «Ритуальні приладдя – весілля, музики та ін.» серед весільних принадь експонувалися музичні інструменти. У каталозі, а саме в описі XIII відділу, є згадка й про кобзарів – відзначено, що традиційні старовинні співці та музики-бандуристи і лірники в місцевому краї майже не ходять, тільки зрідка можна на них натрапити на ярмарках та базарах. Співають вони під акомпанемент своїх «своєрідних» інструментів старовинні пісні – «Про Олексія Божого чоловіка», «Про Лазаря» та ін. [140, 273].

Автор передмови до книги «Думи кобзарські» В. Степовий підкреслив значення XIII АЗ, що став завершальним етапом у досягненні мети, сформульованої на попередньому з'їзді, а саме – отримання від влади дозволу сліпцям вільно кобзарювати: «Тільки завдяки XIII Археологічному з'їздові в Катеринославі знято було згадану заборону на кобзарів, і вони тепер можуть знову виступати прилюдно» [231, XII]. Разом із тим автор відзначив: «На жаль, їх (кобзарів – Т. Ч.) тепер зовсім не стало, вони позабували цікаві старовинні репертуари, як забули й свій стародавній музичний інструмент – бандуру» [там само]. Цим думкам співзвучні слова Д. Ревуцького, який у дослідженні «Українські думи та пісні історичні» також зазначив, що інтерес до думи падав у народі через переслідування та заборону поліції, які було знято тільки після XIII Археологічного з'їзду в Катеринославі [220, 73].

Підсумовуючи, зазначимо: виступи кобзарів на XII та XIII Археологічних з'їздах привернули увагу науковців, влади та інтелігенції до мистецтва сліпців, що ознаменувало новий етап розвитку бандурного виконавства, спонукало до нових досліджень у цій царині. XIII АЗ активізував вчених до ґрунтовного вивчення історії, побуту та культури Придніпров'я, став завершальним етапом у досягненні мети, сформульованої на засіданні етнографічного відділу попереднього з'їзду, – отримання від влади дозволу сліпцям вільно кобзарювати. Крім того, завдяки збиранню відомостей про кобзарів та лірників до XII і XIII з'їздів дослідники отримали нові етнографічні матеріали.

Після успішного виступу кобзарів на харківському з'їзді Г. Хоткевич організував декілька кобзарських концертів містами України, а також мав намір підготувати такий же концерт до з'їзду в Катеринославі.

Зауважимо, що місцева влада не перешкоджала цій діяльності, сприяючи організації лекцій-концертів Г. Хоткевича у зв'язку з підготовкою до з'їзду. Продовжуючи започатковану справу, Д. Яворницький запросив виступити кобзарів на засіданні відділення «Старовина запорізька» ХІІІ АЗ у Катеринославі, після проведення якого відзначалося підвищення інтересу до народного мистецтва серед жителів краю.

1.3. Внесок Д. І. Яворницького у справу збереження та популяризації кобзарства і бандурного мистецтва

1.3.1. Кобзарі в етнографічній та епістолярній спадщині Д. І. Яворницького

Дореволюційна наукова спадщина та культурний фонд займають визначне місце в сучасній системі знань з історії, науки та культури суспільства. Їх свідоме ігнорування після встановлення радянської влади призвело до зміни цінностей та деформації орієнтирів подальших наукових розвідок у галузі стародавньої української історії та культури. Все це справедливо можна віднести і до замовчування науково-літературної спадщини **Дмитра Івановича Яворницького** (1855–1940). Його діяльність припадає на часи дії Валуєвського циркуляра²⁵ й Емського указу²⁶, революцію, репресії 1930-х років. Саме у 30-х роках ХХ століття вчений потрапив до категорії «неблагонадійних». У 1933 році його було звільнено з посади директора історичного музею (засновником якого він був).

Д. І. Яворницькому належить визначне місце у вивченні історії Придніпровського краю. Присвятивши своє життя вивченню історії козацтва (Д. Яворницького називали «Козацьким батьком»), він залишив наукові розвідки у цій царині, а також велику епістолярну спадщину. У першій половині ХХ століття Д. І. Яворницький присвячує кобзарству окремі публікації [див.: 313]. Здійснивши фольклористичні розвідки, історик зібрав на Катеринослащині (та в інших регіонах лівобережної України) велику кількість народних пісень та фольклорних

²⁵ Валуєвський циркуляр – таємне розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва (від 18 липня 1863 року) до територіальних цензурних комітетів, в якому наказувалося призупинити видання значної частини книг, написаних українською мовою.

²⁶ Емський указ – таємний наказ Олександра ІІ, підписаний 18 травня 1876 року в Емсі, про заборону друкувати українською мовою книжки, ставити українські театральні вистави й виконувати прилюдно українські пісні. Закон діяв до 17 жовтня 1905 року.

матеріалів. Крім того, про виступи кобзарів у Катеринославі та лекції професора Д. Яворницького, присвячені кобзарству, залишились відгуки в пресі та періодичних виданнях того часу [109].

Попри те, що за радянської влади спадщина Д. Яворницького оцінювалась неоднозначно, безумовно, його праці дореволюційного періоду та радянських часів є цінними науковими джерелами і не втратили своєї актуальності до теперішнього часу. У 1960-х роках, через 23 роки після смерті видатного вченого, вийшла друком книга дніпропетровського письменника І. Шаповала «В пошуках скарбів» зі спогадами про Д. Яворницького [див.: 283]. Після цього життя і творчість вченого стали об'єктом досліджень істориків та культурологів. Зокрема, фольклористичній діяльності Д. Яворницького присвячена монографія київської дослідниці М. Шубравської «Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність» [див.: 301]. Крім того, М. Шубравська упорядкувала зібрані академіком в експедиціях народні пісні у збірку «Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого» [див.: 244].

Незважаючи на утиски влади та матеріальні труднощі, видатний вчений залишив по собі значну кількість праць не тільки в галузі історії, а й етнографії, фольклористики, лексикографії. Він збирав українські слова, які не ввійшли до жодного словника, та систематизував їх в окремий словник, що складався з близько 60 тисяч позицій. На думку М. Шубравської, словник «мислився вченим як доповнення до чотиритомного “Словаря української мови” Б. Д. Грінченка»²⁷ [301, 132].

Про зацікавленість вченого етнографією свідчить також започаткована ним бібліотека катеринославського музею, де представлені етнографічні праці М. Сперанського, Б. Грінченка, І. Рудченка, А. Бігдая, Я. Новицького, І. Манжури, В. Антоновича, М. Драгоманова та багатьох інших видатних науковців. Серед них і «Казки сліпого бандуриста – співи об різних речах» П. Білецького-Носенка (Київ, 1874).

Крім наукової спадщини, Д. І. Яворницький залишив по собі величезне листування з видатними діячами науки і культури, краєзнавцями, музейними діячами, рідними, друзями. Епістолярна спадщина вченого – цінне джерело з історії його життя, наукової, літературної, громадської та культурно-просвітницької діяльності.

²⁷ Упорядковуючи «Словарь», Б. Грінченко дійсно використав лексичний матеріал, зібраний Д. Яворницьким. У передмові до видання зазначено, що до нього увійшло 1515 слів зі словника Д. Яворницького, зібраних переважно в Катеринославській, Харківській та Полтавській губерніях. Історик всіляко цікавився, допомагав і радів праці Б. Грінченка, вважав видання словника необхідною справою.

Листи Д. Яворницького та його дописувачів містять багато інформації не тільки про історика, а й про його кореспондентів. Тривалий час епістолярна спадщина вченого не була опублікована. В архівах ДНІМ зберігаються 20 листів (у тому числі поштові листівки та телеграми) кобзарів до Д. Яворницького; вони не були опубліковані за винятком двох: листа С. Пасюги (від 9 грудня 1915 року) та листа І. Кучугури-Кучеренка (від 30 березня 1914 року), що їх уперше опублікувала науковий співробітник ДНІМ С. Абросимова в дніпропетровській газеті «Зоря» [див.: 60, 4]. Листи кобзарів і бандуристів до Д. Яворницького розшифровані і вперше введені до наукового обігу (2011) автором монографії [див.: 266]. Для даного дослідження вони стали об'єктом зацікавлення і вивчення, свідченням про тісний зв'язок, підтримку й інтерес видатного вченого до виконавців на кобзі і бандурі.

Науковцями ДНІМ реалізується комплексна програма публікації епістолярної спадщини Д. Яворницького: шість томів уже вийшли друком. До першого випуску (1997) увійшли понад 800 листів учених різних галузей до історика, у другому випуску (1999) репрезентовано листи, надіслані йому діячами української та російської культури (письменники, публіцисти, видавці, редактори періодичних видань тощо). Третій (листи краєзнавців та музейних діячів до Д. Яворницького) та четвертий (листи Д. Яворницького до діячів науки і культури) випуски побачили світ 2005 року. П'ятий (листи рідних, друзів і знайомих) та шостий (листи друзів, приятелів і знайомих до Д. Яворницького) томи вийшли друком у 2010 і 2012 роках відповідно. До шостого випуску даної серії увійшли один лист кобзаря М. Кравченка (ДНІМ. Арх-14445) і три листи І. Кучугури-Кучеренка (ДНІМ. Арх-16835, Арх-16831, Арх-16835). Інші наведені у даній роботі листи кобзарів до вченого публікуються вперше у даній монографії. Робота наукових співробітників ДНІМ з публікації епістолярної спадщини Д. Яворницького триває.

Не маючи можливості постійно проживати на Запоріжжі (до 1902 року вчений жив у Петербурзі та Москві), Д. Яворницький щороку приїздив з археологічними експедиціями на Катеринославщину. Крім того, він ще 1884 року звернувся до місцевих жителів через газету «Днепр» із проханням надсилати поштою фольклорно-етнографічні матеріали з усіх місцевостей на його московську адресу. Зібрані таким способом матеріали вчений використовував у своїх творах, ілюструючи запорозьких козаків.

У 1902–1905 роках, готуючись до XIII Археологічного з'їзду, історик, за його словами, знову об'їхав різні місця колишнього Запоріжжя та переглянув запорізьку старовину. Хоча він займався спадком запорожців понад двадцять п'ять років, знайшов для себе новий невідомий матеріал, цінний не тільки для історика, а й для етнографа, художника, богослова, артиста, романтика, поета. Подорожуючи землями колишньої Запорозької Січі, вчений вивчав не тільки археологічні особливості краю, а й фольклорні, етнографічні, топографічні матеріали тощо. Саме під час розкопок, що тривали іноді тижнями й місяцями, Д. Яворницький тісно спілкувався з носіями живої мови – дніпровськими лоцманами, місцевими жителями – простими селянами, які наймались копачами на археологічні розкопки. Від них історик здобував багатий лексичний і фольклорний матеріал для свого словника, архіву та публікацій. Д. Яворницький повертався з експедиції з великим фольклорно-етнографічним здобутком. З цього приводу у своїй статті «Із записника малоруського етнографа» («Новини і біржева газета» від 28 травня 1890 року) вчений зазначав, що археологу «досить часто доводиться ставити себе в положення етнографа, збирача всякого роду витворів народної творчості <...> Археолог мимоволі входить у спілкування з селянами, мимоволі прислухається до їх поглядів, мимоволі засвоює всілякі їх розповіді, казки, перекази, заговляння, прислів'я, приказки, пісні тощо. Якщо ж до цього і сам археолог робить деякі зусилля, щоб добути від народу що-небудь з етнографії, то він, за умови деякого вміння та досвіду, в короткий час може збагатити свою записну книжку вельми цікавим етнографічним матеріалом» [цит. за: 301, 167].

За своє життя Дмитро Яворницький списав чимало таких книжок. М. Шубравська відзначала, що вченого дратувало, коли він чув пісні, до яких потрапили слова, що засмічували й перекручували їх зміст, тому історик вважав за найкраще робити записи пісень та історичних дум з уст кобзарів, пастухів, старих селян, яких вважав «чистими джерелами» народної творчості. Але ще краще, казав він, коли пісню відразу записати й «на голос», щоб зберегти її національний колорит, неповторність. Іноді, після запису якоїсь пісні, виконавець під час її співу замінював деякі слова. Тоді в записній книжці вченого з'являлося два-три варіанти однієї й тієї ж пісні.

Нерідко в пошуках фольклору професор мандрував селами не тільки Катеринославщини, а й цілої України. Багато пісень він записав із вуст людей рідної Сонцівки Харківського повіту: односелець Іван

Пухан продиктував йому цікаву щедрівку; від сліпого селянина Хоми Провори, який жив у селі Богодарі Олександрівського повіту Катеринославської губернії, академіком записані легенди, пісні, казки тощо, що згодом були надруковані [див.: 313; 308]. Цікаво, що в листах до К. О. Білиловського²⁸ історик називав Хому Провору кобзарем [див.: 125, 30].

Із самого початку фольклористичної діяльності Д. Яворницький дотримувався традицій історичної школи, яка була передовою серед інших шкіл у фольклористиці (М. Шубравська). Саме Д. Яворницький уперше записав на Катеринославщині народні пісні та перекази про кошового Івана Сірка (до того фольклористи тільки припускали їх існування). Йому ж належить пріоритет у публікації цих матеріалів [див.: 309, 57]. Високу оцінку як етнографа Д. Яворницький здобув і серед своїх сучасників. Зокрема, Д. Дорошенко зазначав, що під час археологічних мандрівок історик збирав не тільки словесний матеріал про Запоріжжя, а й записував народні пісні та перекази. Преса також відзначала, що величезний етнографічний матеріал, записаний і виданий Д. Яворницьким, «здобув йому славу одного з видатніших українських етнографів» [74, 165]²⁹.

Львівський дослідник В. Сокіл проаналізував записи народної прози Д. Яворницького і зробив висновок, що вони здійснені в основному в Катеринославській губернії (найбільше записів припадає на колишні чотири повіти: Катеринославський (сс. Чернишівці, Капулівці, Старий Кодак, м. Нікополь), Олександрійський (сс. Богодарі, Покровське, Вознесенка), Новомосковський (сс. Котівці, Спаське, хутір Приют), Павлоградський (с. Петропавлівка). Записуючи фольклор, Д. Яворницький застосовував науковий підхід: максимально точно фіксував почуте, паспортизував, документуючи дані про оповідача чи співака, місце й час проведення запису тощо. На думку В. Сокола, історик самостійно не вів нотного запису, але при записі пісні декілька разів проспівував почуту мелодію, щоб максимально точно її запам'ятати [230, 293–294].

Чимало пісень дійшло до наших часів завдяки публікації Д. Яворницьким понад 800 їх зразків у збірці «Малоросійські народні пісні зібрані у 1878–1905 рр.». У передмові до видання вчений зауважив,

²⁸ Білиловський Кесар Олександрович (1859–1934) – український письменник, видавець, перекладач, лікар, культурно-громадський діяч.

²⁹ За словами наукового співробітника ДНІМ С. Абросимової, Д. Яворницький навіть під час трирічного (1892–1895) проживання в Туркестані (що було фактично засланням) публікувався під псевдонімом «Кобзар» у місцевій пресі. На жаль, перевірити цю інформацію не вдалося через недоступність іноземної періодики кінця XIX століття.

що далеко не кожна людина може передати пісню словами. Записуючи мелодію зі слів, а потім з голосу, порівнюючи варіанти, записувач помітив відмінність, а саме в першому варіанті не вистачало слів, а в другому – «строго дотримані і повнота слів, і правильність розміру» [306, 3]. Записуючи у такий спосіб слова пісні, він і сам проспівував її декілька разів, щоб точніше запам'ятати мелодію. У розмові зі співробітниками фондів ДНІМ не вдалося точно з'ясувати, чи знав Д. Яворницький музичну грамоту. На думку завідувача його Меморіального будинку А. І. Перкової, він записував від виконавців і тексти, і мелодії [див.: 210, 7].

М. Шубравська також указує на те, що академік був музикальною натурою, мав чудовий голос і знав мотиви багатьох зібраних ним пісень [301, 169]. Саме цими знаннями історика зацікавився композитор М. В. Лисенко, з яким Д. І. Яворницький познайомився у середині 90-х років ХІХ століття (перший з опублікованих листів М. Лисенка до історика датовано 2 грудня 1895 року). Дружні стосунки, спільна праця на ниві української історії і культури єднали видатного композитора та вченого-історика. У листі М. Лисенка до Д. Яворницького (від 22 січня 1896 року, Київ-Варшава) автор висловив сподівання, що «при побаченні я з великим інтересом запишу від Вас мотиви пісень» [163, 251].

Для здійснення задуму видати збірку старовинних народних пісень М. Лисенко звернувся з проханням надсилати обрядові пісні до редакцій газет у Полтаві, Чернігові, Харкові, Одесі, Києві, але не від кого не отримав відповіді «за малесенькими виключеннями» [163, 249]. Відгукнувшись на прохання композитора одним із перших, Д. Яворницький обіцяв сприяти справі, а саме надіслати свій рукописний збірник з обрядовим матеріалом. У тому ж листі М. Лисенко висловив глибоку вдячність за пропозицію вченого, зазначивши, що ця збірка може бути «надзвичайно корисною для зведення варіантів». У наступному листі до Д. І. Яворницького (від 9 квітня 1896 року) М. Лисенко писав: «Мене особливо цікавлять історичні та обрядові пісні, якими я зараз займаюсь та збираю звідусюди, з усіх кінців України, щоб видати як можливо повний збірник цих дорогоцінних перлин стародавньої, дохристиянської пісенної творчості» [163, 253]. Крім того, 1902 року історик допоміг М. Лисенку отримати дозвіл полтавського губернатора (університетського знайомого Д. Яворницького) вільно концертувати, коли композитор задумав об'їхати зі своїм хором всю Полтавщину, відвідати Катеринославщину та інші місця. Під час гастролей композитор заїхав до Катеринослава, завітав до історичного музею, де

згадував свої враження від першої поїздки на місця Запорозької Січі – експедицію київських вчених на Дніпрові пороги в 1880-х роках, очолювану Д. Яворницьким. До слова, враження від експедиції вплинули на створення опери «Гарас Бульба» (М. Шубравська).

Секретар Д. Яворницького М. Костюк³⁰ у своїх спогадах теж стверджував, що «Яворницький мав рідкісно-феноменальний слух і був великий мастак переповісти і достеменно передати артистично будь-яке дійство, а особливо концерт кобзарів³¹ світової слави, яких він прямо обожав» [148, 118]. Він шкодував, що за життя вченого не мав «такої техніки, щоб записати, як не раз мені Батько (Д. Яворницький – Т. Ч.) співав преріжні думи. Ото мав слух і пам'ять. Пам'ятав слова і навіть мелодії, як по нотах» [там само]. М. Костюк свідчив, що історик «добре співав і любив тих побратимів, які були носіями народних пісень і перш за все – кобзарів» [148, 49]. У своїх спогадах секретар писав, що кобзарі і бандуристи часто бували в будинку професора. Почастувавши гостя, він замовляв йому заспівати ту чи іншу народну пісню, сам підспівував, а якщо той не знав якоїсь пісні, господар «спочатку сам заспіває, а потім навчить бандуристів співати» [148, 52].

За спогадами М. Костюка, Д. Яворницький співав на лекціях про народну творчість студентам Катеринославського інституту народної освіти³², де він очолював кафедру українознавства. Перед канікулами професор звертався до студентів (які роз'їжджалися по всій Україні) з проханням записувати від старих людей пісні, приказки, прислів'я та привозити ці записи йому. Одній зі своїх студенток, Ганні Гук³³, Д. Яворницький порадив взятись за укладання дитячого збірника, адже на той час у місті не було жодного українського дитячого дошкільного закладу. Вона взялася за роботу, і 1920 року в Катеринославі, ймовірно, за сприянням Д. Яворницького вийшов друком український

³⁰ Костюк Микола Павлович (1915–1997) – помічник-секретар Д. Яворницького у 1929–1940 роках. Народився у с. Покровка Криничанського р-ну Дніпропетровської обл. у родині репресованого священика. Працював землекопом археологічної експедиції, де познайомився з Д. Яворницьким. Став помічником і секретарем («писарем») вченого: супроводжував в експедиціях, відрядженнях тощо. Після смерті історика підтримував його вдову. Під час Другої світової війни М. Костюк був вивезений до Німеччини, з 1952 року жив в Англії та Канаді. Його спогади про Д. Яворницького вперше вийшли друком на Заході, з 1991 року з'явилися в дніпропетровській періодиці, збірці М. Чабана [257]. 2008 року вийшла книга М. Костюка «Поруч з Яворницьким. Спогади писаря козацького батька», що містить цінний матеріал для дослідників.

³¹ Ймовірно, ідеться про кобзарський концерт у Катеринославі 21 листопада 1911 року.

³² Нині – Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара.

³³ Гук Ганна Тимофіївна (1882–1973) – активний громадський діяч, публіцист, член катеринославської «Просвіти», упорядник українського збірника дитячих пісень «Барвінок» (Катеринослав, 1920).

збірник дитячих пісень «Барвінок» (зауважимо, що автор музики та текстів пісень збірника – катеринославський бандурист і хормейстер Ф. О. Часник). У передмові до видання Г. Гук зазначила: «Виховання дітей починається з пісні матері і повинно з піснею ж продовжуватись в дитячому садку і школі. Воно мусить провадитись в атмосфері національної культури, головним чинником якої є пісня <...> під її впливом у дитини виховується любов до рідного краю та до рідного слова, а взагалі до оточуючої її природи і людей...» [цит. за: 215, 201–202].

Чимало етнографічних матеріалів Д. Яворницького (зокрема пісні та думи з його архіву) зберігаються в науковому архіві ІМФЕ НАНУ, де автором монографії знайдено тексти (без мелодій) «Невольницької думи» та двох варіантів думи «Про трьох братів Озовських», записані в 1850–1916 роках [див.: 32]. «Невольницьку думу» записано від кобзаря М. Кравченка; після тексту думи вміщено відомості про виконавця: «м. Великі Сорочинці. Полт[авської]. губ[ернії]., Миргор[одського]. пов[іту]., сліпий кобзарь Михайло Кравченко, 48 р[оків]³⁴. Думу співає під гру на кобзі. Кобзу зве бандурою або коряком: «Кобза, як по простому, то бандура. А як ще простіше, то коряк» [32, арк. 2]. Щодо детальнішої інформації про М. Кравченка, записувач рекомендував дивитись статтю О. Сластіона³⁵ «Кобзарь Михайло Кравченко», яка вийшла друком 1902 року в журналі «Київська старовина» [див.: 229, 301–331]. Зауважимо, що почерк записувача текстів дум і відомостей про виконавця не належить Д. Яворницькому.

Перший варіант думи «Про трьох братів Озовських» в кінці теж має пояснення збирача: «Цієї думи сліпий лірник Іван Мережка вивчився по якійсь книжці, яку йому читали» [32, арк. 7]. Крім того, записувач аналізує: «Кінець думи схожий з другим варіантом, який надруковано в «Історичних піснях» Антоновича і Драгоманова; але початок і середина трохи відступають» [там само]. У кінці тексту зазначено, що дума записана Василем Федоровичем Тищенком у 1850–1860 роках від кобзаря Хведора Грищенка³⁶ у м. Чигирині Київської губернії [32, арк. 8]. Далі наведено відомості про записувача, написані рукою Д. Яворницького: «Василь Хведорович народився в м. Крюкові, був

³⁴ Цього віку кобзар досяг 1906 року.

³⁵ Сластіон Опанас Георгійович (1855–1933) – український живописець, графік, архітектор, бандурист, мистецтвознавець і етнограф, організатор Миргородського краєзнавчого музею. Брат О. Г. Сластіона, Микола Георгійович Сластіон (1871–?), працював хранителем катеринославського музею ім. О. М. Поля (1906–1910).

³⁶ Правильно – Гриценка. Гриценко (Холодний) Федір Федорович (1814 – бл. 1892) – сліпий кобзар з Полтавщини, учень В. Назаренка, Г. Вовка, Д. Кочерги. Мав великий репертуар, володів фантастичною технікою гри на бандурі.

співробітником відомого жур[налу]. «Основа» (1861–1862 р.), він записував од різних осіб українські пісні, казки, поговірки і таке ін. Один його зошит мені пощастило знайти в книгозбірні його сина Івана Вас[ильовича]. Тищенко в с. Весело-Йвановці, Верхнедн[іпровського]. пов[іту]., Катер[инославської]. губ[ернії]. У ньому була й ця дума, але її чомусь то записано з пропусками. Вона підходить найбільш до варіанту думи «В», надрукованому в «Историч[еских]. песнях» Антоновича и Драгоманова, Київ, 1874, I, 120-124. Д. Яворницький» [32, арк. 9].

У кінці другого варіанту думи «Про трьох братів Озовських» читаємо: «Ця дума записана в 1916 р. від сліпого лірника Івана Харламовича Мережки в с. Чаплинці, Новомосковського пов[іту]. на Катеринославщині. Сам Мережка навчився цієї думи од другого сліпого лірника Арсенієвського» [32, арк. 10]. Далі вміщено коротку біографію лірника І. Мережки, написану від руки (додаток А). Цікаво, що ця ж біографія, але надрукована на друкарській машинці зберігається серед матеріалів Г. Хоткевича разом зі «Списком кобзарів (бандуристів) і лірників» [див.: 30, арк. 78]. Друкований варіант не датовано, а рукописний відносимо до 1916 року, коли від І. Мережки було записано вищезгадану думу. Крім інформації про навчання гри на лірі, документ містить біографічні відомості (на відміну від записувачів ХІХ століття, які фіксували тільки тексти дум, не звертаючи уваги на біографію виконавців). Відзначено навіть зміни в прибутку виконавця: «Раніше заробляв в день 2–3 карбованця за один базар, а в останні часи 30–40 копійок, рідко карбованець або півтора» [32, арк. 15].

Окремою папкою в архіві вченого зберігаються мелодії до пісень та дум (із текстами), записані в 1904–1912 роках на Катеринославщині та Полтавщині від М. Кравченка, Ф. Забутного та ін. Записи мелодії і текстів здійснив бандурист В. Шевченко: влітку 1904 року він записав від кобзаря М. Кравченка думи «Про трьох братів Азовських», «Невольницька дума», «Про бідну удову і трьох синів», «Морозенка»³⁷, пісня «Дівка-бранка» [34]. Як зазначалося у підрозділі 1.2, В. Шевченко записував пісні кобзарів у рамках підготовки до ХІІІ АЗ у Катеринославі. Втім і в подальших роках він не припиняв цієї діяльності. Наступний запис В. Шевченка датується літом 1912 року, коли від М. Кравченка ним була записана дума «Про трьох братів Самарських». До слова, на Полтавщину вирушила з Москви для збору матеріалів й етнограф Є. Линьова. Збираючись в етнографічну експедицію весною 1903 року вона написала про свій намір Д. І. Яворницькому,

³⁷ Твір має куплетну форму: записана мелодія першого куплету, а далі наведено тільки тексти інших куплетів.

який на момент написання листа (15 лютого 1903 року) перебував у Москві, з проханням не забути про його обіцянку допомогти їй у цій справі. Два листи етнографа до історика надруковані у третьому томі епістолярної спадщини останнього (стор. 178–179).

Декілька пісень (мелодія і текст) з архіву Д. Яворницького записані істориком у с. Капулівці Криворізької округи від діда Федота Кузьмича Забутного: «Пісня про голоту і дуків», «За городом, за Горбатою», «Дарувала Катерина», «Красне ясне сонечко сходить», «Пісня про Нечая», «Туман танок виводить» (Весняна пісня). Останні аркуші в папці – це клавір української билини «Севрюк», на початку якої зазначено, що текст і мелодія записані М. Янчуком³⁸ у Полтавській губернії, обробка для симфонічного оркестру здійснена Вячеславом Пасхаловим [див.: 34, арк. 14–15]. Тож Д. Яворницький залучав до свого архіву не тільки матеріали, записані ним особисто, а й зібрані іншими дослідниками (В. Шевченко, В. Тищенко, М. Янчук та ін.).

Цікаво, що в подальшому саме записані від М. Кравченка думи стали об'єктом уваги дослідників українських дум, кобзарства та етнографічної діяльності Д. Яворницького (і його сучасників, і нащадків). З'ясовано, що 1938 року фольклористи ІМФЕ НАНУ працювали над підготовкою до друку збірки фольклорних матеріалів Яворницького. Саме тому ці документи зберігаються в Києві. До першого тому епістолярної спадщини вченого увійшли два листи наукового співробітника ІМФЕ П. П. Лебеда, який брав участь у цьому проекті. У першому листі (від 10 жовтня 1938 року) він пише Д. І. Яворницькому, що в процесі роботи з його матеріалами виникли деякі питання. Упорядник просить сповістити як попали до вченого думи, записані В. Шевченком від кобзаря М. Кравченка. П. Лебідь ставив під сумнів належність записаної цим збирачем думи до варіанту М. Кравченка: «Є відомості, що той кобзар Шевченко – кобзар типу Хоткевича, і він сам скомпонував мелодію до «Думи про братів Самарських» і т. д. До речі, від того ж кобзаря, крім Шевченка, записав мелодії на валик фонографу відомий музикант-фольклорист Ф. Колесса і видрукував їх у кн[изі] «Мелодії українських пісень» вид[авництва]. 1910–1913 рр. та в «Матеріалах до української етнології», т. XIII і т. XIV. І коли порівнювати записи від руки кобзаря Шевченка з фонографічними записами Ф. Колесси, які припадають на той же час (1904–1905 рр.), то помітно штукарство і невірність записів кобзаря Шевченка» [123, 298].

³⁸ Янчук Микола Андрійович (1859–1921) – етнограф, фольклорист, антрополог, письменник.

У другому листі (від 16 жовтня 1938 року) фольклорист ставить питання Д. Яворницькому стосовно пісні «За городом, за Горбатою множество ляхів пропало», записаної від діда Федота Забутного. Упорядник припускає, що вона є варіантом пісні «Гей не дивуйте, добрії люди, що на Україні повстало» зі «Збірника українських пісень з нотами», упорядкованого О. Федоровичем (Одеса, 1911 р., ст. 37–39). П. Лебідь зазначає, що у тексті пісні, записаної від Ф. К. Забутного, на відміну від варіанта О. Федоровича, зустрічаються імена Кузьменка, Остапенка, Губенка, і висловлює думку щодо тексту, який, очевидно, переплутаний з текстами інших пісень. Тому упорядник просить Д. І. Яворницького «з'ясувати топографію (Горбата) і біографії, якщо це історичні особи» [123, 299].

Принагідно зазначимо, що на початку ХХ століття представники української інтелігенції ініціювали акцію зі збереження спадщини традиційного кобзарства і лірництва. Її розпочали Г. Хоткевич, О. Сластіон та О. Бородай. Ідею підтримали Леся Українка і Климент Квітка. Подружжя фінансувало фольклористичну експедицію Філарета Колесси влітку 1908 року, який за допомогою фонографа здійснив запис шести народних виконавців на Полтавщині. У роботі йому допомагав О. Сластіон, який продовжив фонографування впродовж 1908–1910 років, після повернення фольклориста до Львова. Результатом цієї роботи стало видання Ф. Колесою двох томів «Мелодій українських народних дум» (1910 і 1913). Фоновалики зберігаються у приватному архіві академіка Філарета Колесси (Львів), проте їх стан збереження не дозволяє багаторазового прослуховування (попри спробу львівського етномузикознавця Юрія Сливинського 1969 року скопіювати записи на магнітофонну плівку). В грудні 2013 року, завдяки фінансовому гранту Фонду Вікімедіа, співробітниками Інституту проблем реєстрації інформації НАН України здійснено оцифрування фонографічних записів з колекції Ф. Колесси. Тепер вони доступні в мережі інтернет³⁹.

Серед оцифрованих записів знаходимо фрагменти згаданих вище творів з репертуару Михайла Кравченка, записані фонографом 1908 року Ф. Колесою (думи «Про піхотинця», «Про самарських братів», пісня «Про дівку-бранку») і 1909 року О. Сластіоном (думи «Плач невольників», «Про удову»). Цікаво було порівняти аудіозаписи (фрагменти дум) і нотні варіанти з архіву Д. Яворницького, але спеціального аналізу цих зразків не проводилося.

³⁹ Режим доступу: https://commons.wikimedia.org/wiki/Колекція_фоноваликів_Філарета_Колесси

У зв'язку з підготовкою до друку матеріалів Д. Яворницького, Інститут фольклору у 1940 році звернувся до Д. Ревуцького з проханням написати статтю «Д. І. Яворницький, як етнограф». Про це йдеться в листі мистецтвознавця до історика (від 8 червня 1940 року), де дописувач просить професора надати відомості щодо власної етнографічної роботи. Серед ряду запитань наведемо п'яте і шосте: «Як Ви зібрали пісні М. Кравченка? Хто вам записав їх музику і коли?». Автор також висловлює надію на скору зустріч у Катеринославі восени [123, 448]. Зауважимо, що Д. Ревуцький періодично звертався до Д. Яворницького за консультацією або матеріалами. Про це свідчать його листи до вченого різних років. Зокрема, у листі з Києва (від 11 червня 1925 року) Д. Ревуцький дякує Д. Яворницькому за намір передати свою збірку мелодій пісень: «Тепер буде вірний випадок Вам, так що прошу передати пісні через В. В. Білого. Я як раз зможу скоро й пустити їх до збірки, бо на осінь готую до друку» [123, 445]. Повернув ноти пісень Д. Ревуцький 30 лютого 1927 року разом із листом, де обіцяв приїхати до Катеринослава, адже, перебуваючи на відпочинку в Миргороді, мистецтвознавець писав роботу про «Шевченківські вечори». У листі (від 21 вересня 1934 року) він ставить професору декілька питань щодо історії і характеру їх проведення.

Свідчення про намір Д. Яворницького видати зібрані ним думи та матеріали про народних співців значно раніше 1938 року знаходимо у першому випуску його епістолярної спадщини, де опубліковано лист О. Н. Синявського⁴⁰ (від 25 лютого 1912 року) до катеринославського вченого. Автор листа пише, що в щоденній київській газеті «Рада» промайнула звістка про намір Д. Яворницького надрукувати популярну брошуру про українських кобзарів та думи. Дописувач також сповіщає, що Видавництво ім. Б. Грінченка (Харків) має рукопис брошури на схожу тему («Про що співають кобзарі»). Тому він просить вченого підтвердити цю інформацію і повідомити, коли і якою мовою планується видати книгу, «бо коли так, то «Видавництво», звісно, не буде друкувати своєї книжечки» [123, 480]. Д. Яворницький не зволікав із відповіддю. Вже у наступному листі (від 2 березня 1912 року) О. Синявський від імені «Видавництва ім. Б. Грінченка» дякував професору за «ласкаву відповідь» і сповіщав, що «зміст рукопису «Про що співають кобзарі» одмінний од змісту ваших лекцій, і в книжечках сих повторення ні у яким разі не буде» [там само]. Дописувач також спростовує припущення Д. Яворницького, що автор рукопису – Б. Грінченко.

⁴⁰ Синявський Олекса Наумович (1887–1937) – український мовознавець, літературознавець, культурний діяч.

Як відомо, сам О. Синявський і був автором книги «Про що співають кобзарі» (це його перша видана праця), яка вийшла 1912 року у Видавництві ім. Б. Грінченка в Харкові. До слова, ця книга є однією з перших, написаних українським правописом, який був в ужитку до заборони 1876 року. Суть видання полягає у тлумаченні змісту українських народних дум, поясненні того, які події і особи є героями цих творів, яке місце вони займають в історії України.

Зауважимо, що Д. Яворницький постійно дбав про збагачення колекції очолюваного ним музею, знаходив можливість залучати для цього кошти меценатів, нерідко сам був меценатом. Так, дізнавшись у Києві, що відомий етнограф і збирач фольклору П. Мартинович запропонував Академії наук призначити йому довічну пенсію в тридцять карбованців в обмін на зібраний ним етнографічний доробок, Д. Яворницький написав досліднику про відсутність коштів в академії і запропонував на тих же умовах передати матеріали до Катеринославського історичного музею. Про це йдеться в листі історика (від 10 лютого 1926 року) до П. Мартиновича [43]. У наукових архівних фондах рукописів та фотозаписів ІМФЕ знайдено лист-відповідь (чернетка) П. Мартиновича – Д. Яворницькому (від 26 лютого 1926 року). Цікаво, що автор листа спростовує чутки про його намір передати Академії наук свої матеріали за винагороду [42].

В окремій папці архіву Д. Яворницького зберігаються рукописи із записами мелодій пісень, які він знав особисто [35]. Ці записи (309 номерів на 62 аркушах) датуються 1937 роком. М. Шубравська упорядкувала їх у збірку «Українські народні пісні, наспівані Д. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого», яка була видана в Києві тільки 1990 року (через п'ятдесят років після смерті історика). Нагадаємо, що фольклористичній діяльності вченого також присвячено дисертаційне дослідження М. Шубравської, за матеріалами якого 1972 року вийшла її монографія [301].

Коло фольклорно-етнографічних інтересів Д. Яворницького було доволі широким. У своїх розвідках, зокрема «Українське кобзарство», історик торкався питання щодо появи в Україні кобзи і бандури. Вчений стверджував, що кобза є давнім інструментом, відомим у половців, татар, турків, хорватів, угорців [314, 19]. Крім Д. Яворницького, це питання порушували у своїх дослідженнях Г. Хоткевич, О. Фамінцин, М. Лисенко та ін. Так, у М. Лисенка бандура – це інструмент, схожий на кобзу, походження якого композитор відносить до прадавніх часів, коли він був відомим у древньому Китаї (бана), Індії, у древній Греції (пандора) та інших народів [див.: 164; 165].

А. Омельченко у своєму дисертаційному дослідженні стверджував, що перу Д. Яворницького належать розвідки «Кобзарі, бандуристи і лірники на Запоріжжі і на Україні, їх історична роль», «Розквіт кобзарства в XVI і початку XVII ст.», «Занепад кобзарства», «Кобзарський цех», «Кобзарство в наш час» [див.: 198, 23]. Знайти вищезазначені праці не вдалося ні у фондах ДНІМ, ні в архіві ІМФЕ, куди з Дніпропетровська перевезена наукова спадщина видатного історика після його смерті. А. Омельченко не дає посилання на джерело інформації, немає цих праць і в бібліографії його дисертації. Як з'ясувалося, дослідник мав на увазі розділи лекції Д. Яворницького «Українські кобзарі, бандуристи та лірники», прочитаної на кобзарському концерті в Катеринославі 21 листопада 1911 року (програму лекції вміщено в додатку Г.1, мал. 3).

Народних музик Д. Яворницький згадував й у своїх історичних працях про Запоріжжя. У першому томі тритомної праці «Історія запорозьких козаків» історик зазначив, що в XVI столітті з утворенням Запорозької Січі та подальшим перетворенням її у військово-політичний центр української держави кобзарство стало органічною та невід'ємною частиною життя і побуту козацтва. Крім того, характеризує запорожців, вчений зауважив, що вони були високими цінувальниками пісень та дум, любили послухати сліпців-кобзарів, «нерідко самі складали пісні та думи й самі бралися за кобзу» [310, 178]. Кобзар, на думку Д. Яворницького, завжди був у запорожців бажаним гостем, хоронителем заповітних запорозьких переказів та живописцем лицарських подвигів, який іноді був першим лікарем хворих і поранених, часом сприяв визволенню полонених або підбурював до військових походів низових козаків. Описував Д. Яворницький і кобзу, стверджуючи, що назва її пішла від татарського музичного інструменту «кабиз». На його думку, зовнішньо кобза – це відомий музичний інструмент «кругленький, череватенький, завтовшки з півтора аршини, з дірочкою посередині, з численними металевими струнами, з дорогою ручкою, прикрашеною перламутром» [310, 178]. Козаки вважали, стверджував історик, що кобза була вигадана самим Богом і святими людьми. Згадує Д. Яворницький кобзу і в описі розваг козаків на дозвіллі, які «збиралися невеликими гуртами й розважалися по-своєму: грали на кобзах, скрипках, ваганах, лірах («релях»), басах, цимбалах, козах, свистіли на сопілках, свистунах, – одно слово, на всьому можливому для гри» [310, 184].

Згадував Д. Яворницький кобзарів і в розвідці «Як жило славне низове запорожське військо», надрукованій у часописі «Дніпрові хвилі» (№ 4-5, 1912). Зокрема, описавши порядок обрання козацької старшини (кошового отамана, судді, писаря), автор зазначив, що після виборів «звичайно була велика і бучна гульня, геть скрізь по по всій запорожській Січі з кобзарями, бандуристами та лірниками, з скоками та вибриками та вигуками» [70, 62]. Звичай обрання старшини та святкування з цього приводу Д. Яворницький також описував у нарисі «Як святкували запорожці новий рік»⁴¹, де також згадував кобзу: «Коли скінчиться вибір військової старшини, тоді забирають з майдану всі військові знаки, що означають владу. І все змінюється. На майдан виходять співаки та музики, привозять гори бубликів (обаріноків), цілі вози риби, ковбас, сала і ще чого на рахунок вибраної старшини – і починається широка забава (гульня) в цілій Січі та на козацьких слободах... Тут дзвенить кобза, там сопілка, там бубон чути, а там пісню співає сотня січових школярів» [315, 3–4].

Д. Яворницький щиро опікувався кобзарями, всіляко допомагав їм, надавав матеріальну та моральну підтримку, рекомендації, притулок у своєму будинку, сприяв у пошуку заробітку тощо. Тож не дивно, що кобзарі любили й поважали вченого, часто звертались до нього за допомогою та порадою навіть в особистих питаннях. Про це свідчать листи кобзарів до професора, де вони просили його посприяти з роботою, щиро дякували за допомогу тощо. Так, І. Кучугура-Кучеренко, отримавши відмову на прохання прийняти його сина до Верхньодніпровського сільськогосподарського училища всередині навчального року, у листі (від 21 січня 1916 року)⁴² просив історика поклопотатися перед директором училища П. Тушканом.

Про допомогу Д. Яворницького свідчать також листи кобзарів, у яких вони звертались з проханням отримати можливість заробити, граючи й співаючи для відвідувачів історичного музею. Зокрема, полтавський кобзар М. Кравченко у листі (від 18 жовтня 1911 року) писав: «Прошу отъ васъ порадоньки. Чи не могли дати де небудь заробіточекъ. Може ви де небудь знаєте заробітокъ то поклопочіть. Не оставте моєї прозьби. Буду васъ благодарить»⁴³ [4]. З подібним проханням звертався до історика Григорій Кожушко, у листі якого знаходимо: «Одну справу задумав я і оце хочу написати Вам про неї. Мені відомо, що в

⁴¹ Передруковано 2003 року в журналі «Народна творчість та етнографія» [315, 3–4].

⁴² Автограф див. Додаток Г, мал. 1–2.

⁴³ У цитатах збережено орфографію оригіналу.

музеї жити не можна, а коли бажаєшся грати в ньому, то треба мати квартиру на стороні. І я так думаю. Якби Ви не оставляли мене і в майбутньому так, як се бувало досі, якби, на випадок якої скрути, Ви й далі визволяли мене, то мені прямо їхати в музей, найти квартиру де небудь і жити. Про це саме я й хочу прохати Вас, *батьку Дмитре Івановичу*. Тобто: дозвольте мені грати в музеї, а вже я житиму де-небудь» (курсив мій. – *Т. Ч.*) [3, арк. 1 зв.–2].

Із 20 кобзарських листів до Д. Яворницького 7 належать С. Пасюзі, в них також натрапляємо на прохання кобзаря «приїхати у музей на скільки-небудь побути і заробити який карбованець» [15] або «пограти в музеї якийсь місяць» [29]. У скрутний час кобзарі іноді відверто просили «*кобзарського батька*» надати грошову допомогу: «Я, Терешко Пархоменко – Чернігівської губ[ернії]. кобзарь. Хвалюсь своєю бідую. Може Ви й чули, що я нездужаю <...> Бідую і сам і жінка і шестеро дітей, то прохаю Вас, будьте так добріші, пожалуйте мене, допоможіть скільки спомога на празник (Великдень. – *Т. Ч.*), бо всі голі й босі, нема не в паску, не під паску. Напишіть многоуважаемому директору Комерческого училища Синявському, і прошу Николая Григоровича, будьте так добріші, Ваше Превосходительство, предложіть Вашім знайомим і моїм, і гуртком, кому скільки змога, допоможіть моїй житні, хто скільки пожертвує, на тою нещасну долю, я ж буду Вас щиро дякувать» [8, арк. 1 зв.–2].

Зауважимо, що не тільки Д. Яворницький запрошував кобзарів до участі в своїх лекціях – у свою чергу вони також зверталися до вченого з проханням прочитати лекцію на кобзарському концерті. Зокрема, в листі І. Кучугури-Кучеренка (від 30 березня 1914 року) читаємо: «Високошановний наш професоре! Складаю я найщиріші прохання до Вас с товаришами кобзарями. Будь ласка допоможіть нам своїм умінням прочитати лекцію про кобзарів. В городі Кременчуці на Полтавщині 10 квітня улаштуємо самостійний кобзарський концерт в народні Авдиторії себ-то етнографічний вечір – псалми, думи, пісні історичні, побутові і жартовливі. Кобзарі мають бути такі – Кожушко, Пасюга, Древченко, Гащенко, лірник Богущенко і троїста музика» [24, арк. 1–1 зв.]⁴⁴. Це не єдине повідомлення про виступи кобзарів. У листі І. Кучугури-Кучеренка від 21 січня 1916 року знаходимо таке: «Думаю на сім тижні виїхати в Харків і закрутить кобзарського концерта, дозвіл уже є. Сповістіть і Пасюгу, якщо він у вас»

⁴⁴ Автограф див. у додатку Г, мал. 3–4.

[7, арк. 1–1 зв.]; 9 квітня 1916 року кобзар писав: «От Різдва улаштував три концерти в Курській Борисівці⁴⁵» [5]. Степан Пасюга в листі (від 9 грудня 1915 р.) скаржився Д. Яворницькому: «За весь час, як я поїхав від Вас, їздив у Крим, але там не повезло, ледве-ледве заробив на дорогу і тільки ось уже осінню відбув концерта в Харкові і здобув декілька карбованців» [25]. У листі Т. Пархоменка читаємо: «Недужий я з прошлої весни, як грав у Варшаві 16-го марта, то з того часу і досі ніде не грав» [8]. На прохання історика розшукати кобзаря І. Кучугуру-Кучеренка, Г. Кожушко у листі від 16 жовтня 1911 року повідомляв наступне: «Я його не бачив і не знаю, де він саме є, чи дома, себ-то в Мурафі, (Богодух[івського] пов[іту] Хар[ківської] губ[ернії].), чи в Харкові. Певніше те, що він зараз пробуває в Харкові, позаяк там має бути кобзарський концерт» [1]. Про себе ж Г. Кожушко 19 жовтня 1912 року відписав у листі: «Живу я, коли се цікаво Вам, у слободі Великій Писарівці, тій самій, з якої повиходили кобзарі, яких, до речі, тут майже не знають. Оце місцева інтелігенція, прочувши про мене, запросила мене на вечір. Сьогодні буду й грати» [3, арк. 2–2 зв.].

Про те, що Д. Яворницький славився як знавець і популяризатор кобзарства, свідчить також лист москвича Олександра Станіславовича Чапковського (від 23 березня 1912 року). Останній мав намір «з благословення української громади у Москві та О. Саксаганського рушити по Вкраїні з кобзарями, прочитати коротеньку лекційку про українську пісню та кобзарів» [17]. До участі в поїздки дали згоду кобзарі І. Кучугура-Кучеренко і В. Шевченко, також були запрошені С. Пасюга та Г. Кожушко. До маршруту поїздки планувалося включити невеликі міста: Золотоношу, Черкаси, Ахтирку тощо. Готуючи текст лекції, О. Чапковський запитував історика, які він має друковані матеріали про кобзу, просив указати джерела з цієї тематики, радився, якою мовою читати лекції.

Катеринославський хормейстер і бандурист Феодосій Часник був особисто знайомий із Д. Яворницьким і належав до його прихильників. Про це свідчить лист Ф. Часника до професора (без дати): «Вчора я заходив до Вас у музей прохатись у Вас записати Вашої пісні “Про Кума й Куму”⁴⁶ <...> У неділю я дуже бажаю проспівати її в Клубі <...> Виручайте! Ради Бога, якщо, конечно, Ви, по яким-небудь обсто-ятельствам, нічого проти того не маєте, щоб я проспівав під бандуру

⁴⁵ Село Борисівка Курської губернії.

⁴⁶ Імовірно, йдеться про пісню «Кум до куми та не часто йде», що увійшла до збірки Д. Яворницького [див.: 306, 754].

Вашу пісню <...> Ваш прихильник Ф. Чеснок» [18, арк. 1–1 зв.]. Із наступного листа довідуємось, що Д. Яворницький допоміг купити кобзу киянину Г.Е. Рубану – про це йдеться в листі останнього до вченого від 21 січня 1915 року [16].

Не всі кобзарські листи датовані, що ускладнює роботу з ними. Переважна їх більшість написана під диктування сліпців іншими особами. Дехто з «писарів» підписувався окремо від авторів, зокрема, в листі С. Пасюги в кінці тексту читаємо: «Все це просив мене написати Вам наш щирий кобзарь Степан Пасюга. М. Замірко. 1910» [11]. У листі Т. Пархоменка також є приписка: «Вибачайте, що я свою просьбу так неясно розказав, бо писати моєму писаці дуже ніколи» [8].

Декілька кобзарських листів мають суто інформативний характер: повідомляються місце перебування кореспондента або його згода приїхати на запрошення історика, уточнюється дата приїзду тощо. До них відносимо листи Г. Кожушка від 16 жовтня 1911 року («В Катеринославі їду через тиждень») [1] та від 12 березня 1912 року з Катеринодара («Повідомляю, що я доїхав благополучно і живу тепер у п. Безкроного») [2], поштова листівка С. Пасюги від 21 червня 1910 року («Постараюсь прибути, хіба що поміша: або нещастя, або хвороба») [13] та його ж телеграма від 26 жовтня 1910 року («Приїду. Пасюга») [14]. В одному з листів суто господарського змісту (від 10 травня 1910 року) С. Пасюга просив професора вислати залишені ним у служителя музею гроші та зберегти протягом літнього періоду його валянки й пальто [10]. На один із листів Д. Яворницького до І. Кучеренка дала відповідь дружина кобзаря Марія Михайлівна: «Звіщаю вась, що Івана Іовича нема дома, виїхавъ въ Петербургъ 16 грудня й досі тамъ находиться вінъ въ Привалова» [6]. Т. Пархоменко в листі від 10 січня 1909 року повідомляв професору свою нову адресу: «Когда будете присылать мне письмо, адресуйте въ Нижинь: Историко-филологический институт, Федору Даниловичу Проценку для Пархоменка» [9].

Кобзарі в листах до Д. Яворницького щиро дякували йому за допомогу, шанобливо називали Дмитра Івановича «кобзарський батько», «щиро поважаний Тату», «рідний батько», «таточку» тощо. Так, кобзар Г. Кожушко в листі до професора писав: «Перш усього дозвольте <...> принести велику подяку за все те, чим Ви, з своєї ласки до мене, обдарували мене. Мені дуже скучно за Вами і я хотів би ще почути Вас, побути коло Вас» [3]. С. Пасюга так підписав свій лист: «Мій щирий синовій Вам уклін! З пошаною, Ваш названий син Степан Артемович Пасюга» (курсив мій. – Т. Ч.) [25]. Нерідко кобзарі вітали листівками професора зі святами: новим роком і Великоднем [12; 28].

Д. Яворницький підтримував постійний зв'язок та листування з кобзарями І. Кучугурою-Кучеренком, С. Пасюгою, Г. Кожушком. Невипадково А. Дмитрієва⁴⁷, влаштовуючи в Полтаві вечір пам'яті Т. Шевченка, зверталася до вченого поштовою листівкою (від 19 лютого 1912 року) з проханням допомогти розшукати І. Кучугуру-Кучеренка або сповістити його адресу. З подібним проханням від імені Київського музичного товариства звернулася до історика і Мар'яна Лисенко (дочка композитора М. В. Лисенка). Музичне товариство, яке організовувало у великій залі Купецького зібрання етнографічний концерт української музики, розшукувало кобзаря з метою запросити до участі в цьому заході. М. Лисенко у листі (від 17 січня 1917 року) попросила Д. Яворницького дати адресу кобзаря І. Кучеренка «або якого іншого, звичайно з добрим голосом і чутким виконанням» (Епістолярна спадщина Д. Яворницького, вип. 3, стор. 179). З приводу цього етнографічного концерту та кобзаря І. Кучеренка писала вченому й Н. Дорошенко⁴⁸: згадуючи лист Мар'яни Лисенко, вона запитує історика: «Чи не більше підходить до такого вечора Пасюга? Кучеренко більш інтелігентний вже кобзарь» [124, 165]. Наголошуючи на тому, що йому щодо кобзарів «краще знати», вона також просить вченого надіслати адресу кобзаря, «якого Ви знайдете більше підходящим», або адреси кількох кобзарів – «бо може статись, що того дома немає, а той занятий» [там само].

Цей випадок не поодинокий у практиці історика: відомий письменник, громадський діяч В. Леонтович⁴⁹ у листі (від 3 серпня 1904 року) дякує Д. Яворницькому за сприяння у знайомстві з українським бандуристом і збирачем фольклору В. К. Шевченком. Почувши пісні в його виконанні, адресат відзначає надзвичайний голос співака та чудовий «спосіб співати», але водночас висловлює переживання з приводу того, що власник голосу «страшенно смокче тютюн» [124, 228]. Точна дата цієї зустрічі не вказана. У попередньому листі В. Леонтовича (від 5 грудня 1903 року) про В. Шевченка не згадується, тож, імовірно, ця

⁴⁷Дмитрієва А. Т. – культурно-громадська діячка в Полтаві, просвітянка, секретар полтавського товариства «Боян»; організовувала лекції Д. Яворницького в Полтаві.

⁴⁸Дорошенко Наталія Михайлівна (1888–1980) – драматична артистка, культурно-громадська діячка, дружина історика Д. Дорошенка. Проживаючи в Катеринославі (1909–1913), брала активну участь у культурному житті міста: організувала народний театр, грала у виставах «Просвіти»; провідний діяч останньої.

⁴⁹Леонтович Володимир Миколайович (1866–1933) – видавець, письменник, меценат, громадський діяч.

зустріч відбулася між 5 грудня 1903 року та 3 серпня 1904 року. У листі також зазначено, що В. Леонтович заплатив бандуристові 10 карбованців, «і подавсь він до Сластіона» [там само].

Російський поет і перекладач Іван Білоусов, у творчості якого значне місце посідає Т. Г. Шевченко, в листі до Д. Яворницького також згадував бандуриста В. К. Шевченка. З листа І. Білоусова (від 24 травня 1916 року) довідуємось, що композитор В. А. Золотарев (колишній учень Д. Яворницького в Петербурзі) задумав написати оперу на сюжет «Вечора проти Івана Купала» М. Гоголя і запропонував дописувачеві зробити лібрето цієї опери. Написавши сценарій, поет звернувся в листі до Д. Яворницького за порадою, а саме просив указати джерела, з яких можна ознайомитись з купальськими обрядами, піснями тощо. Також він запитував, чи можуть бути в шинку кобзарі або лірники, адже «одна дія відбувається в шинку» [124, 35]. І. Білоусов у листі (від 12 жовтня 1916 року) писав Д. Яворницькому, що наступного тижня збирається з В. А. Золотарьовим до московського бандуриста В. К. Шевченка, щоб «послухати гру на кобзі та дещо дізнатись від нього» [124, 36], а вже в наступному листі (від 22 жовтня 1916 року) читаємо: «Цими днями ми з композитором були у кобзаря Вас[илия]. К[узьмовича]. Шевченка; він нам грав на кобзі і співав українських пісень. Був там ще любитель-бандурист Волошенко» [124, 37].

Д. Яворницький підтримував й кобзаря П. Ткаченка – про це свідчить лист Г. Доброскока⁵⁰ з Катеринодара (від 12 листопада 1906 року), в якому він від імені кубанського товариства «Просвіта» дякує професорові за те, що «прислали до нас кобзаря Ткаченка⁵¹, якому були ми дуже раді» [124, 159]. До слова, трьома тижнями раніше (22 жовтня 1906 року) Г. Доброскок писав історику, що довідався від кобзаря Кравченка про вихід у світ книги Д. Яворницького про запорожців і просить надіслати видання до Катеринодара [там само]. У листі до Я. Новицького (від 10 липня 1907 року) Д. Яворницький знову опікується долею кобзаря Ткаченка: «Посилаю тобі Кобзаря, Петра Федоровича Ткаченка, який і співає, і грає прекрасно. Коли ти його послухаєш, то направ на пароход його в Тарасівку. Я хочу, щоб він об'їхав усе Ваше узбережжя, включаючи і Нікополь, та трохи розворушив

⁵⁰ Доброскок Гаврило Васильович (1876–1938) – український драматург, прозаїк, революційний і громадський діяч, директор бібліотеки ім. О. Пушкіна в Катеринодарі (1904–1919), член кубанської «Просвіти».

⁵¹ Ткаченко Петро Федорович (прізвисько – Галашко; 1878–1919) – український кобзар, учень Т. Пархоменка.

почуття українців» [125, 183–184]. Серед епістолярної спадщини вченого (вип. 3, стор. 214) зустрічаємо й записку (ДНІМ. Арх-18881) дружини О. М. Поля – Ольги Семенівни, яка зазначає: «Присланого Кобзаря ми не хочемо, хочемо, щоб Дмитрій Іванович особисто привів його». На жаль, записка не датована (очевидно передана особисто, адже будинки О. Поля і Д. Яворницького розташовувались у Катеринославі недалеко один від одного). Утім відомо, що дружина О. М. Поля проживала у Катеринославі ще деякий час після його смерті (1890) і в подальшому підтримувала зв'язок і листування з Д. І. Яворницьким.

Тож у результаті ознайомлення з етнографічними матеріалами Д. Яворницького (зокрема записами пісень та дум із його архіву) з'ясувалося, що більшість із них записана від кобзарів (М. Кравченка, Ф. Грищенка) та лірників (І. Мережка). Крім того, неопубліковані кобзарські листи до Д. Яворницького підтверджують тісний зв'язок, підтримку та зацікавленість видатного вченого кобзарями. Переважна більшість листів написана іншими особами на прохання сліпців під їх диктування. У багатьох із них міститься інформація про виступи кобзарів; декілька кобзарських листів мають суто інформативний зміст (місце перебування кореспондента, його згода приїхати на запрошення історика, дата приїзду тощо).

Проаналізувавши згадки про кобзарів в епістолярній спадщині Д. Яворницького, довідуємось, що він сприяв їм у пошуку заробітку за допомогою своїх численних друзів та знайомих, навіть якщо не міг надати роботу у своєму музеї. У свою чергу кобзарі дуже шанували вченого, нерідко називали його «кобзарський батько». Тексти листів кобзарів до Д. І. Яворницького (результат розшифровки рукописів автором монографії) наведені в додатку Г.

1.3.2. Наукова та громадська діяльність Д. І. Яворницького з популяризації кобзарства і бандурного мистецтва

Захоплюючись українською історією та культурою зі студентських років, Д. І. Яворницький протягом цілого життя збирав і записував народні пісні. Ще в роки навчання в університеті ним зібрано чимало народних пісень та переказів. Крім того, історик активно популяризував мистецтво кобзарів і бандуристів, цікавився їх співом, знав особисто багатьох із них (О. Вересая, Т. Пархоменка, П. Гаценка, П. Древченка, П. Ткаченка, С. Пасюгу, І. Кучугуру-Кучеренка, Г. Кожушка, М. Кравченка, К. Безщасного, І. Ляценка-Старченка, О. Ковалю, В. Носачев-

ського й ін.). Д. Яворницький вважав народних співців – кобзарів, бандуристів і лірників – носіями народної мудрості. Учений організував і фінансував їх концерти в історичному музеї, читав наукові публічні лекції про кобзарство в Україні та Росії (Катеринослав, Полтава, Чернігів, Харків, Москва, Таганрог та ін.).

Ще під час навчання Д. Яворницький неодноразово виступав із доповідями на засіданні Історико-філологічного товариства при Харківському університеті. Зокрема, навесні 1884 року, повернувшись із чергової поїздки по Запоріжжю, він прочитав декілька публічних лекцій у Харкові. У протоколі другого засідання попереднього комітету XIII АЗ у Катеринославі читаємо, що в рамках підготовки до з'їзду Д. Яворницький прочитав серію популярних лекцій для місцевого населення [див.: 217, 28]. До слова, М. Шубравська відзначала, що свої лекції Д. Яворницький не стільки читав, скільки імпровізував, і переважно без конспекту.

З протоколу засідання КГВАК (від 14 листопада 1909 року) довідуємось, що на зібранні Д. Яворницький прочитав доповідь «Про кобзарів та лірників» [див.: 162, 35]. Детальнішу інформацію знаходимо в шостому випуску «Літопису» КГВАК, де зафіксовано (протокол № 15), що вчений у доповіді виклав історію українських народних інструментів – бандури, кобзи й ліри, дав характеристику української народної епічної поезії та її носіїв – кобзарів і лірників. Для ілюстрації доповіді історик запросив харківського кобзаря С. Пасюгу, який виконав думи й пісні: «Буря на Чорному морі», «Про Сагайдачного», «Смерть козака»⁵², «Про березу», «Стоїть гора високая» [див.: 160, 246–247]. Нагадаємо, що в першому випуску «Літопису» надруковано програму музичного вечора, влаштованого 23 березня 1903 року комісією Попереднього комітету XIII АЗ, за участю кобзаря Т. Пархоменка.

Крім наукових доповідей на тему кобзарства, Д. Яворницький читав і публічні лекції про кобзарів для широкого кола слухачів, студентів, молоді тощо. Про це свідчать афіші й програми лекцій-концертів вченого за участю кобзарів, які зберігаються у фондах ДНІМ, в архіві ІМФЕ НАНУ. Зокрема, про організований українським літературно-артистичним товариством «Просвіта» кобзарський концерт у Катеринославі, який відбувся 21 листопада 1911 року в залі Англійського

⁵² Фрагмент цього твору у виконанні С. Пасюги зафонографував О. Сластіон 1909 року. Оцифрований запис доступний за посиланням: https://commons.wikimedia.org/wiki/Колекція_фоноваликів_Філарета_Колесси.

клубу, розповідають афіша й програма концерту (додаток Г.1, мал. 2, 3). Згідно з програмкою, в першому відділенні концерту Д. Яворницький виступив із лекцією «Українські кобзарі, бандуристи та лірники». Наведено й зміст лекції: «історичні відомості про кобзу, бандуру та ліру; кобзарі, бандуристи та лірники в Запорозжжі і на Україні, їх історична роль; найвищий розвиток кобзарства; кобзарський цех; кобзарство в наші часи; славнозвісні кобзарі: Крюковський, Вересай, Пархоменко; кобзарі наших часів: Іван Кучеренко, Степан Пасюга, Григорій Кожушко; їх репертуар» [20]. У другому відділенні концерту виступили кобзарі І. Кучеренко, С. Пасюга та Г. Кожушко. Іван Кучеренко виконав думи: «Про смерть Богдана Хмельницького» (в афіші анонсувалася дума «Про трьох братів Азовських»), «Буря на Чорному морі» та «Про Саву Чалого». Степан Пасюга проспівав «Плач козаків у турецькій неволі» та «Три шляхи» дуєтом із Г. Кожушком (в афіші – «Побратався ясний сокіл»). Григорій Кожушко виконав пісні «Ой, не п'ються пива й меди», «Побратався ясний сокіл» та «Вечірній дзвін» (в афіші – «Про Байду», «Смерть козака у степу»). «Наприкінці Кучеренко з Кожушком заграли кілька п'єс мажорного характеру, Кучеренко закінчив концерт маршем «Ми – гайдамаки!», – повідомляв катеринославський часопис «Дніпрові хвилі» [66, 318]. Після концерту влаштовувались танці та інші розваги (бій конфетті, летюча пошта, котільон⁵³) – тому, на нашу думку, в пресі ця подія названа концерт-бал. В афіші також зазначено, що залу було прибрано в українському стилі, а в зимовому саду проходив Сорочинський ярмарок, де продавалися кустарні вироби. Відповідальним розпорядником вечора виступив сам Д. Яворницький – так зазначено в афіші та програмці концерту [19; 20].

Кобзарський концерт був широко висвітлений у пресі. Київське видання «Рідний край»⁵⁴ (№ 12, 1912) повідомляло: «Катеринославська «Просвіта» влаштувала концерт-бал, на який було запрошено кобзарів. Іван Кучеренко, Степан Пасюга та Грицько Кожушко виконали багато історичних дум та пісень. Перед концертом професор Дмитро Яворницький прочитав українською мовою реферат <...> Не зважаючи на величезні видатки, концерт дав 629 карбованців чистого прибутку» [цит. за: 157, 186].

⁵³ Котільон (фр. *cotillon*) – бальний танець французького походження, який об'єднує вальс, мазурку, польку та ін.

⁵⁴ «Рідний край» – український громадський та літературно-науковий журнал, виходив у Полтаві (1905–1907), Києві (1907–1913), Гадячі (1913–1916); видавець Г. Маркевич, редактори – М. Дмитрієв, Г. Коваленко, з 1907 року – О. П. Косач (Олена Пчілка). Д. Яворницький друкувався в цьому журналі.

Зазначимо, що часопис «Дніпрові хвилі», на сторінках якого значна увага приділялась подіям українського громадського життя, містить численні свідчення про виступи кобзарів і бандуристів на Катеринославщині. Так, у рубриці новин «З українського життя» часопису заздалегідь було надруковано замітку про влаштування кобзарського концерту (№ 22, 3 листопада 1911 року). Після заходу на сторінках видання з'явилась позитивна характеристика виступів Д. Яворницького та кобзарів: «Лекція, повна цікавого змісту, виголошена надзвичайно виразно, чудовою народньою мовою, викликала живий інтерес у тисячній аудиторії, яка вітала шановного лектора довгими оплесками <...> Концерт пройшов з надзвичайним успіхом. Дуже подобався усім молодий кобзарь Кожушко, що має прекрасний тенор, яким володіє з надзвичайним хистом. Зробив враження своїм «Плачем козаків» Пасюга» [66, 318]. Найбільше вразив глядачів виступ І. Кучеренка: «Особливий і цілком заслужений успіх мав славний кобзарь Іван Іович Кучеренко. Такого співу кобзарського й такої гри Катеринослав ще не чув. Це вже не простий кобзарь давніх часів, старець-бідолаха, потайний носитель народного епосу, це справжній артист-художник, певний своєї поваги, свідомий свого завдання. Свій репертуар він вивчив під кермуванням самого М. В. Лисенка. Міцний оксамитовий баритон, «золота» бандура, старосвітські слова пісень, од котрих віяло духом героїчного минулого, все це робило чаруюче враження. Широке громадянство Катеринослава побачило в усій красі героїчний епос український в художньому виконанні справжнього артиста. По скінченні концерта публіка зробила усім трьом кобзарям сердечну овацію» [там само]. Свідчить про успіх кобзарського концерту й згадка про отриманий прибуток. Підсумовуючи значення заходу, новини часопису характеризували вечір, як дієву популяризацію українського народного мистецтва та «Просвіти» серед катеринославців.

У січневому номері «Дніпрових хвиль» повідомлялося, що 10 грудня 1911 року ці ж кобзарі дали концерт для громади мануйлівської⁵⁵ філії «Просвіти». Перед концертом сказав вступне слово про кобзарство в Україні історик Д. Дорошенко. У наступному випуску часопису (№ 2, 1912) Д. Яворницький умістив фотографію цих чотирьох кобзарів, зроблену біля Катеринославського історичного музею (див. додаток Г.2, мал. 1). Оригінал фото зберігається у фондах ДНІМ [24].

⁵⁵ Мануйлівка (Попівка) – колишнє козацьке село; нині – Амур-Нижньодніпровський район м. Дніпро.

У наступному номері «Дніпрових хвиль» було вміщено замітку «Кобзарі на селі», де сповіщалося, що кобзарі І. Кучеренко, С. Пасюга, П. Гащенко та Г. Кожушко з метою забезпечити собі вільне перебування в селах, восени 1911 року звернулись до ІМАТ з проханням сприяти у видачі їм дозволу співати не тільки в містах, але й у селах, насамперед Катеринославщини. У відповідь на це прохання голова археологічного товариства графиня П. Уварова сповістила кобзарів, що ІМАТ повідомило катеринославського губернатора про наявний дозвіл міністерства внутрішніх справ, а також звернулося з проханням, щоб поліція не чинила кобзарям перешкод. «Таким способом кобзарі тепер почуватимуть себе вільніше і легше їм буде справляти їхнє великої ваги культурне діло: нести на село високо-художню рідну пісню й думу про старовину», – сповіщав часопис (№ 3, 1912).

Бажання кобзарів отримати перепустку було виправданим, адже, навіть отримавши завдяки подіям XII і XIII Археологічних з'їздів дозвіл на вільне кобзарювання в містах і селах, сліпці часто зазнавали утисків і перешкод від дрібних урядовців та сільської поліції. Так, Г. Кожушко у своїй автобіографії [див.: 37] згадував, що в 1907–1911 роках за спробу співати з кобзою на вулиці в Катеринославі, Харкові, Орлі тощо він був неодноразово заарештований та ув'язнений, після чого його примусово відправляли додому.

Сумний досвід спілкування з поліцією мали й С. Пасюга, П. Древиченко й інші сліпці. Зокрема, у спогадах П. Древиченка (записані Ф. Дніпровським 1928 року) читаємо, що у Катеринославі на базарі місцевий пристав чоботом розбив його інструмент «тільки струни заскиглили, а кобза на щепки геть розлетілася», після чого вдарив нагайкою і самого виконавця. У відповідь кобзар почав співати «Думи мої», терплячі побої та сварку пристава: «Пішов геть, сліпий собака, я тобі зіграю, бач, крамола сліпа! Я тобі покажу Тараса Шевченка» [41, арк. 26]. Також П. Древиченко згадував, як «один панок», що помагав у музеї Д. Яворницькому, порадив йому пограти козацькі думи біля заснованого запорожцями поблизу м. Новомосковська Самарського монастиря. Маючи в репертуарі козацьку думу «Про Олексія Коновченка», кобзар вирушив до монастиря з трьома лірниками на ім'я Гирман, Баштанник та Йосип. Зупинились на ніч у Новомосковську на заїжджому дворі Енвальт Тараса Івановича, який приятелював з Д. Яворницьким. Там із кобзарем стався неприємний випадок: на прохання господаря заграти «що небудь чудне» П. Древиченко виконав веселу «соромницьку»

пісню «Про Густинських монахів»⁵⁶ з Устинської книги, про що одразу ж довідався ігумен Самарського монастиря. Між ними виникла сварка, ігумен навіть прокляв кобзаря. Зібралось чимало людей, а хлопець-поводир попередив сліпця, що наближається пристав. П. Древиченко відчув, що люди стали на його бік, та незважаючи на це, представник влади побив виконавця, порвав його торбу для хліба і вигнав разом з поводитирем із заїжджого двору. Сліпець пішов до Катеринослава, де йому через три дні кобзу взагалі розбили. «У попів була велика ненависть до кобзарів», – констатує кобзар [41, арк. 30].

Зауважимо, що у своїх спогадах П. Древиченко з повагою говорив про Д. Яворницького: «Яворницький то гарна людина була, той любив думи <...> а про устинські (книги. – Т. Ч.) йому ніхто не одкривався, ні я, ні Гащенко, ні Пасюга, ні Кучугура, бо все таки побоювались...» [там само]. Із цих слів зрозуміло, що вчений як збирач-етнограф розпитував сліпців про таємні Устинські книги, цікавився не тільки історичним і релігійним репертуаром кобзарів, а й саркастичними та антирелігійними («про чортів») піснями.

Ще одна афіша про лекцію Д. Яворницького у м. Таганрозі зберігається у фондах ДНІМ (Арх-796) та архіві ІМФЕ (Ф. 8-к2. Од. зб. 21, арк. 2). Документ повідомляє наступне: з дозволу начальства 20 січня 1908 року в залі Жіночої гімназії директор Катеринославського обласного музею професор Д. І. Еварницький (історик підписувався так до 1917 року) прочитає публічну лекцію про малоросійських кобзарів. При цьому у вигляді живої ілюстрації відомий сліпий кобзар П. Ткаченко буде грати на кобзі, співатиме історичні та побутові козацько-українські пісні [21] (додаток Г.1, мал. 1).

У часописі «Рідний край» (№ 37, 1906) вміщено повідомлення, що 26 серпня 1906 року катеринославське товариство «Просвіта» влаштувало сімейний вечір, де виступили кобзарі: «Сліпий кобзар Петро Терешка проспівав запорізьку пісню «Ой, сів пугач на могилі», зіграв запорізький марш та ін.; добродій Ворскляний виконав під акомпанемент бандури народну думу «Ой, Морозе, Морозенку» [76, 14]. Крім того, на вечорі виступив із декламацією К. Кривошій-Шевченко, який подарував до колекції історичного музею торбан.

Незважаючи на те, що сам Д. Яворницький час від часу зазнавав матеріальних труднощів, благодійні лекції були частим явищем у його практиці. Так, дві лекції «О древностях Южной России» історик прочитав 23 та 24 жовтня 1904 року «в пользу недостаточных учениц

⁵⁶ Текст див. [41, арк. 70–71].

Кременчугской женской гимназии» [33, арк. 1]. Ще дві публічні наукові лекції Д. І. Яворницький (тоді – професор Імператорського московського університету) прочитав 15 та 16 січня 1905 року у м. Новочеркаську, в аудиторії народних читань. Згідно із програмою, половина коштів була передана сім'ям убитих і поранених донських козаків на Далекому Сході [22]. У фондах ДНІМ збереглася афіша («Анонс») про дві лекції професора Д. І. Яворницького «О Запорожье», що відбулися 24 та 25 січня 1909 року в залі Громадського зібрання «на користь товариства допомоги потребуючим учням Павлоградської чоловічої гімназії⁵⁷». В афіші зазначено, що в лекції братимуть участь «знаменитий бандурист» П. Ф. Ткаченко та відомий декламатор Н. Л. Кузьменко. Крім афіші, у фондах ДНІМ збереглася програма лекції, що відбулася 25 січня 1909 року. Вона містить детальнішу інформацію щодо виступу кобзаря: «Кобзар-сліпець П. Ф. Ткаченко зіграє на кобзі і заспіває духовні псалми, декілька побутових пісень, жартівливих та запорож[ський] марш» [23]; згідно із програмою, у першому відділенні Д. Яворницький прочитав лекцію «Внутрішній устрій запорозького війська» (додаток Г.1, мал. 4).

У фондах ДНІМ збереглися також програми лекцій Д. Яворницького «Древности Запорижья» в Ростові-на-Дону 9 травня 1911 року (Арх-796/8), програма трьох лекцій «Внутрішній устрій запорозького війська», «По Запорозьким попелищам», «Україно-руське козацтво в історії» в Комерційному училищі (Катеринослав) 13, 14 та 15 листопада 1911 року (Арх-796/43). Ще одна доповідь Д. Яворницького відбулася 20 травня 1913 року до десятиріччя Катеринославської архівної комісії: згідно із програмою, на концерті, крім доповіді, були прочитані вірші Т. Шевченка з «Кобзаря», хор учнів виконав українські пісні. З листів В. У. Коцюбинської⁵⁸ довідуємось, що в січні 1905 року Д. Яворницький читав лекції у чернігівській «Просвіті» та місцевій громадській бібліотеці [див.: 124, 179–180, 358], але в листуванні не вказана тематика доповідей професора; немає відомостей й про участь у цих лекціях кобзарів.

А. Омельченко в дисертаційному дослідженні «Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (радянський період)» на основі афіш, програм концертів, статей у газетах і журналах, фотографій склав «Хроно-

⁵⁷ Нині Павлоград – районний центр Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл., розташований у 75 км від м. Дніпро.

⁵⁸ Коцюбинська (Дейша) Віра Устимівна (?–1921) – громадська діячка, член правління Чернігівської громадської бібліотеки, дружина М. М. Коцюбинського (з 1896). Була заарештована у Чернігові за участь в українських гуртках у 1896 році та за гетьманату.

логічну таблицю виступів бандуристів в етнографічних концертах, на з'їздах та фестивалях» [див.: 198, 205–213]. Починаючи від виступу О. Вересая на засіданні Південно-Західного відділу ІРГТ в Києві (1873), автор включив до таблиці відомості про виступ кобзарів на XII АЗ у Харкові (1902), виступи В. К. Шевченка в Москві (1907, 1908, 1911)⁵⁹, київські концерти ансамблю бандуристів М. Домонтовича (1906, 1907), Першої художньої капели кобзарів (1918) тощо. Хронологічно таблиця завершується виступами радянських бандуристів – зокрема тріо у складі Н. Павленко, В. Третьякової, Т. Поліщук (Варшава, 1955), С. Баштана, А. Омельченка (Москва, 1957), Є. Мовчана (Москва, 1958) на всесвітніх, всесоюзних і республіканських конкурсах, фестивалях, з'їздах тощо.

У «Хронологічній таблиці» також знаходимо відомості про лекцію Д. Яворницького в Полтаві, яку організувало товариство «Боян» в грудні 1911 року. Більше інформації про це знаходимо в епістолярній спадщині вченого у листах А. Т. Дмитрієвої до нього, яка за дорученням товариства брала активну участь в організації цієї лекції. В одному з листів (від 18 жовтня 1911 року) читаємо: «Від імені т[овари]ства Полтавського «Боян» прошу Вас приїхати у Полтаву прочитати тут лекцію про кобзарів, яку Ви читали у Екатер[инославській] «Просвіті» і також з демонстрацією кобзаря Кожушка» [124, 157]. У наступному листі (від 10 листопада 1911 року) організаторка узгоджує час проведення лекції («під час губернського земського зібрання на початку грудня») і приписує в кінці: «Прохаємо приїхати з двома кобзарями» [124, 158].

А. Омельченко у «Хронологічній таблиці» зазначає, що лекція-концерт «Українські кобзарі, бандуристи і лірники» відбувся у Полтаві 6 грудня 1911 року в залі Купецького клубу. У заході взяли участь І. Кучеренко, С. Пасюга, П. Гащенко, Г. Кожушко. У їхньому виконанні прозвучали думи «Про смерть Богдана Хмельницького», «Про бурю на Чорному морі», «Ой, не шуми, луже» (виконав І. Кучеренко); «Плач невольників на турецькій каторзі», «Три шляхи», «Про Сагайдачного» (виконав С. Пасюга); «Маруся Богуславка», «Олексій Попович», «Про вдову і трьох синів» (виконав П. Гащенко). Відомостей про те, що саме виконав Г. Кожушко, в таблиці А. Омельченка немає. Інформацію до-

⁵⁹ Перелік неповний. Треба додати виступи В. Шевченка в Московському учительському домі після вистав «Наталка Полтавка» (8 січня 1912 року), «Запорожець за Дунаєм» та «Бувальщина» (29 січня 1912 року). У концертах також взяли участь бандуристи А. Волошенко, В. Овчинников (артист Імператорського театру, учень В. Шевченка) і лірник М. Филянський [див.: 69, 49].

слідник подає, посилаючись на програму лекції-концерту. На сторінках часопису «Дніпрові хвилі» (№ 23–24, 1911) автором монографії знайдено анонс цього заходу, де сповіщається, що кобзарський концерт буде повторенням того, що влаштувала катеринославська «Просвіта» в листопаді 1911 року. Крім того, в наступному номері часопису (№ 1, 1912) вийшла замітка про успішний виступ Д. Яворницького і кобзарів у Полтаві. Тож, виходячи з цього, маємо підставу припустити, що Г. Кожушко виконав пісні «Ой, не п'ються пива й меди», «Побратався ясний сокіл» та «Вечірній дзвін».

У таблиці А. Омельченка є й згадка про лекцію-концерт Д. Яворницького в м. Таганрозі (20 січня 1908 року). Наведені в додатку дисертації А. Омельченка дата й місце проведення цього заходу збігаються з даними в афіші, що зберігається у фондах ДНІМ [21], але існує розбіжність щодо прізвища кобзаря, який брав участь у концерті: в А. Омельченка це кобзар В. Шевченко, а в афіші – П. Ткаченко, як зазначалося нами вище⁶⁰.

Про наступну лекцію історика повідомляє замітка в «Дніпрових хвилях» (№ 18–19, 1911), де в розділі новин «З українського життя» анонсувалося, що 25 вересня на засіданні КГВАК Д. Яворницький прочитає доповідь про «нового кобзаря» Григорія Кожушка, а сам кобзар «співатиме дум та пісень» [64, 258]. Із наступного номеру часопису довідуємось про подробиці лекції Д. Яворницького та виступу кобзаря: професор охарактеризував гру та спів сліпця, розповів про його життя та причину хвороби⁶¹; Г. Кожушко проспівав пісні «Почаївська Божа Матір», «Ой, не п'ється горілочка», «Побратався ясний сокіл», «Вже більше літ двісті» та ін. «Присутня публіка, якої зібралось понад 150 осіб, дякувала кобзарю рясними оплесками і зібрала для нього невеличку суму грошей» [65, 281].

Відзначимо, що Д. Яворницького поєднували дружні стосунки з родиною Косачів. У 1910–1921 роках на Катеринославщині проживала О. П. Косач-Кривинюк⁶², яка активно працювала в катеринославській «Просвіті» (1913–1916), була обрана членом ради, брала участь в організації сільських просвітянських гуртків для ліквідації неписьмен-

⁶⁰ Можлива була заміна виконавця, адже А. Омельченко наводить інформацію на основі програми концерту, а ми вказуємо на П. Ткаченка згідно з афішею цього заходу.

⁶¹ Тридцятилітній Г. Кожушко осліп через те, що, рубаючи зимою дрова, дуже перегрівся та поїв снігу, після чого занедужав і осліп [65, 281].

⁶² Косач-Кривинюк Ольга Петрівна (1877–1945) – молодша сестра Лесі Українки, її біограф, упорядник архіву поетеси, перекладач, етнограф, лікар за фахом; за участь у студентських протиурядових виступах її арештовували в Петербурзі та Києві.

ності, у створенні аматорського хору, громадської бібліотеки. Цікаво, що Леся Українка передала на зберігання свої творчі рукописи саме сестрі Ользі на Катеринославщину. У 1919 році хату подружжя Кривинюк у с. Кам'янка⁶³ пограбували, але бібліотека не постраждала, 1921 року родина передала книжки та рукописи до Катеринославської бібліотеки «Книгоспілка». Крім того, у другому томі епістолярної спадщини Д. Яворницького опубліковано 12 листів Олени Пчілки до нього [див.: 124, 234–242], в яких вона обговорювала питання щодо друку статей історика в журналі «Рідний край», клопотала про працевлаштування молодшої дочки (Д. Яворницький допомагав Ользі отримати посаду лікаря в кам'янській лікарні), вітала професора зі святами.

На початку вересня 1911 року Олена Пчілка відвідала Катеринослав. У «Дніпрових хвилях» з'явилася замітка про її перебування в місті. Письменниця завітала до музею імені О. Поля, де з особливою увагою оглянула відділ запорозької старовини, відвідала пам'ятки козацької архітектури, а також слухала спів кобзаря Г. Кожушка, який «їй дуже припав до вподоби» [64, 258]. Не маємо сумніву, що містом письменницю супроводжував Д. Яворницький. Захоплені спогади про відвідини Катеринослава, а особливо своє враження від таланту кобзаря Г. Кожушка Олена Пчілка розповіла на сторінках «Молодої України»⁶⁴ (№ 12, 1912): «До музики він має хист, грає добре. Співає ж просто чудово! Хоч голос у Кожушка добрий, має молоду гучність і дзвінкість, але не се одно становить привабу його співу, а ще до того – велика виразність, глибочінь почуття <...> Мені здається, що взагалі в Грицькові Кожушкові таїться велика мистецька сила» [цит. за: 157, 138].

Д. Яворницький підтримував кобзаря Г. Кожушка й надалі, надаючи можливість мешкати і грати в історичному музеї. Після кобзарських концертів у катеринославській та мануйлівській «Просвітах» (21 листопада та 10 грудня 1911 року відповідно) та концертів у Полтавській губернії (6 грудня 1911 року) Г. Кожушко проживав у Катеринославі, про що свідчить оголошення-анонс у «Дніпрових хвилях»: «Другого лютого (1912 року – Т. Ч.) у м. Градижську Полтавської губ[ернії]. відбудеться український концерт, на який запрошено кобзаря Гр. Гожушка, що живе тепер у Катеринославі» [69, 48]. З невідомих причин кобзар не брав участі у градижському концерті, адже наступ-

⁶³ Кам'янка – (у 1936–2016 рр. – Дніпродзержинськ) – місто обласного значення Дніпропетровської області.

⁶⁴ «Молода Україна» – український журнал для дітей, виходив у Києві в 1906 та 1908–1914 роках як щомісячний додаток до часопису «Рідний край».

ний номер часопису (№ 4, 1912) повідомляв, що 2 лютого 1912 року у с. Перещепиній Новомосковського повіту відбувся український концерт, на який із Катеринослава приїхав Г. Кожушко. Після Катеринослава кобзар мав намір їхати до О. Сластіона у Миргород, щоб «повчитися співати козацьких дум» [65, 281]. Не маємо сумніву, що поїхати до О. Сластіона порадив кобзарю Д. Яворницький, який був у дружніх стосунках із художником зі студентських років. Крім того, ще 1906 року він направив на навчання до Опанаса Сластіона кобзаря І. Кучугуру-Кучеренка.

У березневому випуску «Дніпрових хвиль» (№ 5, 1912) сповіщається: «Кобзаря Кожушка, який перебуває тепер у Катеринославі, закликано на 10 березня до Катеринодари для участі в шевченковському концерті». Цей номер часопису присвячений насамперед роковинам Т. Шевченка. У ньому міститься інформація про заплановані заходи з приводу цієї події: концерти, вистави, а також панахиди по Т. Шевченкові, організовані катеринославською і мануйлівською «Просвітами». З анонсу про Шевченківський концерт, який організувала катеринославська «Просвіта» 4 березня 1912 року в залі Комерційного зібрання, довідуємось, що до участі у заході запрошено артистів Харківської російської опери, кобзаря Г. Кожушка та хор під орудою добродія Менцели. Вступне слово доручалося Д. Дорошенку. У наступному номері (№ 6, 1912) подано програму концерту: кобзар Г. Кожушко заспівав «Три шляхи» і «Зоре моя, вечірняя», артист харківської опери Бондаренко під акомпанемент бандури виконав композиції «Думи мої, думи» та «Морозенко».

У наукових архівних фондах ІМФЕ серед фольклорно-етнографічних матеріалів професора М. І. Привалова зберігається біографія Г. Кожушка⁶⁵, записана в квартирі дослідника у Санкт-Петербурзі зі слів кобзаря та частково надрукована самим Г. Кожушком на друкарській машинці. За спогадами співця, в середині серпня 1911 року в пошуках заробітку він приїхав до Катеринослава, ходив вулицями й дворами, поки один пан не направив його до історичного музею. Там кобзаря прийняв Д. Яворницький, прослухав його гру та спів і запропонував залишитись у музеї та грати для відвідувачів. Г. Кожушко охоче погодився, адже отримав, хоч і невеликий, але постійний заробіток, а найголовніше – заробляючи в такий спосіб, позбувся проблем із поліцією, негативного ставлення якої зазнавав неодноразово. Саме тоді

⁶⁵ Надрукована 1969 року в журналі «Народна творчість та етнографія» (№ 4, С. 69–72).

(на початку вересня 1911 року) спів Г. Кожушка у музеї почула Олена Пчілка.

Про появу кобзаря в історичному музеї навіть писала преса. У «Дніпрових хвилях» (№ 18–19, 1911) з'явилась замітка «Новий кобзар», що свідчила не тільки про підтримку Г. Кожушка директором музею, а й про популярність кобзарів серед мешканців міста: «У Катеринославі тепер перебуває молодий кобзар Григорій Кожушко, ученик і земляк відомого вже катеринославцям кобзаря Степана Пасюги (з Богодухівського уїзду Харківської губ[ернії]). Кобзарь цей має дуже гарний голос і знає чимало пісень. Особливо гарно виходить у його шевченкова дума «Ой, не п'ється горілочка, не п'ються меда, приключилася з чумаченьком у степу біда». Кожушко – грамотний, уміє читати й писати азбукою для сліпих, голоси своїх пісень сам заводить у ноти. Мешкає він тепер при музеї ім. Поля, де й співає по неділях та святах» [64, 258].

У своїй автобіографії Г. Кожушко згадував і про успіх кобзарського концерту в Катеринославі 21 листопада 1911 року, після якого, за свідченням співця, кобзарі отримували запрошення виступити в різних навчальних закладах міста. Григорій Кожушко зазначав, що з того часу кобзарі частенько відвідували Катеринослав. Улітку 1911 року Д. Яворницький допоміг кобзарям отримати заробіток, направивши Г. Кожушка і С. Пасюгу до Криму до свого знайомого Д. Р. Манича – завідувача грязелікарні в м. Саки, де співці знайшли житло й роботу (див. додаток Г.2, мал. 3). Улітку 1914 року Г. Кожушко знову приїхав до Катеринослава, де зустрівся з І. Кучеренком. Кобзарі вирішили разом їхати до Києва, щоб виступити на виставці, але не отримали дозволу київського губернатора і повернулися до Катеринослава. Д. Яворницький із листом до Д. Манича знову направив кобзарів у м. Саки, де вони дали два концерти⁶⁶.

Анонс про лекцію Д. Яворницького у Катеринославі на користь товариства «Просвіта» вміщено у новинах останнього номеру «Дніпрових хвиль» (№ 23-24, 1913). Лекцію про Запоріжжя професор прочитав на початку січня 1914 року, а після доповіді відбувся концерт кобзарів Г. Кожушка та І. Кучеренка. Як зазначив дніпропетровський історик О. Журба, лекції-концерти вченого та кобзарів у катеринос-

⁶⁶ Афіша одного з концертів кобзарів Г. Кожушка та І. Кучеренка у м. Саки зберігається в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ серед матеріалів М. Привалова [див.: 38, арк. 121].

лавській «Просвіті» користувались серед публіки великим успіхом та приносили товариству значний прибуток [130, 56].

Катеринославська «Просвіта» (членом якої був і Д. Яворницький) активно запрошувала кобзарів до участі як в офіційних, так і розважальних заходах. Так, 16–17 червня 1912 року товариство влаштувало в Потьомкінському парку Катеринослава «гулянку» на користь Мануйлівської філії «Просвіти». Різноманітну програму заходу представляли мішаний хор, військовий оркестр, ансамбль «троїсті музики», кобзарі Степан Пасюга і Григорій Кожушко. Преса свідчила, що найбільший успіх у публіки мали «троїсті музики», хор і кобзарі [див.: 71, 202–203]. Зауважимо, що Г. Кожушко досить тривалий час (серпень 1911 – червень 1912) жив і виступав у Катеринославі.

Дослідники кобзарства відзначають, що на початку ХХ століття з'явився новий тип так званих *концертних* кобзарів (термін Ф. Колесси) – вони виступали на запрошення, давали концерти у залах на комерційній основі, їх виступи охоче висвітлювала преса. Після виступу 1905 року кобзарів М. Кравченка, Т. Пархоменка та П. Дуба на ХІІІ АЗ народні співці стали частіше відвідувати Катеринослав. Зокрема, того ж року часопис «Рідний край» повідомляв про концерт у комерційній школі Катеринослава, де виступили М. Кравченко, Т. Пархоменко й місцевий кобзар (на думку В. Мішалова – Ткаченко) [183, 250].

Існують свідчення про виступи заїжджих кобзарів у Катеринославі й після ХІІІ з'їзду. Так, 1906 року відбувся кобзарський концерт за участю І. Кучугури-Кучеренка. Важливу роль у житті цього співця відіграв саме Д. І. Яворницький. Вперше обставини знайомства історика й кобзаря описав І. Шаповал у книзі «В пошуках скарбів» [див.: 283, 262]. На цю ж працю посилається дослідник кобзарства Ф. Лавров у нарисі «Корифей кобзарського мистецтва», присвяченому І. Кучугурі-Кучеренку [157, 179–193]. Як свідчать ці джерела, Д. Яворницький та І. Кучеренко познайомились приблизно навесні 1906 року на катеринославському базарі. Вчений поцікавився біографією та діяльністю кобзаря, запросив його до свого дому. Прослухавши у виконанні народного співця декілька пісень, історик відзначив яскраві здібності Івана Кучеренка, але порадив йому «трохи підучитися». З цією метою професор написав листа О. Сластіону (який вправно грав на бандурі), де просив його професійної допомоги у справі з І. Кучугурою-Кучеренком. Кобзар навчався в О. Сластіона три місяці, після чого знову приїхав до Д. Яворницького, дякував за допомогу, грав і співав йому, ніби звітуючи про свою науку. Після цього І. Кучеренко з успіхом концертував у Галичині, Санкт-Петербурзі, Москві, Ростові тощо. До речі, І. Шаповал писав, що вчений допоміг юному Миколі

Петренку із с. Солоного (Дніпропетровської обл.) стати учнем Г. Хоткевича [283].

Відомо, що Д. Яворницький підтримував І. Кучугуру-Кучеренка не тільки морально, а й матеріально. Згаданий вище концерт кобзаря в 1906 році історик організував у Катеринославі саме з метою дати йому можливість заробити. Перед концертом, на якому був присутній місцевий губернатор, вчений виступив із промовою на тему кобзарства та українського героїчного епосу. Ф. Лавров опублікував програму вечора: у виконанні І. Кучугури-Кучеренка прозвучали дума «Буря на Чорному морі», пісні «Думи мої, думи мої» (слова Т. Шевченка), «Гей, гук, мати, гук!», «Зоре моя вечірняя», «У Цаграді на риночку», «Та не жур мене, моя мати, бо я й сам журюся», «Ой, пуцу я кониченька в саду», «Ой, піду я лугом», «Усі гори зеленіють» [див.: 157, 186]. Кобзар мав великий успіх у публіки та отримав за концерт 500 карбованців – досить велика сума на той час.

Про кобзарські концерти Д. Яворницький неодноразово згадував у розмовах зі знайомими, гостями, розповідав про них студентам, бандуристам нового покоління, молоді. Зокрема, захоплену розповідь професора про виступ кобзаря І. Кучугури-Кучеренка переповів у своїх спогадах уже згадуваний секретар вченого М. Костюк. Історик розповідав йому про те, як він ще до Першої світової війни організував у міському театрі концерт кобзарів: «Народу зійшлося на концерт сила-силенна. Не вмістилися люди в театрі, то повідкривали вікна і люди слухали на подвір'ї. Виступив Кучугура-Кучеренко; по-козацькому вдягнений, з довгими сивими вусами та кудлатими насупленими бровами. Як вивів я (Д. Яворницький. – Т. Ч.) його на сцену, який же народ був здивований, бо такого концерту та такої кількості народу ще ніколи в місті не було... А кобзар вправною рукою торкнувся струн, як заграв, та як заспівав, як полилася дума, то народ був прямо зачарований. Грали, грали, співали та пригравали, а народ все більше і більше просив повторення» [148, 22].

Ф. Лавров у книзі «Кобзарі» зазначив, що 1916 року І. Кучугура-Кучеренко востаннє побував у Катеринославі, де відбувся його концерт та лекція Д. Яворницького «Народні музики-кобзарі» [157, 190]. Але більше джерел, які б підтверджували, що ця подія відбулася, не знайдено. Автор не вказує на джерело інформації.

З 1 липня по 10 жовтня 1910 року в Катеринославі проходила Південно-російська обласна сільськогосподарська, промислова та кустарна виставка. Науковий відділ сільського господарства виставки

з метою представити типове селянське господарство як трудовий осередок півдня Росії організував спеціальну комісію для розробки проекту малоросійської садиби. До цієї комісії було запрошено професора Д. Яворницького. Зі звіту-альбому виставки довідуємось: «Для більш повної картини з побутового боку було запрошено бандуриста Н. Пасюгу, учня відомого бандуриста Павленка, який своїм своєрідним співом, що нагадує мелодекламацію, в основному протяжно, журливо, під акомпанемент мелодійного українського інструмента – бандури привертав багато відвідувачів, які слухали з великою увагою і цікавістю переповідані бандуристом пісні та биліни про народних героїв України» [201, 207]. У цьому ж альбомі в розділі «Комісія з розваг» знову згадується бандурист: «Скромну розвагу для публіки представляв бандурист Н. Пасюга, протяжно та тужливо наспівувавший під бряжчання бандури українські биліни на заваленці малоросійської хатки» [201, 194]. Враховуючи величезне розмаїття розваг на виставці, серед яких були танці, духові оркестри, концерти, театральні вистави на відритих сценах, різноманітні атракціони, феєрверки, катання на човнах, конях, верблюдах тощо, виступ сліпого кобзаря дійсно виглядав, як «скромна розвага».

При перевірці даних щодо імені кобзаря Пасюги в довідниках і реєстрах кобзарів, енциклопедії кобзарства й ін. було виявлено тільки кобзаря Степана Артемовича Пасюгу. Тож, на нашу думку, зазначений в альбомі виставки ініціал «Н.» є помилковим. У довіднику М. Лабінського та дисертації В. Мішалова є розбіжності щодо років життя кобзаря Пасюги: (1862–1933) та (1865–1918) відповідно. Свідченням того, що дійсності відповідають дані саме в каталозі М. Лабінського, є розповідь відомого виконавця на харківській бандурі Георгія Ткаченка⁶⁷. В аудіозаписі його розповіді про кобзарство (розміщена на сайті НСКУ⁶⁸) Г. Ткаченко говорив, що С. Пасюга був досить багатою людиною та загинув у часи голодомору. Також він дав високу оцінку Степану Пасюзі, охарактеризувавши його як «доброго бандуриста», якого навіть Д. Яворницький запрошував до виступів на своїх лекціях та «визив з собою» [321]. У біографічній довідці про С. А. Пасюгу в другому

⁶⁷ Ткаченко Георгій Кирилович (1898–1993) – художник-архітектор і бандурист, останній представник так званої «слобожанської» традиції рецитацій під акомпанемент старосвітської діатонічної бандури, який доніс до наших часів особливості виконавства харківської школи гри. Перейняв кобзарські традиції від П. Древиченка. Є. Адамцевича, І. Кучугури-Кучеренка, Є. Мовчана.

⁶⁸ www.kobzari.org.ua.

томі епістолярної спадщини Д. Яворницького також наведені 1862–1933 роки життя кобзаря [див.: 124, 356].

У листі Б. Жеплинського до О. Правдюка (від 5 жовтня 1992 року), що зберігається в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ, є згадка про бандуриста Олександра Петровича Гамалію⁶⁹, який грав на запрошення Д. Яворницького разом з іншими кобзарями у липні-жовтні 1910 року в Катеринославі на Південно-російській сільськогосподарській, промисловій, кустарній виставці [див.: 48, арк. 26]. Дослідник не вказує на джерело цієї інформації. Інших свідчень щодо участі О. Гамалії в катеринославській виставці не знайдено.

На думку історика О. Журби, саме Д. Яворницький започаткував традицію поєднувати кобзарський спів із музейною експозицією, коли запрошував кобзарів для ілюстрації відділу «Запорозька старовина» [див.: 130, 56]. Природньо припустити, що ідея залучення С. Пасюги до експозиції з українською хатою належала Д. Яворницькому. Втім авторство ідеї представити серед експонатів виставки типову українську оселю й запросити кобзаря належить історику з Полтави Л. В. Падалці, чий лист (від 27 квітня 1910 року) до директора Катеринославського історичного музею опубліковано у першому випуску епістолярної спадщини останнього. Дописувач повідомляє, що, у підготовці до виставки в Катеринославі, у Полтаві та окрузі виготовляється чимало експонатів, між якими дуже виразними будуть кустарні вироби (тканини, вироби з глини, дерева тощо). З наближенням дати виставки з'ясувалося, що таких виробів дуже багато. Тож «Виникла сама собою думка, – пише Л. Падалка, – що на обласній виставці в Катеринославі слід би демонструвати українську культуру не окремими розрізненими річачками, а в зв'язкові їх в одну суцільність» [123, 414]. Таку суцільність, на думку автора листа, могла б надати українська оселя на території виставки: з українською хатою, надвірними будівлями, з колодязем і калиною коло нього, з огородом і навіть вишневим садочком. Пропонована експозиція дала б можливість демонструвати типове селянське господарство (з різним хліборобським знаряддям, худобою тощо), виконання виробів кустарями, яких планувало привезти полтавське земство. Їх вироби («дрібний український крам») пропонувалося продавати тут же, а зібрані кошти призначити на споруду

⁶⁹Гамалія (Леві/Левін) Олександр Петрович (1885–1921?) – один із перших сценічних бандуристів з Харкова, часто виступав разом з І. Кучеренком, мав записи на платівках. Працював урядовцем Харківського університету (1912). Під час революції переїхав до Києва, ймовірно, був розстріляний більшовиками 1921 або 1924 року.

пам'ятника Т. Г. Шевченка. Л. Падалка підкреслив «підходящість» такої оселі й для «з'ясування» української духовної культури: «На оселі під відкритим небом міг би одбутись гучний етнографічний вечір з кобзарями, хоровим співом, відчитами на етнографічні теми <...> Одне слово, – підсумував автор листа, – укр[аїнська]. оселя на території виставки могла мати дуже велику вагу для з'ясування обласної матеріальної і духовної культури» [там само]. Разом з тим, Л. Падалка зазначив, що полтавському земству майже неможливо збудувати таку оселю в Катеринославі. Він попросив Д. Яворницького провести це питання через головний комітет виставки (чи безпосередньо через його голову князя М. П. Урусова), висловив впевненість, що історик подбає про цю справу. Враховуючи вищевикладене, можемо припустити, що саме Д. Яворницький доклав чимало зусиль до втілення проекту-пропозиції Л. Падалки, зокрема й організації етнографічного концерту за участю кобзарів. Нагадаємо, що для цього заходу вчений запросив кобзаря С. Пасюгу.

Свідченням того, що Д. Яворницький знав С. Пасюгу ще до виставки в Катеринославі, є листи кобзаря до вченого, три з яких датовані 1910 роком (див. додаток Г). З їх змісту зрозуміло, що останній поштою заздальгідь запрошував кобзаря приїхати до Катеринослава. Тож запрошення С. Пасюги на виставку – це черговий випадок, коли історик допоміг йому отримати заробіток. Цієї ж думки дотримувався І. Шаповал, який, посилаючись на альбом виставки, теж помилково назвав кобзаря Микола Пасюга.

Після обласної виставки С. Пасюга неодноразово приїздив до Катеринослава з виступами та навіть передавав свій досвід молоді. Так, у «Дніпрових хвилях» знаходимо: 22 лютого 1913 року в мануйлівській філії катеринославської «Просвіти» на концерті, присвяченому Т. Шевченкові, виступив «молодий учень кобзаря Пасюги д[обродій]. М., який дуже гарно виконав пісню «Три шляхи» (слова Шевченка) під акомпанемент кобзи» [72, 96]. На жаль, з'ясувати повне ім'я «добродія М.» не вдалося.

Д. Яворницький особисто знав і Терентія Макаровича Пархоменка (1872–1910), якого дослідники також відносять до типу «концертних кобзарів». Т. Пархоменко мав гарні музичні здібності, швидко набув популярності, користувався повагою серед інших виконавців. У Києві на базарі спів Т. Пархоменка почув М. Лисенко та запросив його до себе додому, де кобзар прожив понад три місяці. За цей час Т. Пархоменко збагатив і вдосконалив свій репертуар. Неодноразово

кобзар бував вдома у дослідників М. Сперанського, А. Малинки. Терентій Пархоменко досить часто відвідував Катеринослав, Чернігів, Харків, Полтаву, Ніжин, Мену й інші міста. 1903 року він виступав на засіданні відділу Московського товариства природознавців, у Ніжинському історичному товаристві, пізніше – у Львові, Дрогобичі, Варшаві. Кобзар мав багатий репертуар, поповнював його переважно з друкованих джерел, тому шукав собі поводиря, який би знав грамоту. На XII Археологічному з'їзді кобзар зізнався, що ціль його приїзду до Харкова – «дечого навчитися». Тоді ж він отримав від Г. Хоткевича думу «Олексій Попович». Особливо жалібно Т. Пархоменко виконував пісню на смерть Т. Шевченка, яку він називав «Похоронним маршем». Ф. Лавров писав, що мелодію і текст пісні співець отримав у Катеринославі від Д. Ф. Красицького⁷⁰ [157, 118–119].

На думку В. Кушпета, Терентій Пархоменко, один з останніх старців-бандуристів, ставився до старцівства винятково як до ремесла для заробітку. Це один із прикладів падіння моральних принципів у середовищі старців наприкінці ХІХ – початку ХХ століть і занепаду старцівства. Причину порушення традицій дослідник вбачає в інтелігенції, представники якої захопились кобзарями, запрошували їх на концерти, щедро оплачували виступи, внаслідок чого виконавці прагнули пристосуватися до вподобань публіки, змінюючи свій репертуар і манеру виконання. Говорячи про збереження автентичної кобзарської традиції, В. Кушпет підкреслив, що ця зацікавленість інтелігенції, а також концертна діяльність кобзарів призвели до занепаду старцівства в його історичній формі [156, 137].

Після подій ХІІ АЗ почастишали спільні виступи кобзарів в одному концерті. Відомо, що концерт з'їзду було повторено в Полтаві 7 грудня 1902 року. В одному з концертів кобзарів у Києві брали участь Т. Пархоменко, М. Кравченко, І. Кучугура-Кучеренко, П. Древченко та П. Гащенко (1908). 1911 року С. Пасюга, П. Гащенко й Г. Кожушко разом виступали у Катеринославі в історичному музеї та Англійському клубі.

У ХХ столітті поширюється колективне виконавство на бандурі, зокрема, 1918 року в Києві засновано Першу капелу кобзарів, яка вліт-

⁷⁰ Красицький Дмитро Филімонович (1901–1989) – письменник, викладач, правнук Т. Шевченка. Народився на Катеринославщині. Працював у Дніпропетровському гірничому інституті (1935), ДНУ, очолював ДНІМ (1943). Був знайомий із Д. Яворницьким. Оселився в Києві (1946), працював директором Києво-Печерської Лаври, директором будинку-музею Т. Г. Шевченка, завідувачем наукової частини Музею Шевченка НАНУ.

ку 1925 року приїхала до Катеринослава з концертом. Виступ капели в міському театрі пройшов дуже успішно. У І. Шаповала («Взяв би я бандуру») читаємо, що перед початком концерту Д. І. Яворницький проголосив лекцію про кобзу та кобзарів, а після виступу запросив всю капелу до свого дому, де відбувся ще один концерт.

Улітку 1929 року в Дніпропетровську концертував кубанський бандурист Конон Безщасний (1884–1967). На запрошення Д. Яворницького п'ять днів він провів у домі професора: розповідав про себе, виконував свій репертуар на бандурі, виготовленій майстром О. Корнієвським. Цій зустрічі присвячує окремих розділ «Гість з кобзою» І. Шаповал у книзі «В пошуках скарбів» [283, 173–176].

Зі спогадів М. Костюка довідуємось і про інші виступи бандуристів в оселі Яворницького: «У вітальні в 1938 р. була частина капели бандуристів, співали, а навколо круглого столу танцювали гопаки» [148, 170]. У каталозі Меморіального дому-музею Д. Яворницького, складеному А. Перковою, також знаходимо відомості про те, що у його вітальні лунали українські народні пісні та думи у виконанні першої української капели бандуристів під керівництвом М. Полотая. До речі, останній вчився у П. Ткаченка, консультувався з Д. Яворницьким та іншими знавцями старовини (О. Сластіон, М. Грінченко). Про захоплення вченим кобзарями свідчить і той факт, що на своє 80-річчя (1935) Д. Яворницький запросив місцевого бандуриста В. І. Носачевського, який виконав для ювіляра українські пісні.

Тож завдяки діяльності Д. І. Яворницького виступи кобзарів у Катеринославі були не рідкістю. Разом із тим у робітничому середовищі помітно згасав інтерес до національних традицій. На сторінках часопису «Рідний край» (№ 47, 1906) знайдено замітку про український вечір, що відбувся 11 грудня 1906 року в театрі залізничників станції Ново-Дмитрівськ Катеринославської залізниці. Серед різноманітної програми вечора автор допису (підписався «Старий Січовик») відзначив гарний виступ із декламацією добродія Дзябенка, який єдиний був в українському вбранні. Жалкує автор і з приводу того, що члени гуртка спілкуються переважно «шахтьорсько-заводським жаргоном» [77, 14]. Спостерігалися й успішні та невдалі спроби місцевої молоді опанувати мистецтво гри на бандурі: в часописі «Дніпрові хвилі» (№ 6, 1913) зустрічаємо повідомлення про невдалий виступ із бандурою добродія Дзябенка на Шевченковому святі у театрі при залізничних майстернях Катеринослава, що влаштувало Друге залізничне товариство тверезості 10 березня 1913 року. Автор замітки охарактери-

зував Дзябенка як людину, яка не вмiє нi грати, нi спiвати, йому не вперше «отак оскандалитись, а проте вiн не вгамувався i усе “виступає” зi своєю бандурою» [72, 96]. Водночас наступний номер часопису (№ 7, 1913) повiдомляв, що на Шевченкiвському концерті в майстернях Нижнєднiпровська⁷¹, влаштованому Амурською фiлією «Просвiти», виступ «нового кобзаря» Яворенка, навпаки, вiдбувся успішно. Про вдалий виступ молодого кобзаря Загреби в концертній частині Шевченкiвського вечора в Мануйлiвській фiлії «Просвiти», що вiдбувся 1 травня 1913 року, свiдчить замітка у «Днiпрових хвилях» (№ 10, 1913). На нашу думку, цi повiдомлення в пресі свiдчать про iнтерес до кобзи i бандури серед населення краю.

Як вiдомо, репресії 1930-х рокiв не оминули й спiвробiтників iсторичного музею: у 1933 році на Д. Яворницького написали донос. М. Костюк свiдчив, що за будинком вченого велося постiйне спостереження. Iсторика не заарештували, але негайно вiдсторонили з посади директора музею через звинувачення в буржуазному нацiоналiзмі та контрреволюцiйних дiях, внаслiдок чого багатьох спiвробiтників музею звiльнили. Втративши роботу, учений iз дружиною залишились без засобiв iснування, адже в часи голодомору продовольчi картки отримували насамперед працiвники державних установ.

Експозицiя музею декiлька разiв перероблялась вiдповiдно до прiоритетiв нової iдеології (пiд час Другої свiтової вiйни значна частина експонатiв взагалі була вивезена на Захiд). Та академiк продовжував працювати й в умовах пiдозри та стеження з боку влади. Пiсля революцiї Д. Яворницький написав близько 20 праць iз проблематики етнографії, iсторії та музеєзнавства. Саме в цей перiод (20–30-тi роки ХХ столiття) спадщина Д. Яворницького оцiнювалась неоднозначно, замовчувалась, перекручувалась. Доречно тут навести два листи Г. М. Хоткевича до Д. Яворницького (ДНiМ. Арх–21127, Арх–21203). В одному з них (вiд 28 березня 1922 року) дописувач сповiщає вченого, що видання «Комуніст» (№ 69), а потiм й iншi радянськi часописи надрукували вiдозву до вчених усього свiту вiд iменi українських вчених, у пiдписі якої мiж iншими вміщене (заочно) iм'я Д. Яворницького та автора листа. Останній дiлиться обуренням щодо «махлювання» чужим iменем i не має сумнiву, що iм'я iсторика теж було використано без його вiдома. Г. Хоткевич просить адресата висловити своє став-

⁷¹ Нині – Амур-Нижньоднiпровський район м. Днiпропетровська.

лення до цього факту та «бідкається», що жоден радянський часопис не надрукує його протесту [див.: 123, 602].

1937 року вчений завершив роботу над «Історією міста Катеринослава» і розпочав систематизувати свої фольклорні та етнографічні матеріали. Але, на жаль, цю роботу він не закінчив (Дмитро Іванович Яворницький помер 5 серпня 1940 року).

Тільки у 1960-х роках, коли вийшла книга І. Шаповала «В пошуках скарбів» зі спогадами про Д. Яворницького у формі біографічних оповідань, його життя і творчість стали об'єктом досліджень істориків та культурологів. Зокрема, найгрунтовнішою працею з цієї тематики стала монографія М. Шубравської. Щоб повернути добре ім'я академікові у радянську добу, в праці дослідниці наскрізно проведено ланцюжок «доказів» того, що він був прихильником революції, мав гарні стосунки з простими селянами та робітничим класом тощо [див.: 301, 3, 18]. Без акцентування на цьому невідомо, чи побачило б це видання світ у 1972 році?

Із 1988 року й до сьогодні садиба Д. І. Яворницького в м. Дніпро (пл. Т. Шевченка, 5) – це меморіальний будинок-музей, філія ДНІМ. Цікаво, що це перший у СРСР меморіальний музей вченого-історика. Ще в 1964–1974 роках одна з кімнат будинку, а саме кабінет господаря, була відкрита для відвідувачів. Там було розміщено експонати, що відтворювали обставини його життя й діяльності. У кабінеті свого будинку академік працював над науковими розвідками та літературними творами, опрацьовував археологічні матеріали розкопок, записи фольклорних експедицій. Зокрема, зі слів завідувача садиби-музею А. Перкової, саме у своєму кабінеті вчений працював над збіркою «Малоросійські народні пісні зібрані у 1878–1905 рр.».

Будинок Д. Яворницького ще за його життя і в наш час є значним осередком кобзарства і бандурного мистецтва. Завдяки зусиллям А. І. Перкової відвідувачі музею можуть під час екскурсій почути унікальний аудіозапис виступу кобзаря М. Кравченка (оригінал зберігається в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ), що брав участь у XIII АЗ в Катеринославі, а також співав у будинку академіка ще за його життя. Крім того, працівники будинку-музею склали каталог кобзарів та бандуристів, які жили й провадили творчу діяльність на Дніпропетровщині або концертували в цьому краї. У каталозі понад 30 особових карток, які використано автором дослідження при складанні додатка А.

За підтримки адміністрації музею з метою продовжити традицію, започатковану Д. Яворницьким, у Меморіальному будинку-музеї проводяться вечори пам'яті професора за участю бандуристів, мистецькі акції відомих виконавців на кобзі та бандурі, наукові конференції, виставки тощо. Так, 1965 року з нагоди 110-річчя від дня народження Д. Яворницького серед гостей, крім істориків, етнографів, краєзнавців, учителів, студентів, були й місцеві бандуристи. Вшановуючи пам'ять «Кобзарського батька», вони виступили в меморіальному будинку та залишили запис у книзі відгуків відвідувачів музею: «Народний академік Д. І. Яворницький дуже любив козацькі пісні у виконанні кобзарів. У його будинку не раз бриніли струни таких кобзарів, як Пасюга, Кожушко, Кучугура-Кучеренко, Ткаченко. Шануючи цю славу традицію, оце й ми, кобзарі Придніпров'я, зібрались тут, щоб низенько вклонитися будинку, де жив і працював запорізький батько» [цит. за: 282, 37]. У 1988–1993 роках у вітальні будинку-музею для відвідувачів співав бандурист із с. Підгородне І. Скотаренко (1935–1993). У його репертуарі були українські народні пісні та думи, які знав сам Д. Яворницький. Після смерті І. Скотаренка традицію співати в будинку вченого підхопив павлоградський бандурист С. Мацура. І сьогодні бандуристи вшановують пам'ять академіка; співати з бандурою в історичному музеї, меморіальному будинку та біля пам'ятника Д. Яворницькому доводилось і авторові даного дослідження.

Свідченням особливої шани кобзарів і бандуристів до історика є також той факт, що в Музеї кобзарства Національного історико-географічного заповідника (НІЕЗ) «Переяслав» (м. Переяслав-Хмельницький) серед бандур експонується картина В. Я. Євтушевського «Д. І. Яворницький» (1986).

1990 року відбувся установчий з'їзд кобзарів України, на якому об'єдналися кобзарі та бандуристи республіки, було зареєстровано Спілку кобзарів України (з 1994 – Всеукраїнська спілка кобзарів, нині – Національна спілка кобзарів України), прийнято устав організації та обрано голову спілки. 10 квітня 1991 року в меморіальному будинку Д. Яворницького за підтримки його співробітників зібралися бандуристи Дніпропетровщини з метою утворити гурт кобзарів при будинку-музею. У фондах ДНІМ зберігається фотографія учасників заходу, серед яких місцеві митці І. Скотаренко, Т. Ясинський, Г. Ясинська, Л. Коваль, С. Мацура, М. Топчій, М. Кирічко, В. Харченко, М. Долгов

(молодший), дослідники В. Мормель, М. Долгов, наукові співробітники будинку-музею А. Перкова, О. Піцик, представники місцевої влади, телебачення, гості (див. додаток Д, мал. 1).

Під час проведення в Дніпропетровську Всеукраїнського фестивалю кобзарського мистецтва «Дзвени, бандуро, в козацькій краї» (27–29 травня 1994 року) у музеї-садибі Д. Яворницького проходили Другий кобзарський з'їзд та Велика кобзарська Рада. Тоді ж відбулись вибори «кобзарського отамана» – голови Всеукраїнської спілки кобзарів, була проведена науково-практична конференція «Кобзарсько-лірницькі традиції та їх сучасний розвиток». Після підбиття підсумків діяльності спілки протягом чотирьох років (1990–1994) та означення перспективи діяльності на майбутнє головою Всеукраїнської спілки кобзарів було обрано Володимира Горбатюка⁷², який грає та співає на Тарасовій горі в Каневі біля могили великого Кобзаря, тим самим продовжуючи традицію, започатковану ще незрячими кобзарями і бандуристами.

Приїжджаючи до Дніпропетровська з концертами, В. Горбатюк виступав й у садибі-музеї Д. Яворницького. У фондах ДНІМ збереглася афіша про його сольний концерт «Україно моя...», що відбувся 18 жовтня 1997 року в Будинку культури (БК) Управління міністерства внутрішніх справ у Дніпропетровській області. За часів незалежності України, крім В. Горбатюка, в домі видатного вченого виступали відомі виконавці на автентичних інструментах В. Кушпет, М. Хай, В. Нечепа, Т. Компаніченко; виконавці на академічній бандурі Г. Топоровська, В. Литвин, В. Лісовол, Я. Черногуз, О. Кіндрачук, місцеві бандуристи С. Мацура, І. Скотаренко, дослідник Б. Жеплинський та ін.

1991 року під час гастрольного туру Україною будинок-музей Д. Яворницького відвідала капела бандуристів ім. Т. Шевченка (Детройт, США). Колектив дав благодійні концерти в Києві, Умані, Харкові, Полтаві, Донецьку, Переяславі-Хмельницькому, Запоріжжі. Бандуристи під орудою В. Колесника⁷³ виступили й у Дніпропетровському оперно-

⁷² Горбатюк Володимир Григорович (1951 р. н.) – бандурист, заслужений діяч мистецтв України, ініціатор і співзасновник Стрітівської педагогічної кобзарської школи (1989), засновник дитячої кобзарської школи м. Рівного (2006). Створив Всеукраїнську спілку кобзарів; тричі обирався її головою. Має власні твори, аудіоальбоми.

⁷³ Колесник Володимир Андрійович (1928–1997) – відомий хормейстер, заслужений діяч мистецтв України. Народився в Дніпропетровську, творче життя пов'язав із Києвом, очоливши Київський театр опери та балету (1963–1972), та з українською діаспорою (1973 – оперний диригент у Сіднеї). В. Колесник зробив значний внесок у розвиток бандурного мистецтва української діаспори, працюючи у 1984–1996 роках головним диригентом капели бандуристів ім. Т. Шевченка (Детройт, США). Серед учнів – П. Деряжний.

му театрі, Криворізькому театрі драми та музичної комедії ім. Т. Шевченка.

Після проголошення незалежності України секретар Д. І. Яворницького М. П. Костюк двічі приїздив на Батьківщину, відвідав будинок ученого, вклонився його могилі. Повернувшись до Канади, він вів переписку з працівниками садиби-музею, журналістом М. Чабаном. Ці листи опубліковані в книзі спогадів «Поруч з Яворницьким». Про події 1994 року, а саме з'їзд кобзарів у музеї-садибі Д. Яворницького, 79-річний М. Костюк так написав у листі⁷⁴ до А. І. Перкової: «У «Курені» Батька Яворницького, як орли злетілися з усіх кінців України, щоб поклонитися Великому вченому, козацькому Батькові, що все своє невгомне життя відстоював, захищав нашу, штучно, зловорожо приспану, козацьку славу» [148, 117]. За словами М. Костюка, любов ученого до справедливої історичної доби славних лицарів-козаків і невідступних побратимів-кобзарів додавала йому сили духа та підтримувала зацьковане життя фізичне.

У доробку Д. Яворницького понад 200 праць, які пережили добу переслідувань, українофобства, русифікації тощо. Працюючи над етнографічними та історичними розвідками, вчений використовував різні методи дослідження, усі можливі джерела (архіви, спогади, приватні колекції, спостереження та результати польових досліджень, фольклор тощо). Не можна не погодитись з харківською дослідницею К. Двірною, що в ті часи це було новим в історичній науці, а тому незрозумілим для сучасників. Тож оцінка творчості Д. Яворницького в дореволюційній історіографії була в основному негативною – оскільки автора звинувачували в сепаратизмі та націоналізмі. У той же час його творчість високо оцінювали І. Франко, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, М. Сумцов, О. Пипін та ін. Сам Д. Яворницький на своєму ювілеї сказав: «Моїм правилом у житті було – працєю; працєю, не вдивляючись вперед і не оглядаючись назад; працєю, не чекаючи нівідкіля й ні від кого ні нагороди, ні подяки; працєю доти, доки служать тобі руки й доки б'ється живе серце в твоїх грудях; працєю на користь твого народу і на благо батьківщини, дорогої тобі» [цит. за: 293, 6].

Підсумовуючи, зазначимо, що Д. І. Яворницький зробив вагомий особистий внесок у справу популяризації кобзарства та бандурного

⁷⁴ При передруку лист М. Костюка помилково, на нашу думку, датовано не 1994, а 1993 роком.

мистецтва. Він всіляко допомагав кобзарям, сприяв покращенню їх матеріального становища, організовуючи кобзарські концерти та лекції за їх участю. Повідомлення в пресі того часу свідчать про підвищення інтересу до мистецтва кобзарів і бандуристів серед населення краю, внаслідок чого спостерігається збільшення кількості охочих навчитися грати на бандурі серед молоді.

Аналіз листів кобзарів і бандуристів до Д. Яворницького, що зберігаються у фондах Дніпропетровського історичного музею і були впроваджені в науковий обіг вперше автором даної монографії, свідчить про тісний зв'язок, підтримку та зацікавленість видатного вченого народними митцями. У кобзарських листах містяться цікаві факти співпраці та спілкування вченого зі співцями, спостерігається їх надзвичайно поважне та шанобливе ставлення до адресата. Крім того, розглянувши етнографічні матеріали Д. Яворницького (зокрема записи пісень та дум з його архіву), які зберігаються в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ, з'ясовано, що декілька варіантів пісень і дум записані переважно від кобзарів (М. Кравченка, Ф. Грищенко) та лірників (І. Мережка).

Сьогодні адміністрація та працівники Дніпропетровського історичного музею, а також його філії – Меморіального будинку-музею Д. Яворницького – докладають чимало зусиль, щоб продовжити започатковану ним справу, їх діяльність також спрямована на збереження кобзарської і бандурної спадщини на Дніпропетровщині. З цією метою проводять вечори пам'яті професора за участю бандуристів, запрошують відомих виконавців на кобзі та бандурі, організовують науково-творчі конференції з тематики народного виконавства, виставки народних музичних інструментів тощо.

Розділ 2

САМОДІЯЛЬНЕ БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

2.1. Бандуристи-аматори як носії кобзарських традицій

Найдавніші та найчисленніші осередки кобзарства і бандурного мистецтва – Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина. Але й на Дніпропетровщині (Катеринославщині) у ХХ столітті також спостерігаємо поширення і розвиток виконавства на кобзі та бандурі. На початку століття народне мистецтво краю представлене переважно мандрівними кобзарями (М. Кравченко, Т. Пархоменко, С. Пасюга, Г. Кожушко, І. Кучугура-Кучеренко) і гастролюючими бандуристами (Г. Хоткевич, К. Безщасний). Їх публічні концерти викликали у населення краю підвищення інтересу до кобзарства і бандурного мистецтва; серед молоді з'явилися охочі навчитися грати на бандурі, чому також сприяв вихід друкованих «шкіл» і «самовчителів» гри на бандурі Г. Хоткевича, В. Овчиннікова, В. Шевченка, М. Домонтовича.

Культурний розвиток Дніпропетровщини, як передусім промислового краю, мав свою специфіку, зумовлену двома протилежними тенденціями: з одного боку – це духовний спадок запорізького козацтва, з іншого – активна індустріалізація, русифікація, денаціоналізація, т. зв. «боротьба з українським націоналізмом» (М. Долгов). Остання не сприяла процвітанню народної творчості, зокрема кобзарства – носія духовно-моральних християнських цінностей. Зазнавали утисків і бандуристи-аматори, про що свідчив керівник московської капели бандуристів В. Овчинніков. Після виходу «Самонавчителя гри на бандурі» (1913) він як автор отримав багато листів, в одному з яких учитель з Катеринославщини Г. Дідик повідомляв, що його «за вредное увлечение бандурою» скинуто з посади сільського вчителя» [196, 31].

За радянської влади вивчення й збереження кобзарських традицій, активізовані на початку ХХ століття, поступово згасають. На зміну автентичному кобзарству приходить самодіяльне бандурне мистецтво. Серед сучасних мистецтвознавців (В. Кушпет, М. Хай, К. Черемський, Л. Черкаський та ін.) досі точиться полеміка стосовно питань, чи є бандурне мистецтво продовженням кобзарства, у чому різниця між їх носіями тощо. Погоджуючись з Л. Черкаським, що слово «кобзар»

через незнання відмінностей між кобзарем і бандуристом часто використовується як літературний образ чи журналістський прийом, наводимо окреслену дослідником різницю у визначенні цих понять з метою віднести до одного з них митців Дніпропетровщини. Тож «кобзар» – це професійний український народний співець, творець, виконавець і хранитель народного епосу, який здебільшого мандрує по людних місцях, грає біля церков, соборів, пам'ятників тощо; «бандурист» – професійний музикант або аматор, що акомпанує на бандурі власному співу, виконує народну та авторську інструментальну музику, виступає і як соліст, і у складі ансамблів переважно на сценах концертних залів [261, 101]. Своєю чергою, дослідник В. Кушпет вважає доречнішим називати самодіяльними бандуристами або аматорами тих виконавців, які не пройшли традиційної кобзарської науки з ритуалом «визвілки».

Дослідник П. Шиманський відзначив, що на початку 1920-х років у музичному житті Східної України активізується кобзарський «рух»: утворюються гуртки бандуристів, виготовляються бандури, відбувається сольна й ансамблева концертна діяльність. Ця тенденція простежується і на Західній Україні, зокрема на Волині, яка у 20–30-х роках ХХ століття перебувала у складі Польщі [див.: 299, 6]. Очевидно, що «кобзарським рухом» автор називає самодіяльне бандурне мистецтво.

У 1930-х роках на теренах України, як і в усьому Радянському Союзі, домінувала масова пісня з ідеологічною настановою на провідну політичну роль партії. Діяльність кобзарів і бандуристів строго регламентувалася пропагандистською системою, у їх репертуарі з'явилися революційні пісні та думи, творцями яких нерідко були вони самі. Серед прикладів «кобзарського» репертуару 1920–1950-х років пісні «Сяють зорі комунізму», «Навіки з Москвою» (П. Носача), «Слава комуні і Леніну» (І. Запорожченка), «Дума про Леніна» (Є. Мовчана) та ін. 1923 року Степан Пасюга, Павло Гащенко, Петро Древченко та Григорій Цибка склали думу «Про військо червоне, про Леніна і синів його вірних» (записав Ф. Дніпровський від П. Древченка 1928 року [41, арк. 100–120]). Українські радянські композитори також активно працювали на ниві масової пісні, зокрема оспівували соціальні перетворення на селі, втілювали набутки фольклорної культури українців («Наймитська» М. Коляди, «Ой, як копала буряки» Я. Цегляра, «Пісня про ланку кукурудзоводів» В. Сидоренка та ін.).

У першій половині ХХ століття на Дніпропетровщині проживають талановиті бандуристи-аматори і майстри народних інструментів, створюються самодіяльні дитячі та дорослі капели бандуристів. В Україні достатньо відомі імена митців краю – Олекси Коваля, Івана Бута, Федосія Часника, Івана Лященка (Старченка), Василя Куриленка, Олександра Солодкого, Федора Циганенка, Миколи Топчія, Івана Скотаренка, Віктора Кириленка, Василя Сидоренка та ін.

Із часів заснування Катеринослава до наших днів дійшли згадки ХІХ століття про народних співців краю, а саме лірників І. Мережка⁷⁵ з с. Чаплинка Новомосковського повіту Катеринославської губернії та Йосипа з Павлограду, що грав біля Самарського монастиря. Нагадаємо, що кобзар П. Дривченко у своїх спогадах говорив про місцевого лірника Йосипа і події, які сталися з ними неподалік заснованого запорожцями монастиря. Свідченням того, що на Катеринославщині можна було зустріти кобзарів, є лист І. І. Срезневського до матері від 15 березня 1833 року. Збираючи думи на початку 1830-х років та зацікавившись кобзарями, І. Срезневський повідомляв з с. Варварівка Катеринославської губернії, що у нього був восьмидесятирічний бандурист⁷⁶, від якого дослідник записав кілька дум і старовинних пісень [144].

Існують деякі свідчення про стихівничих краю: у статті В. Данилова «Среди нищей братии» (1907), присвяченій кобзарям і лірникам, автор наводить жебрацькі голосіння, записані ним від жебраків на місцях паломництва, особливо біля київських храмів. Так, у Києво-Печерський Лаврі записано жебранки від жінки з Києва та чоловіка з Катеринославської губернії.

За кілька років до Жовтневої революції у Новомосковську на ярмарку, у Катеринославі на базарі співав Павло Філіпович Калеберда⁷⁷ (1875–?) – слобожанський кобзар, чия бандура мала 19 струн. Там же люди слухали сліпого кобзаря Івана Петровича Лященка⁷⁸ (Ляшенка; 1863–1933), що через свою бідність називався Старченком. Ще хлопцем він вивчився грати на кобзі у Ф. Кушнерика, співав на ярмарках, проживав у с. Підгородне. У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ зберігаються тексти жартівливих пісень «Козак Бурлака» і «Багач та бідняк», записані П. Мартиновичем від кобзаря

⁷⁵ У М. Литвина – лірник Мережка з с. Чаплинка Петриківського р-ну Дніпропетровської обл. [167].

⁷⁶ На жаль, у листі автор не назвав прізвища виконавця, можливо, це був слобожанський кобзар Гаврило Зелінський (Вовк), який народився 1750 року і прожив понад сто років.

⁷⁷ У Б [Жеплинського – Калеберда [129, 105], у І. Шаповала – Келеберда 282, 29], у В. Мішалова – Калиберда, Каліберда [183, 236].

⁷⁸ У І. Шаповала – Іван Пимонович.

Івана Петровича Ляшенка [44]. Відомий дослідник вказав дату запису – 17 червня 1925 року, а також зазначив, що кобзар Ляшенко – з села Підгородне Новомосковського повіту, на момент запису жив у селі Тарасівка Зінківського уїзду. Незважаючи на розбіжність у правописі прізвища кобзаря, не маємо сумніву, що йдеться про одну людину.

Серед народних співців радянського періоду назвемо поетесу, автора пісень *Фросину Карпенку* з с. Хорошого Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл. 1941 року дослідники українського фольклору записали її пісні та мелодії до них. Біографія Ф. А. Карпенко увійшла до збірки «Народні співці Радянської України», виданої 1953 року ІМФЕ. Після ознайомлення з рукописом збірки (Ф. 14-3. Од. зб. 141, 142) з'ясувалося, що до неї включено нариси про поета-піснярка *Степана Шуплика*, юнацькі роки якого пройшли на Катеринославщині; народну поетесу, учасницю Республіканської наради кобзарів (Київ, 1939) *Надію Горохову-Семілову*, що народилась у с. Кам'янське Дніпропетровської обл.; авторку пісень *Євфимію Чирву* з с. Одарівці Криничанського р-ну Дніпропетровської обл.

Зазначимо, що крім митців Дніпропетровщини, життєвий і творчий шлях багатьох відомих бандуристів-аматорів та професіоналів, дослідників бандурного мистецтва та майстрів бандур так чи інакше пов'язані з цим краєм. Дехто з них народився на Дніпропетровщині, здобув тут початкові навички гри на бандурі, інші бандуристи переїхали в цей регіон на постійне проживання і продовжили творчу діяльність. Коротко наведемо дані про найвідоміших із них⁷⁹.

В архіві ІМФЕ серед особових справ членів кобзарського об'єднання зберігається автобіографія лірника *Павла Дем'яновича Чемерського* [50, арк. 45]. У документі зазначено, що він народився 1918 року у м. Павлограді на Дніпропетровщині. Після втрати зору (унаслідок нещасного випадку) навчався у київській школі для сліпих, брав участь у художній самодіяльності – відвідував гурток бандуристів, де й навчився грати на лірі. Зауважимо, що автобіографія П. Чемерського викладена дуже лаконічно, її відомості значно розбігаються з біографією лірника-бандуриста в каталозі Б. Жеплинського (див. додаток А). Документ датований 8 вересня 1969 року, а книга Б. Жеплинського «Коротка історія кобзарства» вийшла вже за часів незалежності України. На нашу думку, це пояснює замовчування в автобіографії фактів навчання П. Чемерського у Дніпропетровському музичному училищі й Київській консерваторії, роботи баяністом, керування оркестром народних інструментів тощо.

⁷⁹ Більш повні біографічні відомості див. у додатку А.

Палким популяризатором бандури був катеринославець *Микола Олексійович Богуславський* – член катеринославської «Просвіти», ініціатор видання часопису «Дніпрові хвилі», організатор двох кубанських бандурних шкіл. За спогадами бандуриста В. Ємця, його просвітницька діяльність на Кубані⁸⁰ сприяла збільшенню кількості молодих бандуристів. Не раз за власні кошти він замовляв для них бандури у київського майстра А. Паплинського. Д. Дорошенко також згадував, що М. Богуславський був «незрівнянним агітатором серед молоді, вмюючи притягати й до національної праці, поширення української книжки, закладання гуртків аматорів гри на бандурі. Пізніше він переїхав на Кубань і там продовжував свою скромну, але корисну для національної справи працю» [цит. за: 322]. В. Ємець свідчив, що М. О. Богуславський опікувався навіть ув'язненими бандуристами: зібравши у Дніпропетровську кошти, він придбав кобзу й надіслав Ємцю в Соловецький табір. «Видно, що й перебуваючи в Дніпропетровську, – писав В. Ємець, – славетно пам'ятний Бандурний батько Микола Богуславський робив те саме, що й на Кубані, де за власні гроші купував шкільній козацькій молоді кобзи» [там само].

Уродженець с. Мануйлівка (нині – район Дніпропетровська) – бандурист-соліст, автор пісень *Григорій Миколайович Ільченко* (1902–1975⁸¹) – вчився у харківського кобзаря М. Христенка. Переїхавши на Харківщину, Г. Ільченко працював у складі Харківської художньої капели бандуристів ім. Т. Шевченка (1926–1928), у Державному українському народному хорі (1943–1945) та військовому ансамблі пісні й танцю. В автобіографії, що зберігається в архіві ІМФЕ [50, арк. 74], Г. Ільченко свідчив, що був організатором і керівником п'яти самодіяльних ансамблів бандуристів⁸². Його власні твори вийшли у збірці «Пісні та думи» (Харків, 1967).

У повоєнні роки Г. Ільченко працював у складі ансамблю бандуристів Харківської філармонії під керівництвом Г. О. Третяка. До складу ансамблю також входили М. Кропивко, П. Іванов, О. Левадна⁸³. З автобіографії останньої [51, арк. 48–50] довідуємось, що, розпочавши навчання

⁸⁰ М. Богуславський жив то у Катеринославі, то у Катеринодарі.

⁸¹ Існує розбіжність щодо дати смерті Г. Ільченка. Харківський дослідник О. Сердюк на прохання І. Шаповала встановив, що бандурист помер 1975 року. Письменник написав про це О. Правдюку (на запит останнього) у листі від 25 квітня 1987 року [49, арк. 6]. У нарисах про Г. Ільченка Б. Жеплинського та Л. Воріної також зазначено 1975 рік [127, 113]. У М. Долгова – 1984 рік [118, 220]. В архіві ІМФЕ зберігається фото Г. Ільченка та Ф. Парфиненка, зроблене у Харкові і датоване, на нашу думку, помилково, 20 листопада 1977 року [58, арк. 8].

⁸² У Харківському палаці піонерів (1946–1950), Палаці культури Харківського канатного заводу (1950–1954), Будинку культури промкооперації, Будинку вчителя, Авіатехнічному училищі.

⁸³ Левадна Олеся Федотівна (1905–1988) – одна з перших жінок-бандуристок, студентка Г. Хоткевича у Харківському музично-драматичному інституті (1930–1933).

гри на бандурі (1925–1926), вона з іншими кобзарями виступала майже по всій Дніпропетровській області, а також у Полтавській, Харківській областях, на Кіровоградщині, Запоріжжі та Київщині. Потім тріо бандуристів (у складі О. Левадної, В. Осадька, Г. Підгірного) здійснило велику концертну подорож Дніпропетровщиною, виступаючи в обласному центрі на заводах, у школах, військових частинах тощо. У нарисі Б. Жеплинського про О. Левадну («Кобзарськими стежинами») знаходимо уточнення: 1927 року цей ансамбль виступив у дніпропетровському театрі. Преса тих часів називала Олесю Левадну (як зазначено і в автобіографії) першою в Україні жінкою-кобзаркою, а Б. Жеплинський – «однією з найстарших кобзарок України» [127, 102]. Зауважимо, що вона була не єдиною: нам відомі бандуристки Євдокія Федосіївна Леміш (1900–1982) з с. Жовтневе Менського району Чернігівської обл., Матрона Йосифівна Корецька (1899–?) з м. Чигирин Київської губернії, яка приблизно в тих же роках («в молодих годах») навчалася гри на бандурі в самодіяльному гуртку бандуристів. В автобіографії М. Корецької [51, арк. 91] вказано, що 1930 року до Чигирини приїхали бандуристи-професіонали під керівництвом Недзельницького і «забрали її в Дніпропетровськ», де ансамбль працював до 1938 року включно. Засновник капели бандуристів у Полтаві Олександр Якович Корецький також свідчив, що у 1935–1941 роках працював у Дніпропетровській та Кіровоградській філармоніях [51, арк. 93]. Тож у 1920–1930-х роках на Дніпропетровщині гастролювали бандуристи з інших областей.

Б. Жеплинський у листі до О. Правдюка від 5 жовтня 1992 року [48, арк. 26 зв.] подає короткі відомості про кобзаря *Олеся Литвиненка*, який народився 1911 року у Катеринославі, а загинув, за свідченням дослідника, при звільненні Харкова 1943 року. Більше відомостей про О. Литвиненка не знайдено.

Бандурист, самодіяльний композитор-пісняр, викладач, театральний діяч *Василь Пилипович Куриленко* проживав у м. Дніпропетровську з 1930 року. З його автобіографії [51, арк. 43–43 зв.] довідуємось, що В. Куриленко навчився гри на бандурі у полтавського бандуриста Івана Яковенка (1927), виступав як бандурист-соліст від Дніпропетровської, а згодом Роменської, Львівської, Дрогобицької філармоній, займався театральною діяльністю у Дніпропетровську та Нікополі (1943–1947). У композиторському доробку митця понад сто пісень на слова українських поетів Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюри, П. Тичини, Д. Луценка, І. Немировича та ін. Останній називав В. Куриленка вчителем і названим батьком,

пропагандистом української пісні⁸⁴. У рецензії на збірку І. Шаповала про кобзарів-бандуристів І. Немирович писав, що 1944 року він та В. Куриленко у складі капели бандуристів Дніпропетровської філармонії виступали в селах краю, гастролювали по Західній Україні, «де нерідко концерти переривалися пострілами у вікна» [56, 14]. В. Куриленко – учасник Декади української літератури і мистецтва у Москві (1968); того ж року фірма «Мелодія» випустила на грамплатівці чотири пісні бандуриста (на слова радянських композиторів) в авторському виконанні. Творчість В. Куриленка досліджував М. Долгов [див.: 226; 115; 116].

Свідчення того, що у Дніпропетровській філармонії був ансамбль бандуристів, є в автобіографії бандуриста *Леоніда Леонідовича Кобилянського*, згідно з якою він не тільки працював солістом та керівником ансамблю бандуристів Запорізької філармонії, а й керував ансамблем бандуристів Дніпропетровської обласної філармонії (1961–1963) [51, арк. 1–1 зв.]. Більше відомостей про філармонійний ансамбль не знайдено.

У 30-ті роки ХХ століття багато бандуристів – як професіоналів, так і аматорів – зазнали репресій (Г. Хоткевич, Г. Копан, І. Борець, Ф. Дорошко, І. Кучугура-Кучеренко, Г. Андрійчик, В. Сологуб, О. Корнієвський, В. Кабачок та ін.). За спогадами бандуриста В. Кальніна, під час гастролей у Дніпродзержинську після концерту було заарештовано артистів уманської капели бандуристів [232]. Львівський кобзарознавець Б. Жеплинський склав реєстр кобзарів і лірників, знищених більшовиками у 1930-х роках, та зниклих безвісти. Серед них і народні співці Дніпропетровщини: Іван Лященко (Старченко) з с. Підгородне, Іван Мережка (лірник) з с. Чаплинка Петриківського р-ну [128, 285]. Зазнали репресій Іван Бут (Підгородне), Варфолок, Єретик, Ф. Циганенко (Дніпропетровськ). Василь Куриленко був ув'язнений органами НКВС (1938–1939), внаслідок чого здобув інвалідність; заслано до ГУЛАГу В. Носачевського, Ф. Закору. У Дніпродзержинську С. Лобко за український національний одяг під час виступів у капелі бандуристів перебував під слідством⁸⁵ (1938–1939). За лекцію-концерт «Дзвени, моя бандуро» у Кривому Розі «запрошувався» на співбесіду міськкому партії і був звинувачений у націоналізмі Володимир Кальнін. Його батько Борис Кальнін, який теж грав на бандурі, помер у засланні на

⁸⁴ І. Немирович висвітлив образ В. Куриленка у своїй повісті «А все через неї...».

⁸⁵ Висунуті С. Лобко звинувачення у націоналізмі, антисемізмі, агітації проти радянської влади не підтвердилися, його випустили під заставу.

Джезказганському руднику. У подальші роки пильний нагляд і співбесіди радянських ідеологів стали причиною трагічної смерті О. Ковалю (1979). Репресованим бандуристам Дніпропетровщини присвячені публікації М. Долгова [115], І. Шаповала [290] та ін.

Дослідник історії нищення українського кобзарства Кость Черемський у газеті «Українські обрії» (квітень, 1991) наводить свідчення Є. Кедровської (бібліотекар) та В. Вовк (учитель) щодо сумнозвісного харківського з'їзду кобзарів у 1933–1934 роках⁸⁶, учасники якого були знищені. У свідченнях кобзаря А. Парфиненка згадуються також постраждалі учасники з'їзду з Дніпропетровська: «За сталінським наказом забирали всіх. Були облави на базарах. Забирали багато інвалідів, були й кобзарі там. Була одна сім'я: Прокіп Маловичко, жінка Мотря і троє дітей, всі дуже гарно співали. Жили вони в селищі Амур під Дніпропетровськом. Вночі їх забрали, навіть не сказали, що їм брати – чи харчі, чи якийсь одяг, – повантажили в ешелон, де багато вже було кобзарів з інших міст України. Очевидячки, цей ешелон ішов з самого Києва. Доїхали вони до Харкова, там приєднали до них ще багато кобзарів. За деякими підрахунками, було їх триста тридцять сім. Доїхали кобзарі і всі ті, котрих забрали у Дніпропетровську, до Москви, їх направили в Сибір. Довезли до якогось невідомого місця, де зовсім не було ніякого житла. Безумовно, там уже була хурделиця, морози були. Всі люди роздягнуті, без одягу – без нічого. Міліція скинула їх із состава на поле. З одного боку стояли провідники, а з другого – міліція, і так ніхто з них не міг потрапити назад у потяг. Осталися вони і майже всі загинули. Але Мотря Маловичиха не загинула. У неї живим залишився наймолодший син. Вони якось добралися до житла, ходили по хатах, просили хліба. Так добралися в Україну. Але до свого рідного дому прийти боялися, бо якби вони додому прийшли, то все одно їх би вбили. Бо те, що робилося, було під великим секретом, і ніхто цього знати не повинен» [259].

Зазначимо, що свідок тих подій *Анатолій Захарович Парфиненко* (1913–1990) походить із с. Покровського Покровського р-ну Дніпропетровської обл. Уперше він почув бандуру від Ф. Часника, захоплювався лубенським кобзарем А. Саранчею, вчився грати у кобзаря Ф. Кушнерика (1935), далі вдосконалював техніку гри самостійно. Згодом оселився в Миргороді, де після війни разом із Д. Самойленком заснував капелу бандуристів при Миргородському круп'яному заводі. Переїхавши до Харкова (1957), багато виступав як лектор-бандурист,

⁸⁶ Точна дата не встановлена до цього часу.

складав пісні. В архіві ІМФЕ зберігається автобіографія А. Парфиненка (рукопис) [50, арк. 33–35], найважливіші факти якої включено до додатка А.

Краєзнавець із Нікополя Л. Варивода в статті «1927 рік: з'їзд кобзарів» («Нікопольська правда», 23 серпня 1996 року) опублікувала розповіді працівників ДНІМ [див.: 86]; вони свідчили, що після знищення кобзарського з'їзду Д. Яворницький не міг розшукати кобзарів, з якими спілкувався раніше. У своїх пошуках історик звертався до офіційних установ, органів НКВС, але безрезультатно. Нагадаємо, що в ці роки вчений і сам зазнав переслідувань.

Згадку про дніпропетровських бандуристів середини ХХ століття знаходимо у розвідці Олексія Нирка «Монотеатр бандуриста Кручі-Луковецького», присвяченій солісту-бандуристу Вінницької обласної філармонії, організатору й керівнику чоловічого ансамблю бандуристів Василю Кручі-Луковецькому: приблизно 1950 року до нього приїхали бандуристи з Дніпропетровщини: *Афанасій Павлович Ткаченко, Василь Павлович Дизенко*⁸⁷, *Семен Іванович Пилипенко*⁸⁸. Вони запросили Кручу-Луковецького взяти участь у гастрольній поїздці Рівненщиною, на що той дав свою згоду [193, 262].

У другій половині ХХ століття народне мистецтво Дніпропетровщини представляють самодіяльні бандуристи: С. Мацура, В. Кириленко, М. Топчій, А. Марченко, В. Чумак, Г. Паленко, І. Скотаренко й ін. Унікальний приклад сімейної кобзарської традиції – родина Ясинських (Нікополь), де вже у четвертому поколінні від старших молодшим передаються традиції виконавства на бандурі. Наслідування сімейної традиції спостерігаємо й у сім'ї засновника Дніпродзержинської капели бандуристів С. Лобка: син Михайло продовжив справу батька, дочка Таїсія також грала на бандурі. У родині О. Ковалю на бандурі грала не тільки його дочка Леся, а й дружина бандуриста, про що свідчать фотографії родинного тріо. Микола Долгов (молодший) – син дослідника кобзарства Придніпров'я М. Долгова – також вчився гри на бандурі, брав участь у мистецьких заходах (з'їздах і фестивалях кобзарів у Львові, Дніпропетровську).

М. Долгов у своєму дисертаційному дослідженні, щоб простежити зв'язок від учня до вчителя, розділив бандуристів Придніпров'я територіально на «кущі» та помітив безперервність кобзарських традицій: багатство й спадкоємність технічних прийомів, репертуару,

⁸⁷ У І. Шаповала – В. П. Дезенко [див.: 56, арк. 11].

⁸⁸ І. Немирович характеризував С. Пилипенка як гарного бандуриста-виконавця (баритон), який понад п'ятнадцять років виступав разом із дружиною Надією (сопрано) [56, арк. 12].

розкутість та неповторність кожного окремо взятого майстра. Найпоказовішим у плані спадкоємності М. Долгов вважає підгороднянський «кущ» бандуристів (Ф. Часник, І. Старченко-Лященко, І. Бут, М. Кириченко, О. Солодкий, Олекса та Леся Коваль, І. Скубченко, І. Скотаренко) [118, 185].

Дійсно, районний центр Підгородне – колишня козацька слобода, давній кобзарський осередок. У цьому козацькому краї бандурист був носієм історії, оспіваної у народних піснях, які консервативно зберігали духовну спадщину народу, пам'ять про героїчні події та шляхи. Серед представників мистецтва кобзарів і бандуристів – підгородяни Іван Петрович Лященко (Старченко), Іван Савич Бут, Олекса Семенович Коваль, Олександр Ананійович Солодкий, Василь Никифорович Чумак, Григорій Мартинович Паленко, Іван Афанасійович Скотаренко. Відзначимо, що при заснуванні Всеукраїнської спілки кобзарів (1990) Український республіканський фонд культури запросив до Києва представляти Дніпропетровщину на першому установчому з'їзді спілки саме підгородян І. Скотаренка, Л. Коваль, а також нікопольчанина М. Топчія. Підгороднянським бандуристам присвячені численні публікації дніпропетровського дослідника кобзарства І. Шаповала [див.: 282; 284; 289; 294; 286; 297].

Один із перших відомих нам катеринославських бандуристів-аматорів – *Феодосій Олексійович Часник* (1872–1937) – хормейстер, який вправно володів бандурою. Він не тільки виступав як соліст-бандурист у дитячому театрі, а й організував у Катеринославі капелу бандуристів. Як зазначалося у підрозділі 1.2, хор любителів під орудою Ф. Часника разом із чернігівським кобзарем Т. Пархоменком виступав на музичному вечорі (23 березня 1903 року), влаштованому в рамках підготовки до ХІІІ АЗ.

Серед бандуристів с. Підгородне чільне місце посідає *Іван Савич Бут* (1886–1948). Перші навички гри на бандурі він перейняв у І. Лященка-Старченка, потім вчився у Ф. Часника. І. Бут гарно співав, майстерно грав, виготовляв бандури. Заснувавши у Підгородньому самодіяльний ансамбль бандуристів, виготовив для всіх його учасників бандури. Він був всебічно обдарованою людиною (артист, режисер, художник, музикант, різьбяр), опанував декілька професій, знався на історії, був знайомий із Д. Яворницьким. У 1937 році бандуриста було заарештовано через звинувачення у націоналізмі, засуджено на десять років заслання до Сибіру (реабілітовано помертвості 1969 року). На засланні він виготовив собі бандуру, оздобив її уральськими самоцвітами, грав для засуджених.

У Ф. Часника та І. Бута вчився один із найяскравіших представників аматорського бандурного мистецтва Дніпропетровщини – *Олекса Семенович Коваль* (1909–1979). Він виготовляв бандури (навчився майструвати у І. Бута), організував у Підгородньому капелу бандуристів, започаткував краєзнавчий музей. О. Коваль неодноразово спілкувався з Д. Яворницьким, брав участь у його домашніх концертах. Учений знайомив майстра з історією кобзарства, надавав цінні поради та літературу щодо будови кобз і бандур. Після смерті професора він був постійним учасником вечорів вшанування його пам'яті. Відомо, що під час Другої світової війни старший сержант О. Коваль і на фронті не розлучався з бандурою⁸⁹. За наказом командира йому навіть пошили українське вбрання.

У репертуарі О. Ковалю переважали українські думи та пісні на слова Т. Шевченка (див. додаток А). З ініціативи бандуриста на відзнаку 150-річчя з дня народження поета у с. Підгородне Т. Шевченкові встановлено пам'ятник (1964). Усередину постамента закладено капсулу з листом майбутньому поколінню. У дні вшанування пам'яті Т. Шевченка Олекса Коваль неодноразово виступав в Академії мистецтв у Ленінграді, разом із бандуристами О. Солодким і С. Стороженком – на Чернечій горі у Каневі.

Творчістю О. Ковалю цікавився автор численних статей про кобзарство, бандурист і музичний діяч Михайло Полотай. Фото О. Ковалю, зроблене влітку 1971 року, зберігається серед матеріалів дослідника в науковому архіві ІМФЕ [46, арк. 3]. У фондах рукописів та фонозаписів також знайдено нарис про О. Ковалю «Бандура і гвинтівка» [55] з поміткою про те, що він належить невідомому автору. З'ясовано, що стаття належить І. Шаповалу й надрукована в його книзі «Взяв би я бандуру» [див.: 282, 57–63]. Крім цього нарису, життя і творчості О. Ковалю присвячено чимало публікацій у періодичній пресі. Він та його дім завжди були відкриті для людей, бандурист навіть завів зошит-книгу для відвідувачів: журналістів, науковців, митців, молоді. Свої записи у ній залишили бандуристи І. Немирович, В. Литвин, Я. Черногуз та ін. О. Ковалю надзвичайно шанували жителі Підгороднього: його образ увічнив скульптор В. Петренко, І. Шаповал засобами преси порушив клопотання про зміну назви вулиці Кільченської, де жив митець, на «Кобзаря Олекси Ковалю». Полтавський бандурист

⁸⁹ А. Омельченко писав, що під час Другої світової війни на Дніпропетровщині (с. Новомиколаївка) виступав і харківський бандурист Перекоп Іванов: розповідав про кобзарів, грав і співав для бійців, а після поранення – для військових та медичного персоналу у фронтовому шпиталі [199, 33].

і громадський співробітник Переяслав-Хмельницького музею кобзарства О. П. Токаренко склав думу «Про кобзаря Олексія Ковалю» (надрукована в газеті «Дніпровська зоря» 17 лютого 1990 року [див.: 237, 4]). Творчості аматора присвячені передачі обласного радіо (1989), республіканського телебачення (1972). Серед його учнів та послідовників – Л. Коваль, І. Скотаренко, О. Солодкий, С. Стороженко.

Іван Афанасійович Скотаренко (1935–1993) – металург за професією, грав у самодіяльному ансамблі бандуристів О. Ковалю з 1970 року, удосконалював своє мистецтво під впливом дніпропетровських бандуристів О. Солодкого та І. Рудаса. Виступав у містах і селах Дніпропетровщини, в інших областях. За словами І. Шаповала, улітку 1987 року до І. Скотаренка приїжджали вчені-фольклористи з Київського інституту культури – учасники експедиції під керівництвом завідувача кафедри хорového співу А. Л. Карпуна. Прослухавши пісні у виконанні бандуриста й записавши деякі з них («Ой, у полі верба», «Ой, гарна я, гарна», «Рано-вранці вставала», «Земле моя, земле»), дослідники попрямували до Дніпродзержинська з метою знайти учасників капели бандуристів металургів [296]. З дня відкриття оновленого Дніпропетровського меморіального будинку Д. І. Яворницького (3 листопада 1988 року) протягом п'яти років І. Скотаренко щонеділі співав під бандуру для його відвідувачів, брав активну участь у заходах будинку-музею, у з'їздах і нарадах кобзарів та бандуристів як член Всеукраїнської спілки кобзарів. У репертуарі І. Скотаренка, як і у його вчителя, переважали українські народні пісні, думи. За свідченням завідувача меморіального будинку А. Перкової, спів бандуриста відзначався емоційністю, експресивністю виконання, закличною манерою. І. Скотаренко виступав разом із підгороднянськими бандуристками Лесею Коваль та Ніною Харченко.

Бандурист *Іван Лукич Рудас* (1905–1983) захопився бандурою з дитинства (почувши на ярмарку кобзаря Мусія Петровича Олексієнка), самостійно навчився гри на ній. У середині 1920-х років він разом із Іваном Романцем з Полтавщини давав безкоштовні концерти в клубах, хатах-читальнях Дніпропетровщини, Кіровоградщини, Полтавщини, Сумщини, Донеччини. Багато років вчителював у Дніпропетровську, створив самодіяльний гурток учителів, виступав у школах. З 1960 року брав участь у капелі бандуристів Палацу культури (ПК) ім. Ілліча, для якої написав декілька пісень. Крім того, І. Рудас організував самодіяльну капелу бандуристів при БК працівників торгівлі (1973); зіграв роль кобзаря Остапа Вересая у телеспектаклі «Думи кобзаря».

На Криворіжжі (Дніпропетровська обл.) на ниві бандурного мистецтва працював бандурист, диригент та педагог *Дмитро Васильович Андрусенко* (1885–1965). У 1929 році він організував у Кривому Розі капелу бандуристів, якою керував до 1931 року. Також виступав як бандурист-соліст, був відомий як автор пісень. Серед його учнів – бандурист *Віктор Євдокимович Джурджій*⁹⁰ (1908–1986), який у дитинстві через хворобу втратив 85 відсотків зору. 1928 року він почув виступ бандуриста Данила Щербини, за його порадою переїхав до Кривого Рогу, де вступив до капели бандуристів. Із 1932 року виступав як бандурист-соліст, організував у Кривому Розі ансамбль бандуристів-гірників, працював на місцевій радіостанції, у Державному народному хорі⁹¹ (1944–1947); керував ансамблем бандуристів Вінницької філармонії (1948–1961), одночасно створив і очолив народний хор (у супроводі оркестру народних інструментів) при Криворізькому металургійному заводі «Комуніст» (1953–1961). За його керування хор здобув звання лауреата на багатьох конкурсах – зокрема на Республіканському фестивалі народної творчості (1956). Останні роки життя В. Джурджій працював у ПК Південного гірничо-збагачувального комбінату (м. Кривий Ріг).

Криворізьким митцям присвячена стаття місцевого дослідника Олександра Мельника «Кобзарі Криворіжжя» («Кур'єр Кривбасу» № 33, 1995). Автор не тільки опублікував пісні, складені або співані у старому Криворіжжі (до 1939 року), а й назвав декількох місцевих кобзарів, творчість яких припадає на період від початку ХХ століття до Другої світової війни. Серед них: *Марк Микитович Тітов* (сліпий музикант), *Яків Дементійович Фурса* (сліпий кобзар), *Яків Сергійович Назаренко*, *Курченко* (сліпий, ім'я не відомо). На думку О. Мельника, були й інші кобзарі, на користь чого свідчить високий рівень музичної культури дореволюційного Криворіжжя.

Серед митців Криворіжжя варто згадати також відомого дослідника кобзарства *Рената Петровича Польового*, який розпочав на Дніпропетровщині свій життєвий шлях. Свої згадки про перше знайомство з мистецтвом бандуристів він наводить у книзі «Кобзарі в моєму житті»: «Звуки бандури глибоко сягнули найпотаємніших куточків моєї душі ще в ранньому дитинстві. Хоч чути їх доводилося хіба з радіо-репродуктора та інколи в робітничих клубах рудень Криворіжжя, де виступали на початку 1930 років невеликі мандрівні капели бандуристів» [214].

⁹⁰ У І. Немировича – Євдоким Джурджій з м. Кривий Ріг Дніпропетровської обл. [189, 7].

⁹¹ Нині – Національний заслужений академічний народний хор України ім. Г. Г. Верьовки.

Цікаво, що на Криворіжжі живуть нащадки Остапа Вересая. У Кривому Розі жив правнук відомого кобзаря – Василь Іванович Сенчук⁹². Доля роду Сенчуків увібрала все найтрагічніше, що сталося протягом ХХ століття: дві сестри й дід В. Сенчука по матері померли від голоду 1933 року, його батьки загинули в один день 1943 року, сам він був поранений (1945). Після війни єдиний продовжувач великого роду Сенчуків-Вересаїв переїхав до Кривого Рогу, де працював на міських підприємствах. Із заснуванням у с. Сокиринці (Чернігівська обл.) фестивалю ім. О. Вересая (1988) організатори виявили інтерес до нащадків кобзаря, запросили В. Сенчука взяти участь у святкуванні. До його вісімдесятирічного ювілею (2002) кореспондент криворізької газети «Червоний гірник» А. Панова присвятила статтю «Нащадки Остапа Вересая» [див.: 205].

Відомий кобзар, майстер бандур, художник, поет, священник *Микола Олександрович Соколовський (Сарма)* (1910–2001) народився у с. Хороше Павлоградського повіту (тепер Петропавлівський р-н Дніпропетровської обл.). Згідно з автобіографією [51, арк. 65], він навчився грати на бандурі від Івана Максимовича Яроша – учня бандуриста Олександра Корецького⁹³. Переслідуваний радянською владою (кілька разів його арештовували й засуджували), М. Сарма-Соколовський в цілому перебував у неволі сімнадцять років. На засланні (м. Інта) разом із С. Мацурою організував ансамбль бандуристів каторжан, малював. Після звільнення працював у Ворошиловграді⁹⁴ на заводі, вів гурток бандуристів при педагогічному інституті. Через переслідування змушений був із дружиною виїхати з Донбасу на Дніпропетровщину (у м. Новомосковськ), де прожив останні роки життя. Публікував у періодичних виданнях і видав окремою збіркою свої поетичні твори. Репертуар М. Сарма-Соколовського включав думи, канти, псалми, народні пісні та його власні твори (фото див. у додатку Є, мал. 3).

Значний осередок бандурного мистецтва – м. Нікополь Дніпропетровської обл. За словами письменниці Т. Фролової, нікопольці були горді з того, що саме з їхньої землі Б. Хмельницький розсилав кобзарів зі своїми універсалами. Часи змінювалися, та про кобзарство тут не забували [246, 61]. Нікопольський бандурист, хормейстер, композитор

⁹² Син Остапа Вересая і Пріськи Сенчук – Тимофій народився не в офіційному шлюбі, тому дитину записали на прізвище матері. Його син Іван, батько Василя Івановича, доводився онуком О. Вересаю.

⁹³ Корецький Олександр Якович – миргородський бандурист, керівник капели бандуристів (1924–1952). За даними Б. Жеплинського, І. Ярош навчався у Михайла Кравченка [128, 169].

⁹⁴ Нині – місто Луганськ.

Микола Дем'янович Топчій (1926–1996) був добре відомий в обласному центрі. На бандурі вчився грати у Ф. Грогуленка та А. Ясинського. Він брав участь у багатьох кобзарських сходах і з'їздах, виступав як соліст-бандурист (з 1966 року) та у складі капели бандуристів «Нікопольчанка» (керівник О. Нирко). Після переїзду О. Нирка до м. Ялта (1964) М. Топчій очолив капелу. На семінарі підвищення кваліфікації керівників самодіяльних капел та ансамблів бандуристів (Київ, 1966) М. Топчій познайомився з львівським бандуристом М. Бараном, вони заприятелювали, стали побратимами. Останній так описував нікопольського бандуриста: «Це був високий, кремезний, чорноокий красень з волоссям чорним, як воронове крило, мав глухуватий бас, але могутній і... мужній» [246, 60]. М. Топчій не раз бував у Львові в оселі М. Барана (подорожував навіть тоді, коли зовсім втратив зір та був травмований вантажним автомобілем).

За спогадами М. Барана, у 1970-х роках він із родиною відвідав М. Топчія. Разом вони завітали до нікопольського майстра й бандуриста *Федора Івановича Грогуленка*⁹⁵ – вчителя М. Топчія. Ф. Грогуленко мав невеличку, елегантну бандуру власної роботи з гарним звучанням, він запропонував заграти на ній синам М. Барана – Оресту й Тарасу. Вражений їхньою грою, бандурист подарував Тарасові свій інструмент, який до теперішнього часу зберігається в родинній колекції. Також М. Баран свідчив, що дружина Ф. Грогуленка – Леся Барвінок добре грала на бандурі. Декілька інструментів майстра та бандура Л. Барвінок зберігаються в Музеї бандури Нікопольського педагогічного училища. Нікопольським бандуристам присвячені публікації завідувача відділу давньої та нової історії місцевого краєзнавчого музею Л. П. Вариводи [див.: 84; 85].

В оселі М. Барана неодноразово бували бандуристи М. Топчій, П. Санжаровський, Ф. Загора, О. Маркевич, О. Чуприна, М. Сарма-Соколовський. Останнього з господарем єднали дружні стосунки, про що свідчать листи М. Сарма-Соколовського до М. Барана, опубліковані Т. Фроловою [див.: 246, 106–112]. У листуванні, крім обміну новинами і творчими планами, також ідеться про дніпропетровських бандуристів та зв'язок між ними: «Вже за північ, а я ще не сплю, думаю про тебе, мій дорогий побратиме, і журюся, що вже пішов із життя кобзар, твій побратим Микола Топчій. Цю сумну звістку мені написала Леся Коваль» (лист від 19 листопада 1996 року). Свідчення про знайомство І. Скотаренка та М. Сарма-Соколовського знаходимо

⁹⁵ Відомості про Ф. Грогуленка відсутні в довідниках та реєстрах кобзарів і бандуристів.

в листі останнього від 25 січня 2000 року: «Надсилаю Тобі (М. Барану – Т. Ч.) світлину, на якій я і мої друзі на Козацькій Могилі на Великдень 1993 року слухаємо кобзаря Івана Скотаренка. Хай живе по ньому світла пам'ять». Також М. Сарма-Соколовський висловлював свою думку щодо сучасних бандуристів, зазначаючи, що кобзарі Східної України ще й досі упереджено ставляться до Галичини та до її визвольної боротьби проти «московського окупанта» (лист від 2 серпня 1998 року). У листі від 31 травня 1999 року дописувач відзначив, що втратив приятель до киян-бандуристів, бо вони – не галичани.

Деякі митці жили й провадили творчу діяльність у м. Павлоград Дніпропетровської обл. Нагадаємо, що на початку ХХ століття у тих місцях кобзарював П. Древченко разом із місцевими співцями. З Павлоградом пов'язане ім'я бандуриста *Степана Макаровича Мацури* (1922–2007) – уродженця Галичини. У шістнадцять років С. Мацура став членом товариства «Просвіта»; у роки Другої світової війни потрапив до німецького полону, за що згодом був заарештований і засуджений на заслання. Як зазначалося вище, у концентраційних таборах м. Інтра він із М. Сарма-Соколовським виготовили бандури, створили ансамбль із засуджених, навчили грати й майструвати бандури охочих (серед в'язнів-прихильників ОУН-УПА їх було чимало). Пізніше ансамблем керував Олег Гасюк⁹⁶. Повернувшись в Україну, С. Мацура привіз із собою і власноруч зроблену бандуру. Оселившись у Павлограді, брав активну участь у культурно-просвітницьких заходах, громадському житті міста; представляв Дніпропетровщину у Львові на кобзарському фестивалі «Думи мої, думи» (1991), святі кобзарів у Переяслав-Хмельницькому (1992). У його репертуарі переважали українські народні історичні пісні, пісні Січових стрільців та УПА, пісні на слова Т. Шевченка та інших поетів. Підхопивши традицію, С. Мацура співав у меморіальному будинку Д. Яворницького після смерті І. Скотаренка (1993).

«Апостолівським кобзарем» називали збирача й пропагандиста народної пісні *Віктора Івановича Кириленка* (1930–1997) з с. Ново-Семенівка Апостолівського р-ну Дніпропетровської обл. Він не тільки понад двадцять років викладав бандуру у місцевій ДМШ, а й

⁹⁶ Гасюк Олег Володимирович (1922–2002) – бандурист, член НСКУ (1994). Навчився грати на бандурі від матері, брав участь у художній самодіяльності. Під час війни виступав із капелю бандуристів Г. Китастого. Був арештований (1949), відбував заслання в ГУЛАГу, де грав в ансамблі бандуристів-каторжан М. Сарма-Соколовського. Реабілітований (1956). Повернувшись до Львова (1964), керував капелю бандуристів Клубу геологорозвідки.

виступав із лекціями у СЗШ. Крім того, В. Кириленко зібрав понад триста народних пісень в Апостолівському районі (записував тексти і мелодії), чимало з них він включив до свого репертуару, намагався їх опублікувати, звертаючись до Дніпропетровського обласного управління культури, ІМФЕ ім. М. Рильського. Факсимільне видання «Гук, гук, мати, гук! Пісні Апостолівщини, зібрані В. І. Кириленком» (упор. М. Долгов), до якого увійшли 252 пісні, побачило світ у Дніпропетровську 1999 року.

Розглянувши творчу діяльність Степана Мацури, Миколи Топчія та Віктора Кириленка, зазначимо, що ці митці створили місцевий кобзарський осередок: 5 вересня 1994 року згідно з Положенням про порядок легалізації об'єднань громадян, вони подали заяву до Обласного відділу юстиції м. Дніпропетровська з проханням зареєструвати Дніпропетровську спілку кобзарів, діяльність якої поширювалась на Дніпропетровську область. Основною метою діяльності об'єднання організатори оголосили «відродження та розвиток кобзарів у справі духовного відродження української національної музичної культури» (див. додаток Д, мал. 2). Головою осередку виступив С. Мацура, заступником голови та секретарем – М. Топчій та В. Кириленко відповідно. Заяву було зареєстровано у відділі юстиції 6 вересня 1994 року (№ 2N-12-5/47) та внесено до книги обліку № 3. Копію цієї заяви було подано до Національної спілки кобзарів України, де вона зберігається до теперішнього часу. На жаль, незабаром пішли з життя М. Топчій (1996) та В. Кириленко (1997). Про діяльність кобзарської організації після смерті її засновників нічого не відомо.

Зауважимо, що до ХХ століття народне мистецтво на Дніпропетровщині побутувало насамперед у сільській місцевості та невеликих містах. У ХХ столітті саме Дніпропетровськ поступово стає осередком самодіяльного, а згодом і професійного бандурного виконавства. Значний внесок у його розвиток на Дніпропетровщині зробив *Василь Іванович Носачевський* (Носачівський, 1885–1962) – вокаліст, гусяр, артист Дніпропетровської філармонії, бандурист-аматор (за освітою адвокат). Він викладав бандуру у вечірній музичній школі для дорослих, із 1944 року очолив клас бандури в Дніпропетровському музичному училищі – зробив вагомий внесок у процес професіоналізації бандурної освіти на Дніпропетровщині. В. Носачевський знав багато пісень з українського фольклору й передавав свої знання учням. Його справу продовжили учениці Н. Бабуненко та Л. Воріна – викладачі бандури в Дніпропетровському музичному училищі.

У передмісті Дніпропетровська – Кодаку⁹⁷ народився кобзар і майстер бандур *Федір Семенович Загора* (1906–1987). Бандурою він захопився, почувши в сільському парку виступ ансамблю бандуристів із Полтавщини (1931). За «націоналізм» потрапив на заслання до Воркути. Про табірне життя Ф. Загори з його слів розповідав М. Баран (вони були побратимами, вели листування). Ф. Загора працював на шахті – возив на тачці каміння. Навантажуючи тачку, він помітив, що деревина, з якої вона була зроблена, звучала (це була верба). У вільний час, ховаючи свою роботу від наглядців, в'язень виготовив бандуру. Наступного ж дня табірне начальство забрало інструмент для перестороги та з'ясування деяких обставин. Але бандуру все ж повернули, довідавшись, що Загора нібито мав намір підготувати концерт до Нового року. Кобзар грав на дозвіллі для поселенців у клубі, шпиталі тощо. У Воркуті утворився ансамбль бандуристів, для якого Ф. Загора виготовив вісім інструментів. У репертуарі він мав багато духовних і народних пісень, а повернувшись із заслання, майже виключно перейшов на виконання творів релігійного змісту, гарно співав псалми й канти.

Ф. Загора добре знав львівських бандуристів Богдана і Романа Жеплинських (перебував разом із ними на засланні), В. Герасименка; передавав їм вітання у листах до М. Барана (чотири листи Ф. Загори опубліковано Т. Фроловою [246]). В одному з листів (від 28 жовтня 1979 року) кобзар писав М. Барану, що у свої 73 роки ще грає на бандурі, але й «руки стали неслухняні», і «темпи не ті», хоча мав чималий репертуар духовних і народних пісень. На схилі літ він мав бажання передати свої знання та вміння якомусь здібному юнакові, готовий був навіть подарувати йому свою бандуру, жалів з того, що «на це чудове мистецтво мало охотників, і діло занепадає» [246, 53]. Завдяки цим листам вдалося точно встановити роки життя Ф. Загори – 1906–1987 роки (у кобзарських довідниках дати його народження і смерті вказані приблизно). Цікаво було дізнатися й думку кобзаря про нове покоління бандуристів Дніпропетровська: капела ПК ім. Ілліча та її керівник В. Мерзленко у листах піддавались критиці за введення до складу колективу надмірної кількості інструментів оркестрової групи, вживання ладкових кобз та нівелювання партії бандури. Водночас, Ф. Загора позитивно оцінював як «гарну бандуристку» Л. Воріну та її ансамбль [246, 57].

⁹⁷ Кодак – фортеця на правому березі Дніпра біля порогів (10 км нижче Дніпропетровська), збудована польським урядом (1635); відбудована після зруйнування козаками під орудою І. Сулими. Руїни Кодака збереглися до наших днів.

Про дніпропетровського бандуриста *Івана Гетьманця*, який у 1970-ті роки грав у клубі Дніпропетровського металургійного комбінату, довідуємось з листа О. Корнієвського до М. Полотая (від 28 листопада 1973 року), опублікованого у книзі «В рокотанні-риданні бандур» [див.: 302, 138]. І. Гетьманець приятелював із дніпропетровським майстром бандур Ф. Циганенком. На жаль, більше інформації про І. Гетьманця знайти не вдалося.

Зауважимо, що в період становлення професійної бандурної освіти в другій половині ХХ століття творчий шлях майже всіх бандуристів-професіоналів починався саме з самодіяльних колективів; дехто з них пов'язав кар'єру з Державною капелою бандуристів (Київ). З поновленням її діяльності (1946), спеціальна комісія на чолі з директором і художнім керівником капели Олександром Міньківським виїхала у відрядження містами України у пошуках нових кадрів для творчого колективу. Таким чином склад капели поповнили нові співаки-бандуристи, які згодом стали яскравими артистами (Ф. Глушко, В. Чарівний, Ф. Жарко, В. Похил, Я. Сітко, М. Соколов, Ф. Дудка та ін.). Саме тоді до колективу запросили й дніпропетровчанина *Івана Олексійовича Немировича* (1928–1986) – соліста-бандуриста, який володів гарною технікою гри на бандурі, був справжнім патріотом України, підтримував зв'язок із багатьма кобзарями і бандуристами. Крім роботи в капелі (артист, член художньої ради), І. Немирович працював у видавництві товариства «Україна» (Київ); у його доробку біографічно-документальні книжки: «Дзвени, бандуро!» (1960), «Олександр Білаш» (1979), «Взяв би я бандуру» (1986), «Оповіді про сучасних кобзарів-бандуристів» (1986). І. Немирович писав, що у повоєнні роки він разом із бандуристом *Андрієм Титовичем Марченком* гастролював на зруйнованій Дніпропетровщині [56, арк. 10].

З Державною капелою бандуристів пов'язана творча діяльність дніпропетровчанина *Євгенія Яковича Берези*. Закінчивши Дніпропетровське музичне училище та Харківський інститут мистецтв як вокаліст, він працював у Черкаському народному хорі, Державному народному хорі ім. Г. Верьовки. Захопившись бандурою, закінчив студію при Державній чоловічій капелі бандуристів і став солістом капели. Зауважимо, що й у сучасному складі капели бандуристів працюють Дмитро Петренко та Олександр Шведов із Дніпра.

Початок творчої біографії двох відомих митців О. Чуприни та О. Нирка також пов'язані з Дніпропетровщиною. Член Об'єднання народних співців-кобзарів Музично-хорового товариства УРСР (1970),

член Всеукраїнської спілки кобзарів *Олексій Сергійович Чуприна* (1907–1993) здобував початкові навички гри від бандуриста та майстра бандур Павла Качана з с. Грушовка (Дніпропетровська обл.). Продовжив навчання у бандуриста М. Минківського (м. Туапсе), виступав із бандурою у філармонії, санаторіях м. Сочі. Повернувшись в Україну, грав на могилі Т. Шевченка в Каневі, що дозволяє характеризувати діяльність митця як кобзарську. Відзначимо, що О. Чуприна – учасник походу з Петербурга до Канева до 130-річниці перевезення тіла Т. Шевченка (1991), перший серед кобзарів і бандуристів лауреат Фонду духовного відродження України ім. Митрополита А. Шептицького (1992). У репертуарі кобзаря – думи, канти, народні та авторські пісні (підкреслимо, що складання пісень також одна з характерних ознак кобзарської діяльності). В архіві ІМФЕ знайдено нарис невідомого автора «Сивовусий рапсод» про О. Чуприну [див.: 55]. З'ясовано, що стаття належить І. Немировичу й надрукована в його книзі «Взяв би я бандуру» під дещо зміненою назвою «Сивочубий рапсод» [див.: 189, 52–57]. На думку автора, О. Чуприна – цікава самотня людина, кобзар за покликанням і зовнішністю, який вправно володів бандурою, грав на слух, відрізнявся експресивним і темпераментним виконанням [56, арк. 12].

О. Чуприна неодноразово виступав на Дніпропетровщині. Навесні 1970 року Музичне хорове товариство організувало виступ кобзарів Н. Прудкого, Є. Адамцевича, О. Чуприни та Г. Спиці у БК райцентру Магдалинівка Дніпропетровської області та селах району; статтю про концерт вміщено у місцевій газеті [див.: 149]. Про сольний концерт восьмидесятирічного О. Чуприни у м. Марганець для студентів гірничого технікуму (1988) сповіщає замітка у міській газеті [див.: 122]. Про творчий зв'язок О. Чуприни з «малою Батьківщиною» свідчить і той факт, що на концерті з нагоди його 80-річчя (Корсунь-Шевченківськ, 1988) виступив І. Скотаренко з Підгороднього. Їхнє спільне фото опубліковано в книзі «В рокотанні-риданні бандур» [див.: 302, 248].

Заслужений працівник культури України, дослідник кобзарства *Олексій Федорович Нирко* (1926–2005) народився у с. Мар'янське Апостолівського району на Дніпропетровщині. Творчу діяльність розпочав у 1956–1957 роках в с. Нова Січ (Дніпропетровська обл.), організував капелу бандуристів у м. Нікополь (1959). Подальшу долю пов'язав із Ялтою, де вів активну педагогічну, наукову, публіцистичну, громадську діяльність.

Окремо треба сказати, що серед самодіяльних бандуристів Дніпропетровщини були й жінки. Серед них заслужене визнання отримали Марія Киричко, Галина Гордієнко (Дніпропетровськ), Леся Барвінок (Нікополь), Майя Голенко (с. Котовка), Леся Коваль, Ніна Харченко (с. Підгородне) та ін.⁹⁸

Самобутній сучасний жанр представляють виконавці на ладковій кобзі, яка стала особливо популярною серед бардів у 1990-х роках. Серед них: дніпропетровська співачка, композитор, виконавиця старовинних дум *Любов Скоропадюк*; відомий криворізький бард, засновник двох кобзарських шкіл (1994) *Валерій Харченко*; криворізький композитор *Анатолій Повстянко*.

Тож у ХХ столітті мистецтво гри на бандурі – поширене явище на Дніпропетровщині, представлене виконавцями насамперед із сільської місцевості та невеликих міст. Регіональні виконавські традиції – репертуар, особливості інтерпретації, технічні прийоми тощо – формувалися в безпосередньому зв'язку вчителя й учня саме в районних осередках (Нікопольщина, Криворіжжя, Павлоградський та Новомосковський райони, с. Підгородне). У ХХ столітті відзначається збільшений інтерес до мистецтва кобзарів та бандуристів і в Дніпропетровську. Бандуристи-аматори проживали як у районах області, так і в її центрі.

Преса майже всіх виконавців на бандурі називала «кобзарями». Аналіз творчої діяльності, репертуару, інструментарію, місць виступу митців Дніпропетровщини дає підстави стверджувати, що точніше буде ідентифікувати їх як бандуристів-аматорів (на підставі переваги характерних для бандуристів ознак). Разом із тим вони включали до своїх виступів не тільки ідеологічно спрямовані твори, а й історичні пісні та думи з традиційного кобзарського репертуару, виступали з бандурою у велелюдних місцях, тож, безперечно, залишалися носіями кобзарських традицій. Притримуючись концепції Л. Черкаського у визначенні понять «кобзар» і «бандурист», до перших можемо віднести І. Лященка-Старченка, Ф. Закору, О. Чуприну та М. Сарма-Соколовського. Усіх інших діячів бандурного мистецтва Дніпропетровщини правильніше назвати бандуристами-аматорами, що аж ніяк не зменшує їх внеску до національної культури.

⁹⁸ Біографічні відомості див. у додатку А.

2.2. Самодіяльні капели бандуристів Дніпропетровської області

Започаткування й поширення ансамблевого виконавства на бандурі пов'язані з успіхом кобзарського концерту на XII Археологічному з'їзді в Харкові на початку XX століття. У його перші десятиліття з бандурою все частіше виступають «зрячі» (К. Черемський) бандуристи, яким опанувати гру ансамблем було легше, ніж сліпцям. Із приходом радянської влади сам факт вільного пропагування християнських морально-етичних норм серед населення став недопустимим; мандрівні співці зазнали цілеспрямованого морального та фізичного знищення⁹⁹. З метою контролю владою репертуару й концертної діяльності бандуристів їх залучають до колективного музикування в клубах та будинках культури в містах і селах; так сталося і на Дніпропетровщині.

У січні 1927 року в м. Дніпродзержинськ на базі ПК Дніпровського металургійного заводу з ініціативи робітників *Сергія Лобка* та *Петра Щепакіна* було створено гурток бандуристів та першу на Дніпропетровщині самодіяльну капелу бандуристів¹⁰⁰, яка складалась з дванадцяти учасників. За словами організаторів, ідея заснувати гурток прийшла після того, як до Дніпродзержинська (тоді – с. Кам'янка) завітала з концертом Державна капела бандуристів України¹⁰¹. Придбавши коштом заводу одну бандуру, учасники за її зразком виготовили собі інструменти. Особливої майстерності в цьому досяг С. М. Лобко. Колектив успішно концертував і з часом став відомим в Україні та за її межами. Така найпоширеніша версія історії створення дніпродзержинської капели була неодноразово надрукована в пресі радянського періоду [див.: 110; 170; 181; 191; 224; 278]. До 75-річного ювілею капели (2002) Н. Циганок – завідувач архіву Музею історії Дніпродзержинського металургійного комбінату – з метою уточнити дату створення колективу відшукала архівні матеріали, зібрані М. Лобком (син С. Лобка)¹⁰². Серед них дослідниця знайшла занотовані спогади Сергія Лобка, фрагментарно опублікувала їх у газеті «Знамя Дзержинки» (12 січня 2002 року).

⁹⁹ Ці події висвітлено в працях Б. Жеплинського, М. Литвина, К. Черемського, В. Кушпета та інших дослідників.

¹⁰⁰ Згодом – заслужена народна самодіяльна капела бандуристів профспілкового культурно-спортивного центру металургів м. Дніпродзержинська.

¹⁰¹ Капела неодноразово відвідувала Дніпропетровщину, зокрема, початок Другої світової війни застав капелян у Кривому Розі, де відбувалися концерти для гірників.

¹⁰² Творчій діяльності Сергія та Михайла Лобків присвячені публікації Б. Жеплинського, А. Омельченка, І. Шаповала, А. Савицького, В. Беляєва, М. Долгова та ін.

Засновник капели писав, що питання про створення гуртка бандуристів було порушене на засіданні правління Каменського робітничого клубу ім. К. Лібкнехта (С. Лобко був членом правління). Ця справа довго не вдавалася через відсутність бандур і керівника. За словами С. Лобка, випадково з'ясувалося, що власник приватної кравецької майстерні Корецький володів п'ятьма бандурами (дві з них потребували ремонту), мав навички гри. Він погодився вчити гуртківців на своїх інструментах за плату 60 карбованців на місяць, на що правління клубу дало згоду. Організаційне засідання правління, на якому було ухвалене це рішення, вважається датою заснування капели (5 січня 1927 року). До гуртка одразу записалося сорок троє охочих, на перших зборах головою було обрано С. Лобка. 18 січня 1927 року Корецький призначив першу репетицію. Правління у свою чергу виділило кошти на купівлю ще п'яти бандур. Колектив вів успішну концертну діяльність, але виникла потреба у кваліфікованому керівникові. У 1929 році на запрошення організаторів відгукнувся Петро Олексійович Синячевський – бандурист із Чигирин, який вчив учасників музичної грамоти, запровадив на репетиціях розучування з нот, а не «на слух». Він здійснив вагомий внесок у справу становлення колективу, але незабаром залишив цю роботу. За професійними консультаціями С. Лобко і П. Щепакін зверталися до бандуриста М. Полотая.

А. Омельченко стверджував, що на замовлення Дніпродзержинської самодіяльної капели полтавський майстер-винахідник Г. Паліївець виготовив п'ятдесят бандур із вмонтованими у підставку на деці важелями, що дозволяли перестроювати інструмент у різні тональності. Це свідчить про те, що капеляни прагнули застосовувати інструменти з ширшими технічними можливостями. До речі, 1930 року Полтавська капела бандуристів також замовила цьому майстру серію вдосконалених бандур харківського типу з демпфером [198, 120].

Декілька років відданої праці присвятив дніпродзержинській капелі *Борис Кальнін* – освічена людина, колишній поручник царської армії. Він почав вчитися гри на бандурі ще до революції. Оселившись у Кам'янці (1929), залучився до заводської капели бандуристів, очолював дитячу групу при капелі, у небезпечні 1937–1941 роки керував і основним складом колективу, дивом unikнувши репресій. Його син *Володимир Кальнін* почав опановувати бандуру з десяти років, брав участь у дитячій групі Дніпродзержинської капели бандуристів, згодом перейшов до дорослого складу колективу (1937–1941); з 1951 року навчався гри на бандурі в музичній школі (клас М. Лобка).

Із 1944 по 1957 рік Дніпродзержинську капелу бандуристів очолював *Михайло Лобко*, за керівництва якого колектив досяг значного художнього рівня. З метою професійного вдосконалення він консультувався зі знайомими митцями О. Мінківським і Г. Верьовкою, які разом з іншими видатними діячами українського мистецтва (А. Штогаренко, Ю. Мейтус, Д. Ревуцький) відзначали капелу схвальними відгуками. Крім того, М. Лобко керував капелою бандуристів Дніпродзержинського театру ім. Т. Шевченка (1944–1946), створив самодіяльну капелу в міському ремісничому училищі № 1. Його п'ятнадцятирічні учні під керівництвом С. Лобка самі виготовили бандури в майстернях училища.

За час свого існування капела дала понад півтори тисячі концертів, виступала в Києві, Москві, у Чехословаччині, Казахстані та ін. Колектив мав у своєму доробку декілька великих концертних програм, створених із запровадженням народних обрядів, що поєднували в собі музику, танець, елементи народної гри, мистецтво пантоміми тощо. За активну концертну діяльність і високу майстерність виконання капела та її керівник неодноразово нагороджувались відзнаками. 1954 року колектив одним із перших у республіці отримав звання «заслужена самодіяльна капела бандуристів», а М. Лобко – звання «заслужений артист УРСР». Того ж року фотографія капели та сценічне вбрання її артистів прикрасили експозицію ДНІМ ім. Д. Яворницького. До речі, видатний вчений не раз слухав цей колектив, схвально відгукувався про його виступи. Згодом колектив здобув звання «самодіяльна народна капела бандуристів» (1961), неодноразово захистив це звання. Після М. Лобка капелою певний час керував її концертмейстер Степан Крицький; із 1964 року колектив очолив диригент-хормейстер Прокіп Павлович Шпитяк, з 1980 – композитор, аранжувальник і диригент Віль Леонідович Лернер. Учасники капели створили декілька творчих колективів, які діяли як самостійні концертні одиниці, – це молодіжні фольклорні ансамблі «Славута», «Будьмо», жіночий вокальний ансамбль «Дніпровські щедроти», тріо «Вишнева гілка». 1983 року з метою поповнення артистичного складу при капелі створено студію та дитячу капелу бандуристів.

М. Лобко – автор багатьох обробок та перекладень для бандури, а також власних творів. Написав і опублікував низку статей та рецензій на кобзарську й бандурну тематику (див. додаток А). Крім того, він викладав бандуру у міській вечірній музичній школі (з 1948 року) та ДМШ, багато його учнів стали професійними бандуристами: А. Омельченко, М. Логвиненко, В. Лапшин, Ю. Демчук, І. Тройник,

М. Сьомич, В. Дяденко, М. Трохимовський, В. Кальнін, О. Плахотник, Н. Каневська та ін. Наведемо основні віхи творчої біографії найвідоміших із них:

Андрій Федорович Омельченко – бандурист, педагог, дослідник, науковий співробітник ІМФЕ ім. М. Рильського, перший в історії кандидат мистецтвознавства серед бандуристів. Закінчивши Київську консерваторію (клас А. Бобиря), став лауреатом конкурсу виконавців на Першому всесвітньому фестивалі молоді та студентів (Москва, 1957). З 1952 року – соліст ансамблю бандуристів Українського радіо; з 1954 року викладав у Київській музичній школі-десятирічці, у Київському музичному училищі (1962–1971), працював у Київській філармонії. У доробку А. Омельченка як дослідника кобзарства й лірництва понад 90 статей, він виступив редактором 46 нотних видань, підручника гри на бандурі М. Опришка; саме А. Омельченко став ініціатором випуску серії «Бібліотека бандуриста», упорядником кількох збірників п'єс для бандури, автором навчально-методичного посібника «Школа гри на бандурі» (1975, 1979, 1984, 1989). Дві останні редакції видав С. Баштан після смерті автора). Зі слів завідувача методичної секції бандури Дніпропетровського управління культури Л. Я. Попової, під час роботи над своєю «Школою» А. Омельченко вів листування з нею та викладачами бандури ДМШ різних міст України. Автор обговорював деякі теоретичні засади «Школи», ділився власним педагогічним досвідом, надавав методичні рекомендації тощо. Бандуристка зберегла ці листи і передала авторові даного дослідження¹⁰³.

Віталій Федорович Лапшин – професійний бандурист, працював концертмейстером ОНІ Українського радіо, викладав бандуру в Київському інституті культури, студії при Державній чоловічій капелі бандуристів.

Детальніше зупинимося на постаті *Юрія Васильовича Демчука* – заслуженого артиста УРСР (1969), співака (бас) і бандуриста. Після навчання у вечірній музичній школі (1955–1959) продовжив музичну освіту в Дніпропетровському музичному училищі (клас Л. С. Воріної). Закінчив Київську консерваторію як бандурист (клас А. М. Бобиря) і вокаліст (клас М. І. Єгоричевої, В. А. Деряжного). Ю. Демчук – лауреат (Перша премія та золота медаль) міжнародного конкурсу Дев'ятого всесвітнього фестивалю молоді та студентів у Софії (Болгарія, 1968), учасник Міжнародного фестивалю старовинної музики в м. Бидгощ (Польща, 1966). Відзначимо, що конкурсантів польського фестивалю

¹⁰³ Про це детальніше див. [273].

оцінювали учасники наукового конгресу, присвяченого розвитку національних музичних культур. Музикознавець Ю. Келдиш писав: «Виступ співака-бандуриста Юрія Демчука, що виконав уривок з двох українських дум, не був передбачений спочатку програмою. Як жанр усної народної творчості, не фіксований в нотному записі, думи можуть бути лише умовно віднесені до певного історичного періоду. Тому включення їх до програми фестивалю було з суто наукової точки зору вольністю. Та яскравий драматизм самих творів і виразне виконання молодого талановитого артиста справило дуже сильне враження на аудиторію» [цит. за: 53, арк. 4].

Із 1966 року Юрій Демчук – соліст Київської філармонії, член Об'єднання співців-кобзарів Українського хорового товариства (1969). Ще під час навчання він працював у консерваторській оперній студії, співав провідні басові партії (Виборний – «Наталка Полтавка» М. Лисенка, Фарлаф – «Руслан і Людмила» М. Глінки, Малюта – «Царева наречена» М. Римського-Корсакова, Філіп II – «Дон Карлос» Дж. Верді), багато виступав і як вокаліст, і як бандурист. Працював у Калінінградській філармонії, гастролював по СРСР, а також у Бельгії, Англії, Німеччині, Фінляндії, Голландії, Судані, Конго-Браззавіль, Гвінеї, Малі, «гарячих» точках (Чорнобиль, Чечня) та ін. Зауважимо, що Ю. Демчук за освітою – оперний співак, але як соліст філармонії виступав переважно з бандурою, адже професійних співаків з унікальним голосом (діапазон від ля контр-октави до соль бемоль першої октави) можна зустріти, але бандуристів серед них навряд чи знайдеш. Втім його надто голосний, «не кобзарський» спів критикували бандурист Є. Адамцевич, дослідник Р. Польовий [214, 53–54].

Під час особистого спілкування автора дослідження з Ю. Демчуком та ознайомлення з репертуарним зошитом артиста з'ясувалося, що в його репертуарі близько 500 пісень, дум, арій тощо. Як академічний співак він підготував декілька сольних програм, зокрема з творів А. Штогаренка, монопрограми за творами В. Кирейка, Ю. Мейтуса (вокальний цикл «Кобзареві») тощо. У його репертуарному зошиті зафіксовано понад 350 вокальних творів різних жанрів зарубіжних, радянських, українських композиторів та 60 номерів у супроводі бандури. Серед них: «Невільницький плач», думи «Про трьох братів самарських», «Про смерть козака-бандуриста», козацькі, історичні та жартівливі пісні, українські романси, оперні партії в концертному виконанні та ін. Ю. Демчук – перший виконавець думи «Буря на Чорному морі» з кінофільму «Розповіді про Шевченка» (музика А. Штогаренка), він

також виконав цей твір на концерті лауреатів фестивалю в Софії. Зазначимо, що відповідно до запитів часу репертуар бандуриста містив чимало радянських агітаційних пісень.

У наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ знайдено присвячений Ю. Демчуку нарис «Від верстата до великого мистецтва» [54]. На папці зазначено «Нариси невідомих авторів про кобзарів і бандуристів». Цей же матеріал, але дещо скорочений, надруковано в книзі І. Немировича «Взяв би я бандуру» [див.: 189, 16–20]; збігається і назва статті. Крім того, автор рукопису зазначив, що він бандурист і працює за фахом, тож не маємо сумніву, що нарис належить письменнику і бандуристу І. Немировичу¹⁰⁴. Прослухавши під час інтерв'ю пісні у виконанні Юрія Демчука, він відзначив надзвичайний голос співака, а саме силу звуку, тембральне забарвлення і широкий діапазон – особливо у нижньому регістрі. Крім високої вокальної техніки, І. Немирович підкреслив віртуозну гру та акторські здібності артиста. Зауважимо, що Ю. Демчук не використовував штучні нігті¹⁰⁵, грав на бандурі, виготовленій чернігівською фабрикою музичних інструментів, без перемикачів тональностей, хоча тональний план творів із його репертуару був різноманітний. Артист згадується й у рукописі І. Шаповала «Перша любов негасима. Уклін вчителю своєму» [53]. У статті-інтерв'ю з Сергієм Лобком останній називає Ю. Демчука своїм найталановитішим учнем. Позитивно характеризувала і відзначила надзвичайні здібності свого учня й Л. С. Воріна.

Цікаво, що свого часу в дніпродзержинській капелі співав нині відомий оперний співак, народний артист СРСР Леонід Сметанніков¹⁰⁶. Про це, а також про роки навчання у ДДМУ ім. М. Глінки артист згадував під час розмови з автором монографії. На жаль, зараз цей колектив припинив творчу діяльність. У Дніпродзержинську діє ансамбль бандуристів ДМШ № 3 (керівник – Ю. Овсяннікова). Це також свідчить про перехід від аматорства та самодіяльності до професіоналізації й академізації бандурного виконавства відповідно до вимог часу.

¹⁰⁴ Нарис невідомого автора «Отакий він, Федір Жарко», що зберігається в науковому архіві ІМФЕ [54], також належить перу І. Немировича; з деякими змінами він надрукований у книзі «Взяв би я бандуру» [189, 8–11].

¹⁰⁵ Спеціальний засіб для гри на бандурі.

¹⁰⁶ Сметанніков Леонід Анатолійович (1943 р. н.) – російський радянський оперний співак, соліст Саратовського академічного театру опери та балету, викладач вокалу Саратовської державної консерваторії.

У Кривому Розі в Будинку селянина капелу бандуристів організував *Дмитро Васильович Андрусенко* (1885–1965), який керував нею в 1929–1931 роках. Серед учасників колективу було подружжя відомих бандуристів Ф. Грогуленка та Л. Барвінок. Під час концерту в Нікополі Ф. Грогуленко отримав пропозицію створити й очолити там капелу бандуристів (1932). Новостворений нікопольський колектив багато виступав, гастролював у Києві, Полтаві, Харкові та інших містах. Зауважимо, що, за спогадами учасниці капели Л. Барвінок, у передвоєнні роки заборонялося виступати в українському вбранні, строго затверджувалися репертуар і програма кожного концерту.

Варто зазначити, що заснування дитячих і дорослих самодіяльних колективів активізується спочатку в центральних і східних областях України (1920–1940 роки). Згодом (з 1940-х років), коли Ю. Сінгалевич¹⁰⁷ разом із О. Гасюком започаткували першу в Західній Україні дитячу капелу бандуристів при Будинку народної творчості м. Львова, ансамблеве виконавство на бандурі активно поширюється і на Лівобережжі.

1948 року бандурист, педагог і композитор *Василь Тарасович Сидоренко* (1903–1974) створив музичний гурток у ПК ім. Ілліча Дніпропетровського заводу ім. Г. Петровського, де заснував хлопчачий ансамбль бандуристів. Колектив спочатку налічував сім учасників, а згодом переріс у капелу. Перше заняття ансамблем відбулося 8 лютого, а вже у березні колектив взяв участь у районному огляді художньої самодіяльності. Діставши високу оцінку на міському та обласному оглядах, у липні того ж року капела посіла перше місце на республіканському фестивалі у Києві. З цього самодіяльного колективу вийшло чимало відомих бандуристів: серед його вихованців керівник Національної заслуженої капели бандуристів України, народний артист України М. Гвоздь, заслужений працівник культури України В. Мерзленко, співак, народний артист СРСР Й. Кобзон та ін. За спогадами М. Гвоздя, занотованими автором дослідження під час інтерв'ю, репетиції капели відбувалися тричі на тиждень, партії розучувались на заняттях, а один раз у місяць була можливість взяти інструмент додому. Учасники капели грали на діатонічних бандурах, які для капелян виготовляв

¹⁰⁷ Сінгалевич Юрій Олексійович (1911–1947) – бандурист, композитор, педагог, майстер бандур, актор, громадський діяч. У довоєнний період заснував у Львові кобзарську школу, тріо бандуристів, дитячу капелу, а в 1944 році – першу в Західній Україні професійну капелу бандуристів. Серед учнів: В. Дичак, В. Проник, Ю. Данилів, Б. Жеплинський, М. Ваврик-Феньвеші, Я. Дарманчук-Онуфрієнко.

учень В. Сидоренка – Тимофій Кисіль. М. Гвоздь також згадував, що він із В. Мерзленком сиділи пліч-о-пліч у капелі від її заснування протягом восьми років (див. додаток Є, мал. 1).

Крім дитячого колективу, В. Сидоренко організував самодіяльну капелу бандуристів «Барвінок» у ПК Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. Леніна (1958). Згодом нею успішно керував Андрій Марченко – учень В. Сидоренка, учасник ансамблю бандуристів ПК ім. Ілліча. Додамо, що, крім роботи в капелі, Василь Сидоренко в дуеті зі Степаном Гапоновим акомпанував квартету педучилища, виступав як соліст. До його шістдесятирічного ювілею відбувся творчий вечір-концерт¹⁰⁸ (1963), про композитора і бандуриста було знято телепередачу.

На семінарі підвищення кваліфікації керівників самодіяльних капел та ансамблів бандуристів¹⁰⁹ (Київ, 1966) В. Сидоренко разом з О. Ковалем та М. Топчієм представляли бандуристів Дніпропетровщини. На семінарі зазначалось, що однією з причин гальмування розвитку бандурного мистецтва є відсутність його підтримки з боку керівників районних відділів культури. На жаль, серед самодіяльних колективів, що стикалися з проблемою нестачі інструментів та сценічних костюмів, доповідач А. Омельченко назвав й ансамбль бандуристів с. Підгородне (керівник – О. Коваль) [200, 100]. Учасників семінару зацікавили пісні В. Сидоренка¹¹⁰. Після повернення до Дніпропетровська на його адресу надійшло чимало листів від бандуристів Чернігівщини, Львівщини, а також Нікополя, Луцька, Ново-Волинська. Вони просили самодіяльного композитора надсилати нові твори, розповідали про популярність його пісень у своїх колективах, дякували за творчість. Цитати цих листів І. Шаповал включив до нарису про В. Сидоренка [див.: 52, арк. 6–7]. Його твори, написані насамперед для керуваної ним капели бандуристів, також входили до репертуару дніпропетровського ансамблю «Чарівниці» (керівник – Л. Воріна), капели «Нікопольчанка» (керівник – М. Топчій) та ін. Про визнання композитора й бандуриста серед колег свідчать слова А. Омельченка в листі до

¹⁰⁸Про співтворчість самодіяльних і професійних бандуристів свідчить те, що на ювілейному вечорі нову «Пісню про ланку кукурудзоводів» (музика В. Сидоренка, слова Д. Демерджи) виконав дует у складі Лідії Воріної і Любові Аникевич. Про цей дует див. [268, 12].

¹⁰⁹Учасники п'ятиденного семінару, організованого Міністерством культури і Радою профспілок УРСР, прослухали лекції проф. В. Передерія, О. Незовибатька, відвідали репетиції капели бандуристів з м. Малин (Житомирська обл.).

¹¹⁰ В. Сидоренко – автор понад двохсот творів для хору, солістів, у тому числі 42 пісень для бандури. Його композиторську творчість досліджував М. Долгов: див. [118; 226].

В. Сидоренка: «Дуже радий буду ще раз зустрітися на республіканському семінарі. Ви ж багато даєте своєю присутністю тим, що збагачуєте наших бандуристів своїми блискучими мелодіями, в які я все більше й більше захоплююсь» [цит. за: 52, арк. 7].

І. Немирович у згадуваній вище рецензії на збірку І. Шаповала досить стримано оцінював бандуриста-виконавця В. Сидоренка як такого, що мав «хриплий басок з мізерним діапазоном» [56, арк. 5]. Разом з тим, рецензент підкреслив свою повагу до митця, цінував його як самодіяльного композитора¹¹¹, назвав організатором кобзарства на Дніпропетровщині, наставником майбутніх митців. Цінував композиторський талант В. Сидоренка і відомий дослідник О. Правдюк. На його прохання бандурист надіслав до Києва свій твір на текст Т. Шевченка «Защобече соловейко» (з поеми «Тополя»), а до 150-річчя з дня народження поета написав ще декілька пісень на вірші з шевченкової «Тополі» («Полюбила чорнобрива», «Не слухала стара мати», «Не співає чорнобрива»). Об'єднавши ці й інші твори у композицію «Тополя», композитор передав рукопис О. Правдюку «на Ваш розсуд – для часткового використання або повністю композицією» [47, арк. 1–1 зв.]. Про це йдеться в листі митця до О. Правдюка (від 10 вересня 1963 року), що зберігається в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ.

Серед вихованців В. Сидоренка чимало талановитих бандуристів, та найбільших висот жанру, на нашу думку, сягнув *Микола Петрович Гвоздь* (1937–2010) – генеральний директор, художній керівник і головний диригент Національної заслуженої капели бандуристів. Гри на бандурі почав вчитись у гуртку бандуристів ПК заводу ім. Петровського від його заснування. Закінчивши два курси ДДМУ (клас Л. С. Воріної), М. Гвоздь вступив до Київської консерваторії (клас А. М. Бобиря). Керував капелами бандуристів політехнічного інституту (Київ), заводу «Червоний жовтень» (Фастів), виступав як соліст-бандурист. Працював директором і викладачем студії при Державній капелі бандуристів. За його керівництва капела відвідала Дніпропетровськ із концертами у 1994, 2004 й 2008 роках. Народний артист України (1979) М. Гвоздь – автор багатьох обробок українських народних пісень, аранжувань творів для ансамблю бандуристів; видав п'ять підручників «Бандура» для ДМШ, репертуарні збірки для капел бандуристів.

¹¹¹ Відзначимо, що В. Сидоренко – автор популярної у репертуарі бандуристів пісні «Тануть сніги» на слова І. Немировича.

Учень В. Сидоренка, заслужений діяч мистецтв України *Віктор Іванович Мерзленко* (1931–2007) після закінчення ДДМУ концертував як артист Донецької філармонії, працював солістом і артистом оркестру Черкаського народного хору. Повернувшись до Дніпропетровська, продовжив справу свого першого вчителя й багато років плідно працював художнім керівником та диригентом самодіяльної народної капели бандуристів ПК ім. Ілліча. За його керівництва капела зросла кількісно і якісно, стала лауреатом багатьох конкурсів та фестивалів, здобула звання «народної» (1971). Колектив гастролював у Києві, Москві, Харкові, Запоріжжі, Бресті, Каневі, Варшаві, Кракові та ін. Щороку бандуристи звітували на Дніпропетровському обласному радіо та телебаченні, отримували запрошення до московської телестудії «Останкіно» (1979). У пошуках народних талантів В. Мерзленко постійно виступав із бандурою перед робітниками в цехах і гуртожитках заводу, у школах та профтехучилищах, залучив до участі у капелі чимало молоді. З його ініціативи в капелі утворився жіночий вокальний ансамбль «Струмочок» і молодіжний ансамбль бандуристів. На жаль, 2001 року гурток бандуристів ПК закрили (приміщення здавалось в оренду), керівника звільнили з ПК; бандуристам виділив кімнату для занять музей заводу ім. Г. Петровського. В одному з інтерв'ю, опублікованому в газеті «День» (№ 181, 8 жовтня 2001 року) В. Мерзленко ділився спогадами своєї першої гастрольної поїдки за кордон. Найбільше його вразило те, що німці плакали, слухаючи гру на бандурі та український спів, захоплено дивувалися багатству нашої культурної спадщини.

З професіоналізацією бандурного виконавства самодіяльні ансамблі бандуристів стали рідкістю. Сьогодні цей жанр на Дніпропетровщині представляє ансамбль бандуристів «Криничаночка» Криничанського районного БК, капела бандуристів «Сарма»¹¹² ПК Новомосковського трубного заводу, дитячий ансамбль «Лелеки» с. Миколаївка Петриківського р-ну Дніпропетровської обл.

З відкриттям класів бандури в усіх ДМШ обласного центру дитячі ансамблі бандуристів, згідно з навчально-методичними програмами, створювалися в багатьох закладах початкової музичної освіти. Разом із тим діяльність деяких з них вийшла за межі обов'язкової навчальної дисципліни, вони досягли значних творчих успіхів і визнання. Серед них: ансамблі бандуристів «Калинонька» ДШМ ім. Б. Гмирі (керівники Ірина та Сергій Стороженки), «Веселка» ДДМШ № 3 (керівник О. Стороженко), організований рішенням виконкому Дніпропетровської Ради народних депутатів міський дитячий ансамбль бандуристів (керівник Н. Плахотна) та ін.

¹¹² Назвою колективу його учасники вшанували свого земляка М. Сарма-Соколовського.

Підсумовуючи, зазначимо, що за часів радянської влади, коли народне мистецтво опинилось під пильним наглядом ідеологів, бандуристи-аматори були прилучені до колективного виконавства. Реалізуючи головну мету самодіяльного виконавства – залучення до мистецтва широкого кола його любителів, у містах Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Новомосковськ, Павлоград, Нікополь, у с. Підгородне засновувались самодіяльні капели бандуристів. Завдяки їхній творчій діяльності до ансамблевого жанру бандурного мистецтва приєднувалася місцева молодь. Чимало талановитих вихідців із самодіяльних ансамблів бандуристів Дніпропетровщини присвятили свою професійну діяльність бандурі та стали знаними бандуристами. З професіоналізацією бандурного виконавства чисельність самодіяльних ансамблів бандуристів на Дніпропетровщині зменшилась, але окремі аматорські колективи успішно продовжують творчу діяльність у цьому жанрі.

2.3. Майстри з виготовлення бандур на Дніпропетровщині

З професіоналізацією бандурного мистецтва його розвиток багато в чому залежав від вдосконалення інструментарію, винаходу інструмента сталого зразка для виготовлення у масштабах виробництва, щоб забезпечити виконавців. Над проблемою хроматизації бандури працювали Гнат Хоткевич, Олександр Корнієвський, Григорій Паліївець та ін.

Дійсно, хроматизація вперше з'явилась у бандурах майстра музичних інструментів з Чернігівщини Олександра Корнієвського (1889–1988). Все своє майже сторічне життя він присвятив справі виготовлення народних музичних інструментів – експериментував, втілював свої винаходи у власних роботах, увійшовши «в історію мистецтвознавства як перший з майстрів, хто ще на початку ХХ ст. почав перебудовувати бандури на хроматичний звукоряд» [261, 135]. У доробку О. Корнієвського 186 бандур. У листі до О. Нирка від 23 квітня 1987 року (опублікований у книзі «В рокотанні-риданні бандур») майстер писав, що у 1930-х роках він отримав вісімдесят замовлень на виготовлення бандур, зокрема з Дніпропетровська [302, 251]. Бандури О. Корнієвського склали цілу епоху на шляху еволюції конструкції інструмента, відобразились у досягненнях сучасного академічного бандурного мистецтва. На певному етапі вони були зразком для серійного виробництва бандур на Чернігівській фабриці музичних інструментів, а зараз стали цінними експонатами музеїв України, Росії, Канади, Австралії. Одна з бандур О. Корнієвського представлена в експозиції ДНІМ (див. додаток Е, мал. 6).

Над проблемою хроматизації бандури працював також Гнат Хоткевич. Дослідник бандури харківського типу В. Мішалов зазначає, що Г. Хоткевич у передмові до свого підручника «указує на брак хроматизації на бандурі і подає думку про вживання перехрещення струн на бандурі за 20 років перед тим, як майстер О. Корнієвський почав застосовувати її (хроматизацію. – *Т. Ч.*) <...> описує спосіб перемикування за 24 роки до того, як його вперше ввели в Полтавській капелі бандуристів; пише про вживання валикової системи з важелями майже за 50 років до того, як її ввели на бандурах конструкції Івана Скляра» [251, 4]. На прикладі харківської бандури, яка з ініціативи Г. Хоткевича першою стала на шлях академізації, бачимо, що стала конструкція та хроматизація інструмента були необхідними насамперед в ансамблевому виконавстві. Прикладом успішного запровадження хроматичного строю на бандурі стала концертна діяльність квартету бандуристів Харківського музично-драматичного інституту (керівник – Г. Хоткевич) та Полтавської капели бандуристів (керівник – В. Кабачок).

У середині ХХ століття продовжувалася експериментальна робота майстрів музичних інструментів із вдосконалення технічних та акустичних можливостей бандури київського типу. У цій галузі працювали майстри Володимир Павлович Тузиченко, Іван Михайлович Скляр (конструктор бандури «Прима»), Василь Явтухович Герасименко (конструктор бандури «Львів'янка», бандурист і педагог). У 1950-х роках І. Скляр створив хроматичну бандуру. Незабаром ця модель була впроваджена в серійне виробництво на Чернігівській фабриці музичних інструментів. Керівництво цієї організації оголосило конкурс на виготовлення бандури з механізмом перемикування тональностей для подальшого його серійного виробництва. Тому експериментально-винахідницька робота по впровадженню механізму перемикачів (до якої був причетний А. Омельченко) тривала. Тільки 1967 року І. Скляру вдалося зробити таку бандуру, яка стала зразком для масового фабричного виробництва. Цей інструмент, а також його технічні й акустичні переваги були представлені на прилюдному захисті дисертаційного дослідження А. Ф. Омельченка (1968)¹¹³. Появі такого інструмента передували й інші експериментальні моделі бандур з перемикачами тональностей, цікавими експериментаторськими рішеннями, але менш зручними порівняно з визнаним зразком. Ці моделі зараз зберігаються у фондах Музею архітектури і побуту України, колекції Музею театрального, музичного і кіномистецтва України та ін.

¹¹³ Цим подіям присвячена публікація Л. Полтавець «Тема дисертації – кобзарське мистецтво» (Народна творчість та етнографія. – 1968. – № 5. – С. 102–103).

1954 року В. Герасименко, ознайомившись з досягненнями київських майстрів, шляхом експериментування винайшов нову модель бандури власної конструкції, яка одержала назву «Львів'янка». Від моделі до моделі остаточно оптимізувалась конструкція інструмента, технологія виготовлення окремих деталей, визначились зони напруження матеріалу тощо. Кожну нову модель автор возив до Києва на оцінку спеціалістів А. Бобиря, А. Омельченка, О. Мінківського, С. Баштана. В останні роки Львівська фабрика музичних інструментів налагодила виробництво бандур харківського типу. Сучасні бандуристи користуються бандурами і «чернігівською», і «львівською» конструкції.

На Дніпропетровщині бандури виготовляли талановиті майстри І. С. Бут, О. С. Коваль (с. Підгородне Дніпропетровського р-ну), С. М. Лобко, Д. Т. Рикаш (Дніпродзержинськ), О. А. Солодкий, Ф. Ю. Циганенко, С. П. Санжаровський (Дніпропетровськ), Ф. І. Грогуленко (Нікополь), А. К. Сіренко (с. Олександропіль Петропавлівського р-ну) та ін.

Майстер і бандурист Олекса Коваль виготовив понад 30 бандур; він також працював реставратором музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею, ремонтував та підтримував належний зовнішній вигляд інструментів ХІХ–ХХ століть (переважно бандур)¹¹⁴. Три бандури власної роботи, а також скрипковий контрабас він подарував історичному музею. Одну з бандур, виготовлену О. Ковалем у 1970-х роках, майстер *Олександр Ананійович Солодкий* (1911–1984) оздобив різьбленням, а заслужений художник УРСР Федор Савич Панко (1924–2007) прикрасив петриківським розписом (див. додаток Е, мал. 4). Створення бандури було присвячене 200-річчю заснування м. Дніпропетровська (1976). 1980 року цей інструмент надійшов до історичного музею, у фондах якого зберігається до теперішнього часу. Ще одна бандура О. Ковалю та О. Солодкого прикрашає експозицію краєзнавчого музею с. Сквородинівка (Харківська обл.); Музей кобзарства НІЕЗ «Переяслав» (м. Переяслав-Хмельницький) також має у своїй колекції бандуру роботи О. Ковалю (див. додаток Е, мал. 17). Відзначимо, що в доробку О. Солодкого понад двадцять бандур; деякі з них разом з іншими витворами декоративно-прикладного мистецтва майстра зберігаються у ДНІМ.

¹¹⁴ За свідченням співробітників ДНІМ, після смерті О. Ковалю (1979) на посаду реставратора музичних інструментів музею до теперішнього часу не знайдено фахівця відповідної кваліфікації!

Одну зі своїх бандур О. Коваль подарував Народному музею м. Орджонікідзе (нині – Покров) Дніпропетровської обл., іншу – Підгороднянському краєзнавчому музею, ще одну виготовив до сторічного ювілею з дня народження Лесі Українки та відвіз до Києва в літературно-меморіальний музей поетеси, де інструмент зберігається і зараз (відділ ДП, № інв. ДП-138, книга вступу № 852). Автором монографії знайдено цей інструмент і здійснено його опис:

ДП-138 – хроматична бандура на 57 струн: 7 басів по 2 струни в хорі, 43 приструнки. Розмір 109x49 см. Корпус асиметричний, темного кольору. На грифі фігурна накладка темного кольору. Кілки металеві, на головці грифа 6 декоративних дерев'яних кілків. Підставка з двох частин: рівна – для басів, фігурна – для приструнків. Струнотримач невеликий, дугоподібний, металевий, кріпиться до нижнього торця корпусу. В резонаторний отвір вставлено різьблену розетку у вигляді квітки з шести пелюсток. Навколо резонатора – інкрустація перламутром, по периметру деки – інтарсія¹¹⁵. Вгорі деки паленням зображено портрет Лесі Українки, внизу деки праворуч на металевій пластині вигравірована дарча монограма: «В дар музею Лесі Українки від кобзаря Олекси Ковалю с. Підгородне Дніпропетровської області. 15.02.1971 р.». По центру деки паленням надпис із поезії поетеси про Т. Шевченка: «Гей! Браття милі! Батько наш в могилі. Та на Україні слава його не загине! Бо zostались вічні думки ті величні...». В інвентарній картці від 14 травня 1977 року зазначено, що бандура подарована музею автором 15 лютого 1971 року (див. додаток Е, мал. 1).

Відомо, що останню бандуру О. Коваль присвятив пам'яті Т. Шевченка. На деці інструмента – портрет поета і його слова: «Роботящим умам, роботящим рукам перелогі орать, думать, сіять, не ждять і посіяне жать роботящим рукам». Останні роки життя Олекса Коваль грав на цій бандурі, зараз вона зберігається у с. Підгородне в оселі кобзаря. До речі, вхід до будинку майстра прикрашає зроблений ним власноруч невеликий барельєф з бандурою.

Дніпродзержинський бандурист *Сергій Матвійович Лобко* був не лише керівником капели бандуристів, знавцем фольклору і виконавцем, а й майстром – він виготовив понад сто бандур, забезпечував інструментами бандуристів Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Києва, Запоріжжя та ін. Бандурист отримав чимало листів із Луганської, Київської, Донецької, Черкаської, Дніпропетровської й інших областей. Адресати зверталися до майстра за порадами щодо матеріалу

¹¹⁵ Інтарсія (іт. intarsio «інкрустація») – вид інкрустації на дерев'яних предметах.

для виготовлення бандур, просили надіслати креслення, розрахунки тощо. З проханням виготовити та вислати бандуру надійшов лист навіть від українця з Карагандинської області (Казахстан), і туди С. Лобко переслав свій інструмент. Бандури С. Лобка експонуються у Дніпродзержинському краєзнавчому музеї, Київському музеї народної архітектури і побуту (дві бандури, балалайка й цимбали), Переяслав-Хмельницькому музеї кобзарства (див. додаток Е, мал. 17). Творчістю С. Лобка цікавився дослідник М. Полотай. Фото майстра, підписане його власним віршем про бандуру 4 жовтня 1974 року для Михайла Полотая, зберігається серед матеріалів останнього в наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ [46, арк. 8] (додаток Є, мал. 4).

Виготовляв бандури також талановитий майстер із Дніпропетровська *Федір Юхимович Циганенко* (1897–1973). Почувши вперше на міському базарі спів кобзаря П. Калєберди, він і сам захотів навчитися грати на бандурі. Не знайшовши де купити інструмент, змайстрував бандуру самотужки. Згодом Ф. Циганенко виготовив ще кілька інструментів, шукав шляхи модернізації бандури. Тут стали у пригоді поради Д. Яворницького, який високо цінував тонку роботу та художній смак майстра. Кожен новий інструмент Ф. Циганенко приносив на показ вченому, інколи грав на його прохання. Крім того, майстер брав участь у художній самодіяльності Дніпропетровського ПК машинобудівельників. У його доробку 20 бандур, ще 5 він реконструював¹¹⁶.

Ф. Циганенко знав і поважав майстра О. Корнієвського. У науковому архіві ІМФЕ, серед матеріалів М. Полотая знайдено фотографію Ф. Циганенка з дарчим написом «На добру і довгу згадку неперевершеному майстрові музичних інструментів, зокрема бандур, і бандуристові Олександрю Самійловичу Корнієвському від самодіяльного майстра бандур Циганенка Федора Юхимовича. м. Дніпропетровськ. 1 квітня 1973 року». Нижче – допис О. Корнієвського: «За проф[есією]. бухгалтер з Кобеляків, самотнім жив і помер. У Кобеляках живе сестра з сином» [46, арк. 6]. Встановлено, що це фото О. Корнієвський надіслав М. Полотаю, додавши лист¹¹⁷ із розповіддю про Ф. Циганенка. За свідченням автора листа, він познайомився з Ф. Циганенком 1968 року спочатку письмово, коли обидва майстри надіслали відомості про кобзарів Б. Жеплинському для майбутнього альбому. Після цього п'ять років вони вели листування: О. Корнієвський

¹¹⁶ Ф. Циганенку присвячені публікації Б. Жеплинського [129], М. Долгова [115] та ін.

¹¹⁷ Лист (від 28 листопада 1973 року) опублікований М. Шудрею та В. Нечепую [див.: 302, 137–138].

радив дніпропетровчанину як клеїти, шліфувати, покривати лаком бандури, відповідав на його запитання, надіслав йому фотографію ліри. Сам Ф. Циганенко називав себе майстром-самоуком, казав, що ніде не вчився цієї майстерності. 1973 року він три дні гостював у О. Корнієвського в Корюківці: слухав його гру, вивчав приладдя для виготовлення бандур тощо. На згадку про цю зустріч і залишилася вищезгадана фотографія (додаток Є, мал. 6).

Зовсім мало відомостей маємо про майстра бандур із Катеринославщини *Андрія Кириловича Сіренка* (1874–1957), якого через сивий чуб називали «Лебедем», «дідом Лебедем». Деякі відомості з його біографії записані І. Шаповалом зі слів поетеси Фросини Карпенко (вона знала А. Сіренка особисто) [280]. У дисертації А. Омельченка Андрій Сіренко згадується як майстер з с. Олександропіль Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл. [див.: 198, 18]. Одна з бандур майстра на 28 струн, виготовлення якої датується кінцем ХІХ – початком ХХ століть, надійшла до фондів ДНІМ 1961 року. У музеї також зберігаються вишита сорочка та червоні штани бандуриста, подаровані йому на одному з концертів.

Дніпропетровський майстер *Пилип Семенович Санжаровський* виготовляв бандури і прикрашав їх своєрідним орнаментом. В архіві фонду фотодокументів ДНІМ зберігаються фотографії його бандур, зроблені в Дніпропетровську 1984 року (ДНІМ, НВ-19353, НВ-19356). Зауважимо, що, крім своєрідного орнаменту, бандури П. Санжаровського оздоблені інкрустацією, художнім паленням, відзначаються майже симетричним розташуванням грифу; деякі інструменти мають два додаткові резонатори на деці (додаток Є, мал. 5; додаток Е, мал. 16). За спогадами М. Барана, Пилип Санжаровський і Федір Загора були побратимами та по-доброму змагалися між собою, часто разом виступали. Вони грали на бандурах із діатонічним строем і подвійними басами через октаву, виконуючи переважно пісні. П. Санжаровський мав тенор, а Ф. Загора – глибокий глухуватий бас. Про дружні стосунки майстрів свідчить їхнє спільне фото 1960-х років з архіву історичного музею (ДНІМ, НВ-19352).

Уродженець м. Корсунь-Шевченківський *Федір Степанович Мазін* захопився бандурою у 1930-х роках, грав в ансамблі бандуристів Дніпропетровського ПК ім. Ілліча. 1965 року змайстрував свою першу бандуру з червоної верби, згодом передав її до музею рідного міста. Працюючи на заводах Дніпропетровська і Запоріжжя, виступав із бандурою власної роботи у заводській самодіяльності. Як новатор

відзначився тим, що використовував підставку для лівої ноги у вигляді півкола, що зменшувала відчуття ваги інструмента; оздоблював свої творіння орнаментом.

Нікопольський бандурист *Федір Іванович Грогуленко* мав у власному доробку декілька бандур. Його інструменти зберігаються в Київському музеї театрального, музичного і кіномистецтва України, музеї Нікопольського педагогічного училища Криворізького державного педагогічного університету. З інтерв'ю з богуславським бандуристом Юрієм Задоею довідуємось, що в 1950-х роках у с. Бабайківка (Царичанський р-н Дніпропетровської обл.) проживав майстер бандур *Богуславський*¹¹⁸. Він виготовив 3 бандури для місцевої музичної школи, на одній з яких у 1954–1960 роках грав Ю. Задоя.

Імена деяких майстрів вдалося віднайти завдяки тому, що виготовлені ними бандури зберігаються у музеях. Зокрема, про майстра *О. Чернеця* з Дніпропетровська відомо тільки те, що 1928 року він виготовив діатонічну бандуру з елементами хроматизації, яка 1997 року надійшла до ДНІМ, де зберігається і зараз (ЭГ-4062); у супровідній документації хроматичної бандури (№ 1679) з фондів Київського музею театрального, музичного і кіномистецтва України знайдено відомості про майстра бандур *І. Григоренка* з м. Дніпродзержинська, який 1935 року виготовив цей інструмент.

Із професіоналізацією бандурного виконавства й поширенням бандур фабричного виробництва діатонічні та хроматичні інструменти майстрів-аматорів поступово стали експонатами родинних та державних музеїв. Разом із тим наприкінці ХХ століття майстри Київсько-Ірпінського кобзарського цеху на основі записів М. В. Лисенка організували виготовлення традиційних кобз за зразком кобзи Остапа Вересая, дослідивши репертуар славнозвісного кобзаря, відновили стрій і прийоми гри на цьому інструменті¹¹⁹. Також майстри кобзарського цеху виготовляють старосвітські бандури харківського типу на зразок інструмента Георгія Ткаченка. Відомо, що харківську бандуру спіткала складна доля: радянська влада засудила на страту подвижника харківської бандурної школи Г. Хоткевича (1938), виконавці на харківських бандурах опинилися за межами України.

Аналіз колекції бандур Дніпропетровського історичного музею, яка представлена переважно інструментами, виготовленими місцевими майстрами, дозволяє простежити певні особливості інструментарію майстрів Дніпропетровщини.

¹¹⁸ На жаль, ім'я майстра встановити не вдалося.

¹¹⁹ Інструмент О. Вересая мав усі характерні ознаки кобзи: шість басів, шість приструнків, вузький гриф тощо.

2.4. Колекція народних музичних інструментів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Музеї народного мистецтва мають важливе значення у справі збереження народного інструментарію та традицій кобзарства і бандурного мистецтва. Найбільші колекції кобз і бандур зберігаються в Музеї народної архітектури та побуту України, Музеї театрального, музичного і кіномистецтва України (Київ), Музеї кобзарства НІЕЗ «Переяслав» (Переяслав-Хмельницький), Музеї кобзарства Криму та Кубані ім. О. Ф. Нирка Кримського державного гуманітарного університету (Ялта). Декілька інструментів представлені в Національному центрі народної культури «Музей І. Гончара», Музеї видатних діячів української культури Лесі Українки, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького (Київ), Музеї Лесі Українки Ялтинського історико-літературного музею та ін. Вагомий особистий внесок у справу дослідження та збереження народного музичного інструментарію зробили працівники і збирачі колекцій цих музеїв Л. Черкаський, В. Мормель, І. Шрамко, О. Нирко, І. Гончар, Л. Орел.

Значна колекція народних інструментів, зокрема бандур і кобз, зберігається в Дніпропетровському національному історичному музеї ім. Д. І. Яворницького. В. Кушпет у праці «Старцтво» досліджує найцінніші інструменти (бандури, кобзи, ліри) згаданих вище музеїв, але інструменти колекції ДНІМ у його монографії не згадуються (немає їх і на численних ілюстраціях). Історії колекції присвячені публікації наукового співробітника ДНІМ О. Піцик [див.: 212; 213]. Разом із тим вивчення технічних характеристик бандур з колекції ДНІМ здійснено вперше автором дослідження; їх експертиза і опис опубліковані вперше [262].

Колекція музичних інструментів ДНІМ почала формуватися за життя краєзнавця і колекціонера Олександра Миколайовича Поля (1828–1890), який 1888 року у власному будинку в Катеринославі відкрив приватний археологічно-історичний музей. Його колекція налічувала понад 4770 експонатів. Після смерті О. Поля в місті створено музей його імені (1902), до якого дружина колекціонера у 1906 році¹²⁰ передала приватну колекцію. 1893 року в Києві вийшов друком «Каталог коллекции древностей А. Н. Поль», упорядкований К. Мельник. Згідно з каталогом, у колекції Поля, а саме серед предметів запорізьких

¹²⁰ Дарча оформлена 11 травня 1912 року.

та південноросійських старожитностей (розділ VI, № 279-280), було «два старовинні торбани: один великого розміру з короткою ручкою, 9-ти струнний; другий менший у формі мандоліни на 34 струни» [142, 135]. Під № 281 того ж розділу значиться «ліра з дванадцятьма клавішами та трьома струнами, сучасна» [там само]. Визначення «старовинні» та «сучасна» дають підстави датувати виготовлення торбанів приблизно кінцем XVIII – початком XIX століть, а ліри – кінцем XIX століття. У сучасній колекції музею вищезгадані музичні інструменти не збереглися.

Про наявність музичних інструментів у колекції Катеринославського музею ім. О. Поля свідчить каталог, складений 1905 року до XIII Археологічного з'їзду хранителькою А. А. Скриленко (розділ I. Археологія) та етнографом В. А. Бабенком (розділ II. Етнографія). У передмові укладачі зазначили, що каталог вміщує перелік усього археологічного та етнографічного майна Катеринославського музею і може бути вказівником для відвідувачів під час з'їзду та після його проведення. Окремо описано приватні колекції, привезені спеціально на виставку XIII АЗ. Тож не всі експонати (зокрема музичні інструменти) залишились у колекції музею – це стосується згаданого вже торбана з колекції А. Д. Байдака, що експонувався на виставці катеринославського з'їзду, адже у сучасній колекції музею цього інструмента немає.

У каталозі, в розділі XIII (підрозділ «Запорозька старовина») серед фотографій та малюнків етнографічних типів і груп знаходимо фотокартки кобзарів та бандуристів, а саме: фото групи музикантів, сліпців-кобзарів, лірників Полтавської та Чернігівської губерній, що грали на XII АЗ у Харкові (№ 142); дві фотокартки бандуриста Т. Пархоменка (№ 143-144); фото сліпого музики з с. Іванівка Таврійської губернії Мелітопольського повіту (№ 146); фото бандуриста Михайла Кравченка з м. Сорочинці Полтавської губернії (№ 173-174, підрозділ «Фотографії розкопок Д. І. Еворницького») [див.: 140, 189–191].

У розділі XIII «Ритуальні приладдя – весілля, музики та ін.» (підрозділ «Музичні інструменти») було використано матеріали етнографічної експедиції В. А. Бабенка – фотокартки лірників з «Етнографічного нарису» дослідника [див.: 62]. У тому ж підрозділі значаться бандура (№ 1686) та реля (№ 1687). Бандура визначена як музичний інструмент бандуристів, що зрідка мандрують селами та грають старовинні думи про запорізькі вольності. Також зазначено, що інструмент належав сліпому бандуристові з Харківської губернії. Реля

(ліра) була куплена на ярмарку в Павлограді, у каталозі вона охарактеризована як музичний інструмент, на якому сліпці-лірники на ярмарках грають старовинні думи й пісні. Крім того, в розділі XVII «Фотографії і малюнки до всіх попередніх розділів»¹²¹, серед фотокарток до розділу XIII описано три зображення лірників: «Лірник, що грає на лірі на ярмарку, м. Павлоград» (№ 100), «Лірник з поводирем, с. Скотовате, Бахмутського повіту» (№ 101), «Той же лірник грає на ярмарку» (№ 102) [див.: 140, 296]. Тож на початку ХХ століття на Катеринославщині можна було зустріти мандрівних співців.

Каталог музею ім. О. Поля (Археологія та етнографія) було перевидано 1910 року з деякими доповненнями. У розділі XII «Ритуальні приладдя – весілля, музики та ін.» (описує ритуальний відділ експозиції) зазначено, що весілля завжди супроводжувалися музикою, найчастіше використовувалися музичні інструменти бас, скрипка, бубон або цимбали. Є згадка й про кобзарів – відзначено, що традиційні старовинні співці та музики-бандуристи і лірники у місцевому краї майже не ходять, тільки зрідка можна на них натрапити на ярмарках і базарах. Співають вони під акомпанемент своїх «своєрідних» інструментів старовинні пісні – «Про Олексія Божого чоловіка», «Про Лазаря» та ін. [141, 397].

У другому виданні каталогу в підрозділі «Музичні інструменти» значаться ті самі бандура (№ 1686) і реля (№ 1687), що й у каталозі 1905 року; збігаються і номери цих інструментів. Крім того, у додатках до розділу XIV (перелік фотографій) під №№ 100–102 повторено опис зображень трьох лірників із каталогу 1905 року. Ідентичні й порядкові номери цих фотокарток, тож при складанні каталогу 1910 року було використано матеріали першої редакції 1905 року, зібрані В. А. Бабенком.

У каталозі 1910 року також зафіксовані придбання, зроблені Д. Яворницьким у 1905–1910 роках: зокрема, в розділі XI «Древности запорожские» під № 765 значиться козацький торбан на 28 струн, переданий до музею К. С. Кривошій-Шевченком (№ інв. Е-3036). Інструмент виготовлений у 1900–1909 роках на Київській фабриці музичних інструментів Г. Іннержишек. Про дату надходження до історичного музею свідчить дарчий напис: «Гей, зберіться, українці, на торбані всім заграю, про колишнє Запоріжжя всім стиха я заспіваю.

¹²¹ Фотографії і малюнки були зроблені В. А. Бабенком під час експедицій до різних місцевостей Катеринославської губернії.

Подарував музею ім. А. Поля уродженець містечка Батурич Чернігівської губ. К. С. Кривошій-Шевченко. 25 лютого 1909 р.». Крім того, між 1910 і 1913 роками до музею надійшов торбан І. Дворніченка¹²² на 27 струн, виготовлений у 1890–1900 роках на Чернігівщині (Е-2700). Ці інструменти зберігається в колекції музею й дотепер (див. додаток Е, мал. 13, 14).

У 2004 році О. В. Піцик – старший науковий співробітник відділу історії України XIV – початку XX століть ДНІМ – склала каталог сучасної музейної колекції музичних інструментів (містить 112 інструментів), які були на обліку музею на той час. Згідно з реєстром О. Піцик, з інструментів, згаданих у каталозі Музею ім. О. Поля, до наших часів збереглися: кобза дерев'яна¹²³ (№ 621), реля-ліра (№ 1687), торбан К. С. Кривошій-Шевченка та ударні (бубон і грецький барабан). Описані інструменти не мають аналогів у сучасній колекції, тому чітко ідентифіковані. Щодо бандури № 1697 у каталогах 1905 і 1910 років, О. Піцик вважає можливим ідентифікувати її з давньою кобзою на 18 струн з сучасної колекції, яка пройшла інвентаризацію 1946 року та не має інших супровідних документів (див. додаток Е, мал. 12). Але в «Довідці про кількість експонатів з колекції Д. І. Яворницького, які підлягають поверненню до Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького з музеїв України, Москви, Санкт-Петербурга», зазначено, що 1953 року з історичного музею було вилучено одну бандуру та дві українські ліри XIX століття. Попри це, можемо припустити, що кобза Э-569 належала П. Ф. Ткаченку, якого Д. Яворницький підтримував і запрошував до участі у своїх лекціях.

Значне поновлення колекції музичних інструментів відбулося в другій половині XX століття за рахунок надходження бандур, виготовлених місцевими майстрами О. Ковалем, О. Солодким, Ф. Циганенком, А. Сіренком. Не обійшлося без втрат: у каталозі 2004 року (розділ «Втрачені інструменти») зазначено, що актом № 5/9-3 від 26 лютого 1949 року було списано торбан у формі мандоліни на 15 струн. Крім того, А. Омельченко у своєму дисертаційному дослідженні писав, що 1928 року молодий майстер І. Скляр виготовив бандуру за ескізом О. Сластіона на замовлення Д. І. Яворницького для Дніпропетровського історичного музею [198, 120].

¹²² Дворніченко Іван Никифорович (1855–1913) – український диригент, співак, актор.

¹²³ Згідно з каталогом, інструмент був придбаний музеєм у кобзаря П. Ф. Ткаченка із с. Синявка (у О. Піцик – м. Синевка), Сосницького повіту Чернігівської губернії.

А. Гуменюк також вказував, що в ДНІМ зберігається бандура цього майстра [див.: 102, 32], але в сучасній колекції відповідного інструмента не знайдено.

Згідно із каталогом О. Піцик, колекція музичних інструментів ДНІМ містить дванадцять бандур, три кобзи (з них дві – харківського типу), два торбана і колісну ліру. Найдавніші інструменти датовані ХІХ століттям. Переважна кількість інструментів досліджені, мають супровідну документацію: відомості про майстрів, точну чи орієнтовну дату виготовлення, місце побутування, дату надходження до музею тощо. Колекція бандур ДНІМ представлена переважно інструментами, виготовленими місцевими майстрами, що дозволяє простежити певні особливості інструментарію майстрів Дніпропетровщини. Подаємо опис бандур і кобз, експертиза яких була проведена автором монографії під час роботи у фондах ДНІМ:

- ЭТ-16 – діатонічна бандура з елементами хроматизації, має 44 струни: 12 басів, 32 приструнки. Розмір 89х49х8 см¹²⁴. Корпус бандури майже симетричний, що за умови досить великого розміру дозволило розташувати велику кількість приструнків. У центрі деки круглий резонаторний отвір зі вставленою різною розеткою у вигляді шестипелюсткової квітки. Навколо резонатора вирізьблене листя дерева¹²⁵. Струнотримач у вигляді металевого стрижня, що кріпиться до торця корпусу п'ятьма скобами. По периметру деки – інтарсія. Шийка грифу коротка (це виключає лютнеподібний спосіб гри), голівка віолончелоподібна, загнута наперед, має 2,5 завитки, кілки металеві. Стан збереження: на корпусі та деці поздовжні тріщини. Бандура виготовлена О. Ковалем 1948 року. Прикрашена різьбленням і дарчим написом «В меморіальний будинок Д. І. Яворницького – від кобзаря Олекси Ковалю. с. Підгородне. 12.02.1972». Дата надходження до музею – 1972 рік. При оформленні бандури 10 березня 1972 року в інвентарній книзі музею (№№ 1–367) співробітником З. П. Шокотько було зроблено відповідний запис і стислий опис зовнішнього вигляду інструмента. Дата виготовлення та авторство інструмента в інвентарній книзі повністю збігаються з наведеними вище. Передачу бандури О. Ковалем музею зафіксовано актом № 1148/д-1 від 3 березня 1972 року (додаток Е, мал. 3).

¹²⁴Тут і далі подано розміри висоти, ширини і глибини інструментів відповідно.

¹²⁵ За словами О. Ковалю, форма цього листя – копія дубового листка, привезеного ним із садиби Т. Шевченка на Черкащині [279].

• ЭТ-1305 – хроматична бандура, має 54 струни: 12 басів, 42 приструнки. Розмір 100x51x11 см. Корпус бандури асиметричний, темно-горіхового кольору, прикрашений різьбленням (рослинний орнамент). У центрі деки круглий резонаторний отвір зі вставленою різною розеткою у формі шестипелюсткової квітки. Струнотримач загальний для басів і приструнків у вигляді фігурного металевого стрижня, що кріпиться до торця корпусу п'ятьма металевими пластинами. По периметру деки – інтарсія. Гриф короткий, має фігурну накладку. Голівка віолончелоподібна, загнута наперед, має 2,5 завитки, кілки металеві. На шемстоці справа вирізьблене об'ємне зображення голівки птаха. Дека і гриф прикрашені петриківським розписом (майстер – заслужений художник УРСР Ф. С. Панко). У центрі деки навколо резонатора напис: «200 літ Дніпропетровську». Стан збереження: на деці поздовжні тріщини. Бандура виготовлена у 1970–1976 роках О. Ковалем та О. Солодким до 200-річчя заснування Дніпропетровська (1976). Дата надходження до музею – 1980 рік (додаток Е, мал. 4).

• Діатонічна бандура з елементами хроматизації б/№, має 51 струну: 12 басів, 39 приструнків. Корпус бандури асиметричний, краплевидної форми, чорного кольору. Гриф короткий, широкий, має накладку чорного кольору. Голівка грифу віолончелоподібна, закручена наперед, має 2,5 завитки. Дека темно-вишневого кольору, в центрі – круглий резонаторний отвір зі вставленою різною розеткою у формі шестипелюсткової квітки. Струнотримач загальний для басів і приструнків у вигляді металевого стрижня, кріпиться до торця корпусу п'ятьма металевими пластинами, виконує функцію підставки. Кілки металеві. Стан збереження: поздовжні тріщини на деці. Форма грифної накладки, струнотримача й голівки грифа, що подібні до відповідних частин бандур ЭТ-16 та ЭТ-1305, не дає підстав сумніватися, що інструмент б/№ – одна з ранніх робіт О. Коваля (додаток Е, мал. 2).

• Э-3219 – діатонічна бандура, має гриф з двома голівками, 30 струн: 12 басів – 8 струн на основній (нижній) голівці та 4 струни на додатковій (верхній) голівці, 18 приструнків. Розмір 126x48x8 см. Інструмент округлої форми, гриф розташовано майже симетрично відносно корпусу. Голівка подвійна: основна закінчується завитком наперед, має вісім дерев'яних кілків, додаткова – хвильчата, з чотирма дерев'яними кілками для басів. Кілки для приструнків металеві, чотиригранні. По низу всі струни кріпляться на серпоподібній металевій пластині, дерев'яна підставка (кобилка) ажурна, цільна (одна для басів і приструнків). Резонаторний отвір круглий, великий (d-9 см),

прикрашений по периметру інтарсією. Корпус довбаний, майже симетричний, темнокоричневий. Дека пласка, світлого кольору. Стан збереження: поздовжні тріщини на деці, подряпини, потертості. Інструмент виготовлений 1910 року на Чернігівщині майстром О. Корнієвським (одна з його ранніх робіт). Згідно з уніфікованим паспортом (від 12 липня 2003 року), дата надходження до музею – 1954 рік (додаток Е, мал. 6).

• Э-3352 – діатонічна бандура з роздвоєною голівкою, має 42 струни: 16 басів (10 – на верхній голівці, 6 – на нижній), 26 приструнків. Баси подвійні (хорди). Розмір 104x56x8 см. Корпус довбаний, краплевидної форми, асиметричний. Голівка грифу закручена наперед, має 2,5 завитки. Резонаторний отвір замалий, круглий. Струнотримач прикріплений до торця корпусу п'ятьма металевими скобами, кілки металеві. На верхній частині (шемсток) – вільбербанк та упор для лівої руки. Стан збереження: на корпусі поздовжні тріщини, частина струн та кілків утрачена. Бандура виготовлена наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття катеринославським майстром А. Сіренком. Дата надходження до музею – 1961 рік (додаток Е, мал. 8).

• Э-1306 – хроматична бандура, має 55 струн: 12 басів, 43 приструнки. Розмір 116x53x10 см. Корпус довбаний, краплевидної форми, асиметричний. На корпусі декоративне різьблення (рослинно-тваринна тематика). Голівка грифу традиційна, має 2,5 завитки наперед, з обох боків прикрашена двома різьбленими голівками качок. Дугоподібний струнотримач прикріплений до торця корпусу п'ятьма скобами. Підставка складається з двох частин: рівна для басів, фігурна – для приструнків; кілки – металеві, чотиригранні. Дека світлокоричневого кольору, інкрустована перламутром та деревом. Резонаторний отвір у вигляді шестипелюсткової квітки, навкруги резонатора тисненням зображено дві гілки лаврового вінка. Вгорі деки паленням виконано портрет Т. Шевченка (лівий профіль), ліворуч портрета – текст: «Мені ж, о Господи, подай любити правду на землі і друга щирого пошли. Шевченко». Стан збереження: подряпини. Бандура виготовлена майстром О. Солодким із с. Підгородне. Існує розбіжність щодо дати її виготовлення: у каталозі О. Піщик зазначено 1974 рік, в індивідуальній картці інструмента – 1977. Дата надходження до музею – 1980 рік (додаток Е, мал. 5).

• Э-3949 – хроматична бандура, має 48 струн: 12 басів, 36 приструнків. Розмір 104x48x10,5 см. Корпус асиметричний, видовжений, краплевидної форми. Гриф короткий, має грифну накладку темного

кольору. Голівка грифу має 2,5 завитки в правий бік. Резонатор складається з одного круглого та восьми фігурних отворів. Струнотримач виготовлено з металевого прута, що прикріплений до нижнього торця корпусу чотирма скобами. Дека світло-коричневого кольору, по її периметру – інтарсія. Вгорі деки зображено портрет В. Леніна і напис: «Мистецтво належить народу. В. Ленін». Стан збереження: подряпини. Бандура виготовлена 1971 року в Дніпропетровську майстром Ф. Циганенком. Дата надходження до музею – 1971 рік (додаток Е, мал. 9).

- ЭТ-4062 – діатонічна бандура з елементами хроматизації, має 54 струни: 12 басів, 42 приструнки. Розмір 105x50x8,5 см. Корпус краплеподібної форми, гриф короткий, розташований майже симетрично до корпусу. Голівка фігурна, загнута в правий бік. Резонаторний отвір у вигляді шестипелюсткової квітки. Металевий струнотримач спирається на п'ять ніжок, виконує функцію підставки. Верхня підставка для басів виходить за межі грифа. Кілки металеві. Стан збереження: на деці поздовжні тріщини, струни й кілки частково втрачені. Бандура виготовлена 1928 року в Дніпропетровську майстром О. Чернецем. Дата надходження до музею – 1997 рік (додаток Е, мал. 7).

- ЭТ-4063 – хроматична бандура на 49 струн: 14 басів, 35 приструнків. Голівка грифу подвійна (торбановидна), на основній (нижній) голівці кріпиться 10 басів, на додатковій (верхній) – 4 басы. Розмір 114x42x11 см. Корпус довбаний, асиметричний, краплеподібної форми. Дека світло-коричневого кольору, інкрустована перламутром, по її периметру – інтарсія. Резонаторний отвір у вигляді шестипелюсткової квітки. Кілки приструнків прикриті дерев'яною пластиною, яка прикрашена візерунком. Струнотримач у вигляді металевого прута спирається на чотири ніжки, кріпиться до нижнього торця корпусу п'ятьма металевими скобами; кілки – металеві, чотиригранні. Стан збереження: є тріщини. Бандура виготовлена 1932 року в Дніпропетровську майстром Ф. Циганенком. Про авторство свідчить напис всередині корпусу: «Бандура № 12. м. Дніпропетровськ. 23.V.1932 р. Ф. Циганенко». Бандура належала В. Носачевському. Згідно з каталогом, дата надходження до музею – 1976 рік. Але в уніфікованому паспорті інструмента (від 10 липня 1998 року) зазначено, що бандура була придбана музеєм 1997 року у дочки власника – Наталії Носачевської за 250 гривень. Станом на 1998 рік це була остання бандура, куплена для колекції ДНІМ.

Із загального числа привертають увагу дві кобзи харківського типу. Обидва інструменти мають вузький довгий гриф та грифну накладку, що надає можливість притискати струни басів під час гри, тобто дозволяє грати лютнеподібним та гуслеподібним способами гри. Ці інструменти могли використовуватись і як бандури, і як кобзи.

Перша – И-4977 – має 25 струн: 6 басів, 19 приструнків. Розмір 86x42x6 см. Корпус круглий, гриф розташовано асиметрично до корпусу. Голівка грифу віолончелоподібна, закручена наперед. Дерев'яні кілки на грифі та металеві на корпусі. Приструнки діатонічні, резонаторний отвір круглий. Струнотримач та підставка загальні для басів та приструнків. Стан збереження: подряпини, потертості. Згідно із супровідними документами, кобза виготовлена 1910 року у Катеринославі майстром Ф. Ю. Циганенком. Ці данні викликають сумнів (1910 року Ф. Циганенку було 13 років). Можливо, кобза належала цьому майстру або була виготовлена пізніше. Дата надходження до музею – 1963 рік (додаток Е, мал. 10).

Друга харківська кобза – Э-3027 – має 20 струн: 4 басы, 16 приструнків. Розмір 89x43x12 см. Інструмент кольору світлого дерева. Корпус невеликий, довбаний, круглої форми. Гриф розташовано майже симетрично відносно корпусу. Голівка грифу завита наперед. Резонаторний отвір невеликий, у вигляді шестипелюсткової квітки. Кілки для басів та приструнків дерев'яні. Внизу деки струнотримач із металевого прута, загнутий літерою «П», розплющений по краях, кріпиться шурупами до деки. Підставка дерев'яна, цільна. Зі зворотного боку за гриф та деку прикріплений шкіряний ремінець. На деці та грифі поздовжні тріщини. Виготовлення інструмента датується ХІХ століттям. Дата надходження до музею – 1893 рік. У 1974–1975 роках кобзареставрована О. Ковалем (додаток Е, мал. 11). В уніфікованому паспорті 25 грудня 1995 року записано, що інструмент надійшов до музею до 1935 року, пройшов інвентаризацію 1949 року (інв. книга "Э-4").

• Э-569 – кобза, має 18 металевих струн: 4 басы, 14 приструнків. Розмір 90x41x10 см. Корпус симетричний, овальний, глибокий, опуклої форми, довбаний. Гриф вузький, довгий, має один ладок, що свідчить про лютнеподібний спосіб гри, характерний для кобзарів. Резонатор у вигляді шестипелюсткової квітки. Кілки дерев'яні. Внизу деки струнотримач у вигляді металевого прута, який спирається на дерев'яну підставку з 12 отворами. Прут посередині кріпиться дротом до деки. Підставка цільна, дерев'яна, дворівнева. Згідно з каталогом

2004 року, інструмент виготовлено у 1930-х роках на Дніпропетровщині; належав він Ф. Часнику. Але, якщо припущення про те, що це бандура П. Ткаченка правильне, вік інструмента може бути більший. На користь цього припущення свідчить картотека фонду музичних інструментів, де вік бандури Э-569 датується 1900–1920 роками; ставиться під сумнів (знак питання в індивідуальній картці) і належність інструмента Ф. Часнику. Дата надходження до музею і час реставрації невідомі (додаток Е, мал. 12).

Частину бандур із колекції складають меморіальні інструменти фабричного виготовлення¹²⁶, які належали відомим місцевим діячам. В їхньому числі:

- бандура Э-5376 на 55 струн (116х52х6,5 см), виготовлена у 1960–1963 роках на Чернігівській фабриці музичних інструментів ім. Постишева, належала І. Г. Кобринському¹²⁷ (дата надходження до музею – 1964 рік);

- бандура ЭТ-4411 на 55 струн (116х52х6,5 см), виготовлена 1960 року Львівською фабрикою музичних інструментів, прикрашена інкрустацією та випалюванням (портрет Т. Шевченка), належала А. К. Фоменку¹²⁸ (дата надходження до музею – 1999 рік).

Бандури, кобзи і торбани зберігаються у фондосховищах музею; окремі інструменти представлені в експозиції у залі № 2 (бандура О. Корнієвського, Э-3219), залі № 4 (торбан, Э-3036), а також експонуються в меморіальному будинку-музеї Д. Яворницького (бандура О. Ковалю, ЭТ-16). Зауважимо, що експозиція історичного музею періодично оновлюється.

Каталог О. Піщик складено за загальноприйнятою європейською класифікацією музичних інструментів Хорнбостеля і Закса. У межах груп інструменти поділені на підгрупи (бандури віднесено до струнних щипкових інструментів) і розташовані в хронологічній послідовності. Спочатку подаються інструменти майстрової роботи (за прізвищами майстрів та за алфавітом), а потім фабричні інструменти в хронологічному порядку з назвою фабрик-виробників. У вступі О. В. Піщик

¹²⁶ З точки зору органології великого інтересу не становлять.

¹²⁷ Кобринський Ілля Григорович (1904–1979) – режисер Дніпропетровського театру ім. Т. Шевченка.

¹²⁸ Фоменко Анатолій Кузьмич (1925–2011) – дніпропетровський краєзнавець, колекціонер, меценат, історик, філософ, викладач.

висловлює подяку досліднику кобзарства Б. М. Жеплинському і зазначає, що за його планом і порадами саме з опису бандур почав складатися каталог музичних інструментів ДНІМу.

Працюючи над ідентифікацією музичних інструментів (зокрема кобз та бандур), а також на завершальній стадії роботи над каталогом О. В. Піцик зверталась за консультацією до завідувача відділу музичного мистецтва Музею театрального, музичного та кіномистецтва України Л. М. Черкаського. До слова, автор монографії висловлює щире подяку Леоніду Мусійовичу за консультаційну допомогу у здійсненні опису й експертизи бандур і кобз. В архіві зазначеного музею зберігаються 6 уніфікованих паспортів та 9 фотографій музичних інструментів (бандури, кобзи й ліра) з колекції ДНІМ. Ця документація була використана в даному дослідженні. Крім того, в результаті вивчення експозиції виставки «Живі струни України» Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, а також колекції бандур у фондосховищах музею виявлено дві бандури майстрів Дніпропетровщини: Ф. Грогуленка (Нікополь) та І. Григоренка (Дніпродзержинськ). Згідно з інвентарними картками подаємо їхній опис:

- 1679 – хроматична бандура, має 41 струну: 7 басів (14 кілків), 34 приструнки. Розмір 98x45 см. Корпус довбаний, фарбований у чорний колір, кілки металеві, струнотримач металевий. Резонаторні отвори у формі «вогників». Справа внизу деки тріщина. Бандура виготовлена 1935 року майстром І. Григоренком у м. Дніпродзержинську. Надійшла до музею 4 травня 1972 року – придбана за 100 карбованців у О. Я. Корецького з м. Кіровограда. Власник твердив, що інструмент належав І. Кучугурі-Кучеренкові, але більше свідчень на користь цього факту не знайдено.

- 4642 – діатонічна бандура, має 41 струну: 12 басів, 29 приструнків. Розмір 96x44,7x6,5 см. Корпус довбаний, кілки металеві, струнотримач металевий. Резонаторний отвір у формі шестипелюсткової квітки. Голівка грифу торбановидна: на основній – 10 кілків, на додатковій – 2. По краю деки – інкрустація, знизу деки – малюнок букету квітів олією. Матеріал: явір, клен, ялина. Стан збереження: поздовжні тріщини на деці. Бандура виготовлена 1931 року майстром Ф. Грогуленком (Нікополь¹²⁹). Надійшла до музею 27 липня 2009 року – дар київського майстра В. П. Коринки.

¹²⁹ Ф. Грогуленко до 1932 року проживав у Кривому Розі.

У ХХ столітті виконавство на бандурі – поширене явище у Придніпров'ї. Зважаючи на те, що Катеринослав набагато молодший за такі осередки кобзарства, як Чернігів, Харків чи Полтава, народне мистецтво краю побутувало насамперед у сільській місцевості та невеликих містах області. Вже у першій половині ХХ століття у краї з'являється ціла плеяда талановитих бандуристів-аматорів та майстрів народних інструментів. Регіональні виконавські традиції – репертуар, особливості інтерпретації, технічні прийоми тощо – формувалися у безпосередньому зв'язку вчителя й учня саме в районних осередках (Нікопольщина, Криворіжжя, Павлоградський та Новомосковський райони, с. Підгородне). У ХХ столітті відзначається підвищений інтерес до мистецтва кобзарів та бандуристів і в обласному центрі, де також проживали й провадили творчу діяльність бандуристи-аматори та майстри бандур.

За часів радянської влади, коли народне мистецтво опинилось під пильним наглядом ідеологів, кобзарі і бандуристи були залучені до колективного виконавства, чимало з них зазнали репресій. У містах Дніпродзержинську, Дніпропетровську, Кривому Розі, Новомосковську, Павлограді, Нікополі, у с. Підгородне засновувались самодіяльні капели бандуристів. Завдяки їх творчій діяльності до ансамблевого жанру бандурного мистецтва залучалася місцева молодь. Чимало талановитих вихідців із самодіяльних ансамблів бандуристів Дніпропетровщини присвятили свою професійну діяльність бандурі та стали знаними бандуристами (М. Гвоздь, Ю. Демчук, А. Омельченко, В. Лапшин та ін.). Творчість самодіяльних бандуристів, які прийшли на зміну кобзарству, на сьогоднішній день можна оцінювати як одну з важливих передумов академізації виконавства на бандурі. З професіоналізацією бандурного мистецтва чисельність самодіяльних ансамблів бандуристів на Дніпропетровщині зменшилась, але окремі аматорські колективи успішно продовжують творчу діяльність у цьому жанрі (капела бандуристів «Сарма» м. Новомосковська, ансамбль бандуристів «Криничаночка» райцентру Кринички та ін.).

Під час пошуку біографічних матеріалів про бандуристів Дніпропетровщини, які представлені в розділі 2 та додатку А, у наукових архівних фондах рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАНУ знайдено нариси про О. Ковалю, Ю. Демчука, О. Чуприну та Ф. Жарка з позначкою про те, що вони належать невідомому автору; з'ясовано авторство матеріалів та місце їхньої публікації.

На Дніпропетровщині працювали майстри з виготовлення бандур, їх роботи представлені в колекції музичних інструментів ДНІМ. Здійснивши опис та експертизу бандур і кобз із музейної колекції, було проаналізовано особливості інструментарію місцевих майстрів. На підставі вивчення технічних характеристик інструментів та документації до них зроблено висновок, що на Дніпропетровщині переважали бандури київсько-чернігівського типу, а серед виконавців – київсько-чернігівська школа гри. З розвитком академічного виконавства на бандурі та впровадженням фабричних інструментів спадщина майстрів-аматорів Дніпропетровщини поступово перейшла в експозиції музеїв, де й зберігається як музейні експонати.

Розділ 3

АКАДЕМІЗАЦІЯ БАНДУРНОГО ВИКОНАВСТВА ТА ОСВІТИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

3.1. Становлення регіональної виконавської бандурної школи в музичних навчальних закладах Дніпропетровська

Відкрити музичну академію в Катеринославі планував ще князь Г. Потьомкін¹³⁰ в XVIII ст. Цей забутий сьогодні факт був відомий науковцям. Так, один з основоположників українського музикознавства Д. М. Ревуцький у листі (від 11 червня 1925 року) до Д. І. Яворницького запитує вченого, чи не має він відомостей або матеріалів про Катеринославську музичну академію, засновану Г. Потьомкіним [123, 446].

Дослідниця музичного життя Катеринославщини В. Мітлицька відзначає, що саме з відкриттям у Катеринославі середнього музичного навчального закладу, у перші два десятиліття ХХ століття творчість професійних музикантів становить основу музичного життя краю¹³¹. На всіх етапах розвитку музичного виконавства Катеринославщини для нього характерна творча взаємодія місцевих аматорів та музикантів-фахівців. «Така винятково тісна і послідовна творча співпраця катеринославських аматорів і професіональних артистів стала могутнім фактором розвитку музичного життя краю і виявила на всіх етапах його розвитку. В результаті такого поєднання творчих зусиль всіх категорій місцевих музикантів відбувалось їхнє взаємозбагачення і професіональне зростання» [182, 143]. Зауваження щодо взаємодії музикантів-аматорів і професіоналів вважаємо справедливим і для виконавців на народних інструментах, але такі фахівці з'явилися у місті дещо пізніше, після відкриття в музичному технікумі класу відповідної спеціалізації.

¹³⁰ Потьомкін Григорій Олександрович (1739–1791) – князь Таврійський, генерал-фельдмаршал, визначний російський державний діяч другої пол. XVIII ст., фаворит імператриці Катерини II. З 1774 р. був правителем Південної України, де розгорнув широку програму по перетворенню Півдня і Криму на добре заселену господарчу і культурну частину імперії. Смерть зашкодила його планам, зокрема заснуванню консерваторії в Катеринославі [123, 700–701].

¹³¹ 1898 року в Катеринославі відкрито відділення Імператорського російського музичного товариства, при якому було організовано музичні класи. З 1901 року музичні класи набули статусу музичного училища з повним курсом фахових і загальноосвітніх дисциплін, 1919 року на його основі відкрито консерваторію, яка діяла до 1923 року. У 1924 році консерваторію було реорганізовано в музичний технікум із правами ВНЗ, а з 1937 року музичне училище працювало як середній спеціальний навчальний заклад [111].

Академізація бандурної освіти на Дніпропетровщині відбувалася паралельно з загальноукраїнським процесом становлення академічної освіти бандуристів. Професіоналізацією бандурної освіти ще на початку ХХ століття займався М. Лисенко, продовжив її Г. Хоткевич. Висвітлюючи внесок останнього, дослідниця Л. Мандзюк зауважує, що професіоналізація бандурного мистецтва відбулася завдяки історично зумовленому розвитку ансамблевого виконавства і привела до більшої відповідальності та вишуканості в питаннях виховання бандуристів, формування творчого стилю інтерпретації, де глибинне вивчення народних традицій та класики невідривно поєднується з новаторством як композиторської думки, так і способів публічної презентації [174].

Маючи на той час уже сталий вдосконалений інструмент харківського типу та школу гри на ньому, Гнат Хоткевич не тільки видавав методичні праці [див.: 250; 251], створив сольний і ансамблевий репертуар, а й 1926 року очолив клас бандури в Харківському музично-драматичному інституті (перший у практиці державного ВНЗ).

До речі, у грудні 1927 року відбулося засідання щодо скликання у Харкові кобзарського з'їзду. Учасники засідання, серед яких були Д. Ревуцький, М. Полотай, І. Копан та ін., крім питань з організації з'їзду, обговорювали шляхи подальшого розвитку «кобзарської справи». Зауважимо, що одним із пунктів цього питання зазначено утворення студій або класів при музтехнікумах. Протокол засідання (від 12 грудня 1927 року) зберігається в Державному історичному архіві Львова, опублікований дослідницею О. Ваврик [див.: 83, 219-220].

Після смерті Г. Хоткевича (1938) та у зв'язку з подіями Другої світової війни нове піднесення бандурного мистецтва, але тепер вже бандури київського типу, спостерігається тільки в середині ХХ століття. З появою хроматичної бандури «Прими» І. Скляра розпочався процес академізації бандури. Відкриваються класи бандури в усіх ланках професійної музичної освіти, розробляється методика навчання гри на бандурі, яка відповідала загальним вимогам академічної музичної освіти та включала оригінальні твори для бандури, перекладення доробку класиків, а також конструктивний матеріал (гами, етюди, вправи тощо). 1958 року вийшла друком «Школа гри на бандурі» В. Кабачка та Є. Юцевича. Еволюція бандури від народного акомпануючого інструмента до академічного сольного сприяла створенню оригінального інструментального репертуару. Для бандури писали видатні композитори К. Мясков, М. Дремлюга, М. Сільванський, Д. Пшеничний, А. Коломієць, В. Тилик. Сьогодні цю справу продовжують

В. Кирейко, В. Зубицький, В. Степурко, А. Гайденко, В. Павліковський, В. Мартинюк та ін. Цікаво, що перші виконавці їхніх творів теж виявили себе не лише як яскраві бандуристи, а й як композитори – маємо на увазі С. Баштана, Л. Коханську, В. Петренко, В. Мішалова, Р. Гриньківа, Окс. Герасименко, В. Войта (молодшого), Н. Хмель та ін.

Відкриттям класів бандури в Київській та Львівській консерваторіях започатковуються дві академічні виконавські школи, які плідно працюють і сьогодні. Вагомий внесок у становлення професійної освіти бандуристів зробили викладачі бандури Київської консерваторії (В. Кабачок, А. Бобир, М. Полотай, Я. Пухальський, С. Баштан) та Львівської консерваторії (В. Герасименко, Л. Посікіра). Їх творча й педагогічна діяльність сприяла поширенню професійної бандурної освіти в Україні, а саме активізації роботи класів бандури в усіх її регіонах. Значний особистий внесок А. М. Бобиря у праву розширення географії професійної бандурної освіти в Україні підкреслила його учениця Л. Воріна: «Наслідки його діяльності відчувались не тільки у грі учнів, а й у активізації роботи класів бандури у Київській консерваторії, Київському, Дніпропетровському, Тернопільському, Хмельницькому та Херсонському музичних училищ, де нині працюють його учні» [89, 14].

Становлення професійної бандурної освіти на Дніпропетровщині пов'язано з відкриттям 1927 року відділу народних інструментів у Дніпропетровському музичному технікумі, де видатний педагог Геннадій Петрович Фролов (1891–1965), крім інших народних інструментів (домри, балалайки, мандоліни, гітари, баяна, акордеона), викладав бандуру факультативно. Г. Фролова заслужено вважають фундатором народно-інструментального академічного виконавства на Дніпропетровщині. З 1944 року клас бандури стає окремою спеціалізацією; у ньому викладає бандурист-аматор, артист філармонії В. І. Носачевський (1885–1962), а згодом його учениці: Н. Ф. Бабуненко (у 1954–1960 роках) і Л. С. Воріна (у 1956–2006 роках)¹³². Саме з ім'ям заслуженого працівника культури України (1976) **Лідії Степанівни Воріної** пов'язана історія академічного класу бандури в Дніпропетровському музичному училищі. Адже з появою дипломованого спеціаліста (Л. Воріна закінчила Київську консерваторію 1956 року) навчання в класі бандури стає на професійний рівень.

¹³² За свідченням викладача ДМШ № 1 Н. А. Плахотної, в роки її навчання в ДДМУ (1951–1955) бандуру викладав київський бандурист В. А. Уманець (1916–2003), у його класі було близько 20 учнів, функціонував ансамбль бандуристів. Втім відомо, що В. А. Уманець працював у Дніпропетровську в ДМШ.

Серед перших студентів Л. Воріної були вихованці самодіяльних капел бандуристів Дніпропетровська і Дніпродзержинська – Микола Гвоздь, Іван Тройник, Володимир Дяденко, Юрій Демчук, а також студенти-сумісники хорового і вокального відділів училища. Згодом у міських музичних школах відкрились класи бандури, випускники яких продовжили музичну освіту. Серед них – Валентина Петренко, Ольга Касьянова (Скорик), Любов Чабан, Людмила Кучер та ін. Шлях становлення завжди нелегкий – на долю викладача та її перших учнів випало чимало випробувань: не вистачало класів, інструменти були примітивними, недосконалими, часто не тримали стрій. Незважаючи на певні труднощі, а саме відсутність методичних програм, обмежений репертуар, технічні недоліки інструментів, учні класу бандури посідали перші місця на змаганнях серед студентів відділу народних інструментів. Цьому сприяло те, що педагог впроваджувала і нові технічні засоби (штучні нігті для гри на бандурі), і такі творчі форми роботи, як конкурс етюдів, конкурс на найкраще виконання обов'язкового твору тощо. Намагаючись розширити репертуар бандуристів, вона самостійно робила аранжування народних і авторських пісень, перекладення класичних творів для бандури тощо. Це, безперечно, сприяло становленню професійного рівня виконавців-бандуристів, підвищувало авторитет класу серед колег та керівництва училища.

Найважливішими результатами своєї педагогічної діяльності Лідія Воріна вважає активізацію роботи класів бандури в музичних школах Дніпропетровського регіону, в яких нині викладають переважно її учні або ж учні її учнів. У справу становлення початкової ланки музичної освіти з класу бандури в Дніпропетровську чимало зусиль доклала Ніна Антонівна Плахотна – відмінник культури, викладач-методист ДМШ № 1, організатор і керівник міського дитячого ансамблю бандуристів (1983), активний учасник методичних заходів бандуристів і культурного громадського життя міста. Н. Плахотна багато років очолювала обласну секцію бандури викладачів ДМШ, чимало її учнів продовжили музичну освіту і стали професійними бандуристами (В. Петренко, С. Овчарова, О. Скорик, Т. Радченко, В. Осипова й ін.). Нині методичну секцію очолює Л. Я. Попова.

Важливою справою стало відкриття з ініціативи Л. С. Воріної класу бандури в музичній школі ДДМУ. Завдяки цьому студенти старших курсів училища мають змогу проявити на практиці свої педагогічні здібності й теоретичні знання з педагогіки. Роботі в секторі педпрактики багато років присвятила випускниця Л. Воріної – старший викладач Є. М. Балакірева.

З ініціативи Лідії Воріної та завдяки підтримці міського Управління культури з метою пропаганди бандури і народного мистецтва у ДДМУ для учнів музичних шкіл започатковано щорічний міський дитячий конкурс бандуристів. Цей захід допомагає спрямовувати професійний розвиток початкової ланки музичної освіти, сприяє обміну досвідом та репертуаром серед викладачів ДМШ. Виступи учнів на міському конкурсі забезпечують концертну практику майбутнім лауреатам обласних, регіональних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів. Найкращі з них стають студентами музичного коледжу, а згодом музичної академії. Відзначимо, що у 1960–1970 роках у класі бандури навчалось 7–8 учнів, а з 1980-х їхня кількість подвоїлася. Крім того, з відкриттям Дніпропетровської консерваторії, у цьому закладі здобувають вищу освіту не лише бандуристи міста, а й випускники музичних училищ Дніпропетрощини та інших областей України.

За п'ятдесят (!) років роботи на посаді викладача, старшого викладача відділу народних інструментів ДДМУ Л. Воріна виховала понад двісті бандуристів. Сама вона переконана, що її викладацька діяльність вимірюється насамперед не кількістю учнів, а тим, як продовжують вони справу свого наставника, їх творчими здобутками, визнанням. Чимало вихованців Л. Воріної після закінчення музичного училища здобули вищу освіту в мистецьких навчальних закладах. Серед її випускників – Л. Ларікова, артистка Черкаської філармонії; О. Томілко, артистка Дніпропетровського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка; Г. Кузема, артистка Національного заслуженого академічного народного хору України ім. Г. Верьовки; В. Петренко, артистка Національного ОНІ України; викладачі музичних училищ Дніпропетровська, Дніпродзержинська, Запоріжжя, Кривого Рогу, Луганська, Одеси, Полтави, а також ВНЗ України. Є серед них народні артисти України – М. Гвоздь, Л. Ларікова; заслужені артисти та заслужені працівники культури України – І. Коваль, З. Кривошей, Ю. Демчук, С. Овчарова, Ю. Задоя.

Значну увагу Лідія Воріна приділяла ансамблевому виконавству. Під час навчання вона грала у складі дуету і капели, а розпочавши викладацьку роботу в музичному училищі, згуртувала студентів у навчальний ансамбль бандуристів. Репетиції проводились в училищі факультативно, а згодом, коли ансамбль набув визнання, здобуваючи схвальні відгуки й нагороди, дисципліну «Ансамбль бандуристів» було включено до навчального плану фахової підготовки студентів відділу народних інструментів.

Паралельно на філологічному факультеті Дніпропетровського національного університету¹³³ (ДНУ) Лідія Воріна створила самодіяльний гурток та ансамбль бандуристів. 1962 року ансамбль було переведено до Палацу культури студентів ДНУ¹³⁴. Там учасникам надали все необхідне для праці: бандури, сценічні костюми, приміщення для репетицій тощо. Поступово до колективу приєдналися студенти з інших вищих навчальних закладів міста: сільськогосподарського, металургійного, хіміко-технологічного, будівельного, медичного інститутів. Із часом склад ансамблю збільшився до 40-50 осіб. Коли учасники ансамблю готувались до концертних виступів і розпочинали загальні репетиції, до їхнього гурту приєднувався ансамбль бандуристів музичного училища – так утворився зведений колектив «Чарівниці».

«Чарівниць» запрошували до участі у міських та обласних фестивалях («Студентська весна»), творчих звітах ПК студентів університету, шефських концертах у школах, численних вишах міста, колгоспах, клубах, на виробництвах, будівництвах у містах і селах Дніпропетровської області. Незважаючи на величезну кількість запрошень, часті виступи та прихильність публіки, колеги Л. Воріної не поспішали виказувати прихильність молодому ансамблю. Ситуація змінилась 1964 року, коли колектив здобув першу визначну нагороду – диплом першого ступеня на обласному фестивалі з нагоди 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Відтоді і до наших днів ансамбль «Чарівниці» по праву вважається гордістю музичного вишу міста, окрасою музичної Дніпропетровщини.

Зі збільшенням контингенту студентів класу бандури музичного училища, учасниками ансамблю стають суто бандуристи-фахівці. Колектив із самодіяльного перетворюється на академічний. Із часом репертуар та рівень виконавської майстерності бандуристів міг задовольнити смаки найвибагливіших слухачів. Інтенсивна практика виступів на початку концертної діяльності колективу давала професійне підґрунтя для успішної реалізації програм на сцені обласної філармонії, участі у передачах обласних радіо і телебачення тощо. Ансамбль став практичною базою професійного виховання бандуристів, адже у складі колективу студенти виконували твори вітчизняної та світової класики, частини великих творів різних жанрів, більшість яких складно, іноді навіть неможливо виконати на бандурі solo.

¹³³З метою підвищення рівня гуманітарних знань Л. Воріна закінчила філологічний факультет університету (1970).

¹³⁴Тоді – Палац культури студентів ім. Ю. Гагаріна Дніпропетровського державного університету.

Особливості і труднощі організації студентського колективу полягають у тому, що кожного нового навчального року його склад оновлюється, адже до класу бандури, а відповідно й до ансамблю бандуристів, приходять студенти-першокурсники, а вже досвідчені випускники торують свій самостійний творчий шлях. Справедливими тут є слова директора музичного училища (1992–2004) М. Шпака: «Коли я дивлюсь в очі Лідії Воріної, я бачу весь світ бандури. Дівчата із задоволенням грають в ансамблі, тому що вона всіх захоплює. На всьому Придніпров'ї я не знаю більше такого майстра, який веде учня від дитячої музичної школи до лауреата міжнародного конкурсу» [цит. за: 216].

Становленню професіоналізму ансамблю Лідія Воріна надавала першочергового значення, докладаючи до цього максимум зусиль. За професійними консультаціями вона зверталась до керівника хору музичного училища, талановитого диригента Анатолія Миколайовича Кулагіна (1936–1999). Він надавав цінні поради насамперед щодо культури вокального звукоутворення. З хорових технічних тонкощів бандуристи перейняли для ансамблевого виконання ланцюгове дихання, фразування, посилену вимову приголосних та закінчень слів тощо. Л. Воріна приділяла значну увагу способу вокального звукоутворення, якості мелодійного й гармонійного строю, чіткій дикції. Все це, безумовно, сприяло підвищенню виконавського рівня, позитивно впливало на культуру звука та стрій багатоголосся¹³⁵. Зауважимо, що у 1960–1970-х роках студенти-бандуристи поєднували навчання на відділі народних інструментів та хорового диригування, відвідували хорові репетиції, складали державний іспит з диригування, керуючи хором музичного училища. На думку М. Гвоздя, така практика була б корисною і в сучасній академічній освіті бандуристів.

У справі підвищення професійної майстерності першочергове місце належить репертуару. У доробку ансамблю – українські народні пісні, українська, російська та західноєвропейська класика, твори сучасних вітчизняних і зарубіжних композиторів. Репертуар постійно оновлюється завдяки професійним аранжуванням С. В. Овчарової – хормейстера і співкерівника ансамблю з 1985 року. Розпочавши педагогічну роботу в ДДМУ, вона запровадила новітні технічні прийоми гри на бандурі, зокрема прийом «підкладання пальців», який є ознакою академізму, вперше застосовувався бандуристами київської академічної бандурної школи.

¹³⁵ Результати власного досвіду та практичних напрацювань Л. Воріна виклала у праці «Методичні поради щодо культури ансамблевого співу» [89, 20–23].

За роки роботи з ансамблем С. Овчарова проявила себе як талановитий диригент, аранжувальник, перекладач, упорядник. Завдяки її плідній творчій діяльності репертуар дніпропетровських бандуристів збагатився багатьма цікавими творами, набув різножанрової спрямованості. На думку М. Давидова, Світлана Овчарова «не обмежується традиційною методикою інструментовки, а подає пісенно-хоровий матеріал, творчо переосмислюючи його в органічному контексті з елементами симфонізму в партіях бандур. Результатом такого творчого поєднання виражальних засобів є нове розкриття специфіки колективного кобзарського мистецтва як суто вокально-інструментального жанру на сучасному рівні композиторської оригінальної творчості. У цьому плані С. Овчарова своїми численними концертними обробками вказує вельми перспективний напрям подальшого розвитку і утвердження у виконавській практиці капел бандуристів» [цит. за: 223, 101].

Збірки творів із репертуару ансамблю (аранжування та упорядкування С. Овчарової) виходять друком, користуються популярністю в сучасних бандуристів. Крім того, самобутньою є виконавська манера ансамблю «Чарівниці»: під час виконання широко застосовуються сценічні рухи, міміка, естрадні прийоми, механічні звуки на бандурі, ударні інструменти, що вирізняє дніпропетровську виконавську школу серед бандурних шкіл інших регіонів.

У доробку С. Овчарової понад 25 репертуарних збірок, що містять не тільки композиції для ансамблів бандуристів, а й педагогічний репертуар для академічної бандури – твори українських і зарубіжних композиторів в перекладенні упорядниці. З метою створення оригінального репертуару дніпропетровські бандуристи плідно співпрацюють із місцевими композиторами, зокрема з викладачем композиції і музично-теоретичних дисциплін Дніпропетровської академії музики В. Мартинюк¹³⁶. У творчій співдружності композиторки з С. Овчаровою було створено оригінальні твори для бандуристів-солістів та ансамблів, що суттєво збагатило їх репертуар сучасними самобутніми вокальними та інструментальними композиціями. Залучення до складу ансамблю різноманітних музичних інструментів під час виконання цих творів сприяло новим творчим пошукам, спонукало до цікавих сміливих експериментів, впровадження нових тембрів, виражальних

¹³⁶ Мартинюк (Брондзя) Валентина Миколаївна – композитор, член Національної спілки композиторів України, лауреат премій ім. Г. Петровського, ім. Д. Яворницького, ім. В. Кирейка. У творчому доробку композиторки дві симфонії, хори, пісні, вокальна, камерно-інструментальна і комп'ютерна музика тощо.

засобів тощо – все вищезазначене, безсумнівно, є ознаками професіоналізму. Крім того, викладач класу бандури коледжу музичної академії Наталія Хмель, що вивчала композицію у класі В. Мартинюк, вже має певний доробок оригінальних творів для бандури та ансамблю бандуристів.

У 2004, 2011 і 2017 роках вийшли друком збірки інструментальних та вокальних творів В. Мартинюк в аранжуванні С. Овчарової, до яких увійшли композиції різних жанрів. Особливий інтерес становлять ансамблеві твори: «Колискова Парижу» (сл. О. Вікторова, переклад українською – О. Завгороднього), «Дніпро-ріка славетна України», «Прилітай, моя ластівко», «Вільшанка», «Колискова Марії» (сл. В. Здоренко), «Зозуля часу». Також репертуар бандуристів збагатився інструментальними творами («Концерт для бандури», «Сопрото», «Нитка Аріадни», «Прощальна мелодія», «Інвенція») та солоспівами («Тарасу Шевченкові» (сл. Д. Яворницького), «Маленька Українка» (сл. О. Пчілки), «Доля, доленько моя» (сл. В. Вихруща), «Істини буття», «Повернися, козаченьку» та ін.). «У кожному солоспіві авторка досягає щирого і природного висловлювання, емоційного наповнення, – зазначає С. Овчарова. Головним у бандурній творчості Валентини Мартинюк є національний аспект, який допомагає відтворити найтонші нюанси та естетичні переживання за допомогою символу українського народу – бандури. Її творчість у майстерному поєднанні традицій й новацій – це ще один важливий крок до подальшого розвитку і вдосконалення українського національного інструмента» [195].

Дружні стосунки та творча співпраця поєднує Л. С. Воріну та доктора мистецтвознавства, професора кафедри баяна і акордеона НМАУ ім. П. І. Чайковського, академіка М. А. Давидова. У грудні 2000 року ансамбль бандуристів «Чарівниці» втілює його ідею та творчий проект «Народно-музична Шевченкіана». Концертна програма «Чарівниць» була представлена оригінальним цілісним дійством типу українського вертепу на шевченківську тему, наскрізно проведена у поетичних текстах Т. Г. Шевченка та сучасних поетів, у виконуваних піснях (М. Давидов). Автор ідеї відзначив високий професійний виконавський рівень капели бандуристів «Чарівниці», а проект «Народно-музична Шевченкіана» охарактеризував як певне кредо української ментальності, української національної культури. У рамках цього проекту колектив виступав у Національній музичній академії України ім. П. І. Чайковського, Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (2000, 2004).

У науково-методичному доробку Л. С. Воріної – дослідницькі праці «З історії кобзарського мистецтва. Минуле і сучасне» і «Методичні поради щодо культури ансамблевого співу» [див: 89]. Ці публікації отримали схвальні відгуки серед педагогів-музикантів, а М. Давидов відзначив, що авторка має оригінальне бачення й трактування сучасного мистецтва бандуристів – у першу чергу як «вокального, ансамблевого, тобто вокально-інструментального жанру, в своїй специфіці співочого» [106, 4]. Також він підкреслив значення саме методичної роботи «особливо в зв'язку з тим, що в методичній літературі по бандурі для початкової та середньої ланки навчання методика вокальної, ансамблевої та хорової підготовки майже не розроблена» [там само].

Народний артист України, професор кафедри бандури НМАУ ім. П. І. Чайковського С. В. Баштан під час інтерв'ювання автором даного дослідження відзначив високий рівень підготовки випускників класу бандури ДДМУ, які продовжили музичну освіту в Київській консерваторії. За його словами, результатом багаторічної роботи Л. Воріної та її учнів стало підвищення рівня професійної музичної освіти бандуристів у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, а також відкриття класу бандури у Дніпропетровській консерваторії ім. М. Глінки.

У 2004, 2008 і 2016 роках здійснено запис на компакт-диски різних програм із репертуару ансамблю бандуристів «Чарівниці». Колектив неодноразово виступав на радіо й телебаченні, має численні відгуки у вітчизняній і зарубіжній пресі. Свого часу високо оцінили професійний рівень і виконавську культуру ансамблю «Чарівниці» композитори Юрій Чичков, Олександра Пахмутова, письменники Олесь Гончар, Іван Шаповал, голова НСКУ Володимир Єсипок, дослідник Леонід Черкаський і багато інших.

За роки концертної діяльності ансамбль «Чарівниці» підкорив престижні сцени Москви (Палац з'їздів, Георгіївська зала Кремля, Московська консерваторія, Будинок композиторів, БК Зоряного містечка), Києва (Національний театр опери та балету, Національна музична академія України); неодноразово виступав у Національному палаці культури і мистецтв «Україна» під час звітів Дніпропетровської області (1972, 1993, 1994), а також на Всеукраїнських конкурсах-оглядах народної творчості «Таланти твої, Україно» (1992, 1999, 2001, 2003, 2009).

Сьогодні «Чарівниці» провадять активну концертну діяльність, мають широку географію гастролей: Польща, Угорщина, Франція, Чехословаччина, Болгарія, Румунія, Естонія, Латвія, Сахалін, Якутія, Туркменія, Грузія, Росія, Казахстан, Чехія. Учасники колективу набувають величезної концертної практики, сценічного досвіду та вміння працювати в ансамблі. Усі ці навички необхідні ансамблістам, коли йдеться про участь у конкурсах, адже перемога колективу залежить від кожного його учасника. Основні засади успіху й професійного зростання ансамблю Лідія Воріна вбачає у копіткій щоденній праці. «Кожен учасник ансамблю повинен добре співати та віртуозно володіти інструментом. У самостійних заняттях бандурист шліфує індивідуальну майстерність, а от вміння слухати партнера по партії, злагодженість звучання, так звана ансамблевість, досягаються учасниками колективу у щоденних репетиціях. Це єдиний шлях до перемоги, коли йдеться про участь у конкурсі», – зазначила в інтерв'ю засновник колективу.

Додамо також, що в листопаді 1972 року Л. Воріна заснувала самодіяльний ансамбль бандуристів у Самійлівському районному БК (Саратовська обл., Росія). Самійлівські «Чарівниці» існують вже сорок п'ять років. За цей час ансамбль-супутник одержав звання народного, став лауреатом міжнародних фестивалів; на його рахунок численні перемоги на обласних, регіональних і всеросійських конкурсах.

Дніпропетровський ансамбль «Чарівниці» – лауреат численних всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів – блискуче представляє українське національне мистецтво на престижних сценах України та за її межами. Заснувавши ансамбль бандуристів «Чарівниці», протягом п'ятдесяти років Л. С. Воріна була його незмінним керівником. 2006 року Л. Воріна передала керівництво ансамблем своїм ученицям С. Овчаровій і М. Березуцькій. Сьогодні учасники цього професійного колективу – студенти класів бандури Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки та музичного коледжу академії.

Концертна діяльність ансамблю триває. Своєю творчістю «Чарівниці» популяризують національну культуру в регіоні; неодноразово представляли Дніпропетровщину на всеукраїнському і міжнародному рівнях. Бандуристи беруть участь у всіх обласних і міських культурних заходах, присвячених державним, народним і релігійним святам.

Багато років Лідія Воріна та її учні долали бюрократичні перепони для створення у Дніпропетровській філармонії муніципального ансамблю бандуристів, у якому б працювали випускники класу бандури Дніпропетровського музичного вишу. У червні 2010 року головна мета Л. Воріної була втілена у життя – створено філармонійний ансамбль бандуристів, керівник – С. В. Овчарова.

Справі популяризації українського національного інструмента та вихованню декількох поколінь бандуристів Л. С. Воріна присвятила все своє життя. Продовжувачами справи вчителя стали її учениці С. Овчарова (випускниця Київської консерваторії) та Є. Балакірева (випускниця Львівської консерваторії). Нове покоління педагогів кафедри народних інструментів музичної академії представляють талановиті бандуристки і педагоги М. С. Березуцька (випускниця Харківської консерваторії), Г. Михалевич (випускниця Дніпропетровської консерваторії). Враховуючи те, що вони за фахом навчалися у Л. С. Воріної та С. Овчарової відповідно, доцільно сказати про спадкоємність виконавських та педагогічних традицій дніпропетровської академічної регіональної бандурної школи.

3.2. Концертно-фестивальна практика дніпропетровських бандуристів

Як за радянських часів, так і в роки незалежності України бандуристи Дніпропетровщини беруть активну участь у конкурсах виконавців на народних музичних інструментах, фестивалях фольклору та народної творчості. Найактивніше у цій галузі провадить творчу діяльність ансамбль бандуристів «Чарівниці»¹³⁷. Зокрема, в березні 1989 року ансамбль було визнано переможцем обласного туру республіканського конкурсу кобзарських колективів, присвяченого 175-річному ювілею Т. Шевченка, що проходив у с. Меліоративне Новомосковського р-ну Дніпропетровської обл.; перше місце розділили капели бандуристів ПК ім. Дзержинського (Дніпродзержинськ) та ПК ім. Ілліча (Дніпропетровськ). У травні переможці поїхали до Канева, де взяли участь у фіналі конкурсу.

Відзначимо, що кількість фольклорних фестивалів в Україні збільшується, починаючи з 1990-х років. Так, у травні 1990 року в Києві проходив Другий Міжнародний фестиваль фольклору «Вінок пісень над Києвом цвіте». У рамках фестивалю на Республіканському стадіоні відбувся святковий концерт «Бандуристе, орле сизий», до програми якого увійшли українські народні пісні та думи у виконанні найкращих бандуристів з усієї України: Г. Нещотного, А. Бобиря, В. Єсипка, О. Стахова, Р. Гриньківа, В. Нечепи, М. Хая, М. Будника, О. Чуприни, В. Горбатюка, В. Харченка, Миколи та Василя Литвинів, а також

¹³⁷ Географія гастролей, хронологія концертної діяльності та відзнаки ансамблю «Чарівниці» наведені в додатку Ж.

Струсівської капели бандуристів, ансамблів бандуристів малих форм тощо. Серед солістів-бандуристів виступали також випускники Л. С. Воріної – Юрій Демчук та Юрій Задоя. Дніпропетровщину представили В. Харченко і фольклорний колектив «Джерело» (Кривий Ріг).

У березні 1991 року у Львові відбувся Всеукраїнський кобзарський фестиваль «Думи мої», мета якого полягала у відродженні в Західній Україні традиційної кобзарської школи, на відміну від школи академічних бандуристів. На запрошення товариства «Світ культури» з Дніпропетровщини на фестиваль приїхали Іван Скотаренко, Степан Мацура, Леся Коваль, Валерій Харченко, Микола Долгов, Микола Топчій і дует Нікопольського педагогічного училища. Щоденник виступів на фестивалі та позитивні враження від заходу С. Мацура висловив у публікації «Наша пісня, наша дума» (газета «Світло жовтня», 16 квітня 1991 року) [див.: 178].

Дніпропетровщина також виступила ініціатором і засновником декількох фестивалів-конкурсів народного мистецтва. Зокрема, у вересні 1983 року за участю капели бандуристів ПК заводу ім. Леніна (керівник – А. Марченко) в парку ім. Т. Шевченка м. Дніпропетровська відбулося свято народного мистецтва; з преси довідуємось про участь дніпропетровських і дніпродзержинських бандуристів в обласному святі народної музики «Срібні струни», започаткованого 1987 року у Дніпродзержинську [див.: 176, 225]. У травні 1989 року бандуристи виступили на фольклорно-етнографічному святі «Чисті джерела» (Дніпропетровськ), що традиційно проходить на майданчику біля історичного музею.

Управління культури Дніпропетровської обласної державної адміністрації при підтримці Міністерства культури України 27–29 травня 1994 року провело Всеукраїнський кобзарський фестиваль «Дзвени, бандуро, в козацькій краї», який став помітною суспільно-культурною подією, відобразив актуальні духовні потреби мистецтва молодій незалежній Україні. Рішенням організаторів фестиваль було присвячено 400-річчю від дня народження Б. Хмельницького та 50-річчю утворення Організації об'єднаних націй. Протягом трьох днів солісти-бандуристи, дорослі та дитячі ансамблі бандуристів з України, АР Крим та Канади представляли своє мистецтво на сценічних майданчиках міста (на центральній площі, у парку ім. Б. Хмельницького, музею, музеї-садибі Д. Яворницького, біля історичного пам'ятника Т. Шевченкові).

На фестиваль приїхали відомі діячі С. В. Баштан, Б. М. Жеплинський, О. Ф. Нирко й ін. У заключному гала-концерті взяли участь 17 колективів та близько 40 відомих виконавців на кобзі і бандурі з Києва, Дніпропетровська, Переяслава-Хмельницького, Канева, Богуслава, Черкас, Івано-Франківська, Тернополя, Вінниці, Луцька, Одеси, Львова, Рівного, Сум, а також українських діаспор США й Канади¹³⁸. У рамках фестивалю «Дзвени, бандуро, в козацькім краю» пройшла науково-практична конференція «Кобзарсько-лірницька традиція та її розвиток»; у музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка за участю відомих бандуристів відбувся концерт авторської пісні (неокобзарство). Крім того, під час проведення фестивалю проходила виставка українських народних інструментів та творів українських художників із Санкт-Петербурга.

У 1996 році Л. С. Воріна і С. В. Овчарова ініціювали проведення у Дніпропетровську фестивалю ансамблів бандуристів. Зусиллями дніпропетровських бандуристів вже проведено одинадцять фестивалів «Дзвени, бандуро!», у яких взяли участь понад сто п'ятдесят колективів з України та її діаспор. Дніпропетровському музичному училищу виявилось не під силу організувати фестиваль такого масштабу. Творчий проект підтримав директор ПК студентів ДНУ Вадим Стукало, надавши можливість провести фестиваль у палаці. 1998 року на запрошення організаторів журі фестивалю очолив Микола Чорний-Досінчук¹³⁹. Саме йому належить ідея заснувати всеукраїнський фестиваль. Незабаром на сторінках журналу «Бандура» було опубліковано статтю М. Чорного, у якій він підкреслив значення заходу та відзначив високий художній рівень виконавців: «Настав зоряний час на решті і для бандури, цього ушлявленого музичного інструмента українського народу. Треба низько вклонитися нашим організаторам-започатківцям фестивалю, які доклали максимум зусиль і таланту, щоб піднести кобзарське виконання на новий рівень, завоювати йому любов і популярність не лише в Україні, а й далеко за її межами» [278].

¹³⁸ Перелік учасників подано в додатку 3.

¹³⁹ Чорний-Досінчук Микола (1918–1999) – активний популяризатор бандури і пропагандист кобзарства в українській діаспорі США, меценат, засновник і головний редактор журналу «Бандура», засновник і директор Кобзарської школи у Нью-Йорку.

Незмінний член журі фестивалю з часу його заснування – хормейстер Олександр Переверзев¹⁴⁰; на прохання бандуристів він неодноразово диригував зведеною капелою учасників заходу на заключному концерті фестивалю, присвятив бандуристам чимало публікацій [див.: 208]. Із 2004 року журі конкурсу очолює народний артист України Володимир Єсипок, із 2010 року у складі журі працюють відомі бандуристи, заслужені артисти України Олег Созанський і Тарас Лазуркевич.

Робота автора монографії у складі журі ІХ фестивалю «Дзвени, бандуро!» (2008) сформувала цілісне бачення сучасного рівня дитячих, самодіяльних та академічних ансамблів бандуристів з усієї України, дозволила проаналізувати виступи представників дніпропетровської бандурної школи, випускники якої сьогодні керують власними колективами. Відзначимо, що номінація «Дитячі ансамблі бандуристів» традиційно була найчисельнішою. Переважну більшість програм дитячих колективів представляли цікаві різноманітні твори, адже одним із перших критеріїв оцінки конкурсантів є оригінальний репертуар, а вже потім культура та майстерність виконання, рівень технічної складності програми, артистичність, сценічні костюми тощо.

Міжнародний фестиваль ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!» став справжнім святом національного інструмента на Дніпропетровщині. Важливо те, що серед учасників фестивалю – представники всіх вікових категорій: від наймолодших учнів ДМШ до літніх артистів самодіяльних ансамблів. Цей захід, безперечно, сприяє обміну творчим досвідом між учасниками й керівниками колективів, єднає самодіяльних і професійних бандуристів різних областей України.

Крім фестивалю «Дзвени, бандуро!», в Україні та за її межами відбуваються міжнародні і всеукраїнські фестивалі та конкурси. Так, із 1988 року проводиться кобзарський фестиваль «Вересаєве свято» (Чернігівщина). У 1993 році в Києві започатковано міжнародний конкурс бандуристів ім. Г. Хоткевича (у доробку «Чарівниць» звання дипломанта цього конкурсу та приз глядацьких симпатій). У 1994–1996 та 1999 роках у м. Перемишлі (Польща) відбулися фестивалі «Дні бандури». У 2000 році в м. Торонто (Канада) проводився міжнародний фестиваль «Бандура-2000». У Тернополі з 2001 року проходить

¹⁴⁰ Переверзев Олександр Володимирович – диригент-хормейстер, доцент Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки, лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів, лауреат премії ім. А. Я. Штогаренка (1994), заслужений діяч мистецтв України (2003), автор хорових творів і обробок народних пісень, член журі всеукраїнських конкурсів.

Всеукраїнський фестиваль-конкурс козацької пісні «Байда». 2003 року НСКУ заснувала Міжнародний конкурс кобзарів ім. Г. Китастого. У 2008 році в Києві започатковано Всеукраїнський кобзарський фестиваль ім. О. Вересая, який традиційно проходить восени за участю виконавців на кобзі, старосвітській та академічній бандурі, ансамблів бандуристів України та її діаспор. Дніпропетровські «Чарівниці» постійно беруть участь у цьому заході. У 2009 році ансамбль «Чарівниці» – переможець регіонального туру фестивалю – взяв участь у гала-концерті на сцені Національної опери України. Відзначимо, що за підсумками конкурсу 2009 року ансамбль «Чарівниці» Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки посів перше місце в номінації «Академічні ансамблі бандуристів». Незаперечним свідченням професійного визнання є і той факт, що дніпропетровські викладачі у минулому і в наші дні постійно отримують запрошення до праці у складі журі регіональних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів.

Підсумовуючи зазначимо, що процес професіоналізації бандурного мистецтва на Дніпропетровщині та в Україні загалом активізувався в середині ХХ століття завдяки становленню академічної бандурної освіти у спеціалізованих музичних навчальних закладах, шляхом поступового переходу від аматорства до професійного виконавства. Визнання останнього включає в себе перемоги бандуристів із вищою музичною освітою в міжнародних конкурсах, роботу в столичній та обласних філармоніях, виступи в престижних концертних залах тощо.

Із відкриттям класів бандури в розгалуженій системі спеціалізованих музичних навчальних закладів Дніпропетровська саме обласний центр поступово став осередком виконавства на бандурі в Дніпропетровському регіоні. Поступовий перехід від аматорства до академізму відбувався у другій половині ХХ століття завдяки забезпеченню цих закладів професійними кадрами, високому рівню підготовки фахівців, методичним розробкам, вдосконаленню інструментарію і як наслідок розширенню репертуару, науково-дослідній роботі у цій галузі тощо. Реалізації цих чинників значною мірою сприяла діяльність Л. С. Воріної, вихованки київської виконавської бандурної школи, яка стала передовою у середині ХХ століття (враховуючи, що харківська школа гри на бандурі була майже знищена та існувала в недосяжних осередках діаспори). На засадах київської академічної школи гри на бандурі Л. Воріна виховала декілька поколінь професійних бандуристів, які очолили класи бандури в мистецьких навчальних закладах всіх рівнів акредитації не тільки Дніпропетровщини, а й цілої

України. Її педагогічна, громадська, публіцистична та творча діяльність значною мірою сприяли становленню професійної музичної освіти по класу бандури на Дніпропетровщині, а також популяризації бандури, народної пісні та українського мистецтва. Крім Л. Воріної, вагомий внесок у справу становлення та професіоналізації бандурного мистецтва Дніпропетровщини здійснили викладачі Г. Фролов, В. Носачевський, Н. Бабуненко, Н. Плахотна, Л. Попова; його високий професійний рівень сьогодні підтримують педагоги класу бандури Дніпропетровської академії музики (С. Овчарова, М. Березуцька, Г. Михалевич) та коледжу академії (Н. Хмель, О. Клименко).

На сьогодні класи бандури відкриті в усіх дитячих музичних школах, музичному, педагогічному та культосвітньому коледжах Дніпропетровська. Результатом багаторічної педагогічної діяльності Л. С. Воріної та її учнів стало відкриття 2004 року класу бандури у Дніпропетровській консерваторії ім. М. Глінки одночасно з її заснуванням. Яскравим прикладом академізації ансамблевого виконавства на бандурі стала творча діяльність заснованого Л. Воріною ансамблю «Чарівниці», який пройшов шлях від самодіяльного студентського колективу до штатної концертної одиниці Дніпропетровської обласної філармонії. Колектив провадить концертну діяльність не тільки на регіональному, а й всеукраїнському та міжнародному рівнях. Із виходом ансамблю «Чарівницю» на міжнародну сцену значення його творчих досягнень вийшли за межі регіонального масштабу і стали надбанням загальнонаціональної культури. Крім того, фестиваль ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!» за роки свого існування отримав статус міжнародного фестивалю-конкурсу, здобув визнання і популярність серед бандуристів, репутацію найпотужнішого заходу жанру.

ВИСНОВКИ

У представленій роботі вперше у вітчизняному мистецтвознавстві здійснено спробу створення цілісної концепції академізації бандурного мистецтва на Дніпропетровщині як регіонального культурного феномену.

На основі аналізу історичних, мистецтвознавчих, культурологічних праць доведено, що у сучасному мистецтвознавстві відсутні спеціальні наукові дослідження, які б комплексно висвітлювали регіональні особливості бандурного мистецтва Дніпропетровщини, процесу академізації його складових: виконавства та освіти.

На основі вивчення архівних матеріалів, епістолярію, історичних джерел, періодичних видань відтворено цілісну фактологічну картину побутування кобзи й бандури на Катеринославщині-Дніпропетровщині, аргументовано спростовано думку про непопулярність кобзарства та бандурного мистецтва в східних областях України у ХХ столітті. Зважаючи на те, що Катеринослав набагато молодший за такі осередки кобзарства, як Чернігів, Харків чи Полтава, на його початку виконавство на кобзі та бандурі було представлене переважно заїжджими кобзарями й гастролюючими бандуристами. З часом активізація діяльності місцевих самодіяльних бандуристів сприяла поширенню бандурного мистецтва на Дніпропетровщині.

Відзначено, що XIII Археологічний з'їзд Імператорського московського археологічного товариства (Катеринослав, 1905) активізував науковців до вивчення та підтримки кобзарства, став завершальним етапом у справі отримання від влади дозволу сліпцям вільно кобзарювати. Аналіз друкованих матеріалів з'їзду («Известия», «Каталог», «Материалы», «Правила», «Труды») показав, що у підготовчій роботі до нього значна увага приділялася кобзарству (проводились лекції-концерти за участю співців, здійснювався збір відомостей про кобзарів і бандуристів, з'являлися відповідні публікації в місцевій пресі), унаслідок чого спостерігалось підвищення інтересу до народного мистецтва серед жителів Катеринославщини.

На основі аналізу неопублікованих архівних джерел (афіші й програми лекцій-концертів, листи кобзарів), наукових розвідок директора Катеринославського історичного музею, академіка Д. І. Яворницького з етнографії, згадок про співців у його історичних працях та

епістолярії доведено, що Д. І. Яворницький своєю науковою та громадською діяльністю всіляко підтримував кобзарів і бандуристів, надавав рекомендації і матеріальну підтримку, влаштовував кобзарські концерти, записував репертуар, читав наукові та публічні лекції, чим зробив значний внесок у справу збереження та популяризації кобзарства і бандурного мистецтва. Численні відгуки і повідомлення про лекції вченого за участю кобзарів у місцевих періодичних виданнях початку ХХ століття, свідчать про підвищення інтересу до кобзарства серед населення краю і, як наслідок, збільшення кількості охочих навчитися грати на бандурі. Цьому, безсумнівно, сприяли виступи кобзарів на ХІІІ Археологічному з'їзді, а також у парках, на виставках, у навчальних закладах та історичному музеї на запрошення Д. І. Яворницького. Підкреслено, що започаткована Д. Яворницьким справа популяризації кобзарства і бандурного мистецтва на Дніпропетровщині продовжується зусиллями адміністрації та працівників Дніпропетровського історичного музею, а також його філії – Меморіального будинку-музею Д. Яворницького (збереження кобзарської і бандурної спадщини, проведення вечорів за участю відомих виконавців на кобзі та бандурі, організація фестивалів народної творчості та наукових конференцій із цієї тематики, виставок музичних народних інструментів тощо).

У першій половині ХХ століття на Дніпропетровщині активізується самодіяльне виконавство на бандурі. Визначено, що воно побутувало насамперед у районних осередках краю (Нікопольщина, Криворіжжя, Павлоградський та Новомосковський райони, с. Підгородне), де від вчителя до учня передавалися регіональні виконавські традиції – репертуар, особливості інтерпретації, технічні прийоми тощо. Із відкриттям у Дніпропетровському музичному училищі класу бандури (1944) обласний центр поступово став осередком бандурного мистецтва на Дніпропетровщині. Академізація бандурної освіти активізувалася з появою класів бандури в розгалуженій системі спеціалізованих музичних навчальних закладів (ДМШ, музичному, педагогічному училищах, училищі культури, консерваторії). Поступовий процес переходу від аматорства до академізму в галузі бандурного мистецтва відбувався на Дніпропетровщині в другій половині ХХ століття паралельно з іншими регіонами України (що стало можливим завдяки забезпеченню

місцевих музичних навчальних закладів професійними кадрами, удосконаленню інструментарію і, як наслідок, створенню академічного репертуару, виданню нотної та методичної літератури, науководослідній роботі в цій галузі).

Зроблено висновок, що процесу академізації бандурної освіти та становлення ансамблевого виконавства на бандурі на Дніпропетровщині значною мірою сприяла викладач класу бандури Дніпропетровського музичного училища Л. С. Воріна. Виховавши декілька поколінь професійних бандуристів та заснувавши ансамбль бандуристів «Чарівниці», вона зробила вагомий внесок у справу становлення професійної музичної освіти по класу бандури на Дніпропетровщині, сприяла популяризації національного інструмента, народної пісні та українського мистецтва в цілому не лише в Україні, а й у Росії. Усе це дає підстави по праву вважати її фундатором дніпропетровської академічної школи гри на бандурі.

На основі комплексного аналізу складових бандурного мистецтва Дніпропетровщини (сольного та ансамблевого виконавства, освіти, інструментарію, концертно-фестивальної практики) досліджено шляхи його академізації; зроблено висновок, що протягом ХХ століття Дніпропетровщина перетворилася на край, де активно функціонують різні форми бандурного мистецтва, де воно набуло високого професійного академічного рівня, стало значущою складовою загальнонаціональної культури.

З'ясовано, що з розвитком академічного виконавства на бандурі та впровадженням фабричних інструментів спадщина місцевих майстрів бандур (О. Коваль, С. Лобко, Ф. Циганенко та ін.) перейшла в експозиції музеїв народного мистецтва України. На підставі експертизи бандур і кобз з колекції народних музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею зроблено висновок, що місцеві майстри виготовляли переважно бандури київсько-чернігівського типу; будучи одночасно й виконавцями, вони відповідно дотримувались київсько-чернігівської школи гри.

Усебічне дослідження форм побутування самодіяльного й професійного бандурного мистецтва на Дніпропетровщині дає підстави стверджувати, що творча діяльність місцевих бандуристів посіла чільне місце в регіональній культурі, а дніпропетровська виконавська школа,

заснована на засадах київського академічного бандурного виконавства, у поєднанні з місцевими традиціями стала частиною загальноукраїнського процесу академізації бандурного мистецтва у ХХ столітті.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних із зазначеною проблематикою, та відкриває широкі перспективи для подальшого вивчення бандурного мистецтва Дніпропетровщини в культурологічних і мистецтвознавчих напрямках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні документи

Науковий архів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького

Фонд рукописних документів

1. КП-75303
Арх-15096. Лист Г. Кожушка до Д. Яворницького від 16 жовтня 1911 р., 1 арк.
2. КП-75304
Арх-15097. Лист Г. Кожушка до Д. Яворницького від 12 березня 1912 р., 1 арк.
3. КП-75305
Арх-15098. Лист Г. Кожушка до Д. Яворницького від 19 жовтня 1912 р., 2 арк.
4. КП-74114
Арх-14445 я/28. Поштова листівка М. Кравченка до Д. Яворницького від 18 жовтня 1911 р., 1 арк.
5. КП-79140
Арх-16833. Лист І. Кучугури-Кучеренка до Д. Яворницького від 9 квітня 1916 р., 1 арк.
6. КП-79141
Арх-16834. Лист дружини І. Кучугури-Кучеренка до Д. Яворницького від 16 лютого 1913 р., 1 арк.
7. КП-79142
Арх-16835. Лист І. Кучугури-Кучеренка до Д. Яворницького від 21 січня 1916 р., 1 арк.
8. Арх-41759. Лист Т. Пархоменка до Д. Яворницького, б/д, 2 арк.
9. КП-83214
Арх-19023 я/49. Лист Т. Пархоменка до Д. Яворницького від 10 січня 1909 р., 1 арк.
10. КП-83237
Арх-19046. Лист С. Пасюги до Д. Яворницького від 10 травня 1910 р., 1 арк.
11. КП-83238
Арх-19047. Лист С. Пасюги до Д. Яворницького. 1910 р., 1 арк.

12. КП-83239
Арх-19048. Лист С. Пасюги до Д. Яворницького від 28 січня 1911 р., 1 арк.
13. КП-83241
Арх-19050. Поштова листівка С. Пасюги до Д. Яворницького від 21 червня 1910 р., 1 арк.
14. КП-83235
Арх-19044. Телеграма С. Пасюги до Д. Яворницького від 26 жовтня 1910 р., 1 арк.
15. КП-83240
Арх-19049. Лист С. Пасюги до Д. Яворницького від 26 жовтня 1914 р., 1 арк.
16. КП-84241
Арх-19810. Лист Г. Рубана до Д. Яворницького від 21 січня 1915 р., 1 арк.
17. КП-88106
Арх-21689. Лист О. Чапковського до Д. Яворницького від 23 березня 1912 р., 1 арк.
18. КП-88123
Арх-21706. Лист О. Чеснока до Д. Яворницького, б/д, 1 арк.
19. КП-38784
Арх-796/97. Афіша кобзарського концерту в Катеринославі, 21 листопада 1911 р., 1 арк.
20. КП-38784
Арх-50155. Програма кобзарського концерту в Катеринославі, 21 листопада 1911 р., 1 арк.
21. КП-38784
Арх-796. Афіша лекції Д. Яворницького у м. Таганрозі, 20 січня 1908 р., 1 арк.
22. КП-38784
Арх-796/19. Програма двох публічних наукових лекцій Д. І. Яворницького у м. Новочеркаську, 15 та 16 січня 1905 р., 2 арк.
23. КП-38784
Арх-796/95. Анонс і програма двох лекцій професора Д. І. Яворницького «О Запорожъе», 24–25 січня 1909 р., 1 арк.
24. КП-79138
Арх-16831. Лист І. Кучугури-Кучеренка до Д. Яворницького від 30 березня 1914 р., 1 арк.
25. КП-83236

Арх-19045. Лист С. Пасюги до Д. Яворницького від 9 грудня 1915 р., 1 арк.

Фонд фотодокументів

26. КП-1009

Ф-5389. Фото кобзарів (І. Кучугура-Кучеренко, П. Гащенко, П. Древченко, С. Пасюга) біля Катеринославського історичного музею. Початок ХХ століття.

27. КП-32887

Ф-1439. Фото кобзаря С. А. Пасюги, 18 листопада 1909 р.

28. КП-32847

Ф-1399. Фото кобзаря С. А. Пасюги, 12 серпня 1911 р., м. Саки.

29. КП-165893

Ф-29345. Кобзарі і бандуристи Дніпропетровщини в день створення гурту при Меморіальному будинку-музеї Д. Яворницького. 10 квітня 1991 р.

Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

Ф. 8. Наукові праці. Фольклорні та етнографічні матеріали за іменами збирачів

Ф. 8-1. Хоткевич Г. М.

30. Од. зб. 1204. Хоткевич Г. М. Список кобзарів (бандуристів) і лірників, арк. 78.

Ф. 8-2.

31. Од. зб. 32. Хоткевич Г. М. «Про українських бандуристів і лірників» (лекція, читана в містах Харківської і Курської губ.), 1903 р., арк. 1–17.

Ф. 8-к2. Яворницький Д. І.

32. Од. зб. 1. Яворницький Д. І. Думи (без мелодій). «Невольницька», «Про трьох братів». Записані українською мовою на Полтавщині, Київщині, Дніпропетровщині від М. Кравченка, І. Мережки, Ф. Грищенка в 1850(?)–1916 рр. Рукопис, 15 арк.

33. Од. зб. 21. Афіша про дві лекції Д. Яворницького «О древностях Южной России», 23 та 24 жовтня 1904 р., арк. 1.

34. Од. зб. 41. Яворницький Д. І. Мелодії до пісень та дум (з текстами). Записані на Дніпропетровщині, Полтавщині від кобзаря М. Кравченка, Ф. Забутного та ін. в 1904–1912 рр. Рукопис, 18 арк.

35. Од. зб. 45. Яворницький Д. І. Колекція № 2. Мелодії до пісень (без текстів) записані з голосу Д. І. Яворницького в 1937 р. Рукопис, 62 арк.

36. Од. зб. 56. Яворницький Д. І. Українське кобзарство (розвідки), 25 арк.
Ф. 8-к3. Привалов М. І.

37. Од. зб. 6. Привалов М. І. Колекція № 3. Статті, матеріали, пісні (з мелодіями і без мелодій), листування, вирізки. 1911–1927 рр.: біографія Григорія Кожушка, арк. 116–119.

38. Од. зб. 6. Афіша концерту кобзарів Г. Кожушка та І. Кучеренка у м. Саки, 13 липня 1914 р., арк. 121.

Ф. 8-4.

39. Од. зб. 308 б. Хоткевич Г. М. Українські народні музичні інструменти, арк. 18.

40. Од. зб. 310. Хоткевич Г. М. Дозвіл попечителя київського учбового округу (від 5 серпня 1903 р.) на проведення лекції «Об українських бандуристах і лірниках» у Київській, Чернігівській і Полтавській губерніях, арк. 4.

41. Од. зб. 338. Дніпровський Ф. Розповіді, пісні (без мелодій), думи (про Устинські книги, твори з Устинських книг; про Червоне військо, про Леніна). Дожовтнева і пожовтнева тематика. Записи від кобзарів на Харківщині. 1928 р. Рукопис, 122 арк.

Ф. 11. Фольклорні матеріали П. Мартиновича

Ф. 11-3.

42. Од. зб. 96. Лист П. Мартиновича до Д. Яворницького (чернетка). 26 лютого – 2 березня 1926 р., арк 8–9.

43. Од. зб. 227. Лист Д. Яворницького до П. Мартиновича. 10 лютого 1926 р., 3 арк.

Ф. 11-4.

44. Од. зб. 908. Мартинович П. Д. Кобзар Іван Ляшенко, 17 червня 1925 року, 5 арк.

Ф. 14-3. Полотай М. П.

45. Од. зб. 141, 142. Народні співці Радянської України. Рукопис. І ч., 1953 р., 272 арк.

46. Од. зб. 1063. Полотай М. П. Фото окремих бандуристів. Виступи капел та ансамблів бандуристів 1910–1974 рр., 13 арк.

Ф. 52. Правдюк О. А.

Ф. 52-1.

47. Од. зб. 99. Сидоренко В. Т. Лист до О. Правдюка, 10 вересня 1963 р., 1 арк.

48. Од. зб. 141. Лист Б. Жеплинського до О. Правдюка, 5 жовтня 1992 р., арк. 26.

49. Од. зб. 151. Листи І. Шаповала до О. Правдюка, 8 арк.

Ф. 52-4(3).

50. Од. зб. 413. Особові справи членів кобзарського об'єднання, 88 арк.
51. Од. зб. 414–415. Заяви кобзарів до кобзарського об'єднання України (автобіографії, репертуар та ін.), 103 арк.
Ф. 52-4(4).
52. Од. зб. 454. Шаповал І. М. До серця народного щастя творити, б/д, 10 арк.
53. Од. зб. 456. Шаповал І. Перша любов негасима. Уклін вчителю своєму, б/д, 6 арк.
54. Од. зб. 458. Невідомий автор. Від верстата до великого мистецтва, б/д, 9 арк.
55. Од. зб. 458. Невідомий автор. Отакий він, Федір Жарко. Сивовусий рапсод, б/д, 11 арк.
Ф. 52-5(2).
56. Од. зб. 502. Немирович І. О. Рецензія на рукописну збірку художньо-документальних оповідей про кобзарів-бандуристів І. Шаповала, 19 арк.
Ф. 52-10.
57. Од. зб. 630. Індивідуальні фото кобзарів, лірників, 1966, 1968 та б/д, 38 шт. №. 17 Лобко Сергій Матвійович.
58. Од. зб. 631. Колективні фото кобзарів, лірників, 1940, 1948, 1967, 1969, 1977 роки та б/д, 15 арк.

Видання

59. Абрамова Т. Прошу любити й шанувати: кобзарівна Любов Скоропадюк / Т. Абрамова // Наше місто. – 1994. – 8 лютого. – С. 4.
60. Абросимова С. Струни ж мої золотії / С. Абросимова // Зоря. – 1990. – 25 липня. – С. 4.
61. Академічна школа народно-інструментального мистецтва Придніпров'я. / упор. Березуцька М. С. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. консерваторія, 2007. – 57 с.
62. Бабенко В. А. Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края / В. А. Бабенко. – Екатеринослав : Типогр. Губерн. земства, 1905. – 144 с.
63. [Б. а.] Вечір, присвячений українським пісням // Рідний край. – Полтава, 1906. – № 47. – 26 грудня. – С. 8.
64. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1911. – № 18–19. – 24 вересня.

65. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1911. – № 20–21. – 10 жовтня.
66. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1911. – № 23–24. – 4 грудня.
67. Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1912. – № 1. – 1 січня.
68. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1912. – № 2. – 16 січня.
69. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1912. – № 3. – 1 лютого.
70. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1912. – № 4. – 16 лютого.
71. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1912. – № 13–14. – 2 серпня.
72. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1913. – № 6. – 16 березня.
73. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1913. – № 7. – 1 квітня.
74. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1913. – № 10. – 20 травня.
75. [Б. а.] // «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – 1913. – № 23–24. – 25 грудня.
76. [Б. а.] Дописи. По Катеринославщині // Рідний край. – Полтава, 1906. – № 37. – С. 14.
77. [Б. а.] Дописи. ст. Н.-Дмитровськ // Рідний край. – Полтава, 1906. – № 47. – 26 грудня. – С. 14.
78. Бажул Г. З далеких днів / Гнат Хоткевич. Спогади. Статті. Світлини / упор. А. Болабольченко, Г. Хоткевич. – К. : УКСП «Кобза». – 1994. – С. 69–76.
79. Богданова О. В. Лірницька традиція в контексті української духовної культури : автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Богданова Олена Володимирівна. – К., 2002. – 20 с.
80. Бойко А. В. Катеринославська губернська вчена архівна комісія // Енциклопедія історії України. – Т. 4. – К. : Наук. думка, 2007. – С. 136–137.
81. Болабольченко А. Гнат Хоткевич – біографічні нариси / А. Болабольченко // – К. : Літопис, 1996. – 272 с.
82. Бурдейна-Публіка Т. В. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю: автор. дис. ... канд. мист. : 26.00.01 / Бурдейна-Публіка Тетяна Василівна. – Львів, 2009. – 20 с.
83. Ваврик О. І. Кобзарські школи в Україні / О. І. Ваврик. – Тернопіль : Збруч. – 2006. – 224 с.
84. Варивода Л. Коли ми частіше будемо слухати кобзарів / Л. Варивода // Нікопольська правда. – 1994. – № 80 (13575). – 2 липня – С. 4.
85. Варивода Л. Коли у Харкові арештовували кобзарів, Леся Барвінок жила в Нікополі / Л. Варивода // Репортер. – 2003. – № 36 (342). – 6 травня – С. 4.

86. Варивода Л. 1927 рік: з'їзд кобзарів / Л. Варивода // Нікопольська правда. – 1996. – № 101–102 (13905). – 23 серпня. – С. 7.
87. Васюта О. Кобзарське мистецтво Чернігівщини в окремих працях Пантелеймона Куліша, Миколи Лисенка, Олександра Малинки та Василя Ємця / О. Васюта. – Чернігів, 2002. – 25 с.
88. Воріна Л. З історії кобзарського мистецтва / Л. Воріна // Свічадо. – 2004. – № 4 (10). – С. 103–108.
89. Воріна Л. Кобзарське мистецтво / упор. С. Овчарова. – Дніпропетровськ : Вид. Ю. Сердюк, 2004. – 76 с.
90. Головка Н. Слався, Придніпровська земле! / Н. Головка // Дніпро вечірній. – 1975. – 9 січня. – С. 4.
91. Гопенко І. В. XIII Археологічний з'їзд у Катеринославі / І. В. Гопенко // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та 90-ліття XIII Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 44–46.
92. Горленко В. П. Кобзарі і лірники / В. П. Горленко // Київська старовина. – 1884. – Т. VIII. – С. 21–50.
93. Грица С. Й. Актуальні проблеми козацько-лірницького епосу (традиція та індивідуальне виконавство) / С. Й. Грица // Українське кобзарство в музичному світі: традиції і сучасність. – К., 1997. – С. 10–11.
94. Грица С. Й. Герменевтика українського пісенного епосу / С. Й. Грица // Кобзарсько-лірницькі традиції та їх сучасний розвиток : зб. матер. наук.-практ. конфер., (травень 1994 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ, 1994. – С. 9–11.
95. Грица С. Й. Мелос української народної епіки / С. Й. Грица. – К. : Наук. думка, 1979. – 248 с.
96. Грица С. Й. Трансмсія фольклорної традиції. Етномузикологічні розвідки / С. Й. Грица. – Київ-Тернопіль : Астон, 2002. – 235 с.
97. Грица С. Й. Українська фольклористика XIX-початку XX століття і музичний фольклор. Нарис / С. Й. Грица. – Київ-Тернопіль : Астон, 2007. – 151 с.
98. Грица С. Й. Фольклор у просторі та часі. Вибрані статті. / С. Й. Грица. – Тернопіль : Астон, 2000.
99. Гришаєва В. Пісня срібних струн / В. Гришаєва // Дніпро вечірній. – 1987. – № 294. – 23 грудня. – С. 4.
100. Грушевська К. Українські народні думи [у 2 т.]. Репр. вид. / К. Грушевська. – К., 2004.

101. Гук, гук, мати, гук! Пісні Апостолівщини, зібрані В. І. Кириленком / Факсимільне видання / упор. М. Долгов // Дніпропетровськ : Навч. книга. – 1999. – 40 с.
102. Гуменюк А. Іван Скляр / А. Гуменюк. – М. : Рад. композитор, 1962. – 32 с.
103. Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти, інструментальні ансамблі та оркестри / А. Гуменюк. – К., 1959. – 53 с.
104. Давидов М. А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа). Підр. для вищих та сер. муз. навч. закл. / М. А. Давидов. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 420 с.
105. Давидов М. А. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва : монографія / М. А. Давидов. – К. : НМАУ, 1998. – 224 с.
106. Давидов М. А. Про авторку та її книгу [вст. стаття] / М. А. Давидов // Воріна Л. Кобзарське мистецтво. – Дніпропетровськ : Вид. Ю. Сердюк, 2004. – С. 4.
107. Двірна К. П. Сучасні проблеми історіографічної дослідженості творчості Д. І. Яворницького / К. П. Двірна // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та 90-ліття ХІІ Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 33–35.
108. Дмитрук І. І. Жанр перекладу та його різновиди в сучасному бандурному мистецтві: автор. дис. ... канд. мист. : 26.00.01 / Дмитрук Ірина Іванівна. – Львів, 2009. – 19 с.
109. «Дніпрові хвилі». – Катеринослав. – (1910–1913).
110. Дніпровський В. Звучать бандури / В. Дніпровський // Дніпровська правда. – 1968. – № 77 (9383). – 17 квітня. – С. 4.
111. Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки (1898–2008) / під заг. ред. Т. О. Медведнікової. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – 208 с.
112. Долгов М. Від батьків – до синів / М. Долгов // Борисфен. – 1994. – № 5. – травень. – С. 11–12.
113. Долгов М. Козацькому роду – не буде переводу / М. Долгов // Борисфен. – 1991. – № 1. – січень. – С. 14–15.
114. Долгов М. Не забувайте колискової / М. Долгов // Зоря. – 1989. – 22 грудня. – С. 2.
115. Долгов М. Репресовані бандури / М. Долгов // Кур'єр Кривбасу. – 1995. – № 35. – 26 січня. – С. 8–11.

116. Долгов М. Соціально-особистісний аспект творчості бандуристів Січославщини (50–70 роки ХХ ст.) / М. Долгов // Кур'єр Кривбасу. – 1995. – № 35. – 26 січня. – С. 8–11.
117. Долгов М. Така її доля... / М. Долгов // Зоря. – 1992. – 11 серпня. – С. 4.
118. Долгов М. О. Традиції та видозміни в кобзарстві Придніпров'я ХХ ст.: дис. ... канд. філолог. наук : 10.01.07 / Долгов Микола Олексійович. – К., 1998. – 287 с.
119. Дубас О. Кобзарство в середовищі Запорізької Січі / О. Дубас // Наук. записки Тернопільського держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія : Мистецтвознавство. № 1 (8). – Тернопіль. – 2002. – С. 60–64.
120. Дутчак В. Г. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970–1990 років. Творчість і виконавство.: дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Віолетта Григорівна Дутчак. – К., 1996. – 201 с.
121. Ємець В. Кобза та кобзарі. Репр. вид. / В. Ємець. – К. : Муз. Україна, 1993. – 111 с.
122. Єфименко Т. Бандуристе, орле сизий / Т. Єфименко // Шахтар Марганця. – 1988. № 148 (8723). – 10 грудня – С. 3.
123. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Листи вчених до Д. І. Яворницького / упор.: С. Абросимова, А. Перкова, О. Піцик, Н. Чередник. – Дніпропетровськ: Гамалія, 1997. – Вип. 1. – 888 с.
124. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Листи діячів культури до Д. І. Яворницького / упор.: С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова. – Дніпропетровськ, 1999. – Вип. 2. – 460 с.
125. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Листи Д. І. Яворницького до діячів науки і культури / упор.: С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. – Вип. 4. – 500 с.
126. Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Листи рідних, друзів і знайомих до Д. І. Яворницького / упор.: С. Абросимова, Н. Василенко, А. Перкова. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2010. – Вип. 5. – 652 с.
127. Жеплинський Б. Кобзарськими стежинами: Науково-публіцистичне дослідження / Б. Жеплинський. – Львів, – 2002. – 278 с.
128. Жеплинський Б. Коротка історія кобзарства в Україні / Б. Жеплинський. – Львів : Край, 2000. – 196 с.
129. Жеплинський Б. Майстер бандур Ф. Ю. Циганенко / Б. Жеплинський // Народна творчість та етнографія. – 1967. – № 1. січень-лютий. – С. 105–106.

130. Журба О. І. Діяльність Д. І. Яворницького в катеринославській «Просвіті» / О. І. Журба // Вчений-подвижник. Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького. До 135-річчя з дня народження вченого : зб. матер. наук.-прак. конфер., (26–27 жовтня 1990 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Дніпропетр. книжкова міська друкарня, 1991. – С. 54–57.
131. Залізник М. Праці археологічних з'їздів у Харкові й Катеринославі / М. Залізник // Записки наук. тов.-ва ім. Т. Шевченка, 1909. – Вип. IV. – С. 179–212.
132. Зоряна Л. Бандуристка / Л. Зоряна // Нікопольська правда. – 1968. – № 18 (8212). – 31 січня. – С. 4.
133. Ігнатова Л. П. Тенденції розвитку музичної культури Волині наприкінці ХХ-початку ХХІ століття: автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Ігнатова Лариса Петрівна. – К., 2006. – 19 с.
134. Ільченко Г. М. Пісні та думи / упор. та вст. стаття О. Юрченка. – Харків : Прапор, 1967. – 54 с.
135. Известия XII Археологического съезда в Харькове. – Харьков : Типогр. Харківського губ. правління, 1902. – 238 с.
136. Известия XIII Археологического съезда в Екатеринославе. – Харьков : Печатное дело, 1905. – 157 с.
137. Каковкіна О. М. Археологічні з'їзди другої половини ХІХ-початку ХХ ст. в Україні. Науковий та суспільно-політичний аспекти : дис. ... канд. істор. наук : 17.00.01 / Каковкіна Ольга Миколаївна. – Дніпропетровськ, 1998. – 216 с.
138. Калинова Д. Кобзарівни / Д. Калинова // Дніпровська зоря. – 2002. – № 20 (7219). – 18 травня. – С. 6.
139. Каталог виставки XIII Археологічного з'їзду. – Катеринослав : Типогр. Губернського земства, 1905. – 80 с.
140. Каталог Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля / сост.: А. Скриленко, В. Бабенко. – Катеринослав : Типогр. Губ. правління, 1905. – 296 с.
141. Каталог Катеринославського обласного музею ім. О. М. Поля. Археологія та етнографія. – Катеринослав : Типогр. Губернського правління, 1910. – 286 с.
142. Каталог коллекции древностей А. Н. Поль в Екатеринославе / сост. К. Мельник. – Киев : Типогр. С. В. Кульженко, 1893. – Вып. I. – 217 с.
143. Каталог колекції музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. Машинодрук / авт.-упор. О. В. Піцик. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. істор. музей ім. Д. І. Яворницького, 2004. – 28 с.

144. Кирдан Б. П. Народні співці-музиканти в Україні / Б. П. Кирдан, А. Ф. Омельченко. – К. : Муз. Україна, 1980. – 180 с.
145. Кияновська Л. О. Стилєва еволюція галицької музичної культури ХІХ-ХХ ст. / Л. О. Кияновська. – Тернопіль : СМП «Астон», 2000. – 339 с.
146. Колесник І. І. Регіональна історія та регіональна історіографія / І. І. Колесник // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та 90-ліття ХІІ Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 178–180.
147. Копиця М. Д. Епістологія в лабіринтах музичної історії: Монографія / До 100-річчя Національної музичної академії України / М. Д. Копиця. – К. : Автограф, 2008. – 528 с.
148. Костюк М. Поруч з Яворницьким. Спогади писаря козацького батька. Документальне видання / М. Костюк / упор., передм. М. Чабан. – Дніпропетровськ : ІМА-прес, 2008. – 192 с.
149. Крайнев Ю. Співають кобзарі / Ю. Крайнев // Шляхом Леніна. – 1970. – № 42 (4546). – 9 квітня. – С. 4.
150. Красикова О. Валерій Харченко пропонує співпрацю / О. Красикова // Криворізькі відомості. – 1994. – № 41 (148). – жовтень. – С. 13.
151. Кріст Є. Кобзарі і лірники Харківської губернії / Є. Кріст // Труды Харківського попереднього комітету з влаштування ХІІ Археологічного з'їзду. – Харків, 1902. – Т. II, ч. II. – С. 121–133.
152. Куліш П. Записки про Південну Русь / П. Куліш. – С-Пб., 1856. – Т. 1. – 60 с.
153. Культурологія: Навч. посібник: Вид. 2-ге, перероб. та доп. / упоряд. : Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 392 с.
154. Культурологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / упоряд. : О. І. Погорілий, М. А. Собуцький. 2-ге вид. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. – 320 с.
155. Кутняк О. Грай, моя бандуро / О. Кутняк // Зоря. – 1981. – 16 січня. – С. 4.
156. Кушпет В. Старцтво: мандрівні старці-музиканти в Україні / В. Кушпет. – К. : Темпора, 2007. – 592 с.
157. Лавров Ф. І. Кобзарі. Нариси з історії кобзарства України / Ф. І. Лавров. – К. : Мистецтво, 1980. – 254 с.
158. Лісняк І. Становлення академізму у бандурному мистецтві ХХ століття / І. Лісняк // Сучасні проблеми художньої освіти в Україні. Вип. І: Еволюційні

- процеси у музичному мистецтві: від минулого до майбутнього (Київ–Донецьк): зб. наук. праць [упор. Б. А. Чернуха]. – К. : Муз. Україна, 2006. – С. 142–150.
159. Літопис Катеринославської вченої архівної комісії / ред. А. Синявського. – Катеринослав : Типогр. Губ. земства, 1904. – Вип. 1. – 245 с.
160. Літопис Катеринославської вченої архівної комісії / ред. А. Синявського. – Катеринослав : Типогр. Губ. земства, 1910. – Вип. 6. – 268 с.
161. Літопис Катеринославської вченої архівної комісії / ред. А. Синявського. – Катеринослав : Типогр. Губ. земства, 1911. – Вип. 7. – 271 с.
162. Літопис Катеринославської вченої архівної комісії (1904–1915). Бібліографічний довідник / уклад.: С. В. Абросимова та ін. – К., 1991. – 43 с.
163. Лисенко М. В. Листи / авт.-упоряд. Р. М. Скорульська. – К. : Муз. Україна, 2004. – 680 с.
164. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконаних кобзарем Вересаєм / М. В. Лисенко. – К. : Мистецтво, 1955. – 86 с.
165. Лисенко М. В. Народні музичні інструменти на Україні / М. В. Лисенко. – К. : Мистецтво, 1955. – 61 с.
166. Лисенко Я. О. Радянські просвітницькі технології 50-70-х рр. ХХ ст. в контексті українських культурних традицій (на матеріалі Дніпропетровщини): автор. дис. ... канд. мист. : 26.00.01 / Лисенко Яніна Олегівна. – К., 2009. – 19 с.
167. Литвин М. Струни золотії / М. Литвин. – К. : Веселка, 1994. – 118 с.
168. Литвиненко А. І. Музична культура Полтавщини ХІХ – початку ХХ століття в аспектах регіонального джерелознавства: дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Литвиненко Алла Іванівна. – К., 2006. – 199 с.
169. Локощенко Г. Д. Музичне життя Сумщини (середина ХVІІ – 80-ті рр. ХХ століття): автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.02 / Локощенко Георгій Дмитрович. – К., 1991. – 24 с.
170. Луньова С. Ой, заграй, бандуро... / С. Луньова // Дзержинець. – 1981. – № 151 (12.779). – 7 серпня. – С. 4.
171. Людкевич С. Відродження бандури / С. Людкевич // Дослідження. Статті. Рецензії. Виступи // упор., ред., вст. ст. і прим. З. Шгундер. – Львів : Дивосвіт, 2000. – Т. 2. – С. 182–184.
172. Ляшенко Т. В. Музична діяльність громадсько-культурних товариств Чернігівщини в контексті української музичної культури першої третини ХХ століття: автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Ляшенко Тетяна Валеріївна. – К., 2006. – 18 с.

173. Малинка О. Кобзарі С. Власко та Д. Симоненко й лірник А. Іваницький; їхній репертуар / О. Малинка. – К., 1928. – С. 105–128.
174. Мандзюк Л. С. Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти: автореф. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Л. С. Мандзюк. – Харків, 2007. – 18 с.
175. Мартинюк Т. В. Історико-теоретичні аспекти взаємовідношень географічного і соціокультурного чинників у явищі регіональної музичної культури (на прикладі Північного Приазов'я ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мист. : 17.00.01 / Т. В. Мартинюк. – К., 2004. – 42 с.
176. Марченко А. Кобза і пісня / А. Марченко // Прапор юності. – 1983. – № 135 (7062). – 12 листопада. – С. 3.
177. Матеріали ХІІІ Археологічного з'їзду. – Катеринослав, 1905. – 264 с.
178. Мацура С. Наша пісня, наша дума ... / С. Мацура // Світло жовтня. – 1991. – № 45 (11990). – 16 квітня – С. 3.
179. Медведнікова Т. О. Дніпропетровська піаністична школа. Генезис та еволюція: автореф. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Т. О. Медведнікова. – Одеса, 2009. – 19 с.
180. Мельник О. Кобзарі Криворіжжя / О. Мельник // Кур'єр Кривбасу. – 1995. – № 33. – липень. – С. 23–25.
181. Мітіль-Очеретько Н. Звучи, бандуро! / Н. Мітіль-Очеретько // Держинець. – 1987. – № 242 (14279). – 19 грудня. – С. 4.
182. Мітлицька В. А. Музичне життя Катеринославщини середини ХІХ-початку ХХ століть: дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Мітлицька Вікторія Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2004. – 186 с.
183. Мішалов В. Ю. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі: дис. ... канд. мист. : 26.00.01 / Мішалов Віктор Юрійович. – Харків, 2009. – 300 с.
184. Мішалов В. Підручник гри на бандурі Гната Хоткевича : вст. стаття / В. Мішалов // Гнат Хоткевич. Підручник гри на бандурі. – Харків : Глас, 2004. – С. 3–17.
185. Міщенко О. Бурхливі струни творчої душі // Нікопольська правда. – 1996. – № 62 (13866). – 23 травня. – С. 3.
186. Миронова О. М. Музичне життя в полікультурному середовищі м. Стрия та регіону Стрийщини (друга половина ХІХ ст.-1939 р.): автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Миронова О. М. – Львів, 2007. – 15 с.
187. Морозевич Н. В. Бандурне мистецтво як культурне надбання сучасності : дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Морозевич Ніна Василівна. – Одеса, 2003. – 169 с.

188. Мошик М. Кобзарі та бандуристи Сумщини. Довідник / М. Мошик, Б. Жеплинський, А. Горняткевич. – Суми : Козацький вал, 1999. – 80 с.
189. Немирович І. Взяв би я бандуру / І. Немирович. – К. : Україна, 1986. – 94 с.
190. Немирович І. Пісня – його життя / І. Немирович // Дніпро вечірній. – 1983. – № 54 (4953). – 5 березня. – С. 4.
191. Нетроба Л. З дитинства з піснею / Л. Нетроба // Знамя Дзержинки. – 1970. – 22 серпня. – С. 4.
192. Нирко О. Кобзарство Криму та Кубані / О. Нирко. [вступ. ст. С. Кочерга]. – Львів : СПОЛОМ, 2006. – 356 с.
193. Нирко О. Кобзарство Криму та Кубані : [навч. посіб. (хрестоматійне вид.) для студ. вищ. навч. закл.] / О. Нирко [упорядкув., редагув., передм., вступ. ст. Н. Сулій]. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2008. – 480 с.
194. Овчарова С. Деякі аспекти перекладення для бандури / С. Овчарова // Музикознавча думка Дніпропетровщини. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 2. – С. 123–128.
195. Овчарова С. Формування навичок емоційного мислення бандуристу-виконавця на прикладі виконавсько-драматургічного аналізу камерних вокально-інструментальних творів для бандури композитора Валентини Мартинюк. / С. Овчарова // Музикознавство Дніпропетровщини. – Дніпропетровськ, 2009. – Вип. 4. – С. 89–95.
196. Овчинніков В. Дещо з історії кобзарського мистецтва. / В. Овчинніков // Музика масам. – К. : Рад. село, 1928. – № 10–11. – С. 30–32.
197. Олексієнко О. В. Творчість Миколи Дремлюги і процес становлення бандурного репертуару: дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Олексієнко Олександр Васильович. – К., 2003. – 180 с.
198. Омельченко А. Ф. Розвиток кобзарського мистецтва на Україні (радянський період) : дис. ... канд. мист. / Омельченко Андрій Федорович. – К., 1968. – 275 с.
199. Омельченко А. Бойові шляхи бандуристів / А. Омельченко // Народна творчість та етнографія. – К., 1975. – № 3. – С. 33–38.
200. Омельченко А. Семінар керівників капел та ансамблів бандуристів / А. Омельченко // Народна творчість та етнографія. – К., 1967. – № 3. – С. 100.
201. Отчет-альбом Южно-русской обласной сельско-хозяйственной, промышленной и кустарной выставки в г. Екатеринославе с 1 июля по 10 октября 1911 года / [под общ. ред. А. Ф. Родзевича-Белевича]. – Екатеринослав : Типогр. Густава Берс, 1912. – 666 с.

202. Палієнко М. Г. «Киевская старина» (1882–1906): Хронологічний покажчик змісту журналу / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2005. – 480 с.
203. Панасюк І. В. Переплелись роки й бандури струни / І. В. Панасюк. – К. : ЛК Мейкер, 2002. – 130 с.
204. Панасюк І. В. Творча діяльність С. В. Баштана в контексті становлення кийівської школи академічного бандурного виконавства : автореф. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / І. В. Панасюк. – К., 2008. – 16 с.
205. Панова А. Нащадки Остапа Вересая / А. Панова // Червоний гірник. – 2002. – № 27 (19226). – 19 лютого. – С. 5.
206. Пасічняк Л. М. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект : автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Пасічняк Л. М. – Л., 2007. – 17 с.
207. Пелих С. Чарівний спів бандури / С. Пелих // Дніпровська зоря. – 1984. – № 53 (5268). – 1 травня. – С. 3.
208. Переверзєв О. Під ніжний дзвін бандури / О. Переверзєв // Наше місто. – 1998. – 17 червня. – С. 3.
209. Перкова А. Кобзарі у домі Яворницького / А. Перкова // Наше місто. – 1994. – 26 липня. – С. 3.
210. Перкова А. І. Меморіальний дім-музей академіка Д. І. Яворницького : [каталог] / А. І. Перкова. – Дніпропетровськ : Істор. музей, 1990. – 16 с.
211. Підгорбунський М. А. Кобзарський рух в Україні (XVI-XIX ст.) : автор. дис. ... канд. істор. наук : 17.00.01 / Підгорбунський Микола Анатолійович. – К., 2004. – 19 с.
212. Піцик О. В. Музичні інструменти в колекції Дніпропетровського історичного музею (до історії культурного життя краю) / О. В. Піцик // Музей і місто. Музезнавчі аспекти збереження і відтворення своєрідності міської культури : зб. матер. Обл. наук. конфер. до 225-річчя м. Дніпропетровська, (травень 2001 р., Дніпропетровськ) / упор.: В. М. Бекетова, Н. І. Капустіна. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. книжкова друкарня, 2003. – С. 89–94.
213. Піцик О. В. Українські музичні інструменти в колекції ДНІМу / О. В. Піцик // Музей і майбутнє. До Міжнародного дня музеїв : зб. матер. наук. конфер., (травень 1997 р., Дніпропетровськ). / упор. В. М. Бекетова. – Дніпропетровськ : Поліграфіст, 1998. – С. 59–62.
214. Польовий Р. П. Кобзарі в моєму житті / Р. П. Польовий. – К. : Діокор, 2003. – 104 с.
215. Поповський А. М. Дитячу пісню в серці зберегла / А. М. Поповський // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та

- 90-ліття XIII Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 200–202.
216. Поставна А. Золоті струни бандури / А. Поставна // Дніпро вечірній. – 1993. – 16 червня. – С. 4.
217. Правила Тринадцятого археологічного з'їзду в Катеринославі в 1905 р. і протоколи засідань Попереднього комітету 4–6 січня 1903 р. – М. : Типогр. Г. Лисснера і А. Гешелі, 1903. – 49 с.
218. Протоколи засідань московського попереднього комітету XII Археологічного з'їзду. – М., 1902. – 427 с.
219. Пухальський Я. Г. Методика навчання гри на бандурі. Учебний посібник. / Я. Г. Пухальський. – К. : Київ. худ.-вир. комбінат, 1978. – 98 с.
220. Ревуцький Д. Українські думи та пісні історичні: Огляд питання про думи. Тексти дум і пісень з історичними й літературними увагами. Бібліографія. Ноти в розкладі Л. Ревуцького / Д. Ревуцький. – К. : Друкарня тов-ва «Час», 1919. – 300 с.
221. Ржевська М. Ю. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини ХХ століття у соціокультурному контексті епохи / М. Ю. Ржевська. – К. : Автограф, 2005. – 325 с.
222. Рябцева І. Демократизація чи тотальний диктат? Деякі міркування про музичні навчальні заклади на Катеринославщині (Дніпропетровщині) та реформи в галузі освіти 1917–1920 років / І. Рябцева // Наук. вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського «Естетика і практика мистецької освіти» : зб. статей. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2008. – Вип. 74. – С. 131–141.
223. Рябцева І. Дзвенить бандура понад Дніпром / І. Рябцева // Свічадо, 2004. – № 3 (9). – С. 97–103.
224. Савицький А. Бандури Сергія Лобко / А. Савицький // Клуб. – 1957. – № 4. – квітень. – С. 24.
225. Свиначенко Л. Дзвенить, срібні струни / Л. Свиначенко // Дзержинець. – 1987. – № 35 (14.072). – 20 лютого. – С. 4.
226. Світанкові струни Надпорожжя. Навч. посіб. / упор. М. Долгов. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1995. – 112 с.
227. Семенюк М. В. Музична діяльність Гната Хоткевича в контексті української культури першої третини ХХ століття (на матеріалах Центрального державного історичного архіву м. Львів) : автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / М. В. Семенюк. – Х., 2005. – 16 с.

228. Серета В. «Гомери України» – кобзарі – в оцінці Д. Яворницького / В. Серета // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та 90-ліття XIII Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 299–301.
229. Сластїон О. Кобзар Михайло Кравченко і його думи / О. Сластїон // Київська старовина – 1902. – Т. 77. – травень. – С. 301–331.
230. Сокіл В. Перекази про козацьку добу в записах Дмитра Яворницького / В. Сокіл // Регіональне і загальне в історії. До 140-річчя від дня нар. Д. І. Яворницького та 90-ліття XIII Археолог. з'їзду : зб. матер. Міжнар. наук. конфер., (листопад 1995 р., Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ : Пороги, 1995. – С. 293–295.
231. Степовий В. Козацькі думи й кобзарі. Передмова / В. Степовий // Думи кобзарські. – Черкаси : СІЯЧ, 1918. – Вид. II. – С. 3–12.
232. Стецюк В. Все життя з бандурою / В. Стецюк // Металург. – 1991. – № 48 (4736). – 23 листопада. – С. 10.
233. Сумцов М. Ф. Сучасне вивчення кобзарства / М. Ф. Сумцов // Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України : Вибрані праці / упор. М. М. Красиков. – Харків : АТОС. – 2008. – С. 311–314.
234. Сумцов М. Ф. Сучасна малоруська етнографія. Д. І. Еварницький / М. Ф. Сумцов // Київська старовина. – 1892. – Т. 39. – № 11. – С. 176–187.
235. Супрун Н. О. Деятельность и творчество Гната Хоткевича в контексте украинского народного музыкального профессионализма : автор. дис. ... канд. искусств. / Н. О. Супрун. – Ленинград, 1986. – 22 с.
236. Супрун Н. О. Ретроспективний погляд на історію і традицію кобзарства на Кубанщині / Н. О. Супрун // Традиція і національно-культурний поступ: зб. наук. праць / уклад.: П. Г. Черемський, О. Г. Романовський. – Харків : НТУ «ХП», 2005. – С. 104–115.
237. Токаренко О. Дума про кобзаря Олексія Ковалю / О. Токаренко, Ю. Кириченко // Дніпровська зоря. – 1990. – № 21 (6172). – 17 лютого. – С. 4.
238. Труды Дванадцятого археологічного з'їзду в Харкові 1902 р. / [під ред.: графині П. Уварової, С. Слуцького]. – Москва : Тов-во типогр. А. І. Мамонтова, 1905. – Т. 1. – 349 с.; – Т. 2. – 590 с.; – Т. 3 – 427 с.

239. Труды Тринадцатого археологического з'їзду в Катеринославі 1905 р. / [під ред.: графині П. Уварової, С. Слуцького]. – Москва : Типогр. Г. Лисснера і Д. Собко, 1907. – Т. 1. – 434 с.
240. Труды Тринадцатого археологического з'їзду в Катеринославі 1905 р. / [під ред.: графині П. Уварової, С. Слуцького]. – Москва : Тов-во типогр. А. І. Мамонтова, 1908. – Т. 2. – 285 с.
241. Тулянецв А. И край родимый, истиной маня, звездой сияет в суете столицы / А. Тулянецв // Днепр вечерний. – № 53. – 2001.
242. Тулянецв А. Не згубилась за віками козацькая слава / А. Тулянецв // Дніпро вечірній. – 1994. – 31 травня. – С. 4.
243. Тулянецв А. Тяжко-важко жить на світі без свого роду... / А. Тулянецв // Дніпро вечірній. – 1994. – 3 червня. – С. 4.
244. Українські народні пісні, наспівані Д. І. Яворницьким. Пісні та думи з архіву вченого / упор., вст. стаття, примітки М. М. Олійник-Шубравської. – К. : Муз. Україна, 1990. – 453 с.
245. Фатько В. Грай, моя бандуро, грай / В. Фатько // Прапор юності. – 1979. – № 9 (5534). – 20 січня. – С. 4.
246. Фролова Т. Дума про час [Написано з розповідей М. Барана] / Т. Фролова. – Львів : Край, 2003. – 124 с.
247. Хай М. Музично-інструментальна культура українців (фолклорна традиція) / М. Хай. – Київ-Дрогобич : Коло, 2007. – 543 с.
248. Хоткевич Г. Лекции о бандуристах и кобзарях и исследования народной музыки / Г. Хоткевич // Киевская старина. – 1903. – Т. IX. – С. 118–119.
249. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу / Г. Хоткевич. – Харків : Репр. вид., 2002. – 288 с.
250. Хоткевич Г. Короткий курс науки гри на бандурі / Г. Хоткевич // Музика масам. – К. : Рад. село, 1931. – № 2–9.
251. Хоткевич Г. Підручник гри на бандурі / Г. Хоткевич. – Харків : Глас, 2004. – 47 с.
252. Хропата О. Чернігівська бандурна школа ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку / О. Хропата. – Чернігів, 2009. – 48 с.
253. Хуторний Т. Кобзар / Т. Хуторний // Наше місто. – 2001. – 16 червня. – С. 14.
254. Царегородцева Л. З музичного минулого Дніпропетровська / Л. Царегородцева // Музика. – 1976. – № 2. – С. 27–28.

255. Циганок Н. Славний ювілей славного колективу / Н. Циганок // Знамя Держинки. – 2002. – 12 січня. – С. 6.
256. Чабан М. Не хлібом єдиним / М. Чабан // Зоря. – 2005. – 15 січня. – С. 4.
257. Чабан М. Сучасники про Д. І. Яворницького / М. Чабан. – Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1995. – 204 с.
258. Черемський К. П. Генеза і розвиток традиційних форм українського співоцтва: дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Костянтин Петрович Черемський. – Харків, 2005. – 296 с.
259. Черемський К. П. З історії нищення кобзарства / К. Черемський // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури», (Переяслав-Хмельницький, 1992 р.). – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький філіал КПУ ім. М. Драгоманова, 1992. – С. 152–155.
260. Черепанін М. В. Музична культура Галичини другої пол. ХХ ст. (джерелознавчий аспект) : дис. ... канд. мист. : 17.00.01 / Мирон Васильович Черепанін. – К., 1997. – 380 с.
261. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти / Л. М. Черкаський. – К. : Техніка, 2003. – 264 с.
262. Чернета Т. О. Бандури і кобзи в колекції народних музичних інструментів Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького / Т. О. Чернета // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. XXVI. – С. 272–279.
263. Чернета Т. О. Бандурне мистецтво Придніпров'я ХХ ст.: від аматорства до академізму / Т. О. Чернета // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. XXIII. – С. 277–285.
264. Чернета Т. О. До проблеми прояву автентичних кобзарських традицій у сучасній музичній практиці / Т. О. Чернета // Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» : зб. наук. статей. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – Вип. 3 (5). – С. 276–277.
265. Чернета Т. О. Етнографічні питання на XIII Археологічному з'їзді у Катеринославі / Т. О. Чернета // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 20. – С. 308–315.
266. Чернета Т. О. Кобзарі в епістолярній спадщині Д. І. Яворницького / Т. О. Чернета // Музикознавчі студії Інституту мистецтв Волинського національного університету ім. Лесі Українки та Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського: зб. наук. праць. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 7. – С. 358–368.

267. Чернета Т. О. Кобзарсько-бандурне мистецтво у сучасному соціокультурному просторі України / Т. О. Чернета // Український народний музичний інструментарій: історія, теорія і методи дослідження : зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф., (21–22 травня 2009 р., Київ). – К., 2009. – С. 102–104.
268. Чернета Т. О. Лідія Воріна: біографічний нарис (серія: Видатні музиканти Дніпропетровщини) / Т. О. Чернета. – Дніпропетровськ, 2009. – 119 с.
269. Чернета Т. О. Лідія Воріна – фундатор бандурної школи на Дніпропетровщині / Т. О. Чернета // Видатні постаті науки, культури і освіти : зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф., (30–31 жовтня 2008 р., Київ). – К., 2008. – С. 279–282.
270. Чернета Т. О. Наслідування автентичних кобзарських традицій у сучасній музичній практиці / Т. О. Чернета // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 58–63.
271. Чернета Т. О. Події кобзарсько-бандурного життя Катеринославщини на сторінках часопису «Дніпрові хвили» (1910–1913 роки) / Т. О. Чернета // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2010. – Вип. 16. – Т. 2. – С. 57–63.
272. Чернета Т. О. Життєтворчість майстра музичних інструментів Олександра Корнієвського / Т. О. Чернета // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К., 2014. – Вип. 25. – С. 21–29.
273. Чернета Т. О. Методична спадщина А. Ф. Омельченка / Т. О. Чернета // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. – К., 2016. – Вип. 29. – С. – 168–174.
274. Чернишов Д. Соловейко з Січеслава Любов Скоропадюк / Д. Чернишов // Борисфен. – 1993. – № 1. – січень. – С. 24–25.
275. Чеченя К. А. Інструментальна музика в Україні другої половини XVI – середини XVIII століття і проблеми автентичності у виконавській культурі: автор. дис. ... канд. мист. : 26.00.01 / Чеченя Костянтин Анатолійович. – К., 2008. – 19 с.
276. Чорний-Досінчук М. Ансамбль бандуристок палацу культури Дніпропетровська / М. Чорний-Досінчук // Бандура. – 1997. – № 59–60. – січень-квітень.
277. Чорний-Досінчук М. Фестиваль «Дзвени, бандуро!» / М. Чорний-Досінчук // Бандура. – 1998. – № 65–66. – липень-жовтень.
278. Шаповал І. Бандура дзвінка моя / І. Шаповал // Прапор юності. – 1977. – № 131 (5348). – 3 листопада. – С. 4.
279. Шаповал І. Бард із Підгороднього / І. Шаповал // Прапор юності. – 1982. – № 123 (6864). – 12 жовтня. – С. 4.

280. Шаповал І. Величали Лебедем / І. Шаповал // Зоря. – 1983. – 16 липня. – С. 4.
281. Шаповал І. Взяв би я бандуру... / І. Шаповал // Зоря. – 1992. – 2 липня. – С. 4.
282. Шаповал І. Взяв би я бандуру / І. Шаповал. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 167 с.
283. Шаповал І. В пошуках скарбів / І. Шаповал. – К. : Рад. письменник, 1963. – 327 с.
284. Шаповал І. Гомери з Підгороднього / І. Шаповал // Дніпровська зоря. – 1994. – № 78 (6738). – 18 жовтня. – С. 2–3; – № 79 (6739). – 22 жовтня. – С. 3.
285. Шаповал І. Грай, чарівна бандура / І. Шаповал // Зоря. – 1987. – 4 квітня. – С. 4.
286. Шаповал І. Грані щедрого таланту / І. Шаповал // Дніпровська зоря. – 1980. – № 148 (4739). – 11 грудня. – С. 4.
287. Шаповал І. Добротворці / І. Шаповал // Зоря. – 1992. – 3 листопада. – С. 4.
288. Шаповал І. Дума про бандуру / І. Шаповал // Дніпро вечірній. – 1983. – № 65. – 19 березня. – С. 4.
289. Шаповал І. Її називають Кобзарівною / І. Шаповал // Дніпровська зоря. – 1996. – 14 травня. – С. 2–3.
290. Шаповал І. Кобза з Воркути / І. Шаповал // Зоря. – 1993. – 19 січня. – С. 6.
291. Шаповал І. Кобза і пісня / І. Шаповал // Дніпровська зоря. – 1991. – № 97 (6404). – 15 серпня. – С. 3.
292. Шаповал І. Кобза, пісня, доброта / І. Шаповал // Зоря. – 1991. – 30 серпня. – С. 4.
293. Шаповал І. Козацький батько / І. Шаповал. – Кривий Ріг : І.В.І, 1998. – 256 с.
294. Шаповал І. Не забудуть його люди / І. Шаповал // Дніпровська зоря. – 1990. – № 4 (6155). – 9 січня. – С. 3.
295. Шаповал І. Пісню народжує пісня / І. Шаповал // Прапор юності. – 1991. – № 29 (8200). – 14 березня. – С. 6.
296. Шаповал І. Пристрасний голос кобзи / І. Шаповал // Зоря. – 1988. – 6 лютого. – № 25 (17277). – С. 4.
297. Шаповал І. Співала кобза про поета / І. Шаповал // Зоря. – 1990. – 8 березня. – С. 3.

298. Шаповал І., Долгов М. За жупан та вуса / І. Шаповал, М. Долгов // Борисфен. – 1992. – № 1. – травень. – С. 10–13.
299. Шиманський П. Й. Музичне життя Волині 20–30-х років ХХ століття: автор. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Шиманський Петро Йосипович. – К., 1999. – 16 с.
300. Шпитяк П. Невмируща струна бандури / П. Шпитяк // Зоря. – 1977. – 3 липня. – С. 4.
301. Шубравська М. М. Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / М. М. Шубравська. – К. : Наук. думка, 1972. – 255 с.
302. Шудря М. А. В рокотанні-риданні бандур / М. А. Шудря, В. Г. Нечепя. – К. : МАУП, 2006. – 464 с.
303. Шуст Я. Кобзари и лирники Украины на фоне славянского эпоса: автор. дисс. ... канд. филолог. наук / Я. Шуст. – Львов, 1953. – 20 с.
304. Щеголь Н. Кобзари Советской Украины и их творчество: автор. дис. ... канд. искусств. / Н. Щеголь. – Киев, 1953. – 20 с.
305. Щітова С. А. Взаємодія гетерогенності та адитивності в регіональній музичній культурі Дніпропетровщини: від витоків до сучасності: авт. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Світлана Анатоліївна Щітова. – Одеса, 2006. – 18 с.
306. Эварницкий Д. И. Малороссийские народные песни, собранные в 1878–1905 гг. / Д. И. Эварницкий. – Екатеринослав, 1906. – 772 с.
307. Эварницкий Д. И. По следам запорожцев / Д. И. Эварницкий. – С-Пб., 1898.
308. Яворницький Д. І. З української старовини : альбом / Д. І. Яворницький. – К. : Мистецтво, 1991. – 316 с.
309. Яворницький Д. І. Запорожжя в залишках старовини і переказах народу / Д. І. Яворницький // підготовка тексту і наук.-довід. апарату: С. В. Абросимова, Н. Є. Василенко; за заг. ред. Н. І. Капустіної – 3-тє вид., випр. і доп. // – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2005. – Ч. І. – 312 с., – Ч. ІІ. – 496 с.
310. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків / Д. І. Яворницький. – Львів : Світ. – Т. 1. – 1990 р. – 320 с.
311. Яворницький Д. І. Про історію збирання та дослідження української народної пісні / публікація і вст. слово М. Олійник // Народна творчість та етнографія. – К. : Наук. думка, 1966. – № 1. – С. 70–73.
312. Яворницький Д. І. Словник української мови / Д. І. Яворницький. – Катеринослав : Слово, 1920. – Т. 1. А–К. – 412 с.

313. Яворницький Д. І. Славний баян Хома Провора / Д. І. Яворницький // Споживач. Екон.-кооперат., сільсько-госп. та літ.-істор. журнал. – Катеринослав, 1920. – № 1. – 20 січня. – С. 6–9, – № 2. – 7 лютого. – С. 5–7.
314. Яворницький Д. І. Українське кобзарство / Д. І. Яворницький // Споживач. – 1920. – № 12. – 15 серпня. – С. 18–22, – № 13. – 1 вересня. – С. 7–11.
315. Яворницький Д. І. Як святкували запорожці новий рік / Д. І. Яворницький // Народна творчість та етнографія. – К. : Наук. думка, 2003. – № 1–2 (283–284). січень-квітень. – С. 3–4.
316. Czorny-Dosinchuk N. A new branch of the bandura family in Yonkers / N. Czorny-Dosinchuk // Bandura, 1993. – № 46–44. – С. 60–61.
317. Mirchuk I. Ph. D. Ukraine and its people / I. Mirchuk. Munich : Ukrainian free university press, 1949. – 280 p.
318. Mishalov V. The Kharkiv style / V. Mishalow // Bandura. – 1982. – № 2 (6). – С. 23–26.
319. Mishalov V. Ukrainian bandurists of the tsarist court / V. Mishalow // Bandura. – 1988. – № 23–24. – С. 43–46.
320. [Електронний ресурс]. Дніпропетровська консерваторія ім. М. Глінки. – Режим доступу : <http://dk.dp.ua/history.html>
321. [Електронний ресурс]. Георгій Ткаченко. Розповідь про кобзарство / Національна спілка кобзарів України. – Режим доступу : http://kobzari.org.ua/music/Ноерhiу_Ткаченко_-_Rozpovid_pro_kobzarstvo.mp3
322. [Електронний ресурс]. Чабан М. Бандурний батько / М. Чабан // День. – 2006. – № 80. – 20 травня. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/162400>

ДОДАТКИ

Додаток А

Бандуристи, кобзарі і лірники Дніпропетровщини

<i>ПІБ, дата, місце народження</i>	<i>Біографічні відомості</i>	<i>Джерела</i>
Акімов (?-?)	Бандурист Дніпропетровщини. Згадується в рецензії І. Немировича на рукописну збірку оповідей про кобзарів і бандуристів І. Шаповала.	І. Немирович, рецензія [56, арк. 11]
Андрусенко Дмитро Васильович (1885–1965)	Бандурист-виконавець, диригент, педагог. 1929 року організував капелу бандуристів у м. Кривий Ріг, якою керував до 1931 року. У капелі грали Ф. Грогуленко та Л. Барвінок.	Каталог М. Лабінського [302]
Арсенієвський (?-?)	«Дід Арсенієвський» – лірник із с. Чаплинка Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Навчив грати на лірі Івана Харламовича Мережка з того ж с. Чаплинка.	Д. Яворницький, І. Мережка. Рукопис [32, арк. 15]
Бабуненко Ніна Федорівна (?-?)	Бандуристка, учениця В. Носачевського, викладач класу бандури Дніпропетровського музичного училища ім. М. Глінки у 1954–1960 роках.	[61]
Балакірева Євгенія Миколаївна (нар. 1956)	Бандуристка, педагог, випускниця ДДМУ ім. М. Глінки (1976, клас Л. Воріної). Закінчивши Львівську консерваторію (1981, клас проф. Л. Посікіри), викладала бандуру в ДДМУ. Працювала методистом (2000–2002), заступником директора з практичного навчання (2002–2004), завідувачем сектору педагогічної практики училища (2004–2006). За сумісництвом викладала бандуру в Дніпродзержинському музичному училищі (2003–2007). Автор програми для середніх музичних навчальних закладів «Практичні заняття по ремонту та настройці бандури» (1989).	[268, 34]
Барвінок (Сахно) Леся Павлівна (1907(8)–1998)	50008 м. Кривий Ріг, вул. Космонавтів, 29, кв. 58.	Каталог ДНІМ
	Одна з перших жінок-бандуристок в Україні. Народилась у бідній родині в с. Решетилівка Полтавської губернії. З дитячих років займалась музикою, співала в шкільному, церковному, міському народному хорах, вчилася грати на бандурі. У 1926–1929 роках грала у складі Харківської народної капели бандуристів «Рух» (керівник В. Осадько). Протягом 9,5 місяців капела гастролювала Дніпропетровщиною, на Донбасі, Кубані, у Ростовській області, виступала в Києві (1926). Багато гастролювала Україною, на Кавказі, у Середній Азії. У 1930-х роках В. Осадька репресували, ансамбль розпався. Б. одружилася з Ф. Грогуленком і переїхала до Кривого Рогу (1929), де грала в ансамблі Д. Андрусенка. Під час концерту в Нікополі чоловік отримав пропозицію створити	М. Долгов, «Така її доля...» [117]; Л. Вариво да, «Коли у Харкові арештовували кобзарів, Леся Барвінок жила в Нікополі» [85];

	<p>капелу бандуристів, подружжя переїхало до Нікополя (1932); виступала у складі нікопольської капели. Л. Б. свідчила, що в передвоєнні роки ансамблістам заборонялося виступати в українському вбранні, строго затверджувався репертуар і програми кожного концерту. Працювала в дніпропетровській і запорізькій філармоніях, після виходу на пенсію брала участь у самодіяльності БК заводу ім. Леніна. У репертуарі переважали укр. пісні: «Тополя», «Місяць на небі», «По опеньки я ходила», «Хмелю», «Огірочки», «Ой, у полі дві тополі», «Черевички» тощо. Після смерті Ф. Грогуленка (1969) припинила концертну діяльність.</p>	<p>Л. Зоряна, «Бандуристка» [132]; ДАДО, Ф. 6119, од. зб. 327, арк. 2</p>
<p>Береза Євген Якович (?-?)</p>	<p>Народився в Дніпропетровську (Амур-Нижньодніпровський район міста). Закінчив ДДМУ (клас О. І. Ковальової) і Харківський інститут мистецтв як вокаліст. Працював у Черкаському народному хорі, Державному народному хорі ім. Г. Верьовки. Захопився бандурою, закінчив студію при Державній чоловічій капелі бандуристів, працював солістом капели, багато виступав в Україні, за кордоном. З 1970-х років протягом тривалого часу керував самодіяльною капелю бандуристів Київського політехнічного інституту.</p>	<p>І. Немирович, «Пісня – його життя» [190]</p>
<p>Березуцька Марина Сергіївна (нар. 25.03.1978, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, педагог, дослідник, лауреат міжнародних і всеукраїнських конкурсів та фестивалів. Закінчила ДМШ № 4 (1993, клас С. І. Стороженка), ДДМУ ім. М. Глінки (1997, клас Л. С. Воріної), Одеську державну музичну академію ім. А. В. Нежданової (2002, клас проф. Н. В. Морозевич). У 2000–2006 рр. працювала викладачем бандури в Педагогічному училищі ДНУ ім. О. Гончара, головою п/к народних інструментів (2002–2006). Під час роботи в педагогічному училищі керувала ансамблем бандуристів, у доробку якого звання лауреата конкурсів і фестивалів «Дзвени, бандуро!» (2004, 2006), «Студентська весна» (2002, 2003, 2004), «Чураївна» (2004, Кременчук). З 2006 р. працює у Дніпропетровській консерваторії ім. М. Глінки (нині – Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки) викладачем по класу бандури. Від 2007 р. разом з С. В. Овчаровою є керівником ансамблю бандуристів «Чарівниці» – лауреата багатьох конкурсів і фестивалів. З 2010 р. – завідувач денного відділення музичного коледжу, з 2012 – заступник директора з навчальної роботи, з 2014 р. – помічник ректора Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Серед учнів: 8 лауреатів (дипломантів) всеукраїнських конкурсів і фестивалів, 3 лауреати відкритих конкурсів та фестивалів, 2 лауреати міжнародних фестивалів. Випускники М. С. Березуцької працюють у ВНЗ України: А. Ю. Сорока (Кам'янський музичний коледж), О. О. Клименко (Дніпропетровська академія музики ім. М. Глінки). С. Светюха – викладач бандури ДМШ № 15. Проводить наукову діяльність у царині бандурного виконавства й освіти, учасник наукових конференцій. У доробку 9 наукових публікацій,</p>	<p>Анкетування</p>

	<p>зокрема у фахових наукометричних закордонних і вітчизняних виданнях. Автор навчальних і робочих програм зі спеціальності «Музичне мистецтво», спеціалізації «Народні інструменти» з дисциплін: для студентів музичного училища (ОКР «Молодший спеціаліст»): «Аналіз виконавських стилів» (2008), «Історія виконавства» (2015); для студентів музичного факультету (ОКР «Спеціаліст», напрям підготовки «Бакалавр»), «Капела бандуристів» (2008), «Методика викладання гри на спеціальному інструменті» (2008), «Спеціальна педагогічна підготовка» (2009). М. С. Березуцька є розробником стандарту Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки та освітньо-професійної програми з освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 025 «Музичне мистецтво» (2016), а також варіативної частини освітньо-професійної програми, освітньо-кваліфікаційної характеристики Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки для ОКР «Молодший спеціаліст» (2015), «Спеціаліст» (2014), напряму підготовки «Бакалавр» (2014) спеціальності «Музичне мистецтво». Бере активну участь у розробці та підготовці навчальних планів, робочих планів Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Член Національної всеукраїнської музичної спілки. Працює у складі журі мистецьких конкурсів і фестивалів.</p>	
<p>Богменко Віта Сергіївна (нар. 1977, м. Підгородне Дніпропетровської обл.)</p>	<p>Бандуристка, викладач-методист ДШУК та М ім. О. Гончара м. Дніпро. Закінчила ДДМУ ім. М. Глінки (1996, клас Л. Воріної), Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького (2003). З 1999 р. викладає бандуру у ДШУК та М ім. О. Гончара. Керівник дитячого ансамблю бандуристів «Барвісткі веселки» – лауреата міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських конкурсів. Серед виконавців – лауреати та дипломанти міжнародних, всеукраїнських, обласних та міських конкурсів. Її учні О. Бердникова, Я. Бражник, А. Бондаренко, М. Швець продовжили музичну освіту, стали професійними бандуристами. Має численні грамоти та подяки.</p>	<p>Анкетування</p>
<p>Богуславський Микола Олексійович (1850-ті – 1933)</p>	<p>Народився в Катеринославі, член катеринославської «Просвіти», ініціатор видання часопису «Дніпрові хвилі», меценат та організатор двох кубанських шкіл бандуристів. Відіграв велику роль у процесі відродження кобзарства. З альбому О. Обабка: «В 1913 році Богуславський організував гурток шанувальників бандури і українського фольклору, запросив у Катеринодар бандуриста Харківського університету Костю Васильовича Ємця <...> Микола Олексійович був палким патріотом, мудрою, скромною, щедрою людиною, «Кобзарським батьком», як нарекли його козаки. Відданий до самозречення справі, позбавлений найменшого марнославства, жертвовно служив він великій ідеї відродження України» [192, 17–20]. За спогадами В. Ємця, переїхавши на Кубань, Б. своєю просвітницькою діяльністю спричинив збільшення кількості бандуристів серед</p>	<p>О. Нирко, «Кобзарство Криму та Кубані» [192, 17–20]; М. Чабан, «Бандурний батько» [322]; Епістолярна спадщина Д. Яворницького [124; 187; 359]</p>

	кубанської молоді. Не раз за власні гроші він замовляв для них бандури в київського майстра А. Паплинського; опікувався навіть ув'язненими бандуристами: зібравши в Дніпропетровську кошти, придбав кобзу й надіслав В. Ємцю до Соловецького табору. Б. згадується у листі М. Кузьменка до Д. Яворницького: Б., Яворницький та ін. просвітяни допомагали в пошуках роботи для 17-річного Андрія Кордюм-Шаплика.	
Богуславський (?-?)	Майстер бандур. Жив у с. Бабайківка Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. У 1950-х рр. виготовив три бандури для місцевої музичної школи. На одній із них у 1954–1960-х рр. грав богуславський бандурист Ю. М. Задоя.	Інтерв'ю з Ю. Задоею
Буря Антоніна Василівна (нар. 08.02.1968, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач. Закінчила ДДМУ ім. М. І. Глінки (1988). Працювала викладачем класу бандури у ДМШ № 8 (1988–1994), керувала самодіяльним оркестром народних інструментів. Від 1994 р. працює у ДДМШ № 13 викладачем по класу бандури, очолює відділ «Народні інструменти». Керує ансамблем бандуристів «Джерельце» та фольклорним ансамблем «Зоряночка». Щорічно її учні та колективи беруть участь у міських, обласних, всеукраїнських, міжнародних конкурсах і фестивалях. Серед учнів – лауреати та дипломанти цих конкурсів, чимало з них здобули професійну музичну освіту й працюють за фахом у галузі бандурного мистецтва. Активна учасниця громадського життя міста.	Анкетування
Бут Іван Савич (1886(8)–1948)	Талановитий бандурист, корінний житель с. Підгородне, мав надзвичайні здібності, феноменальну пам'ять, глибокий розум. Володів навичками теслі, механіка, слюсаря, кравця, мірошника, садівника, чоботаря, різчика, радіотехніка, але насамперед був новатором-винахідником. 1928 року самотужки змонтував перший в Підгородньому детекторний приймач, збудував водяний млин, олійницю та майстерню з ремонту побутових приладів. Перші навички гри на бандурі перейняв в І. П. Ляценка, потім учився у Ф. О. Часника. Б. гарно співав, майстерно грав, виготовляв бандури. До своєї творчої та винахідницької діяльності залучав місцеву молодь. Заснувавши в Підгородньому самодіяльний ансамбль бандуристів, виготовив для всіх його учасників бандури; організував у с. Підгородне самодіяльний театр (драмгурток) і кіноклуб (1920). У репертуарі мав понад 100 народних пісень. 1937 року Б. заарештували за «націоналізм». На заслання виготовив собі бандуру, оздобив уральськими самоцвітами, грав для засуджених. Відбувши 10 років заслання в Сибіру, повернувся в Україну (1947), але не зміг жити в Підгородньому; переїхав на Полтавщину (с. Карлівка), де незабаром помер. Реабілітований посмертно (1969).	І. Шаповал, «Взяв би я бандуру» [282]; М. Долгов, «За жупан і вуса», «Репресовані бандури» [115]; «В роко-танні-риданні бандур» [302, 352]
Варфолок (?-?)	Бандурист, учасник ансамблю В. Носачевського, працював у Будинку вчителя. Репресований як «ворог народу», пропав безвісти.	М. Долгов, «Репресовані бандури» [115]

<p>Виноградова (Пушкарь) Людмила</p>	<p>Бандуристка з Дніпродзержинська. Закінчила ДМШ № 9 (клас Л. Я. Попової). У 1980–1982 рр. навчалася в Дніпропетровському культпросвітньому училищі (клас Л. В. Анікевич). Під час навчання багато виступала у складі тріо бандуристок разом із сестрою Ларисою Виноградовою та Л. Ткаченко. Здобула вищу освіту в Київському інституті культури та мистецтв, працює за фахом – викладачем бандури у ДМШ м. Верхньодніпровськ.</p>	<p>Зі спогадів Л. Ткаченко</p>
<p>Воріна Лідія Степанівна (27.11.1929 – 6.12.2017, м. Дніпро)</p>	<p>Заслужений працівник культури України (1976), відомий в Україні викладач, засновник академічного класу бандури ДДМУ ім. М. Глінки (закінчила 1951 року по класу В. І. Носачевського). Закінчивши Київську консерваторію (1956, клас А. Бобиря), присвятила життя педагогіці та розвитку ансамблевого жанру бандурного мистецтва. Заснувавши ансамбль бандуристів «Чарівниці» (1956), протягом 50 років була його незмінним керівником. У листопаді 1972 року заснувала самодіяльний ансамбль бандуристів «Чарівниці» у Самійлівському районному БК (Саратовська область, Росія), який успішно працює й нині. Ініціатор, співзасновник і почесний президент фестивалю ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!» (Дніпро). Має методично-дослідницькі роботи «З історії кобзарського мистецтва. Минуле і сучасне», «Методичні поради щодо культури ансамблевого співу». Серед вихованців – народні і заслужені артисти, заслужені працівники культури України, канд. мистецтвознавства, лауреати обласних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів.</p>	<p>Інтерв'ю з Л. Воріною; [268]</p>
<p>Ганжа Петро Касьянович (?–?)</p>	<p>Виступав із бандурою на Нікопольщині Дніпропетровської обл. Працював директором Нікопольського музею, директором музею при Нікопольському педагогічному училищі.</p>	
<p>Гвоздь Микола Петрович (1937– 2010)</p>	<p>Народний артист України (1979), генеральний директор, художній керівник і головний диригент Національної заслуженої капели бандуристів (1977–2010). Народився в Дніпропетровську, гри на бандурі вчився з 1948 року в гуртку бандуристів при ПК ім. Ілліча (керівник В. Сидоренко). У 1956–1958 роках – студент ДДМУ (клас Л. С. Воріної). 1963 року закінчив Київську консерваторію (клас А. М. Бобиря). Керував капелою бандуристів політехнічного інституту (Київ), заводу «Червоний жовтень» (Фастів), виступав як соліст-бандурист. Працював директором і викладачем студії при Державній заслуженій капелі бандуристів. За його керівництва капела відвідала Дніпропетровськ із концертами у 1994, 2004 та 2008 роках. Г. – автор багатьох обробок українських народних пісень, аранжувань творів для ансамблю бандуристів; видав 5 підручників «Бандура» для дитячих музичних шкіл (1–5-й класи) і репертуарні збірки для самодіяльних капел бандуристів.</p>	<p>Інтерв'ю з М. Гвоздем</p>

Гетьманець Іван (?-?)	Бандурист Дніпропетровщини. За свідченням О. Корнієвського, у 1970-х роках грав у клубі Дніпропетровського металургійного комбінату. Приятелював з дніпропетровським майстром бандур Ф. Циганенком. Захворів на білокрів'я, лікувався в Харкові.	Лист О. Корнієвського до М. Полотая [302, 138]
Голенко Майя Федорівна (19.5.1940–24.12.1993)	Бандуристка, співачка (лірико-колоратурне сопрано), лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1975), народна артистка УРСР (1990). Народилася в с. Котівка Магдалинівського району Дніпропетровської обл. Навчалась у Полтавському музичному училищі ім. М. В. Лисенко. Закінчила Київську консерваторію (викладачі – С. Баштан, Д. Петриненко). У репертуарі Г. – укр. н. п., романси, думи, твори вітчизняних і зарубіжних композиторів. Виступала у складі тріо бандуристок із Тамарою Гриценко й Ніною Писаренко (1961–1993), в ансамблі української музики при Укрконцерті (1961–1972), Київській філармонії (з 1972). Тріо багато гастролювало Україною, Росією, на Далекому Сході, у Польщі, Німеччині, Канаді, Казахстані й ін. Г. – упорядник збірок музичних творів з репертуару бандуристок («Ой співаночки мої», 1973).	Каталог М. Лабінського [302]
Гончаренко Людмила Віталіївна (нар. 15.06.1973, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач. Гри на бандурі навчалася з 1982 року в ДМШ № 8 (клас Т. Ф. Бобенко), продовжила навчання в ДДМШ № 4 (1990, клас І. М. Стороженко). Закінчила ДДМУ ім. М. Глінки (1994, клас Є. М. Балакіревої), здобула вищу освіту в ДДУ ім. О. Гончара (2000, факультет української філології та мистецтвознавства). Розпочала викладацьку діяльність по класу бандури з 1992 року в ДДМШ № 16. З 2000 року працює в ДДМШ № 10 на посадах викладача бандури і вокалу, завідувача відділу народних інструментів (2004–2008), заступника директора з навчально-виховної роботи (з 2008). Багато уваги приділяє розвитку та збереженню української національної культури. Засновник (2000) і художній керівник ансамблю бандуристів «Зорепад» ДДМШ № 10. Учні і колектив Л. Гончаренко брали участь і перемогли у Всеукраїнському фестивалі «Дзвени, бандуро!» (Дніпро), Всеукраїнському фестивалі кобзарського мистецтва «Дзвени, бандуро!» (Ялта), Всеукраїнському конкурсі ім. Г. Хоткевича (Харків), Всеукраїнському конкурсі ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич), Всеукраїнському фестивалі-конкурсі виконавців на народних інструментах «Провесінь» (Кіровоград), Всеукраїнських конкурсах «Волинський кобзарик» (Луцьк), «Хортицький кобзар» (Запоріжжя), «Арт-премія» (Харків) та ін. З 2007 року керує дитячим фольклорним колективом «Заграва» – неодноразовий переможець міського конкурсу в рамках проекту «Фольклорні скарби передмість Дніпропетровська», учасник усіх міських фольклорних свят. 2002 року брала активну участь у заснуванні та розвитку дитячого музичного театру «Чарівний міст» – призера Міжнародного фестивалю дитячої творчості «Золотий лелека» (Коблево), Всеукраїнського	Анкетування

	<p>телевізійного конкурсу «Крок до зірок» (Київ) та ін. Серед учнів – 10 лауреатів, 30 дипломантів конкурсів і фестивалів різного рівня. Вихованці Г. закінчили ДДМУ ім. М. Глінки за фахом <i>бандура</i> (О. Шатковська, А. Федорова, О. Гедзун, Т. Никитенко, Н. Лягуша, І. Демчишина, М. Кочура); за фахом <i>вокал</i> (О. Василенко, А. Сачура, І. Мухіна, А. Кулига), працюють за фахом. Організатор і член журі міського ф-к «Музична веселка». Член Національної спілки кобзарів України, Національної всеукраїнської музичної спілки. Бере участь у роботі громадських організацій, у складі журі конкурсів тощо.</p>	
<p>Гордієнко Галина Дем'янівна (1907–?)</p>	<p>Бандуристка, акторка. З 10 років брала участь у хорі сільського клубу, драматичному гуртку. Закінчила драматичну студію при Дніпропетровському українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1929), стала артисткою цього театру, працювала в Київському пересувному театрі. Під час гастролей на Донбасі (1932) приєдналась до гурту бандуристів, де під керівництвом Ляшенка освоїла гру на бандурі, виступала в ансамблі та дуєтом з чоловіком Губар-Дем'яненком. З 1944 року дуєт працював у складі народного хору (згодом – ім. Г. Верьовки), а далі в різних філармоніях та ансамблях бандуристів. Оселившись у Києві, часто виступала від тов-ва «Знання» з лекцією «Життєва правда в народній творчості», супроводжуючи її грою на бандурі. У репертуарі переважали українські народні й авторські пісні («Сирітка», «Черевички», «Ой, горе тій чайці», «Ой, кум до куми залицявся» тощо).</p>	<p>Каталог М. Лабін- ського [302]; каталог Б. Жеплин- ського [128]</p>
<p>Григоренко І. З. (?–?)</p>	<p>Майстер бандур із Дніпродзержинська. Одна з його бандур, виготовлена 1935 року, зберігається у фондах Музею театрального, музичного та кіномистецтва України (Київ).</p>	<p>Каталог Музею театраль- ного, му- зичного та кіномис- тецтва України</p>
<p>Грогуленко Федір Іванович (?–1969)</p>	<p>Нікопольський бандурист, майстер бандур. Навчався в кобзаря Герасименка з Решетилівки (Полтавщина). З 1929 року працював артистом та адміністратором капели бандуристів м. Кривий Ріг (керівник Д. Андрущенко). Одружився з бандуристкою Л. Барвінок, залучив її до роботи в капелі. Під час концерту в Нікополі Г. отримав пропозицію створити й очолити капелу бандуристів, подружжя переїхало до Нікополя (1932). Новостворений колектив багато виступав, їздив на огляд до Києва, Полтави, Харкова. Г. виготовив декілька бандур, які зберігаються в музеї Нікопольського педагогічного коледжу, Музеї музичного, театрального і кіномистецтва (Київ). Був знайомий із бандуристом М. Бараном і його синами, молодшому подарував свою бандуру, яка зберігається в родинній колекції. Серед учнів – М. Топчій.</p>	<p>Т. Фролова, «Дума про час» [246]</p>

Демченко Віталій (?-?)	Бандурист із Придніпров'я. Під час військової служби на флоті грав на бандурі в художній самодіяльності.	І. Немирович, рецензія [56, арк. 11–12]
Демчук Юрій Васильович (нар. 25.5.1937)	Співак (бас) і бандурист, заслужений артист УРСР (1969). У 1955–1959 рр. навчався гри на бандурі в М. Лобка (Дніпродзержинськ), потім у ДДМУ (клас Л. С. Воріної). Здобув музичну освіту в Київській консерваторії як бандурист (клас А. М. Бобиря) і як вокаліст (клас М. І. Єгоричевої, В. А. Деряжного). Учасник Міжнародного фестивалю старовинної музики в Польщі (1966), лауреат (І премія та золота медаль) міжнародного конкурсу на IX Всесвітньому фестивалі молоді та студентів у Софії (Болгарія, 1968). З 1966 року – соліст Київської філармонії. У репертуарі: «Дума про втечу трьох братів з города Азова» (варіант М. Кравченка), «Невільницький плач», «Дума про Марусю Богуславку», «Буря на Чорному морі» (обр. А. Штогаренка), козацькі, історичні та жартівливі пісні, українські романси, оперні партії в концертному виконанні тощо. Багато виступав із бандурою в Європі, Африці, гарячих точках (Чорнобиль, Чечня).	Інтерв'ю з Ю. Демчуком; каталог М. Лабінського [302]
Деньгуб Марина Анатоліївна (нар. 04.10.1985)	Бандуристка, викладач, лауреат міжнародного конкурсу, артистка ансамблю бандуристів «Чарівниці» Дніпропетровської обласної філармонії ім. Л. Когана. Закінчила Криворізьке музичне училище (2005, клас Л. М. Іванової), Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2010, клас С. В. Овчарової). У 2006–2014 рр. працювала викладачем класу бандури та сольного співу, завідувачем естрадного відділу ДМШ № 1 (м. Дніпро). Викладала сольний спів в ОКВНЗ Педагогічний коледж ДНУ ім. О. Гончара (2010–2012). Від 2014 року – викладач вокалу в ОКВНЗ «Дніпропетровський театральний коледж». Член журі всеукраїнських і міжнародних вокальних конкурсів.	Анкетування
Джуржій (Джурджій) Віктор Євдокимович (1908–1986)	Бандурист. У дитинстві через хворобу втратив 85 відсотків зору. Навчився грати на мандоліні, балалайці, гармошці. 1928 року почув виступ бандуриста Данила Щербини і за його порадою переїхав до Кривого Рогу, де після роботи займався в капелі бандуристів Будинку селянина (навчався в її керівника Д. Андрусенка). Вступив на музичні курси при Всесоюзному будинку народної творчості ім. Н. Крупської в Москві (1930), удосконалював майстерність у Ленінградському етнографічному театрі, працював у Полтавській філармонії. З 1932 року кобзарював, працював солістом Криворізької радіостудії, організував у Кривому Розі ансамбль бандуристів-гірників, який виборов І місце на Республіканському огляді художньої самодіяльності (1936).	Каталог М. Лабінського [302]; В. Фатько, «Грай, моя бандуро» [245]; каталог Б. Жеплинського [128]

	<p>Очоловав капелу бандуристів в клубі залізничників станції Старий Оскол Курської області; керував ансамблем бандуристів Луганської філармонії, у складі концертної бригади якої під час Другої світової війни виступав у військових частинах, шпиталях, мобілізаційних пунктах. У 1944–1947 роках працював солістом Українського державного народного хору; керував ансамблем бандуристів Вінницької філармонії (1948–1961), одночасно створив та очолив народний хор (у супроводі оркестру народних інструментів) на металургійному заводі «Комуніст» у Кривому Розі (1953–1961). Колектив здобув звання лауреата I ступеня на Республіканському фестивалі народної творчості (1956) та ін. конкурсах (1957). 6 років працював керівником хорів у м. Терни Дніпропетровської обл., у с. Рівне Кіровоградської обл. Останні роки Д. працював у ПК Південного гірничозбагачувального комбінату (м. Кривий Ріг). Автор музичних творів на слова Г. Самойленка («Марш шахтарів», «Кривбас коханий», «Край шахтарський» тощо).</p>	
<p>Дизенко (Дезенко) Василь Павлович (1903–1978)</p>	<p>Бандурист Дніпропетровщини, автор пісень; працював солістом філармонії в Казахстані (1942), потім повернувся до Дніпропетровська. У 1950-х рр. виступав разом із бандуристами А. Ткаченком, С. Пилипенком, В. Кручею-Луковецьким.</p>	<p>[193, 262];</p>
<p>Дмитрієв Геннадій (?–?)</p>	<p>Бандурист, учень В. Сидоренка. Працював керівником самодіяльних колективів у клубах Дніпропетровська.</p>	<p>І. Шаповал, «До серця народного» [52, арк. 1]</p>
<p>Єкатерініна Галина Олександрівна (нар. 07.12.1949)</p>	<p>Бандуристка, викладач, громадський діяч. Закінчила ДМШ № 4 м. Дніпро (1967, клас В. І. Мерзленка), ДДМУ ім. М. Глінки (1972, клас Л. С. Воріної). У 1971–1994 рр. – викладач по класу бандури в ДМШ № 6. Від 1994 р. викладає бандуру, сольний академічний спів у ДМШ № 11 (м. Дніпро), завідувач вокально-хорового відділу (2007–2010), від 2010 – завідувач відділу народних інструментів, спеціаліст вищої категорії, старший викладач. 1971 року створила ансамбль бандуристів «Журавочка», яким керує й нині. «Журавочка» – лауреат багатьох конкурсів і фестивалів («Перші проліски», «Барвистий віночок», «Зірочка Святого Миколая», «Усі зірки Галактики», «Весняна феєрія», «Музична веселка», Фестиваль української музики та співу ім. А. Я. Штогаренка). Протягом 2015–2017 рр. підготувала 43 лауреати міських, обласних, всеукраїнських, міжнародних конкурсів («Молодість. Талант. Натхнення» та ін.). Багато учнів здобули професійну музичну освіту та працюють у ДМШ м. Дніпро, серед них: викладачі ДМШ № 11 С. М. Красиловець і К. С. Сурженко. Автор збірки «Твори для ансамблю бандуристів ДМШ». До 2017 року очолювала громадську організацію «Відродження кобзарського мистецтва на Дніпропетровщині та розвиток традицій народного мистецтва».</p>	<p>Анкетування</p>

	Нагороджена грамотою начальника управління культури та мистецтва Дніпропетровської міської ради (2015), має численні подяки за організації концертів, методичну допомогу, підготовку лауреатів конкурсів, за відданість справі, сучасність, новаторство, наполегливість і творчий підхід до улюбленої справи.	
Єретик	Бандурист, учасник ансамблю В. Носачевського. Репресований, подальша доля невідома.	М. Долгов, «Репресовані бандури» [115]
Іванова Людмила Миколаївна (нар. 03.12.1951, м. Кривий Ріг)	Талановита бандуристка, педагог, ентузіаст своєї справи. Закінчила відділ народних інструментів та диригентсько-хоровий відділ ДДМУ ім. М. Глінки (1972, класи Л. С. Воріної, А. М. Кулагіна), Львівську державну консерваторію (1978, клас В. Я. Герасименка). По закінченні навчання працювала в Кривому Розі у ДМШ № 9. Викладач по класу бандури Криворізького обласного музичного коледжу від заснування класу (1983) до сьогодні. Керівник студентського ансамблю бандуристів «Барви» – лауреата регіональних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів (Київ, Харків, Дніпро, Кропивницький та ін.). У творчому доробку ансамблю – участь в арт-проекті Оксани Пекун у рамках фестивалю «Kyiv music fest» (Київ) та концертного туру криворізьких митців містами Польщі й Угорщини з програмою «Сталеве серце розкриває творчу душу». Крім того, І. створила зі своїх учнів ансамблі малих форм: інструментальний квінтет старовинної музики, тріо, дуети бандуристів. Керівник ретельно ставить до вибору репертуару, слідкує за музичними тенденціями сучасної естради, співпрацює з професійними аранжувальниками. Наряду із класичними і традиційними творами «Барви» виконують українські та зарубіжні хіти, які здобули високу схвальну оцінку професіоналів (зокрема на державних іспитах), принесли заслужену популярність колективу серед слухачів-любителів, молоді тощо. Кращі учні Л. Іванової продовжили навчання в музичних вишах Києва, Одеси, Дніпра, провадять успішну професійну діяльність (М. Деньгуб, М. Бондарь та ін.). Організатор і член журі регіональних, всеукраїнських, міжнародних конкурсів. Має численні подяки губернаторів Дніпропетровщини, грамоти, відзнаки, нагороди, серед яких – нагрудний знак «За відмінну роботу» Міністерства культури СРСР (1991). Член Всеукраїнської музичної спілки (1997).	Анкетування
Ільченко Григорій Миколайович (1902–1975)	Народився в с. Мануйлівка (тепер Амур-Нижньодніпровський р-н Дніпропетровська); у дитинстві грав на балалайці, мандоліні, гітарі, сопілці, гармошці. Після встановлення радянської влади сім'я переїхала на хутір Пилипенків (Харківщина); працював молотобійцем-помічником сільського коваля. У Валках на базарі побачив сліпого кобзаря М. Христенка, захопився кобзою, роздобув стареньку кобзу в сусідньому селі, учився	Каталог М. Лабінського [302]; «Народні співці УРСР» [45];

	<p>грати самотужки, потім у М. Христенка. На святки в оселі І. збиралися сліпі кобзарі й лірники. Брав активну участь у шкільному драмгуртку. Перші виступи з бандурою: народні пісні на слова Т. Шевченка у дні вшанування пам'яті поета (1923), у Народному будинку райцентру Валки. У 1926–1928 рр. працював у складі Харківської художньої капели бандуристів ім. Т. Шевченка, очолював колектив, виступав у Криму, на Кавказі. Учасник Українського державного народного хору (1943–1945), після призову до армії брав участь в ансамблі пісні і танцю військового округу. Переважно виступав як соліст-бандурист, їздив із письменниками В. Сосюрою і С. Воскресенком (1944), багато виступав у шпиталях Києва. У повоєнні роки керував гуртком бандуристів Харківського палацу піонерів (1946–1950), організатор і керівник ансамблів бандуристів ПК Харківського канатного заводу (1950–1954), БК промкооперації, Будинку вчителя, Авіатехнічного училища. Член тов-ва «Знання», виступав з лекціями-концертами. У репертуарі – українські народні пісні, думи («Буря на Чорному морі» Г. – автор найвідомішої рецитації), автор творів «Про матір-удову», «Про Корею», «Був у нашому колгоспі голова» тощо. Самодіяльний композитор – написав чимало пісень на слова С. Руданського, П. Глазового, видав збірку власних творів «Пісні та думи» (Харків, 1967). Почесний член Музично-хорового тов-ва УРСР.</p>	<p>О. Юрченко, «Кобза дзвінко-голосая» [134]</p>
<p>Завгородня Олена Олександрівна (нар. 16.09.1981)</p>	<p>Бандуристка, вокалістка, актриса, ведуча, лауреат міжнародних, всеукраїнських та регіональних конкурсів і фестивалів. Закінчила ДДМШ № 4 (1997, клас І. М. Стороженько), ДДМУ ім. М. Глінки (2001, клас С. В. Овчарової). Працює артисткою і хормейстером Першого українського академічного музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (Дніпро). Багато концертує як бандуристка і вокалістка. З. – затребувана співачка в різних етногуртах і рок-групах, аудіодиски яких прикрашає її унікальний голос. Від 2010 року – ведуча концертів і солістка-вокалістка ансамблю «Чарівниці» Дніпропетровської обласної філармонії.</p>	<p>Інтерв'ю з О. Завгородньою</p>
<p>Задоя Пилип Пилипович (?–?)</p>	<p>Закінчив диригентсько-хоровий відділ ДДМУ ще до Другої світової війни; вправно грав на народних музичних інструментах, зокрема на бандурі, баяні. Певний час працював у міському театрі; після війни, повернувшись до рідного с. Бабайківка (Царичанський р-н Дніпропетровської обл.), заснував ДМШ (згодом – філіал Царичанської ДМШ) і став її першим директором. Серед учнів – Ю. Задоя.</p>	<p>Інтерв'ю з Ю. Задоею</p>
<p>Задоя Юрій Михайлович (1943 р. н.)</p>	<p>Заслужений працівник культури України (2001), член Всеукраїнської музичної спілки, голова Київської обласної асоціації кобзарів і бандуристів. Народився у с. Бабайківка Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. Закінчив Бабайківську ДМШ по класу бандури, його вчитель – П. П. Задоя (рідний дядько). У 1960–1963 рр.</p>	<p>Інтерв'ю з Ю. Задоею; анкета члена НСКУ</p>

	<p>навчався в ДДМУ (клас Л. С. Воріної). Після військової служби закінчив Київський педагогічний інститут (1969) і Київський інститут культури і мистецтв (1977). 1970 року переїхав до м. Богуслав Київської області, де викладав бандуру в ДМШ, очолював цей заклад (1977–1987). Організував чоловічу самодіяльну капелу бандуристів при Богуславському районному БК (1970), якою керував до 1992 року. Викладав бандуру в Богуславському педагогічному училищі (нині – Богуславський гуманітарний коледж ім. І. С. Нечуя-Левицького), де 1987 року створив капелу бандуристок «Богуславка». Обидва колективи успішно концертували, досягли значного художнього рівня, отримали відзнаки на багатьох конкурсах і фестивалях.</p>	
<p>Закора Федір Семенович (1906– 1987)</p>	<p>Кобзар, майстер бандур. Народився в с. Новий Кодак біля Катеринослава в родині металургів. Працював у Дніпропетровську на заводі ім. Бабушкіна зварником металевих конструкцій. 1931 року почув у місцевому парку виступ ансамблю бандуристів з Полтавщини і захопився бандурою. Знав дніпропетровського бандуриста В. Носачевського. До Другої світової війни грав у капелі бандуристів клубу залізничників. За «націоналізм» потрапив на заслання до Воркути, де 12 років видобував вугілля. У засланні зробив собі бандуру, грав для поселенців у клубі, шпиталі, на дозвіллі. У таборі 1950 року познайомився з колишнім учасником УПА Михайлом Кіндратовичем Карпюком з Рівненщини. З. виготовив для нього бандуру і навчив на ній грати. Усього у Воркуті зробив для охочих грати 8 бандур, утворився ансамбль бандуристів. У репертуарі: «Дума Мазепи», «Реве та стогне Дніпр широкий», «Ой, не шуми, луже», «Дивлюсь я на небо», «Взяв би я бандуру», жартівливі пісні «Ой, що ж то за шум», «Та орав мужик», «Садом-садом, кумасенько» тощо. Після заслання майже цілковито перейшов на виконання творів релігійного змісту, співав псалми та канти. Похований у м. Дніпро.</p>	<p>Т. Фролова, «Дума про час» [246]; І. Шаповал, «Кобза з Воркути» [290]; каталог Б. Жеплинського [128]</p>
<p>Кальнін Борис (?–1946)</p>	<p>Високоосвічена людина, колишній поручник царської армії. Народився в Гурзуфі (Крим), захоплювався українською піснею та поезією. Скінчивши гімназію, почав вчитися гри на бандурі ще до революції. Брав участь у Першій світовій війні. Після жовтневої революції повернувся до Криму, потрапив під примусову мобілізацію Врангеля, здався червоній армії. Етапом потрапив до Дніпропетровська, був розподілений до Верхньодніпровського чавуноливарного заводу ім. Першого травня, згодом працював секретарем сільради с. Паньківка Петриківського р-ну Дніпропетровської обл. Переїхавши до Дніпродзержинська (1929), залучився до заводської капели бандуристів, очолив дитячу групу при капелі, куди привів і свого сина Володимира. У небезпечні 1937–1941 роки керував й основним складом колективу, дивом уникнув репресій. У перші</p>	<p>В. Стецюк, «Все життя з бандурою» [232]</p>

	дні Другої світової війни був іздовим у нестройових військах. Під час евакуації потрапив в оточення, уникнувши полону, на конях повернувся у с. Паньківку, за що після війни був засуджений на 10 років таборів. Помер на Джезказганському руднику.	
Кальнін Володимир Борисович (1924–1991)	Народився в Дніпропетровську, батько грав на бандурі; 1929 року сім'я переїхала до Дніпродзержинська. Опановувати бандуру почав з 10 років, залучився до дитячої групи капели бандуристів заводу ім. Дзержинського. Після перемоги в обласному огляді художньої самодіяльності перейшов до дорослого складу колективу (1937–1941), учився з А. Омельченком. Під час Другої світової війни залишився в окупації, брав участь в операції форсування Дніпра, воював на Білоруському, Другому Прибалтійському фронтах, двічі поранений, інвалід II групи. 1951 року повернувся до капели, навчався гри на бандурі в музичній школі (клас М. Лобка). У жовтні 1952 року на конкурсній основі був прийнятий до ансамблю бандуристів «Вітерець Поділля» Вінницької державної обласної філармонії, згодом – соліст-бандурист II категорії (з 1962). У 1966–1971 роках навчався по класу бандури у Вінницькому державному музичному училищі (викладач – Т. Заболотна). Повернувшись на Дніпропетровщину (1971), працював у Криворізькому ПК ім. Артема, викладачем бандури ДМШ № 5. Член міського тов-ва «Знання», отримав ате-стацію і дозвіл виступати з власною лекцією-концертом «Дзвени, моя бандуро». Згодом звинувачений міськкомом партії у націоналізмі, декілька років жив у Вінниці. Повернувся до Кривого Рогу, працював методистом БК Криворізького сільського р-ну, завклубу сс. Глеюватки, Кіровки, у Будинку піонерів райцентру Лозуватка, Дзержинському палаці піонерів (1984). У репертуарі дума «Буря на Чорному морі» (муз. І. Скляра, сл. народні, ред. А. Лазаренка), «Про Морозенка», укр. н. п. «Побратався сокіл», «Ой, у полі могила», «Бандуристе, орле сизий», «Ой, піду я лугом», «Ох і не стелися, хрещатий барвінку», «Ревуть, стогнуть гори-хвилі», «Розвійтеся з вітром» (муз. І. Франка, сл. Г. Майбороди), інструментальні твори.	[51, 21–22]; В. Стецюк, «Все життя з бандурою» [232]
Каневська Н. (?–?)	Бандуристка, учениця М. С. Лобка.	М. Долгов, «Від батьків до синів» [112]
Касьянова Ольга Миколаївна (нар. 25.5.1949, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач-методист, лауреат міжнародного конкурсу, засновник професійного навчання на бандурі в Одесі. Гри на бандурі вчилася в класі Н. А. Мігаль (Плахотної) у ДМШ № 3 (1964). Закінчила відділ народних інструментів та диригентсько-хоровий відділ ДДМУ ім. М. Глінки (1968, клас бандури Л. С. Воріної, клас диригування Л. А. Нефедової). Одна з перших учениць Л. С. Воріної. Трудову діяльність розпочала в ПК Новомосковського металургійного	Анкетування

заводу Дніпропетровської обл., де створила ансамбль бандуристів. Колектив двічі здобув нагороду на обласному конкурсі, брав участь у концерті на XIV з'їзді профспілок в Москві. 1965 р. – концертна поїздка до Чехословаччини. У 1968 р. вступила на диригентсько-хоровий факультет Одеської державної консерваторії ім. Н. Нежданової (1973, клас В. І. Шип), у 1982–1986 рр. навчалася в музичному виші Одеси по класу бандури у В. Я. Герасименка. Паралельно 1969 року очолила перший у місті клас бандури в ДМШ № 4, ставши засновником професійного навчання на бандурі в Одесі. Керувала фольклорним ансамблем «Льонок» Одеського державного університету (1976–1977), ансамблем бандуристів клубу зв'язку. Лауреат міжнародного фестивалю народної творчості в Югославії (1976). У 1975–1985 рр. працювала солісткою ОНІ Одеської обласної філармонії. Тоді ж Одеським обласним телебаченням створено два фільми-концерти «Співає Ольга Касьянова»: «Дзвени, бандуро!» та «Пісні на слова Т. Г. Шевченка». Крім того, створила ансамбль бандуристів на базі БК Товариства сліпих, який здобув звання «народний колектив» (1984) та лауреата всеукраїнських конкурсів і фестивалів. Від 1976 р. плідно працює викладачем-методистом Одеського училища мистецтв і культури ім. К. Ф. Данькевича (нині – коледж). Створила і керувала студентським ансамблем бандуристів (1976–2012), який має відзнаки та нагороди за перемоги в мистецьких конкурсах. Керівник секції «Бандура» Одеського територіального об'єднання шкіл естетичного виховання. Автор робочих програм з навчальних дисциплін: «Методика навчання гри на бандурі», «Методико-виконавський аналіз методичного репертуару», «Аналіз виконавських стилів», «Спеціальний клас /бандура/», «Практика роботи з оркестром», «Постава голосу для студентів класу бандури спеціальності «Народні інструменти» тощо. Випустила авторську репертуарну збірку «Заграй мені, бандуро!» (2012, 2016) з власними інструментальними творами, обробками народних пісень, аранжуваннями для ансамблів бандуристів різних складів. Веде постійну науково-методичну діяльність, бере участь у міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях в Києві (2006), Одесі (2010, 2011) та ін. Постійний член журі обласних конкурсів-оглядів виконавців на народних інструментах, зокрема й обласного етапу Всеукраїнського фестивалю бандурного мистецтва ім. О. Вересая (2009). Серед учнів: І. Дерев'янкін – лауреат Всеукраїнського конкурсу бандуристів (Дніпро, 1991), лауреати міжнародних і всеукраїнських конкурсів Є. Макольнікова, С. Топоркова (Луганськ, 2004), М. Смолінська, І. Ковальов. К. має численні відзнаки та нагороди: за розвиток українських національних традицій і мистецтв та віддану працю задля збереження миру і злагоди в суспільстві – нагородний лист «Берегиня доли» (1994).

Качан Павло (?-?)	Бандурист і майстер бандур із с. Грушовка (Дніпропетровська обл.). Серед учнів – О. Чуприна.	Р. Польовий, «Кобзарі в мому житті» [214]
Киричко Марія Марківна (1926-?)	49128 м. Дніпро, вул. Братів Трохимових, б. 32, кв. 551.	Каталог ДНІМ
	Самодіяльна бандуристка. Приїхала до Дніпропетровська з Кіровоградщини. Багато років виступала в самодіяльній капелі бандуристів ПК Дніпропетровського заводу ім. Леніна.	І. Шаповал, «Дума про бандуру» [288]
Кириленко Віктор Іванович (1930–1997)	Бандурист, збирач і пропагандист народної пісні із с. Ново-Семенівка Апостолівського р-ну Дніпропетровської обл. Народився в с. Нова Січ Першотравенської сільської ради в сім'ї хліборобів. У 1950-ті роки опанував бандуру, вчився в О. Нирка. Закінчивши музичне училище, понад 20 років викладав бандуру в місцевій ДМШ, розробив цикл лекцій на історичну тематику, з якими виступав у СЗШ району. У репертуарі: пісні про Байду, Супруна, Нечая, Саву Чалого, «Ой, Морозе, Морозенку», «Максим Залізник», «Гей, літа орел, літа сизий», «Зажурилась Україна», «Усі гори зеленіють», «Ой, піду я лугом», «Рибалка молоденький», «Та нема гірш нікому», «Ой, сухий дубе». Виступав як соліст-бандурист, а також разом з аматорами В. Ільїним та В. Корніловим. Учасник телепередачі «Сонячні кларнети», радіопередачі «Горлиця» (1989). 1994 року разом із С. Мацурою та М. Топчієм ініціював організацію Дніпропетровської спілки кобзарів, виконував функції секретаря. Зібрав понад 300 народних пісень в Апостолівському районі (записував тексти і мелодії), намагався опублікувати їх: звертався до Дніпропетровського обласного управління культури, ІМФЕ. Але тільки після смерті бандуриста факсимільне видання «Гук, гук, мати, гук! Пісні Апостолівщини, зібрані В. І. Кириленком», до якого увійшли 252 пісні, було видано дніпропетровським видавництвом «Навчальна книга» (упорядник М. Долгов). В Апостолівському районному історико-краєзнавчому музеї відкрито експозицію, присвячену К.	Каталог ДНІМ; М. Долгов, «Не забувайте коліскової» [114]
Кисіль Тимофій (?-?)	Бандурист із Дніпропетровська, учень В. Сидоренка. Керівник самодіяльного ансамблю бандуристів БК Дніпропетровського заводу ім. Леніна. Виготовляв бандури для ансамблю ПК ім. Ілліча.	І. Шаповал, «До серця народного» [52]
Кириченко Микита (?-?)	Бандурист з с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл., учень І. Бута.	І. Шаповал, «Гомери з Підгороднього» [284]
Клименко Олександра Олександрівна, (нар. 26.07.1991)	Бандуристка, лауреат міжнародного та всеукраїнських конкурсів і фестивалів. Закінчила ДМШ № 8 м. Дніпро (2006, клас В. П. Савлюк), ДДМУ (2010) і Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2015, клас М. С. Березуцької). 2016 – закінчила магістратуру Національного	Анкетування

	гірничого університету за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». Від 2014 р. – викладач класу бандури в Дніпропетровській академії музики. Серед вихованців – лауреати міжнародних і всеукраїнських конкурсів. Спів-автор навчально-методичних посібників «Читання нот з листа у класі бандури».	
Коваль Іван Андрійо- вич (1936– 2000)	Бандурист, диригент, педагог, заслужений артист УРСР (1973). Походив із с. Лихівка П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл. Закінчив ДДМУ (1961, клас бандури Л. Воріної), Київську консерваторію (1966, клас С. Баштана). Працював у Полтавському музичному училищі ім. М. В. Лисенка викладачем бандури (1973–2000), керівником ансамблю бандуристів (1973–1992), завідувачем відділу народних інструментів (1975–1977). Керував полтавським філармонійним ансамблем бандуристів мішаного складу (1966–2000), міською дитячою капелюю бандуристів при облвідділі Музичного товариства. Автор пісень «Земленько моя» (сл. В. Бровченка), «Йшли у бій богатирі» (сл. Д. Луценка), обробок укр. н. п. Серед учнів – І Василенко, О. Курінний, Т. Таран, Н. Тимощенко, Р. Черногуз та ін.	Енциклопедія сучасної України [http://esu.com.ua]; інтерв'ю з Л. Воріною, М. Гвоздем
	49122 с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл., вул. Кільченська, 21.	Каталог ДНІМ
Коваль Олекса Семенович (1909– 1979)	Бандурист, майстер музичних інструментів (бандур), різьбяр. Його батько грав на бандурі. Ще малим Олекса почув на ярмарку гру на кобзі місцевого кобзаря І. Ляшенка (Старченка). Хлопця дуже зворушила гра кобзаря, після чого він сам зробив собі кобзу. Дніпропетровський музикант, диригент і бандурист Ф. Часник допоміг дістати струни і настроїти бандуру, навчив грати перші пісні. Після смерті Ф. Часника вдосконалював гру самотужки. 1930 року К. уже володів чималим репертуаром і виступав у концертах художньої самодіяльності. На армійську службу (1931–1933) брав із собою бандуру. Повернувшись, удосконалював свою майстерність, організував гурток бандуристів, із яким виступав на оглядах художньої самодіяльності. На фронтах Другої світової війни брав участь у боях за Одесу, Сімферополь, Кавказ, в обороні Сталінграда. По закінченні війни працював кіномеханіком у рідному селі, де організував ансамбль бандуристів та заклав краєзнавчий музей при місцевому клубі (1967, від 2009 – його імені). Часто виступав як соліст-бандурист. У репертуарі – українські думи та пісні, зокрема «Дума про легендарного Сірка», «Ой, Морозе, Морозенку», «Ой, літа орел, літа сизий», «Ой, у полі три криниченьки», «Ой, люлю, люлю, моя дитино», «Забіліли сніги», «На високій дуже кручі», «Гомін, гомін по діброві», «Ой, гук, мати, гук», «Ой вербо, вербо», «А Самара річка невеличка», «Ой, у полі озеречко», «Їхав козак за Дунай», «Зоре моя, вечірняя», «Думи мої, думи мої» (на слова Т. Шевченка). За успіхи в мистецтві та громадську роботу нагоро-	Каталог Б. Жеплинського [128]; каталог М. Лабінського [302]; І. Шаповал, «Добро-творці» [287]

	джений грамотами та дипломами, орденом «Знак пошани» (1967). Зазнав тиску КДБ, загинув трагічно. К. виготовив понад 30 бандур, окремі подарував Музею видатних діячів укр. культури Лесі Українки, М. Лисенка, П. Саксаганського, М. Старицького, Національному музею народної архітектури та побуту України (Київ), ДНІМ, музею м. Орджонікідзе, краєзнавчому музею с. Підгородне.	
Коваль Олександра Олексіївна (1947 р. н.)	49122 с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл., вул. Кільченська, 27.	Каталог ДНІМ
	Бандуристка, викладач. Навчалася гри на бандурі в батька О. Ковалю, у В. Носачевського, в Дніпропетровському училищі культури і мистецтв (клас Л. С. Воріної). Керівник ансамблю бандуристів підгороднянського районного будинку дитячої творчості. Виступала у складі тріо бандуристів разом з І. Скотаренком і Н. Харченко. Учасниця хору ветеранів «Журавка». У репертуарі українські народні й авторські пісні. Член НСКУ (1995).	Анкета члена НСКУ; І. Шаповал «Її називають кобзарівною» [289]
Ковтуненко Валерій	Дніпропетровський бандурист, учасник Всеукраїнського кобзарського фестивалю «Дзвени, бандуро, в козацькім краю!» (Дніпропетровськ, 1994).	Програма фестивалю «Дзвени, бандуро» [додаток 3]
Козак Іван	Бандурист, учень В. Сидоренка. Працював солістом Кіровоградської обласної філармонії.	І. Шаповал, «До серця народного» [52, арк. 1]
Кривошей Зінаїда Іванівна (нар. 1944, с. Заполічки П'ятихатського р-ну Дніпропетровської обл.)	Талановита бандуристка, викладач, лауреат II Всесоюзного фестивалю народної творчості (1987). Закінчила ДДМУ (1967, клас Л. С. Воріної), Одеський державний педагогічний інститут (1979). Ще за навчання вирізнялась красивим голосом (сопрано) із широким діапазоном. Працювала викладачем ДМШ с. Кринички Дніпропетровської обл., ДМШ № 1 м. Мелітополь. Організатор і незмінний керівник народної капели бандуристів «Джерела», створеного 1974 р. при Мелітопольському ПК ім. Т. Г. Шевченка. У творчій скарбниці колективу – звання дипломанта, лауреата багатьох конкурсів і фестивалів, виступи у Франції, Данії, Болгарії, Румунії.	Інтерв'ю з Л. Воріною; http://melitopolbiblio.ucoz.ua
Крицький С. К. (?–?)	Бандурист, керівник і концертмейстер Дніпродзержинської народної самодіяльної капели бандуристів.	П. Шпитяк, «Невмируща струна» [300]
Кузнець О. С. (?–?)	Бандурист із с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл.	
Куриленко Василь Пилипович (1907–	Бандурист, самодіяльний композитор. Народився в с. Рудівка Прилуцького повіту Полтавської губернії, з 1930 року проживав у м. Дніпропетровську. Закінчив Прилуцький педагогічний технікум (1927), історико-	Каталог ДНІМ;

1972)	<p>філологічний факультет Дніпропетровського університету (1934), працював із безпритульними дітьми, понад 30 років викладав українську й російську літературу у СЗШ № 22 та № 60 Дніпропетровська. З дитинства грав на різних народних інструментах, співав. У 1927 році в с. Юрки Полтавської обл. зустрів свого першого вчителя – бандуриста Івана Яковенка, який подарував йому першу вербову бандуру. Після цього з бандурою не розлучався, виступав як бандурист-соліст від Дніпропетровської, а згодом Роменської, Львівської, Дрогобицької філармоній. У 1938–1939 роках був ув'язнений органами НКВС. У 1943–1947-х займався театральною діяльністю в м. Нікополі й обласному музично-драматичному театрі. Серед учнів – І. Немирович. За спогадами останнього, 1944 року вони разом у складі капели бандуристів Дніпропетровської філармонії виступали селами краю, гастролювали в Західній Україні. І. Немирович висвітлив образ бандуриста у своїй повісті «А все через неї...». У композиторському доробку К. понад 100 пісень на слова українських поетів Т. Шевченка, Лесі Українки, А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюри, П. Тичини, Д. Луценка, І. Немировича, дніпропетровських поетів П. Кононенка, П. Шаповала, М. Чхана, П. Усенка й ін. Учасник V з'їзду композиторів УРСР, Декади української літератури і мистецтва в Москві (1968). Того ж року студія «Мелодія» випустила на грамплатівці 4 пісні К. (на слова радянських композиторів) в авторському виконанні. Творчість К. досліджував М. Долгов.</p>	<p>автобіографія В. Куриленка [51, арк. 43]; М. Долгов, «Світанкові струни Надпорожжя», «Репресовані бандури» [226; 115]; І. Немирович, рецензія [56, арк. 14]</p>
Курченко (?–?)	Сліпий кобзар з Криворіжжя. Ім'я невідоме.	О. Мельник, «Кобзарі Криворіжжя» [180]
Кухта Віктор	Бандурист-віртуоз, викладач. Учився в М. Лобка. Закінчив Київську консерваторію (клас А. М. Бобиря).	
Куценко Поліна	Бандуристка, учениця В. І. Носачевського. Навчалася в класі бандури Дніпропетровського музичного училища (1947–1951).	Інтерв'ю з Л. Воріною
Кущенко Алла Вікторівна (нар. 1989)	Бандуристка, викладач, випускниця ДДМУ (2008, клас Л. С. Воріної) і Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки (2013, клас С. В. Овчарової). Лауреат міських, всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів. Від 2008 р. працює викладачем по класу бандури ДДМШ № 9, бере участь у роботі методичного об'єднання секції бандури викладачів ДМШ. З 2009 р. – керівник квартету бандуристів, з 2013 – співкерівник (разом з Л. Я. Поповою) ансамблю бандуристів «Мальви» ДДМШ № 9. Серед учнів – лауреати міських, обласних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів. Солістка	Анкетування

	Дніпропетровського Будинку органної та камерної музики (2015–2016).	
Лапшин Віталій Федорович	Бандурист, вихованець Дніпродзержинської капели бандуристів, закінчив місцеву вечірню музичну школу (клас М. С. Лобка).	Інтерв'ю з М. Гвоздем
Ларікова Людмила Анатоліївна (1961 р. н.)	Бандуристка, народна артистка України, лауреат міжнародних і всеукраїнських конкурсів. Народилася в Дніпропетровську. Закінчивши ДДМУ (клас Л. Воріної) і Київську консерваторію (клас С. Баштана), багато років плідно працювала у складі тріо «Вербена» Черкаської обласної філармонії. З 2006 року викладає в Національній музичній академії України.	Анкета члена НСКУ; [268]
Лісняк Інна Миколаївна (нар. 26.05.1978, м. Дніпро)	Бандуристка, канд. мистецтвознавства (2017), дослідниця кобзарства, бандурного мистецтва, громадський діяч. Лауреат III міжнар. конкурсу вик. на укр. нар. інст. ім. Г. Хоткевича (Харків, 2004). Закінчила ДМШ № 10 (1995, клас Р. Й. Корчевської), ДДМУ ім. М. Глінки (1998, клас С. В. Овчарової), Донецьку державну музичну академію ім. С. Прокоф'єва (2003, клас О. М. Симонової). Протягом 2005–2008 років навчалась в аспірантурі Київського національного університету культури і мистецтв. Від 2008-го працює в ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України у відділі музикознавства та етномузикології на посаді провідного мистецтвознавця, молодшого наукового співробітника (2017). Працювала викладачем по класу бандури та вокалу у ДМШ м. Донецька (1999–2003, ДМШ № 6) та м. Києва (2003–2006, ДМШ № 15, 28). Створила дитячий ансамбль бандуристів «Веселе коло» – лауреат фестивалю «Дзвени, бандуро» (Дніпропетровськ, 2002). Л. – перша виконавиця творів сучасних укр. композиторів: О. Рудянського, В. Павліковського, М. Лебедь, З. Файна. Виступала із сольними концертами та у складі різних ансамблів в Україні, Німеччині, Фінляндії, Латвії, Естонії, Росії. У рамках всеукраїнського фестивалю кобзарського мистецтва ім. М. Лисенка «Дзвени, бандуро» провела майстер-клас (Ялта, 2009). Автор низки статей до «Української музичної енциклопедії» (II, III, IV, V т.т.). Дискографія: CD – Лісняк І. Кришталева мить. – Студія РЕМА. – 2006. Автор дисертаційної роботи «Академічне бандурне мистецтво кінця ХХ – початку ХХІ ст. як відображення провідних тенденцій розвитку сучасної української музичної культури» та багатьох наукових статей у галузі мистецтвознавства.	Анкетування

	<p>м. Дніпродзержинськ, вул. 50-річчя СРСР, б. 1-Б, кв. 43; вул. Первомайська, 22</p>	<p>Каталог ДНІМ</p>
<p>Лобко Михайло Сергійович (1915– 2001, Дніпро- дзер- жинськ)</p>	<p>Дніпродзержинський бандурист, викладач, методист, композитор, заслужений артист УРСР (1954). З дитинства грав на мандоліні, гітарі, скрипці. З 1927 року вчився грати на бандурі в батька, який 1928 року на день народження подарував йому власноруч зроблену бандуру. Далі вчився в П. Синячевського. Після закінчення ФЗУ працював на заводі (1933–1935). Закінчив музичний робітфак при Дніпропетровському металургійному інституті (1936), почав керувати капелою бандуристів при ПК заводу ім. Дзержинського. Під час служби в армії не розлучався з бандурою, учасник Другої світової війни. У 1944–1946 роках керував капелами бандуристів при Дніпродзержинському театрі ім. Т. Шевченка та в міському ремісничому училищі № 1. З 1948 року – викладач по класу бандури у вечірній музичній школі. 1946–1957 – продовжуючи справу батька, керував капелою бандуристів ПК заводу ім. Дзержинського, яка досягла значних успіхів. Репертуар капели складала українські і російські народні пісні, класичні твори, пісні радянських композиторів. За професійними консультаціями звертався до О. Мінківського, Г. Верьовки. З 1962 року викладав бандуру в ДМШ. Нагороджений численними грамотами та медалями. Л. – автор багатьох обробок і перекладень, власних інструментальних творів, етюдів, пісень на слова С. Лобка («Бандуро дзвінка моя»), С. Тараненка («На Дніпрі», «Дороги», «Ровесникам», «Весна іде», «Ліричне», «Прометеєві сини») й ін. Написав та опублікував низку статей і рецензій: «Виховна робота в самодіяльному колективі» (1954), «Дорогу бандурі» (1963), «Збірник пісень кобзарів» (1964) тощо. У співавторстві з А. Омельченком і С. Баштаном написав «Навчальну програму по класу бандури для музичних училищ» (Київ, 1971), у співавторстві з А. Омельченком збірник «Г'еси для бандури (для молодших класів ДМШ)» (Київ, 1975), «Навчальну програму по класу бандури для дитячих музичних шкіл» (1978). Багато учнів Л. стали видатними професійними бандуристами (В. Лапшин, А. Омельченко Ю. Демчук, М. Трохимовський, В. Калнін, Н. Каневська й ін.).</p>	<p>За каталогом Б. Жеплинського [128]; М. Долгов, «Від батьків до синів» [112]</p>

<p>Лобко Сергій Матвійович (1889– 1982)</p>	<p>Бандурист-аматор, соліст-виконавець, майстер бандур з Дніпродзержинська. Захопився бандурою, почувши незрячого кобзаря на вокзалі в Копайгороді. У січні 1927 року разом із П. Щепакіним заснував гурток і капелу бандуристів на базі ПК Дніпровського металургійного заводу ім. Держинського (м. Дніпродзержинськ), яку очолював до 1944 року. У 1938–1939 роках Л. звинуватили в націоналізмі, антисемітизмі, участі в білогвардійській армії, агітації проти радянської влади. Звинувачення не підтвердилися, був випущений під заставу за умови мовчати. Виготував понад 100 бандур, забезпечивши інструментами бандуристів Дніпродзержинська, Дніпропетровська, Києва, Запоріжжя тощо. Бандура Л. експонується в музеї м. Кам'янське; 2 бандури, балалайка і цимбали зберігаються в Національному музеї народної архітектури та побуту України (Київ); 2 бандури виставлено в Музеї кобзарства (Переяслав-Хмельницький). Виступав як соліст-бандурист. У репертуарі «Ой, піду я лугом», «Морозенко», «Ой, п'є Байда», «Коло млина, коло броду», «Гомін, гомін по діброві», пісня на власні вірші «Бандуро дзвінка моя» тощо. Серед учнів – син і послідовник М. Лобко.</p>	<p>М. Долгов, «Від батьків до синів» [112]</p>
<p>Лягуша Наталія Сергіївна (нар. 16.10.1984, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, викладач, артистка філармонії. Закінчила клас бандури ДДМШ № 10 (2000, клас Л. В. Гончаренко); ДДМУ (2004, клас С. В. Овчарової); Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2013, клас С. В. Овчарової). З 2007 р. – викладач по класу бандури ДДМШ № 10, завідувач відділу народних інструментів (з 2008), керівник дитячого ансамблю бандуристів «Зорепад» (з 2010) – багаторазовий лауреат обласного конкурсу "Музична веселка" (2011, 2015 – 1 премія, 2013 – 2 премія, 2017 – 3 премія). Серед учнів – лауреати міських, обласних, всеукраїнських конкурсів. З 2010 р. працює на посаді бандурист-інструменталіст в Дніпропетровській обласній філармонії ім. Л. Когана у складі ансамблю бандуристів «Чарівниці».</p>	<p>Анкетування</p>
<p>Ляшенко (Старченко) Іван Петрович (?–1932)</p>	<p>Харківський бандурист, проживав у с. Підгородне Дніпропетровської обл. Пісні з його репертуару 1925 року записував П. Мартинович. Серед учнів – І. Бут.</p>	<p>І. Шаповал, «Пісню народжує пісня» [295]</p>
<p>Мазін Федір Степанович (?–?)</p>	<p>49129 м. Дніпро, вул. Донецьке шосе, б. 10, кв. 27. Бандурист-аматор, майстер бандур. Народився у м. Корсуні-Шевченківському, працював на заводі «Комунар» у Запоріжжі, після Другої світової війни – на дніпропетровському заводі «Червоний профінтерн». У 1930-х роках захопився бандурою, багато років грав в ансамблі ПК ім. Ілліча. 1965 року змайстрував із червоної верби першу бандуру (експонується в краєзнавчому музеї К.-Шевченківського). Виступав з бандурою власної роботи в заводській самодіяльності, використовував підставку на ліву ногу у вигляді півкола, що зменшувала від-</p>	<p>Каталог ДНІМ О. Кутняк, «Грай, моя бандуро» [155]</p>

	чуття ваги інструмента, оздоблював свої роботи орнаментом.	
Маловичко Прокіп і Маловичко Мотря (?–?)	Подружжя співаків-стихівничих із с. Амур поблизу Дніпропетровська, дуже гарно співали. За свідченням харківського кобзаря А. Парфиненка, потрапили до ешелону з учасниками харківського з'їзду кобзарів (1933(4?) р.), яких було знищено. Мотря з наймолодшим сином вижила; жебракували, боялися повернутися додому.	К. Черемський, «Українські обрії» (квітень, 1991)
Мануйлик Оксана Володимирівна (нар. 1978, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач вищої категорії. Гри на бандурі навчалась у ДМШ № 2 (1987–1993, клас І. В. Колесникової), ДДМУ ім. М. Глінки (1993–1997, клас С. В. Овчарової). Закінчила факультет музичної творчості Рівненського державного гуманітарного університету (клас бандури З. А. Сингаївської, 1997–2000; Н. Ф. Чичановської, 2000–2002). Працювала на посаді викладача класу бандури ДМШ № 17 м. Дніпро (2002–2006), з 2006 р. – викладачем класу бандури в Дніпропетровському педагогічному коледжі. З 2010 р. працює в ДДМШ № 2 ім. А. Я. Штогаренка викладачем класу бандури та керівником ансамблю бандуристів «Розмарія» – лауреат всеукраїнських, обласних, міських фестивалів і конкурсів. Серед учнів – переможці всеукраїнських, обласних, міських конкурсів. Випускники М. продовжили навчання в середніх і вищих навчальних закладах та працюють у загальноосвітніх, музичних школах, дитячих садках і будинках культури України. Відзначена грамотами Державної міської адміністрації м. Дніпро.	Анкетування
	м. Дніпропетровськ, пр. Калініна, 15, кв. 20.	Каталог ДНІМ
Марченко Андрій Титович (1912– 1990)	Родом з Чернігівщини, в дитинстві грав на гітарі та мандоліні, які зробив для нього брат. Уперше побачив бандуру й захопився нею 1929 року, коли в с. Багрінці почув виступ 4-х сорочинських кобзарів – Сологуба із синами. Лікар Кириченко, який грав на бандурі, допоміг зробити перші кроки в навчанні. М. грав у шкільному ансамблі, виступав у сільському клубі. Переїхавши до Дніпропетровська, працював теслею на заводі ім. Бабушкіна, грав в ансамблі В. Носачевського, ансамблі бандуристів ПК ім. Ілліча. Брав участь у Другій світовій війні, мав поранення. У повоєнні роки разом з І. Немировичем (за свідченням останнього) гастролював зруйнованою Дніпропетровщиною. Керував самодіяльним ансамблем бандуристів «Барвінок» ПК Дніпропетровського трубопрокатного заводу ім. Леніна. Часто виступав по радіо й телебаченню.	І. Немирович, рецензія [56, арк.10]

<p>Мацура Степан Макаро- вич (1922– 2007)</p>	<p>51004 м. Павлоград, вул. Підгірна, б. 5, кв. 25.</p>	<p>Каталог ДНІМ</p>
	<p>Народився в с. Дрогомишль Яворівського р-ну Львівської обл. У дитинстві побачив сліпих бандуристів Пана-са й Гриця зі Східної України, які мандрували, зв'язавшись мотузкою. Перейняв гру на бандурі від лірника Павла й сліпого кобзаря, яких мати пустила до хати на зиму. Дід зробив Степану бандуру з верби. Ще юнаком співав у хорах «Просвіти». Переслідуваний комуністичним режимом, був заарештований (1946). Разом із батьками опинився в концентраційних таборах (1947), де зустрівся з бандуристом М. Соколовським. За допомогою майстрів виготовили бандури, створили ансамбль каторжан, навчили грати охочих. Далі ансамблем керували О. Сопеляк, О. Гасюк. Повернувшись в Україну (1964), оселився у м. Павлограді з дружиною Марією Олексюк (колишньою каторжанкою), працював на шахтах Донбасу.</p> <p>Очоловав Павлоградське товариство політв'язнів і репресованих, брав активну участь у просвітницькій діяльності Товариства української мови, у багатьох громадських заходах. Виступав у Львові на кобзарському святі «Думи мої» (1991), брав участь у святі кобзарів у Переяславі-Хмельницькому (1992). На пенсії продовжував кобзарювати. Співав із бандурою в Меморіальному будинку Д. Яворницького (з 1993). 1994 року разом із В. Кириленком і М. Топчієм ініціював організацію Дніпропетровської спілки кобзарів, яку очоловав. У репертуарі українські народні, історичні пісні («Про Морозенка», «Про Байду», «Про Івана Богуна», «Про Нечая», «Про Івана Мазепу», «Вже більше літ триста, як козак в неволі», «Гетьманський марш», «На високій дуже кручі», «Чорна рілля ізорана», «Ой, ходив чумак сім літ по Дону», «Посіяла руту круту» тощо), пісні січових стрільців та УПА («О Україно, любя ненько», «Повіяв вітер степовий», «Триста літ минає», «Стрілецький гімн»), пісні на слова Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Франка й інших поетів («Думи мої, думи», «По діброві вітер віє», «На розпутті козак сидить», «Така її доля», «Чом, чом, земле моя», «Стоїть явір над водою», «Ревуть, стогнуть гори-хвилі», «Жовті Води», «Гомін, гомін по діброві», «Замовчи, не жартуй», «Усі гори зеленіють», «Гей, як був я молодий» тощо). Автор пісні «Берестечко». Пісні у виконанні М. записували кобзарознавці В. Горбатюк, Я. Черногуз. Член НСКУ (1999).</p>	<p>За каталогом Б. Жеплинського [128, 141]</p>

<p>Мережка Іван Харламович (?–?)</p>	<p>Лірник, народився в с. Чаплинці Новомосковського повіту Катеринославської губернії. До 26 років був зрячий. У 22-річному віці одружився, мав одну дитину. Але жінка й дитинка померли. Тоді зайнявся хліборобством та осліп. Їздив лікуватись до Харкова, був у відомого окуліста професора Гіршмана, який найшов у нього в очах так звану «темну воду», від цього хворий «на віки зробився темним чоловіком». Після смерті першої жінки одружився вдруге, мав трьох дітей. За ліру взявся, почувши, що вона годує сліпих людей. Учився грати і «сам од себе», і від діда Арсенієвського, який жив у тому ж с. Чаплинка. Навчившись добре грати на лірі, почав ходити по ярмарках.</p>	<p>Д. Яворницький, Іван Мережка. Рукопис [32, арк.15]</p>
<p>Мерзленко Віктор Іванович (1931– 2007)</p>	<p>49100 м. Дніпро, пр. Героїв, б. 12, кв. 379.</p> <p>Бандурист, керівник капели бандуристів, заслужений працівник культури України (1996). Народився в робітничому с. Фрунзе (згодом – район Дніпропетровська). З дитинства грав на балалайці та гітарі. З 1948 року навчався гри на бандурі у В. Сидоренка в хлопчачому ансамблі бандуристів ПК ім. Ілліча, був старостою колективу. Закінчивши вечірню музичну школу, заочно здобув середню спеціальну освіту по класу бандури в Київському державному музичному училищі ім. Р. Глієра (викладач – А. Омельченко). Працював солістом Донецької, Черкаської та Дніпропетровської філармоній, солістом і другим диригентом оркестру Черкаського народного хору. Повернувшись до Дніпропетровська, продовжив справу В. Сидоренка і багато років плідно працював художнім керівником та диригентом самодіяльної народної капели бандуристів. За його керівництва (1961–2000) ансамбль зріс кількісно і якісно, капела стала лауреатом багатьох конкурсів та фестивалів, здобула звання народної (1971). Бандуристи успішно виступали в Москві, Києві, Бресті, Харкові, Запоріжжі, Каневі, Варшаві, Кракові, Катовицях, Любліні; їх запрошували до телестудії Останкіно (1979), щороку вони звітували на Дніпропетровському обласному радіо та телебаченні. Колектив мав до 80-ти учасників, переважно працівників металургійного заводу. У репертуарі капели – українські, російські, польські, латиські народні пісні, твори С. Гулака-Артемовського, Д. Шостаковича, П. Чайковського, Ф. Шуберта, К. Сен-Санса, В. Пашкевича тощо. М. часто виступав з бандурою в Меморіальному будинку-музеї Д. Яворницького, педагогічному коледжі, у цехах і гуртожитках металургійного заводу, у школах і профтехучилищах, залучив до участі в капелі чимало молоді. У репертуарі: М. Лисенко «Сонце низенько», «Ой, я нещасний» («Наталка Полтавка»), укр. н. п. «Бандуристе, орле сизий», «Дивлюся, аж світає» (сл. Т. Шевченка), «Діброва зелена» (обр. Куща), «Гомін, гомін», «Якби мені не тиночки» тощо. 2001 року музичний гурток закрили через те, що приміщення для занять здали в оренду, М. звільнили з ПК, він перей-</p>	<p>Каталог ДНІМ</p> <p>Анкета члена НСКУ; М. Чабан, «Не хлі- бом єдиним» [256]; А. Малюк «Святку- вання днів Остапа Вересая у Сокирин- цях»</p>

	шов працювати до музею заводу ім. Петровського. Учасник кобзарського свята у с. Сокиринцях (Чернігівської обл.). Член НСКУ (2001).	
<p>Михалевич (Войтенко) Ганна Володи- мирівна (нар. 8.12.1987, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, викладач, член Національної всеукраїнської музичної спілки (2009), Національної спілки кобзарів України (2014). Гри на бандурі навчалась у ДДМШ № 3 (клас О. А. Стороженко). З відзнакою закінчила ДДМУ та Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2006 і 2011 відповідно, клас С. В. Овчарової). Під час навчання та в подальшій творчій діяльності проявила себе як яскрава виконавиця, здобула звання лауреата багатьох конкурсів: II місце в обласному конкурсі «Щоб далі йти дорогою одною» (Дніпропетровськ, 2002); лауреат II та I ступенів Всеукраїнського фестивалю-конкурсу виконавців на народних інструментах «Провесінь», (Кіровоград, 2005, 2006 відповідно); I місця на Дніпропетровському обласному відкритому конкурсі виконавців на народних інструментах серед студентів вищих мистецьких навчальних закладів (2004, 2006) та ін.; відзначена грамотою за участь у IV Міжнародному конкурсі виконавців на УНМІ ім. Г. Хоткевича (Харків, 2007). Брала участь у концертному турне містами Німеччини Міжнародного мистецького конкурсу «Срібний Дзвін» (Ужгород, 2008). Здобула другу вищу освіту в Національному гірничому університеті (2016, ОКР «Магістр», спеціальність «Педагогіка вищої школи»). З 2009 р. успішно працює викладачем класу бандури Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Як виконавець бере участь у численних концертах капели бандуристів «Чарівниці» музичної академії. Постійна учасниця міжнародного фестивалю ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!» у складі капели й ансамблів малих форм (Дніпропетровськ, 2008, 2010, 2013, 2015). Переможець II Всеукраїнського конкурсу виконавців на народних інструментах ім. А. Онуфрієнка, лауреат I ступеня в категорії «Бандура» серед викладачів (Дрогобич, 2009). Лауреат (I ступеня – соло, III ступеня – у складі тріо) VI Міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах «Арт-домінанта» (Харків, 2017). Як викладач відзначена подяками та дипломами за підготовку лауреатів міжнародних, всеукраїнських і регіональних конкурсів (Київ, Полтава, Кіровоград, Дніпро). Її учениці Н. Панахида, К. Сурженко (Полудниціна), М. Павлова закінчили Дніпропетровську академію музики, працюють за фахом у галузі бандурного мистецтва. Її випускниці музичного коледжу А. Дзюба, Т. Окіпна, Д. Осипенко та В. Серікова викладають у ДМШ міста й області, здобувають вищу освіту в музичній академії (А. Дзюба, Т. Окіпна), педагогічних університетах (Д. Осипенко, В. Серікова). З 2010 року М. – артистка ансамблю бандуристок «Чарівниці» Дніпропетровської обласної філармонії ім. Л. Когана. Ансамбль – учасник багатьох концертів і міжнародних фольклорних фестивалів у Польщі (2009), Казахстані (2010), Франції (2011), Чехії</p>	<p>Анкету- вання</p>

	(2012) тощо. Провадить наукову діяльність. У методичному доробку (у співавторстві з О. Клименко) – 3 навчально-методичні посібники для студентів професійних музичних навчальних закладів «Читання нот з листа у класі бандури» (2017).	
Михальчук Тетяна Миколаївна (нар. 1959, м. Дніпро)	Бандуристка, старший викладач вищої категорії, лауреат міжнародних і всеукраїнських конкурсів та фестивалів. Закінчила ДДМУ (1978, клас Л. С. Воріної) та Київську консерваторію (1983, клас С. В. Баштана). З 1985 р. викладає бандуру в ДКУК та М ім. О. Гончара, очолює відділ «Народні інструменти» (з 1996). Від 1986 р. – керівник дитячого ансамблю бандуристів «Барвисті веселки» – лауреата міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських конкурсів. Ансамбль має звання «Найкращий колектив». Серед вихованців – лауреати міжнародних, всеукраїнських, обласних і міських конкурсів. Чимало учнів М. продовжили музичну освіту, стали професійними бандуристами (Д. Карнаух, В. Ростовська, О. Горіна, С. Міляр та ін.). Автор перекладень та аранжувань творів для бандури й ансамблю бандуристів. Має численні грамоти та подяки.	Анкетування
Молчанова Марина	Бандуристка, вокалістка, заслужена артистка України, лауреат багатьох конкурсів і фестивалів. Закінчила ДМШ № 4 м. Дніпро (1992, клас І. Стороженко), ДДМУ ім. М. Глінки (1996, клас С. В. Овчарової), Одеську державну музичну академію ім. А. В. Нежданової (2001). Працює артисткою Національного заслуженого академічного українського народного хору України ім. Г. Верьовки (Київ).	
Назаренко Яків Сергійович (?–?)	Сліпий кобзар довоєнного Криворіжжя (Дніпропетровська обл.).	О. Мельник, «Кобзарі Криворіжжя» [180]
Немирович Іван Олексійович (1928–1986)	Народився на Дніпропетровщині, добре оволодів технікою гри на бандурі (вчився у В. Куриленка). Артист Державної заслуженої капели бандуристів України. Виступав як соліст-бандурист. Був знайомий із багатьма кобзарями й бандуристами. У пресі і своїми виступами підтримував та пропагував бандурне мистецтво, був справжнім патріотом України. Закінчив Київський університет (1965), працював у видавництві «Радянський письменник», журналі «Перець». Автор біографічно-документальних творів «Олександр Білаш» (1979), «Взяв би я бандуру» (1986), «Оповіді про сучасних кобзарів-бандуристів» (1986); підготував і видав кілька збірок сатири й гумору «По шляхах-дорогах» (1956), «Дзвени, бандуро!» (1960), «Від щирого серця» (1983) тощо.	Каталог Б. Жеплинського [128]; М. Долгов [118, 283]

<p>Нирко Олексій Федорович (1926– 2005)</p>	<p>Відомий бандурист, педагог, кобзарознавець, громадський діяч, відмінник народної освіти, заслужений працівник культури України. Народився на Дніпропетровщині (с. Мар'янське Апостолівського р-ну). Навчався у вечірній музичній школі в Дубні по класу скрипки, у Львівському технікумі з підготовки культурно-освітніх працівників, у Львівській державній консерваторії імені М. Лисенка по класу домри (1949–1950). Студентом Львівської консерваторії 1950 року зазнав репресій, перебував у засланні (реабілітований 1991 р.). Творчу діяльність розпочав у с. Нова Січ Дніпропетровської обл. У 1959–1964 роках працював у Нікопольському педагогічному училищі, організував капелу бандуристів (1959). Згодом переїхав до Ялти, працював викладачем по класу бандури ДМШ та Ялтинського педагогічного училища, створив капелу бандуристів ім. С. Руданського (1964), дитячу капелу «Кримські проліски» (1975) та ансамбль бандуристів «Зоряниці» (1990). Виступав із капелами в Україні, Франції, Угорщині, Польщі, Югославії. Як бандурист і керівник-диригент капел на оглядах був нагороджений дипломами та медалями. Працював доцентом Кримського гуманітарного університету, представляв Український університет Москви в Кубані та Криму. Н. – засновник і перший голова ялтинської «Просвіти» (1988–1991), очолював кобзарську секцію Музично-хорового товариства Криму. Автор багатьох обробок для бандури, відомий дослідник кобзарства Криму й Кубані (150 наукових праць). 1984 року в Ялтинському університеті заснував Музей кобзарства Криму й Кубані, кобзарську бібліотеку.</p>	<p>О. Нирко, «Кобзарство Криму та Кубані» [192]; за каталогом Б. Жеплинського [128]</p>
<p>Новак Світлана Олександрівна (нар. 07.08.1980)</p>	<p>Бандуристка, викладач. Закінчила ДДМШ № 4 (1995, клас І. М. Стороженко), ДДМУ ім. М. Глінки (1999, клас С. В. Овчарової), Донецьку музичну академію ім. С. Прокоф'єва, (2004, клас О. М. Симонової). Лауреат Національного конкурсу кобзарського мистецтва ім. Г. Китастого. З 2004 року працювала викладачем по класу бандури та вокалу в Донецькому училищі культури. З 2005 року – солістка Донецької філармонії ім. С. Прокоф'єва у складі тріо бандуристів «Співаночки», виступала в Україні, Фінляндії, Німеччині, Польщі, Голландії. З 2014-го – викладач класу бандури ДМШ № 10 (м. Дніпро), солістка Дніпропетровського будинку органної та камерної музики; від 2015 р. – головний спеціаліст відділу інфраструктури галузі культури міста Управління культури департаменту гуманітарної політики Дніпровської міської ради.</p>	<p>Анкетування</p>
<p>Носачевський Василь Іванович (1885– 1961)</p>	<p>м. Дніпро, вул. Пісаржевського, б. 8, кв. 13.</p> <p>Вокаліст, гусяр, артист Дніпропетровської філармонії, бандурист-аматор. Народився на Чернігівщині, у 16 років переїхав до Катеринослава, де здобув юридичну освіту. Музичну освіту здобув у Харкові, де навчився грати на бандурі. Мав гарний голос, багато виступав, його</p>	<p>Каталог ДНІМ</p> <p>Дніпропетровська консерваторія</p>

	<p>виступи транслювали по радіо. Керував ансамблем бандуристів Брянського металургійного заводу, виступав у складі тріо з М. Й. Трубною, В. С. Маковцевим. Викладав бандуру у вечірній музичній школі для дорослих. 1937 року був звинувачений у націоналізмі і засуджений на 5 років (2 роки провів у місцевій тюрмі, 3 – на засланні в північному Казахстані). На засланні співав під супровід цитри, переробленої на кшталт кобзи. З 1944 року працював в ДДМУ на посаді викладача бандури. Закоханий в українську пісню й бандуру, зробив вагомий внесок у процес становлення улюбленого народного інструмента українців на рівень професійної освіти. Н. знав багато пісень з українського фольклору й передавав свої знання учням. У класі Н. вчилися викладачі бандури ДДМУ Н. Бабуненко та Л. Воріна. Знав особисто Д. Яворницького, неодноразово співав у його домі. Бандура Н. зберігається у фондах ДНІМ.</p>	<p>ім. М. Глінки (1898–2008) [111]; М. Долгов, «Репресовані бандури», «Козацькому роду» [113; 115]; інтерв'ю з Л. Воріною [268, 10–11]</p>
<p>Обуховська Ольга Володимирівна (нар. 23.12.1956, м. Запоріжжя)</p>	<p>Бандуристка, ст. викладач вищої категорії. Закінчила ДМШ № 2 (1972), ДДМУ ім. М. Глінки з відзнакою (1976, клас Л. С. Воріної), Київську консерваторію (1981, клас проф. С. Баштана). З 1981 р. викладала бандуру і керувала ансамблями бандуристів у Запорізькому музичному училищі ім. П. Майбороди та в ДШМ № 4 (з 1992 – за сумісництвом). Ансамблі й тріо ДШМ, музичного училища під керівництвом О. неодноразово здобули звання лауреата фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!» (Дніпро, 1998, 2000, 2001). Учасники ансамблю й тріо бандуристів музичного училища вели активну концертну діяльність, представляли Україну у Фінляндії (1996), брали участь у Міжнародному фестивалі студентської музики у Франції (1998). Серед учнів ДШМ і музичного училища лауреати, переможці міжнародних, всеукраїнських, обласних, регіональних, міських конкурсів Кіровограда, Миргорода, Донецька, Луганська, Запоріжжя: І. Александрова, Н. Чечель, Т. Лиходід, О. Сироїжко, Є. Оніщенко, Н. Красовська, І. Яковлева, Я. Хмаріна, Н. Кудрява, І. Кудрява, Л. Ткаченко, А. Дроздова, Н. Чечура, Т. Чабан, В. Терещенко й ін. Випускники О. здобули вищу освіту в консерваторіях Києва (І. Александрова, Л. Ткаченко, Т. Чабан), Одеси (Н. Чечель), Донецька (Т. Лиходід), Харкова (А. Дроздова, О. Сироїжка), у Кримському гуманітарному університеті (Ялта) та інших ВНЗ України; працюють за фахом в ОНІ Національної радіокомпанії України (І. Александрова), Київському театрі оперети (Т. Чабан), Запорізькій філармонії (В. Терещенко, О. Сироїжко, І. Складенко, А. Дроздова), музичних коледжах і школах України.</p>	<p>Анкетування</p>

<p>Овчарова Світлана Валентинівна (нар. 07.02.1960)</p>	<p>Бандуристка, педагог, член Національної спілки кобзарів України та Національної всеукраїнської музичної спілки, лауреат міжнародних і всеукраїнських конкурсів та фестивалів, заслужений працівник культури України (2004). Після закінчення ДДМУ (клас Л. Воріної) і Київської консерваторії (1985, клас проф. С. Баштана) викладала бандуру в ДДМУ. З 1990 року – старший викладач, 2006 – доцент кафедри «Виконавське мистецтво» Дніпропетровської консерваторії ім. М. Глінки, 2016 – професор кафедри народні інструменти Дніпропетровської академії музики ім. М. Глінки. Виховала понад 80 учнів з фаху та диригування, які працюють викладачами ДМШ, муз. коледжів, науковцями, артистами хорів і солістами філармоній. Серед вихованців: засл. арт. України – М. Молчанова, О. Чуб (Левінець), кандидат мистецтвознавства – І. Лісняк, лауреати всеукраїнських (понад 50) і міжнародних (8) конкурсів. Диригент, хормейстер, співкерівник (з 1985) і художній керівник (з 2008) ансамблю бандуристів «Чарівниці» – лауреат багатьох престижних конкурсів і фестивалів: першого Міжнародного конкурсу бандуристів ім. Г. Хоткевича (Київ, 1993); Міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах (Хмельницький, 1995); Міжнародного конкурсу виконавців на старовинних щипкових інструментах (Москва, 1998); Гран-Прі фестивалю «Дзвени, бандуро!» (Дніпро, 2004, 2006, 2008, 2010, 2014); Всеукраїнського конкурсу виконавців на народних інструментах ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич, 2009); Всеукраїнського конкурсу бандуристів ім. О. Вересая (Київ, 2009); I Всеукраїнського молодіжного фестивалю бандурного мистецтва «Пісня славить Кобзаря» (Харків, 2014). Художній керівник ансамблю бандуристів Дніпропетровської філармонії ім. Л. Когана (2010). О. є директором-розпорядником Міжнародного фестивалю ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!», який з 1998 року проходить на базі палацу студентів Дніпропетровського національного університету. У травні 2014-го відбувся XI фестиваль «Дзвени, бандуро!», присвячений 200-річчю від Дня народження Т. Г. Шевченка. О. – талановитий аранжувальник, упорядник понад 28 репертуарних збірок для бандури й ансамблів бандуристів. Активно працює як методист і науковець – автор навчальних програм для ВНЗ культури і мистецтв I–II рівнів акредитації, робочих програм і методичних рекомендацій до навчальних дисциплін «Фах», «Капела бандуристів» (освітній ступінь «Магістр», 2016). Узагальненням педагогічного досвіду О. є видання трьох навчальних посібників та шести навчально-методичних посібників для спеціальних класів бандури вищих навчальних закладів культури. Брала участь у роботі журі багатьох всеукраїнських конкурсів виконавців на бандурі. За значні творчі та професійні досягнення С. В. Овчарова нагороджена численними відзнаками та нагородами.</p>	<p>Анкетування</p>
---	---	--------------------

<p>Омельченко Андрій Федорович (1926–1981)</p>	<p>Бандурист, педагог, дослідник, перший в історії кандидат мистецтвознавства серед бандуристів. Вивчав гру на бандурі в М. Осадчого та М. Лобка в Дніпродзержинську, Г. Китастого. Закінчив Київську консерваторію по класу бандури (клас – А. М. Бобиря) і вокалу (1956). Лауреат конкурсу виконавців на I Всесвітньому фестивалі молоді та студентів (Москва, 1957). Виступав у Чехословаччині, Польщі, Фінляндії. З 1952 року – соліст ансамблю бандуристів українського радіо; працював артистом Київської філармонії, науковим співробітником ІМФЕ. З 1954 року викладав бандуру в Київській музичній 10-річній школі, Київському музичному училищі (1962–1971). Серед учнів: М. і В. Литвини, А. Мамченко, С. Петрова, А. Шутько тощо. Ініціатор випуску «Бібліотека бандуриста», упорядник кількох збірників п'єс для бандури, автор навчально-методичного посібника «Школа гри на бандурі» (1975, 1979, редакції 1984 та 1989 років, видав С. Баштан після смерті автора). Досліджував народну музику, кобзарство і лірництво. Автор понад 90 статей, редактор 46 нотних видань, підручника гри на бандурі М. Опришка тощо.</p>	<p>І. Немирович, «Взяв би я бандуру» [189]; Каталог М. Лабінського [302, 354]</p>
<p>Осадчий Макар Афанасійович (23.07.1919–5.9.1942)</p>	<p>Бандурист. Гри на бандурі вчився в М. Лобка. Народився в с. Глинки Канівського р-ну Київської обл., українець. Закінчив 8 класів СЗШ. До Другої світової війни працював у складі концертної бригади з ансамблем бандуристів при Дніпропетровській філармонії. У репертуарі: укр. н. п. «Пасітеся, сірі воли», «Повій, вітре, на Україну», «Ти сказала: прийди, прийди», полька «Стукалка» та ін. Серед учнів – А. Омельченко.</p>	<p>І. Немирович, «Взяв би я бандуру» [189]; лист М. Лобка до А. Омельченка від 18.10.1967 (ДАДО, Ф. 6119, Од.зб 346, арк. 32)</p>
<p>Паленко Григорій Мартинович (?–?)</p>	<p>Бандурист із с. Підгороднього Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл. Учень І. С. Бута, учасник ансамблю бандуристів с. Підгородне.</p>	<p>О. Перверзєв, «Під ніжний дзвін бандури» [208]</p>
<p>Парфиненко Анатолій Захарович (1913–1990)</p>	<p>Народився у с. Покровському на Катеринославщині. У дитинстві, перехворівши на золотуху, втратив зір. У дніпропетровському будинку-інтернаті для незрячих навчився читати і писати за системою Брайля, здобув неповну вищу освіту. Вивчив нотну грамоту, грав на домрі, мандоліні, гітарі, співав в українській капелі «Рух» (диригент Б. Левитський), студентських хорах Інституту професійної освіти та Медичного інституту. Уперше почув бандуру по радіо в записі І. Носачевського (1926), потім виступ Ф. Часника в дитячому театрі; П. прослухався й записався до його капели бандуристів, але Ф. Часник незабаром помер. Захоплювався лу-</p>	<p>Каталог Б. Жеплинського [128]; І. Немирович, «Взяв би я бандуру» [189]; [50, арк. 33]</p>

	<p>бенським кобзарем А. Саранчею. Купив бандуру, вчився грати в кобзаря Ф. Кушнерика (1935), далі вдосконалював техніку гри самостійно. Після одруження поселився в Миргороді, де познайомився з бандуристами І. Скляром, П. Лукашем, Я. Сітком, Д. Самойленком, П. Грищенком (останній продав П. хроматичну бандуру роботи І. Скляра), подружжям Колісників тощо. В. Кабачок слухав і записував власні пісні П. Під час війни виступав з бандурою та акордеоном, створив вокально-інструментальний ансамбль при полковій бригаді музик виконавців. Після війни разом з Д. Самойленком заснували капелу бандуристів при Миргородському круп'яному заводі. У 1957 році переїхав до Харкова, працював слюсарем-складальником електроарматурного цеху виробничого управління №1 УТОС, де створив вокальний чоловічий ансамбль укр. н. п. Неодноразово виступав на оглядах художньої самодіяльності, був учасником Декади українського мистецтва в Москві, виступав по радіо й телебаченню, переможець конкурсу «Золоті ключі». Кобзарював разом із харківським кобзарем Г. Ільченком, виступав у цехах заводів. У репертуарі понад 50 творів: історичні, ліричні, побутові народні пісні («Чорні брови, карії очі», «Ой, у полі три криниченьки», «Посаджу я хмелю високого», «Із-за гори сніжок летить», «Невдалий обід», «У сусіда хата біла», «Казав мені батько»), балади («Євшан-зілля», «Про сестру і брата»), думи («Про козака Голоту», «Про Марусю Богуславку»). Власні твори: «Вечірня пісня», «Я її покохав», «Очі», «Соловейко», «Сон», «Спогади про кохання», на сл. Т. Шевченка «Вітер з гаєм розмовляє», «Тече вода в синє море», П. Глазового «Пісня про перших космонавтів», О. Ющенко «Любисток», З. Гончарука «Дума про Дніпро». Член Спілки композиторів, Спілки письменників, Об'єднання народних співців-кобзарів Українського музично-хорового тов-ва (1970).</p>	
<p>Петренко Валентина Яківна (нар. 1949, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, викладач, композитор, аранжувальник, лауреат республіканських і міжнародних конкурсів та фестивалів. Навчалася гри на бандурі в ДДМШ №1 (клас Н. Плахотної), закінчила диригентсько-хоровий відділ (клас О. Карзникова) та відділ народних інструментів (клас Л. Воріної) ДДМУ (1968), Київську консерваторію (1973, клас бандури Я. Пухальського), факультативно по композиції (клас В. Кирейка). Працювала артисткою Державного ОНІ України (1973–1991). Викладає в Національному педагогічному університеті ім. М. Драгоманова (з 1989 р.), Національній музичній академії України ім. П. Чайковського (з 1986 р.). Автор 7-ми підручників для бандури «Етюди для бандури на різні види техніки» для 1–5 класів ДМШ (загальна редакція С. Баштана; 1979, 1980, 1982, 1983, 1984), «Альбому бандуриста» (2 випуски), оригінальних творів та упорядкування збірок разом із С. Баштаном (1987, 1991).</p>	<p>Інтерв'ю з В. Петренко; М. Давидов, Київська академічна школа нар.-інстр. мистецтва [105]</p>

	Веде концертну діяльність у складі дуету (разом із Г. Яковенко) та ансамблю народних інструментів «Барви України». Виступала в Австрії, Німеччині, Польщі, Чехословаччині, Іраку й ін. країнах. Серед вихованців – лауреати всеукраїнських і міжнародних конкурсів і фестивалей.	
Петренко Дмитро Олегович (нар. 14.11.1980, м. Дніпро)	Бандурист. Закінчив ДМШ № 19 м. Дніпро (1996, клас С. В. Уріної), ДДМУ ім. М. Глінки (2000, клас С. Овчарової), Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (2008) за спеціальністю «Педагогіка і методика середньої освіти. Музика. Соціальна педагогіка». З 2001 року працює артистом Національної заслуженої капели бандуристів України ім. Г. І. Майбороди (Київ).	Анкетування
Петренко Микола (?-?)	Бандурист із с. Солоного Дніпропетровської обл. За свідченням І. Шаповала, Д. Яворницьк сприяв його навчанню у Г. Хоткевича.	І. Шаповал, «В пошуках скарбів» [283]
Пилипенко Семен Іванович (17.4.1912–?)	Бандурист із Дніпропетровщини; у 1950-х роках виступав разом з бандуристами А. Ткаченком, В. Дизенком, В. Кручею-Луковецьким. Співпрацював із І. Немировичем, який свідчив, що П. – непоганий бандурист-виконавець, мав баритон, понад 15 років виступав разом із дружиною Надією (сопрано) – артисткою червоноармійського ансамблю Л. Чернишової, згодом – народного хору.	О. Нирко, «Кобзарство Криму та Кубані» [193, 262]; І. Немирович, рецензія [56, арк. 12];
	«Народився 1912 року 17 квітня в селі Чипелівка Сумської обл. Батьки були хлібороби-бідняки. Їх було дві сестри, чотири брати. Землі було мало. Як підросли, працюю добували кусок хліба. 1926 року вступив до комсомолу в Низівський цукровий завод. Організував в Чипелівці комсомольську ланку. Працював на цукровому заводі, набув кваліфікації слюсаря 3 розряду. 1939 року набув кваліфікацію машиніста фірти кальних сухопарних машин. 1931 року виїхав по вербовці в Дніпропетровськ».	Автобіографія. Рукопис (ДАДО, Ф-6119, спр. 347, арк. 2–5)
Плахотна Ніна Антонівна (нар. 1935, с. Котовка Магдалинського р-ну Дніпропетровської обл.)	Бандуристка, викладач-методист ДДМШ № 1. Закінчила ДДМУ ім. М. Глінки (1955, клас В. Уманця). З 1957 року викладала бандуру в ДМШ, керувала обласною секцією бандури викладачів ДМШ, активний учасник музичного громадського життя міста, організатор і керівник міського дитячого ансамблю бандуристів (1983). Багато її учнів продовжили музичну освіту, стали професійними бандуристами (В. Петренко, О. Скорик, С. Овчарова, Т. Радченко, В. Осипова й ін.). Ветеран праці, Відмінник культури, має численні відзнаки та нагороди.	Інтерв'ю з Л. Воріною; В. Гришаєва, «Пісня срібних струн» [99]
Плахотник Олексій Яхремович	Бандурист. Батько й брати грали на бандурі. Навчався в М. Лобка. Керівник ансамблю бандуристів Вінницької обласної філармонії.	

<p>Плужні-кова (Анікевич) Любов Василівна</p>	<p>Бандуристка, педагог, учениця В. І. Носачевського. Навчалася в класі бандури ДДМУ (1947–1951). Під час навчання співала в дуеті з Л. Воріною (Проскурою), у подальшому вони підтримували дружні стосунки. П. працювала викладачем бандури в Дніпропетровському культпросвітньому училищі (у 1970–1980 рр.), керувала ансамблем бандуристів, створювала ансамблі малих форм зі своїх учнів, які постійно концертували. Серед учнів: Людмила Ткаченко, Людмила та Лариса Виноградови, Наталія Точелович, Тетяна Царенко й ін. Чимало з них продовжили мистецьку освіту, працюють за фахом.</p>	<p>Інтерв'ю з Л. Воріною, Л. І. Тка- ченко</p>
<p>Полякова Катерина Олександрівна (18.08.1985– 27.07.2001, м. Дніпро)</p>	<p>Талановита бандуристка. Гри на бандурі навчалася в ДМШ № 1 м. Дніпро (1992–2000, клас Н. А. Плахотної). Брала активну участь у житті музичної школи (концертні виступи, участь у конкурсах), збагатила її скарбничку досягнень дипломами лауреата міських та обласних конкурсів. Навчалася в секторі педагогічної практики ДДМУ. Закінчивши ДМШ (диплом з відзнакою), обрала професію музиканта і в 2000 р. вступила до класу бандури ДДМУ ім. М. Глінки (клас – С. В. Овчарової). Лауреат Всеукраїнського фестивалю «Дзвени, бандуро!» (2000, Дніпро).</p>	<p>Анкету- вання</p>
<p>Попова Лідія Яківна (нар. 6.12.1937, с. Котовка Магдалин- нівського р-ну Дніпропет- ровської обл.)</p>	<p>Бандуристка, викладач-методист, великий ентузіаст бандурного мистецтва. Навчалася в ДДМУ ім. М. Глінки на двох відділеннях: відділ народних інструментів, клас бандури (1959, викладач Н. Ф. Гарбузенко) і диригентсько-хоровий (1959, викладач Є. М. Пашкова). Закінчила Львівську державну консерваторію ім. М. Лисенка (1968, клас В. Я. Герасименко). Під час навчання працювала в ДМШ № 18 (Придніпровськ) викладачем по класу бандури, заступником директора з навчально-виховної роботи (1959–1968). З 1968 року працює в ДДМШ № 9 викладачем по класу бандури, заступником директора з навчально-виховної роботи (1968–2013). Нині викладає бандуру і керує ансамблем бандуристів «Мальва». Колектив постійно бере участь у конкурсах: відкритому Міжнародному фестивалі-конкурсі музичного мистецтва «Дніпровські хвилі», міському відкритому конкурсі виконавської майстерності учнів шкіл естетичного виховання м. Дніпро «Музична веселка», міському фестивалю української музики та співу ім. А. Я. Штогаренка. У творчому доробку ансамблю дипломи лауреатів II, III ступенів. Учні П. беруть активну участь у міжнародних, всеукраїнських, обласних, міських фестивалях і конкурсах, мають дипломи лауреатів I, II, III ступенів. У 1968–1976 рр. працювала за сумісництвом у Дніпродзержинському музичному училищі, підготувала до випуску шість бандуристів. Учень Микола Мошик продовжив навчання в Київській державній консерваторії ім. П. Чайковського, працює викладачем у Сумському музичному училищі, керує капелою бандуристів «Сумичанка», Корнілов Олександр продовжив навчання в Донецькій державній консерваторії ім. С. Прокоф'єва, Євгенія Балакірева закінчила Львівську</p>	<p>Анкету- вання</p>

	<p>консерваторію та викладала бандуру в ДДМУ ім. М. Глінки. За роки своєї педагогічної роботи впродовж 58 років П. підготувала до випуску понад 175 учнів-бандуристів, з яких 45 продовжили навчання в музичному училищі, училищі культури і мистецтв, у ВНЗ. Як викладач-методист з 2007 р. керує секцією народних інструментів міського методичного об'єднання (бандура, баян, акордеон, гітара, цимбали, домра, балалайка), приділяє велику увагу підвищенню професійного та методичного рівня викладачів відділів народних інструментів шкіл естетичного виховання (ШЕВ). Бере активну участь у методичній, концертній, виховній роботі ДДМШ № 9, готує методичні розробки, відкриті уроки. 2014 року на міській серпневій конференції виступила з методичною доповіддю на тему: «Робота міської методичної секції народних інструментів та її значення в підвищенні ефективності професійної діяльності викладачів». Постійний член журі Міського відкритого конкурсу виконавської майстерності учнів шкіл естетичного виховання м. Дніпро «Музична веселка», номінація «Народні інструменти. Бандура». Постійний член комісії з прийому розрахунків годин, річних звітів ШЕВ м. Дніпро, комісії з Державної атестації ШЕВ м. Дніпро. Протягом 54 років обіймала посаду заступника директора з навчально-виховної роботи; 32 роки була головою заступників директорів з навчально-виховної роботи ШЕВ м. Дніпро. Має нагороди: «Відмінник культури», Міністерства культури і туризму України, медаль «За багаторічну плідну працю в галузі культури», медаль «За заслуги перед містом», медаль «Ветеран праці». Має численні нагороди, грамоти, подяки від міського голови й управління культури та мистецтв Дніпровської міської ради, подяки за підготовку учнів до конкурсів, фестивалів.</p>	
<p>Рожанський Лев Вікторович (11.8.1983)</p>	<p>Бандурист, вокаліст. Закінчив ДДШМ ім. Б. Гмирі (1998, клас Стороженка С. І.), ДДМУ (клас Воріної Л. С.), Дніпропетровську консерваторію (2011). Працює артистом Дніпропетровської філармонії. Керівник гурту «Riverland».</p>	<p>Інтерв'ювання</p>
<p>Рудас Іван Лукич (1905–1983)</p>	<p>Бандурист Дніпропетровщини. Народився на хуторі Помазанівка Царичанського р-ну Дніпропетровської обл. У дитинстві на ярмарку почув кобзаря Мусія Петровича Олексієнка із Сумщини. У середині 1920-х років почав виступати разом з Іваном Романцем із Полтавщини у клубах, хатах-читальнях, давав благодійні концерти на Дніпропетровщині, Кіровоградщині, Полтавщині, Сумщині, Донеччині. Закінчив Бабайківське сільськогосподарське училище, учителював, відкрив у своїй хаті лікнеп, виступав депутатом Нетесівської сільради. У 1930-х роках отримав вищу педагогічну освіту. Під час Другої світової війни створив у Севастополі співочо-музичну команду, виступав у її складі. Демобілізований з інвалідністю (II група). Багато років працював учителем у Ленінському районі Дніпропетровська, створив самодіяльний гурток учителів, виступав у СЗШ. З 1960 р. брав участь у капелі бандуристів ПК ім. Ілліча, для якої написав пісні «Я дарю</p>	<p>Н. Головка, «Слався, Придніпровська земля!» [90]; М. Долгов [118, 283]</p>

	тобі віночок», «Веснянка», «Ой, гоп в нашій хаті» тощо. Організував самодіяльну капелу бандуристів при БК працівників торгівлі (1973), написав для неї пісні «На ясних просторах», «Над Дніпром». У репертуарі: «Думи мої», «Сонце низенько» тощо. Консультував І. Скотаренка. Автор статей, друкувався в періодиці. Зіграв роль кобзаря О. Вересая в телеспектаклі «Думи кобзаря».	
Савлюк В. П.	Викладач класу бандури ДМШ № 8 м. Дніпро	
Санжаровський Пилип Семенович (?-?)	49000 м. Дніпропетровськ, вул. Комінтерна, б. 21. Майстер музичних інструментів. Виготовляв бандури, прикрашав їх своєрідним орнаментом. За спогадами львівського бандуриста М. Барана, грав на діатонічній бандурі з подвійними басами через октаву, виконував переважно пісні, мав тенор.	Каталог ДНІМ Т. Фролова, «Дума про час» [246]
Сарма-Соколовський Микола Олександрович (1910–2001)	м. Новомосковськ, вул. Українська, б.1, кв. 31. Бандурист, поет, художник, священник УАПЦ. Народився в с. Хорошому Петропавлівського р-ну Павлоградського повіту Катеринославської губернії в родині священника. Учився в Миргородській художньо-керамічній школі ім. М. Гоголя (зокрема і в художника Ф. Красицького). На бандурі навчився грати від Івана Максимовича Яроша (учня кобзаря М. Кравченка), з яким кобзарював. За причетність до організації «Самостійна українська молодь» заарештований Дніпропетровським ГПУ (1929), засуджений на 5 років, перебував на Соловках 4 роки, утік на Донбас. Закінчив Київський художній інститут (під вигаданим прізвиськом). На початку війни працював у Полтавському будинку народної творчості. В окупації був пов'язаний із підпіллям ОУН. Навчався на пастирських курсах УАПЦ, висвятився на священника (1942). Працював священником на Поділлі, а згодом – на Буковині. Переслідувався радянською владою; кілька разів заарештовували (1944), засуджували (1948), утікав із таборів, був на засланні (перебував у неволі всього 17 років). Зі слів дослідника Я. Черногуза, С. згадував, що його засудили на 125 років ув'язнення і розділили цей строк між членами його родини (по 25 років – батьку, матері й двом братам). 15 діб С. провів у камері смертників. На засланні виготовив собі бандуру, грав на ній, малював, складав вірші. Після смерті Й. Сталіна створив ансамбль бандуристів із засуджених ГУЛАГу в м. Інті. У цьому ансамблі серед інших грав С. Мацура. Після звільнення працював на заводі у Ворошиловграді (нині – Луганськ) та вів гурток бандуристів при педінституті. Через переслідування змушений був із дружиною виїхати з Донбасу на Дніпропетровщину до Новомосковська, де жив до кінця життя. Публікувався в періодичних виданнях; під псевдонімом Сарма видав збірки творів: «Анафема», «Коріння пам'яті», «На осонку літа» (1980). У репертуарі: думи, канти, псалми, народні пісні. Влас-	Каталог ДНІМ За каталогом Б. Жеплинського [128]; М. Долгов, «Світанкові струни Надпорожжя» [226]; Т. Хуторний, «Кобзар» [253]

	ні твори: «Пісня кобзаря» (1989), «Дума очищення» (1990), «Дума про гетьмана Івана Мазепу» (1992) тощо. Репертуар С. записували дослідники В. Мормель, Я. Черногуз та ін.	
Свиридова Юлія Андріївна (нар. 1979 р., м. Дніпро)	Бандуристка, викладач вищої категорії. Гри на бандурі навчалась в ДМШ № 2 м. Дніпро (1986–1994, клас І. В. Колесникової). Закінчила ДДМУ ім. М. Глінки (1998, клас Є. М. Балакіревої, Л. С. Воріної). Здобула вищу освіту в Приазовському державному технічному університеті (1998–2003, спеціальність «Культурологія», кваліфікація «Спеціаліст, музикознавець, викладач»). З 1999 р. працює в ДДМШ № 2 ім. А. Я. Штогаренка викладачем класу бандури, керує ансамблем бандуристів «Розмарія» – лауреат всеукраїнських, обласних, міських фестивалів і конкурсів. За сумісництвом працювала викладачем класу бандури в Дніпропетровському коледжі культури та мистецтв (2007–2012). Серед учнів – переможці всеукраїнських, обласних, міських конкурсів, чимало з них продовжили навчання в середніх і вищих навчальних закладах та працюють в ДМШ, дитячих садках, будинках культури України. Відзначена грамотами Дніпровської міської адміністрації.	Анкетування
Семичова Наталія Олександрівна (нар. 27.12.1986, м. Дніпро)	Бандуристка, виконавець, педагог, лауреат і дипломант всеукраїнських і міжнародних конкурсів соло й у складі ансамблів бандуристів. Закінчила ДДМШ № 3 (2002, клас О. А. Стороженко), ДДМУ ім. М. Глінки (2006, клас Є. М. Балакіревої), Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2011, клас С. В. Овчарової). Здобуває другу вищу освіту (ступінь магістра) на факультеті психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету. С. – дипломант Всеукраїнського конкурсу «Провесінь» (Кіровоград, 2006), лауреат Всеукраїнського конкурсу ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич, 2007, 2009), лауреат Всеукраїнського фестивалю ансамблів бандуристів «Дзвени, бандуро!» (Дніпро): у складі тріо бандуристок із І. Турбіною, А. Коленкіною (2006), у складі квартету бандуристів (2010). Працювала викладачем бандури в ДМШ № 3 (2006–2011). Від 2010 р. – артистка ансамблю бандуристів «Чарівниці» Дніпропетровської обласної філармонії ім. Л. Когана, у складі якого гастролювала в Україні, Польщі, Чехії, Франції, Казахстані й ін. Від 2011 – викладач теоретичних і практичних дисциплін Педагогічного коледжу ДНУ ім. О. Гончара. Керівник тріо бандуристок коледжу – дипломанта фестивалю художньої творчості «Тарасова криниця» (2012, 2014). Тріо бере активну участь в культурному житті обласного міста. С. розробляє методичні рекомендації «Особливості гри поліфонічних творів на бандурі». Член журі Обласного фестивалю юнацької музичної творчості «Весняні дзвіночки». Конкурсант гранту Дніпропетровської обласної ради в номінації «Досягнення в культурно-мистецькій діяльності, збереженні і популяризації історичної та культурної спадщини» (2017).	Анкетування

<p>Сіренко Андрій Кирилович (1874–1957)</p>	<p>Бандурист, майстер бандур із Катеринославщини, через сивину називався Лебідь, Дід Лебідь. Народився в с. Хорошому (нині – Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл.). Змолоду навчився грати на бандурі в сліпого бандуриста-мандрівника, мав гарний тенор, чудовий слух. Багато виступав у клубах, школах, брав активну участь у художній самодіяльності, обласному огляді самодіяльності (1946), конкурсі кобзарів (Київ). Під час Другої світової війни виступав з бандурою, після війни удочерив чотирьох дівчаток-сиріт. У репертуарі – народні пісні. Про А. Сіренка розповідала його землячка – народна поетеса Ф. Карпенко. Подаровані на одному з концертів сорочка-вишиванка і червоні штани С., а також одна з бандур його роботи зберігаються у фондах ДНІМ.</p>	<p>І. Шаповал, «Величали лебедем» [280]; каталог О. Піцик [143, 9]</p>
<p>Сидоренко Василь Тарасович (1903–1975)</p>	<p>Бандурист, композитор, педагог. Закінчив Кіровоградську вчительську гімназію. Грав на багатьох струнних музичних інструментах (мандоліні, балалайці, гітарі), заочно закінчив курси гри на бандурі при Київській консерваторії (1941). Учасник громадянської війни, мав поранення. Переїхавши до Дніпропетровська, викладав українську мову на державних курсах українознавства, профтехкурсах заводу ім. Петровського, українську й російську мови у СЗШ. У клубі вчителів вів гурток бандуристів, заснував самодіяльну капелу бандуристів «Барвінок» у ПК заводу ім. Леніна (1948), керував хором палацу (з 1959). Організував музичний гурток у ПК ім. Ілліча заводу ім. Петровського, де заснував хлопчачий ансамбль бандуристів (1948). Із цього самодіяльного колективу вийшло чимало відомих бандуристів. Серед вихованців: М. Гвоздь, Й. Кобзон, Г. Дмитрієв, А. Кузорова, В. Мерзленко. Останній продовжив справу вчителя й багато років плідно працював художнім керівником і диригентом самодіяльної народної капели бандуристів. С. в дуеті з С. Гапоновим акомпанував квартету педучилища (А. Кузорова, А. Мунтян, Л. Лобач, М. Лаптева). Автор понад 200 пісень для хору, солістів, зокрема 42 творів для бандури (пісні на слова Т. Шевченка, Д. Павличка, Лесі Українки, П. Воронька, С. Олійника, І. Неходи, І. Немировича й ін. Дві пісні («Думка», «Грають хвилі сріблом на Дніпрі») написані на власний текст. Понад 70 пісень С. надрукували видавництва «Наукова думка», «Мистецтво», «Музична Україна», деякі з них опубліковано у збірниках, обласній пресі, журналах.</p>	<p>М. Долгов, «Світанкові струни Надпорожжя» [226]; І. Шаповал, «Дума про бандуру», «Кобза і пісня» [288; 291]; І. Немирович, рецензія [56]</p>
<p>Скірко Микола Михайлович (1923–?)</p>	<p>Самодіяльний бандурист, вокаліст, дослідник. Народився в с. Миколаївка Перша Миколаївського р-ну Дніпропетровської обл. 1941 року вступив до Кременчуцької авіашколи, закінчив Ташкентське військове училище (1942); воював на фронтах Другої світової війни. Переїхавши до Кривого Рогу (1947), працював розмітником у цеху, вихователем у молодіжних гуртожитках. Коли при БК заводу «Комуніст» організувався хор у супро-</p>	<p>Каталог Б. Жеплинського [128]</p>

	воді бандур (керівник В. Джурджій), став активістом хору, як бандурист і співак виступав у Києві в огляді художньої самодіяльності України. Переїхавши до м. Суми (1959), працював на заводі ім. Фрунзе, грав у капелі бандуристів при ПК заводу, якою спершу керував Д. Андрусенко, з 1963 року – А. Абрамов. Із 1965 року С. – голова бюро капели, її концертмейстер і соліст. У репертуарі: народні пісні, твори композиторів. Організував при ПК куток, присвячений кобзарству. Збирав матеріали про кобзарів і бандуристів Сумщини.	
Скоропадюк Любова Іванівна	Дніпропетровська співачка, композитор, виконавиця старовинних дум у супроводі ладкової кобзи. Народилася в Чернівцях, навчалася в ДМШ, музичному училищі, закінчила Донецький музично-педагогічний інститут (1983). З 1974 року працювала в Дніпропетровській філармонії у складі фольклорного ансамблю «Славутич», згодом стала керівником вокальної групи, замінивши свого вчителя Б. Войтка. На початку 1990-х років розпочала сольну кар'єру, виступала з концертами на Дніпропетровщині, у Західній Україні, у Чернівцях, Рівному тощо. У репертуарі: думи, історичні пісні, балади, народні та власні пісні (близько 80 творів). Призер Республіканського конкурсу артистів естради (Чернівці), учасниця фестивалю «Дзвени, бандуро, в ріднім краї» (Дніпропетровськ, 1994).	Т. Абрамова, «Прошу любити й шанувати» [59]; Д. Чернишов, «Соловейко з Січесьлава» [274]
	Дніпропетровська обл., Дніпропетровський р-н, с. Підгородне, вул. Запорозька, 34.	Каталог ДНІМ
Скотаренко Іван Афанасійович (1935(?6)–1993)	Народився в м. Крюкові на Полтавщині. Працював на Дніпропетровському металургійному заводі ім. К. Лібкнехта машиністом крана. З дитинства любив укр. н. п., гарно співав. 1970 року навчався грати на бандурі в О. Ковалю, удосконалював навички гри під впливом дніпропетровських бандуристів О. Солодкого, І. Рудаса, а також бандуристів Київщини. У репертуарі: думи («Про козака-бандуриста», «Невольницький плач»), укр. н. п. («Червона калина»). Складав мелодії на слова Т. Шевченка («За байраком байрак», «Кавказ»), Д. Павличка («Клятва») тощо. Пісні у виконанні С. записували на відео- та аудіоносії В. Горбатюк, Я. Черногуз. Лауреат Всеукраїнського кобзарського фестивалю (1989). Перебуваючи на пенсії, часто виступав у містах і селах Дніпропетровщини та ін. областей. У 1988–1993 роках щонеділі грав для відвідувачів Дніпропетровського меморіального музею ім. Д. Яворницького, постійно брав участь у заходах музею, з'їздах і нарадах кобзарів України. Член гурту кобзарів Дніпропетровщини, НСКУ. Виступав разом з Н. Харченко, Л. Коваль.	За каталогом Б. Жеплинського [128]
Скубченко Іван	Самодіяльний бандурист, учень і послідовник І. Бута, брав участь у підгороднянській капелі бандуристів.	М. Долгов [118]
Солодкий Олександр Ананійович	Народився в с. Підгородне на Дніпропетровщині. Навчався грати на бандурі у Ф. Часника та І. Бута (1929), за їхніми вказівками почав майструвати бандури (у доробку 22 бандури). Учасник Другої світової війни.	Каталог Б. Жеплинського [128];

<p>(1911–1984)</p>	<p>Після війни грав у підгороднянському ансамблі бандуристів (керівник О. Коваль), брав участь у районних та обласних конкурсах, оглядах художньої самодіяльності. Вийшовши на пенсію (1960), довгий час брав участь у капелі бандуристів ПК Дніпропетровського заводу. У репертуарі понад 50 укр. н. п. та авторських творів: «Їхав козак за Дунай», «Там, де Ятрань круто в'ється», «Взяв би я бандуру», «Ой, під вишнею» тощо. Займався різьбленням по дереву (рослинний орнамент, птахи, звірі). Бандури та декоративні витвори С. зберігаються в ДНІМ.</p>	<p>С. Пелих, «Чарівний спів бандури» [207]</p>
<p>Сорока Альона Юріївна (нар. 13.09.1988)</p>	<p>Бандуристка, викладач. Закінчила Дніпродзержинське обласне музичне училище (2007, клас Є. М. Балакіревої), Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2012, клас М. С. Березуцької). З 2007 р. – викладач класу бандури та постанови голосу циклової комісії відділу народних інструментів Кам'янського музичного коледжу. Керівник ансамблю бандуристів «Оксамит» – лауреата всеукраїнських і міжнародних конкурсів, член журі регіональних та обласних конкурсів. Протягом професійної творчої діяльності С. брала активну участь у багатьох міських та обласних концертних заходах (сольно й у складі ансамблю «Оксамит»). Серед вихованців – лауреати всеукраїнських і міжнародних конкурсів. 2015 року отримала Почесну грамоту від мера міста Дніпродзержинськ «За популяризацію української національної культури та активну участь в культурному житті міста».</p>	<p>Анкетування</p>
<p>Стороженко Ірина Миколаївна (нар. 30.09.1966, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, викладач вищої категорії, аранжувальник, спеціаліст з виготовлення нігтів для гри на бандурі, ентузіаст своєї справи. Закінчила ДМШ № 11 (1982), ДДМУ ім. М. Глінки (1986, клас Л. С. Воріної). Під час навчання та в подальшому співпрацювала з Дніпропетровським обласним телебаченням, виступала у складі капели бандуристів м. Дніпропетровська (1982–1990), капели «Козаки-Запорожці» (1990–1996). З 1983 року до цього часу викладає бандуру в ДШМ № 4 ім. Б. Гмирі. 1989 – заснувала зі своїх учнів ансамбль бандуристів «Калинонька», яким керує спільно із С. І. Стороженком. За цей час колектив здобув звання лауреата міжнародних, всеукраїнських, обласних, конкурсів, гастролював у різних областях України та за її межами, веде постійну концертну діяльність. У творчому доробку ансамблю «Калинонька» записи на радіо й телебаченні: стараннями керівників про колектив знято відеофільм «До-мі-соль» (1992). С. створила й ансамблі малих форм: тріо «Лілея», «Розмай», «Волошки», «Дзвінкоголосі», дуєт «Воля». Багато учнів С. отримали професійну музичну освіту, серед них: засл. арт. України М. Молчанова; кандидат мистецтвознавства, доцент Т. Чернета; солістка філармонії, урядовець Управління культури С. Новак; актриса Дніпропетровського театру ім. Т. Г. Шевченка, співачка О. Завгородня; артистка</p>	<p>Анкетування</p>

	<p>філармонії, викладач музичного коледжу і ДМШ Н. Хміль, артистка гурту Riverland Г. Пушанко, викладачі бандури Л. Гончаренко (заступник директора ДДМШ № 10), Л. Вишневецька (ДМШ № 17), І. Турбіна (ДДМШ № 14), О. Стеблюк (ДДШМ № 4 ім. Б. Гмирі), Н. Котробай (ДМШ с. Межова), С. Терновська (ДДМШ № 15). Продовжили мистецьку освіту випускники: О. Чернецька, Ю. Іванченко, В. Жованник, І. Циганник, А. Кирпенко, І. Берлим, О. Мариненко, О. Толок, Н. Рубай та ін. І. С. – автор численних аранжувань для бандури соло й ансамблів бандуристів, частину з яких надруковано у збірках педагогічного репертуару бандуристів, що виходять за підсумками конкурсу виконавців на народних щипкових інструментах ім. Г. Хоткевича (2008–2013).</p>	
<p>Стороженко Олена Анатоліївна (нар. 1956, м. Дніпро)</p>	<p>Бандуристка, старший викладач вищої категорії із понад 40-річним стажем. Закінчила ДДМШ № 3 (клас Н. А. Плахотної), ДДМУ ім. М. Глінки (клас Л. С. Воріної), філологічний факультет ДНУ ім. О. Гончара (українська мова та література). Викладач класу бандури ДМШ № 3 м. Дніпро, керівник ансамблю бандуристів «Веселка» – постійний учасник святкових заходів м. Дніпро (день міста, День перемоги, День Незалежності України, дні вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка тощо). Колектив постійно виступає в обласній бібліотеці для молоді ім. М. Светлова, міській бібліотеці, обласній науковій бібліотеці, у Будинку мистецтв, музеї «Літературне Придніпров'я». Діяльність ансамблю висвітлювалась у пресі (ж-л «Борисфен», газети «Горожанин», «Рідне Придніпров'я», «Зоря») та міським телебаченням (34, 11 канали). У творчому доробку ансамблю дипломи лауреата: міжнародних конкурсів «Пісня на Біс» (III премія, 2015), «Барвистий віночок» (III премія, 2013), «Золотий Орфей» (I премія, 2017); звання дипломанта Всеукраїнського фестивалю «Дзвени, бандуро» (2017), обласного конкурсу «Дніпрова пісня» (2013), міських конкурсів «Музична веселка» (Дніпро, 2013, 2015, 2017). У репертуарі колективу твори українських та зарубіжних композиторів (М. Мусоргський, В. Верменич, Г. Майборода, О. Білаш, О. Сандлер, Є. Козак та ін.), укр. н. п. в обр. М. Леонтовича, М. Лисенка, Ю. Мейтуса. С. – автор обробок і аранжувань («Посилала мене мати», «Гарний танець гопачок», «Як я була мала», «Ой, я молода», «На вулиці скрипка грає»). Колектив є бажаним учасником на святкових урочистих міських заходах, на ювілейних концертах діячів української культури та літератури – Л. С. Воріної, члена Дніпровської асоціації композиторів В. М. Фалькової. За час педагогічної діяльності більш ніж 30 учнів стали лауреатами та дипломантами міських, обласних, регіональних, міжнародних і всеукраїн-</p>	<p>Анкетування</p>

	ських конкурсах. Серед них: Л. Юрко – лауреат Всеукраїнського конкурсу «Парад талантів» (Ш м., 2013), А. Дубовік – лауреат Міжнародного конкурсу «Золота ліра» (П м., 2013), О. Кульчицька – лауреат конкурсу «Різдвяна зірка» (Ш м., 2015) та ін. Кращі випускники С. здобули професійну музичну освіту, серед них: викладач Дніпропетровської академії музики, артистка Дніпропетровської філармонії Г. Михалевич (Войтенко), викладач Педагогічного коледжу ДНУ, артистка Дніпропетровської філармонії Н. Семічова, викладач ДДМШ № 15 М. Гуцул, випускники ДДМУ Н. Мороховець, О. Власенкова, С. Какаций, Л. Жорняк, О. Рябоконт, Л. Юрко й ін. Нагороджена Почесними грамотами міського голови та Міністерства культури України (1996). Відзначена грамотою Управління культури та мистецтв Дніпропетровської міської ради (2015), подяками Дніпропетровського міського голови (2015, 2016).	
Стороженко Сергій Іванович (нар. 04.06.1955, м. Київ)	Бандурист, старший викладач вищої категорії. Закінчив ДДМШ № 5, ДДМУ ім. М. Глінки (1974, клас Л. С. Воріної). Працював викладачем класу бандури в ДМШ № 8, ДМШ № 11 м. Дніпро. Паралельно протягом 10 років викладав у культпросвітному училищі м. Дніпро. Працював диригентом оркестру народних інструментів Будівельного коледжу, керівником оркестрової групи капели бандуристів м. Дніпропетровська (керівник – В. Мерзленко). Співпрацював з Дніпропетровським обласним телебаченням, виступав у складі капели «Козаки-запорожці» (1990–1996). З 1992 р. викладає бандуру в ДШМ № 4 ім. Б. Гмирі, керує ансамблем бандуристів «Калинонька» спільно з І. Стороженко. Колектив має звання лауреата, дипломанта міських, обласних, всеукраїнських і міжнародних конкурсів, постійно веде концертну діяльність. Багато учнів С. здобули професійну музичну освіту, серед його випускників: заст. директора муз. коледжу, помічник ректора Дніпропетровської академії музики М. Березуцька, артист Дніпропетровської філармонії Л. Рожанський, викладачі бандури Л. Ткаченко (ДМШ № 12), І. Турбіна (ДМШ № 14), С. Терновська (ДМШ № 15), випускники ДДМУ В. Жованник, А. Кирпенко, Є. Кабановська, Т. Царенко, Д. Білий та ін.	Анкетування
Сьомич Марія	Учениця М. Лобка. Викладач бандури Полтавського музичного училища.	М. Долгов, «Від батьків до синів» [112]
Таран Олександр Леонідович (?–?)	49010 м. Новомосковськ, вул. Поштова, б. 37. Бандурист із м. Новомосковська Дніпропетровської обл.	Каталог ДНІМ

Тарасенко Євдокія (?-?)	Самодіяльна бандуристка, з дитинства захоплювала-ся музикою. Ветеран самодіяльної капели бандуристів ПК Дніпропетровського заводу ім. Леніна.	І. Шаповал, «Дума про бандуру» [288]
Тітов Марк Микитович (?-?)	Сліпий музикант (кобзар) з довоєнного Криворіжжя.	О. Мельник, «Кобзарі Криворіжжя» [180]
Ткаченко Афанасій Павлович (?-?)	Бандурист із Дніпропетровщини; у 1950-х роках виступав разом із бандуристами В. Дизенком, С. Пилипенком, В. Кручею-Луковецьким.	[193, 262]
Ткаченко Людмила Іванівна (нар. 1963, м. Дніпро)	Бандуристка, педагог, композитор. Закінчила ДДМШ № 11 (клас С. І. Стороженко), Дніпропетровське культосвітнє училище (1982, клас Л. В. Анікевич), ДДМУ ім. М. Глінки (1987, клас Балакіревої Є. М.), магістратуру Рівненського державного гуманітарного університету (2016, клас Н. Є. Турко). Працювала за фахом у ДМШ № 16 та ДМШ № 6 м. Дніпро. Від 2005 р. викладає бандуру в ДМШ № 12, керує ансамблем бандуристів. Досліджувала академічне бандурне виконавство на Дніпропетровщині, якому присвятила магістерську роботу та статтю (2016). Автор збірок творів для бандури «Калиновий край» (2015) і «Веснянка» (2017), які розраховані на учнів ДМШ, містять авторські твори й аранжування Л. Ткаченко для бандури соло й ансамблю бандуристів.	Анкетування
Топчій Микола Дем'янович (1926–1996)	49910 м. Нікополь, пр. Леніна, б. 13, кв. 101.	Каталог ДНІМ
	Бандурист, хормейстер, композитор. Народився у с. Довгалівці, Нікопольського р-ну Дніпропетровської обл. у сім'ї рибалки. Під час Другої світової війни був вивезений до Німеччини, утік, після перемоги служив у Радянській армії, де брав участь у полковому ансамблі. Повернувшись до Нікополя (1947), від міського БК з 5 ентузіастами створив агітбригаду, їздив Нікопольщиною з програмою «Від села до села – пісні та танці». Співав з малку, закінчив Нікопольську музичну школу (1953), Дніпропетровське культпросвітницьке училище (1965). Одружившись, працював слюсарем на заводі ім. Леніна, перейшов на роботу до заводського клубу, який з часом очолив. З 1955 року працював керівником хору БК, актор самодіяльного музично-драматичного театру міського БК (40 ролей), був запрошений на роботу до Харківського театру (відмовився через сімейний стан). Грати на бандурі вчився з 1959 року у Ф. Грогуленка та А. Ясинського, виступав як соліст-бандурист з 1966 року – після вдосконалення техніки гри в капелі бандуристів «Нікопольчанка» (керівник О. Нирко). Після переїзду О. Нирка до Ялти (1964) керував капелою. 1959 року разом із П. Богушем створив музично-літературну композицію «Дума про землю	Каталог Б. Жеплинського [128]; О. Міщенко, «Бурхливі струни творчої душі» [185]

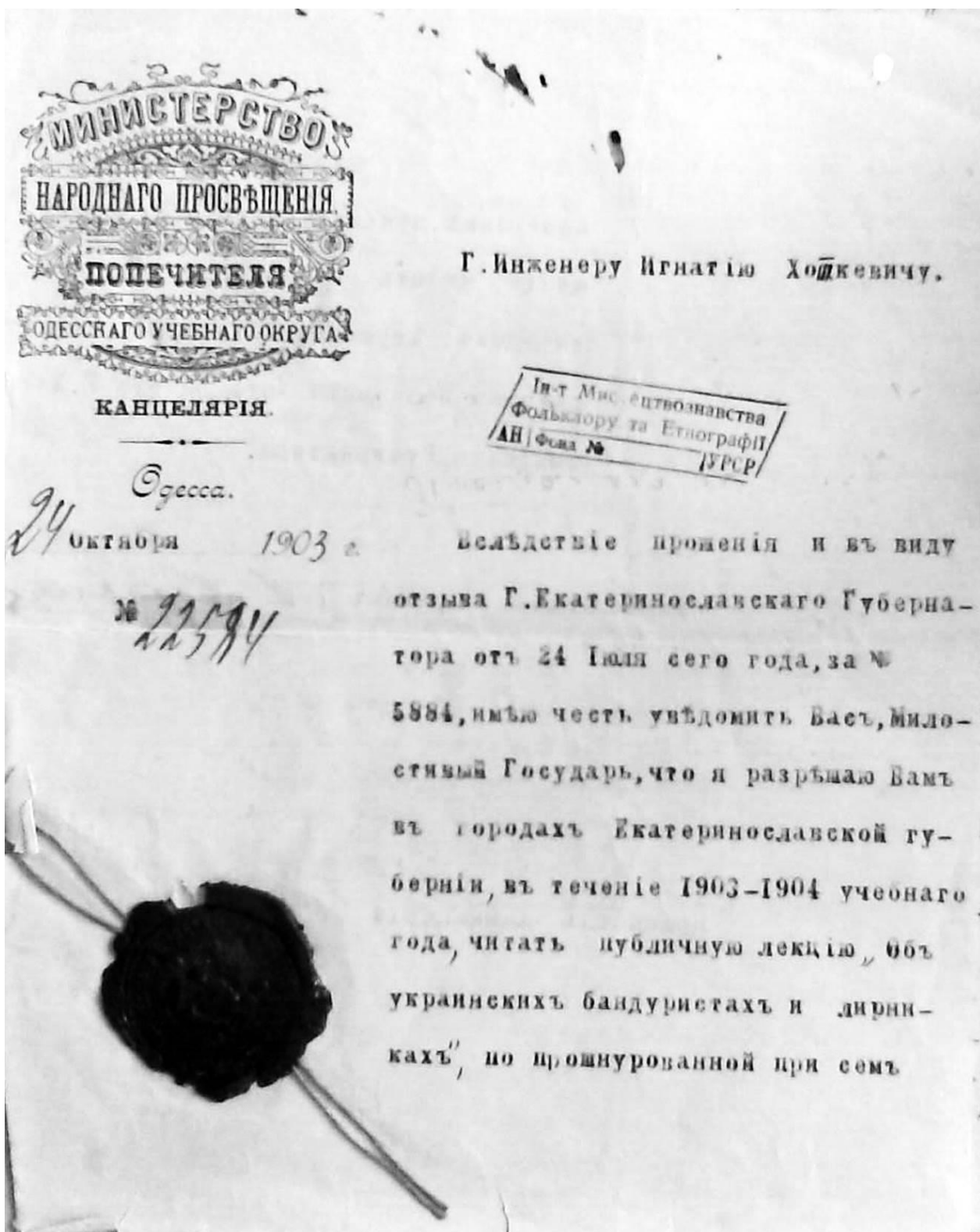
	нікопольську», яка успішно виконувалась у супроводі бандур. 1974 – втратив зір. Автор понад 30 пісень: «Моє Придніпров'я», «Дума про Сірка», «Монолог старого солдата», «Реквієм», «Люблю Україну», «Нікополь – місто моє», «Берізка», «Новорічний вальс», «На подвиг века», «Жовтневі зорі» тощо. У репертуарі: укр. н. п. («Про Саву Чалого», «Хата моя рубленая», «Ой, чий то кінць стоїть» та ін.). Делегат I Всеукраїнського з'їзду бандуристів, учасник багатьох кобзарських сходів і з'їздів. Разом із С. Мацурою та В. Кириленком ініціював організацію Дніпропетровської спілки кобзарів (1994), виконував обов'язки заступника її голови. З ініціативи Т. у педагогічному училищі створено музей бандури.	
Трохимовський М. (?-?)	Бандурист, учень М. Лобка, вихованець Дніпродзержинської капели бандуристів. Артист Державної капели бандуристів УСРС.	[128, 48]
Трубка Михайло Йосипович (?-?)	Дніпропетровський бандурист, вчився у В. Носачевського. За гру на бандурі під час окупації був засуджений на 10 років.	М. Долгов [118, 283–285]
Трунова Валентина (?-?)	Народилася в с. Кринички Дніпропетровської обл. З дитинства захоплювалася музикою, грала на народних інструментах. З 15 років працювала на заводах Дніпродзержинська, Дніпропетровська. Ветеран самодіяльної капели бандуристів ПК заводу ім. Леніна.	І. Шаповал, «Дума про бандуру» [288]
Уріна Світлана Володимирівна (нар. 21.04.1963, м. Луцьк Волинської обл.)	Бандуристка, викладач I категорії. Закінчила Луцьке державне музичне училище (1983, клас Ю. І. Бокового). Працювала у ДМШ № 12 м. Дніпро (1983–1989) викладачем бандури, керівником ансамблю бандуристів. З 1989 р. працює в ДДМШ № 19 на посаді викладача класу бандури, завідувача відділом народних інструментів (з 1993), керівника ансамблю бандуристів «Сузір'я» (1992–2017). Колектив – лауреат міських, обласних, всеукраїнських і міжнародних фестивалів: «Музична веселка», «Барвистий віночок», «Дзвени, бандуро!» «Золотий зорепад» та ін. Багато випускників У. здобули професійну музичну освіту. Серед них: артист Національної заслуженої капели бандуристів України ім. Г. І. Майбороди (Київ) Д. Петренко – ДДМУ, Д. Цимбал – Дніпровський коледж культури, Харківський педагогічний університет, М. Педченко – Дніпровський педагогічний коледж (музичне відділення та початкові класи) та ін. Серед учнів – лауреати і дипломанти конкурсів і фестивалів: Д. Петренко, С. Киричек, О. Чухно, В. Соловйова, Г. Біленко, М. Андреев, І. Андреев, Н. Башмакова, П. Лісняк, Д. Цаплюк, А. Сагайдак, Д. Цимбал, Н. Циба й ін. Методичні напрацювання: «Робота над вправами та гаммами у класі бандури», «Спосіб підкладання пальців правої руки – один із видів технічного розвитку учня молодших класів», «Методика побудови та ведення уроку», «Реальний та уявний зміст термінів “кобза” й “кобзарство”».	Анкетування

	Співпрацює з Дніпропетровською обласною організацією «Ангел дитинства». Працювала у складі журі фестивалів «Музична веселка» та «Звучать народні інструменти» м. Дніпро. Майстер із заміни струн на бандурі. Відзначена Почесними грамотами міського голови (2014–2015) й управління культури (2003–2010) м. Дніпро.	
Фурса Яків Дементійович (?–?)	Сліпий кобзар із довоєнного Криворіжжя.	О. Мельник, «Кобзарі Криворіжжя» [180]
Харченко Валерій	50046 м. Кривий Ріг, Військове містечко 35, 39/15; вул. Урицького, 41/43.	Каталог ДНІМ
	Бард, відомий виконавець на ладковій кобзі нового покоління, виступає з 1975 року. Керівник двох кобзарських шкіл у Кривому Розі на громадських засадах (1994). Виступає на радіо й телебаченні, багато гастролює в Україні та за кордоном. Лауреат численних конкурсів і фестивалів («Червона рута-91», «Оберіг» «Берегиня» тощо). Брав участь у зйомках музичного фільму УТ-1, співпрацював із Калінінградським телебаченням, телеканалом «Останкіно». У репертуарі народні й авторські пісні («Пісня полонених козаків», «Ой, повій, буйнесенький вітер»), власні композиції («За сіллю у Крим», «Прощай» та ін.).	О. Красикова, «Валерій Харченко» [150]
Харченко (Бут) Ніна Степанівна (?–?)	49115 Дніпропетровська обл., с. Підгороднє, вул. Жовтнева.	Каталог ДНІМ
	Учитель української мови і літератури, самодіяльна бандуристка з с. Підгороднє Дніпропетровського р-ну, племінниця І. С. Бута, навчалась у нього. Виступала разом з І. Скотаренком та Л. Коваль. Учасниця хору ветеранів «Журавка». Записала понад 200 народних пісень, фольклор. Член НСКУ (1993).	Д. Калинова, «Кобзарівни» [138]
Хапрова Анастасія Михайлівна (нар.11.05.1992, м. Дніпро)	Бандуристка, лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів. Закінчила ДДМУ ім. М. Глінки (2011, клас Березуцької М. С.), Дніпропетровську академію музики (2016, клас Овчарової С. В., клас диригування – Овчарова В. С.). З 2011 р. працює в ДМШ № 15 м. Дніпро, керує ансамблем бандуристів (з 2014).	Анкетування
Хмель Наталія Василівна (нар.20.11.1987, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач, композитор, науковець, лауреат міжнародних та всеукраїнських конкурсів. З відзнакою закінчила ДДШМ ім. Б. Гмирі (2003, клас І. та С. Стороженко), ДДМУ і Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2007 і 2012 відповідно, клас С. В. Овчарової). З 2006 р. – викладач по класу бандури Державної школи української культури та мистецтв ім. О. Гончара, співкерівник ансамблю бандуристів «Барвисті веселки» (з 2008); керівник ансамблю бандуристів ДМШ Дніпропетровської консерваторії «Чарівна квіточка» (з 2010) – лауреата міського огляду-конкурсу «Музична веселка». З 2009 р. – викладач класу бандури Дніпропетровської консерваторії. З 2010 р. – артистка ансамблю бандуристок «Чарівниці» Дніпро-	Анкетування

	петровської обласної філармонії ім. Л. Когана. Серед учнів – лауреати міських, обласних, регіональних та всеукраїнських конкурсів: Д. Буйновська, К. Пайлик, Д. Лучко, Є. Беззуб, С. Гурбіч, А. Присяжна, С. Міляр та ін. Автор наукових статей, провадить наукову діяльність у царині бандурного мистецтва, постійний учасник наукових конференцій.	
Циганенко Федір Юхимович (1897–1973)	Майстер бандур із Дніпропетровська. Народився на хуторі Татарщина Бродщанської волості (нині – Кобеляцький р-н Полтавської обл.), здобув вищу освіту (за професією – бухгалтер). Його батько з 4 синами були репресовані (реабілітовані посмертно). Почувши вперше на міському базарі спів кобзаря П. Калеберди, Ц. захотів навчитися грати на бандурі. Не знайшовши, де купити інструмент, змайстрував його самотужки (1926). Згодом виготовив ще кілька бандур, шукав шляхи їх модернізації. Тут стали в пригоді поради Д. Яворницького, який високо цінував тонку роботу та художній смак майстра. Кожен новий інструмент Ц. приносив на показ ученому, грав на його прохання. Брав участь у художній самодіяльності ПК машинобудівельників. Майстра знали не тільки місцеві бандуристи, а й О. Корнієвський, В. Кабачок. У доробку Ц. 20 бандур, ще 5 він реконструював.	Б. Жеплинський, «Майстер бандур Ф. Ю. Циганенко» [129]; М. Долгов, «Репресовані бандури» [115]; Л. Воріна, «Кобзарське мистецтво» [89]
Часник Федосій Олексійович (1872–1937)	Талановитий хормейстер і вправний бандурист з Катеринослава, викладач Катеринославського першого реального училища. Був знайомий із Д. Яворницьким. Серед учнів – І. Бут, О. Коваль, О. Солодкий та ін.	Каталог ДНІМ; І. Шаповал, «Взяв би я бандуру» [282, 12–17]
Чемерський Павло Дем'янович (1918–?)	Бандурист і лірник. Народився у м. Павлограді Дніпропетровської обл. У 13 років через нещасний випадок втратив зір, батьки віддали його до школи для незрячих у Дніпропетровську, де навчився грати на мандоліні, балалайці, гітарі. Закінчив ДДМУ (1940), вступив до Київської консерваторії, але війна обірвала навчання. До 1950 року працював баяністом у різних установах, після – на Київському підприємстві УВП № 1, де паралельно керував ОНІ при БК; займався в хорі й ансамблі бандуристів (керівник А. Білоцький), де навчився грати на бандурі, лірі. У репертуарі: пісні «Ой, на горі вогонь горить», «Налетіли журавлі», «Ой на горі, на горі», «Сирітка», інструментальні твори. У складі концертної бригади кобзарів і бандуристів виступав з лірою Україною (Львів, Чернівці, Івано-Франківськ). Член Об'єднання народних співців-кобзарів Українського музично-хорового товариства.	Каталог Б. Жеплинського [128]; Автобіографія П. Чемерського (рукопис) [50, арк. 45–45 зв.]
Черкасова Алевтина Олександрівна (нар. 05.06.1987,	Бандуристка, викладач, артистка філармонії. Закінчила ДМШ № 1 м. Дніпро (2002, клас Н. А. Плахотної), ДДМУ ім. М. Глінки (2006, клас С. В. Овчарової), Дніпропетровську консерваторію ім. М. Глінки (2013, клас С. В. Овчарової). Має звання лауреата у складі тріо, квартету, секстету бандуристів VIII Всеукраїнського фестивалю	Анкетування

м. Дніпро)	«Дзвени, бандуро!» (II та III премія, Дніпро, 2006); Всеукраїнського конкурсу виконавців на народних інструментах ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич, 2009), Всеукраїнського фестивалю «Дзвени, бандуро!» (Дніпро, 2010). У складі ансамблю бандуристів «Чарівниці» брала участь у гала-концерті, присвяченому «Євро 2012» (Вроцлав, 2008), фестивалі «Festival de Martigues» (Франція, 2011) та багатьох інших мистецьких заходах. З 2010 р. працює артисткою (бандуристка-інструменталістка) Дніпропетровської обласної філармонії ім. Л. Когана. Викладала бандуру в ДМШ № 1 м. Дніпро (2004–2006), ДМШ при Дніпропетровській консерваторії (2007–2010). З 2014 р. – викладач класу бандури ДМШ № 11 м. Дніпро.	
Чернета Тетяна Олександрівна (нар. 12.12.1981, м. Дніпро)	Бандуристка, викладач, кандидат мистецтвознавства (2012), дослідниця кобзарства і бандурного мистецтва, громадський діяч, член журі й оргкомітету мистецьких конкурсів. Закінчила ДДМШ № 4 (1997, клас І. М. Стороженко), ДДМУ ім. М. Глінки (2001, клас Л. С. Воріної), Національну музичну академію України ім. П. Чайковського (2006, клас проф. Л. В. Коханської), аспірантуру Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ, 2010, наук. кер. проф. В. Я. Редя). Від 2006 р. працює в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв. З 2016 р. – доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка. Як науковець брала участь у багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Автор 25 публікацій у спеціалізованих наукових і популярних виданнях, двох книг: «Лідія Воріна» (2009) із серії «Видатні музиканти Дніпропетровщини» та «Життєтворчість, огранена долею» (2015), дисертаційної праці «Бандурне мистецтво Дніпропетровщини: від аматорства до академізму» (2012). Член НСКУ та Асоціації діячів естрадного мистецтва України.	
Чернець Олександр Олександрович (1907–?)	Майстер бандур, проживав у Дніпропетровську. 1928 року виготовив бандуру на 54 струни, яка з 1997 року зберігається в ДНІМ.	Каталог О. Піцик [143, 10]
Чумак Василь Никифорович (?–?)	Бандурист із с. Підгородне Дніпропетровського р-ну Дніпропетровської обл. Учень І. Бута, учасник капели бандуристів (керівник О. Коваль).	О. Перверзєв, «Під ніжний дзвін бандури» [208]
Чуприна Олексій Сергійович (1907(8?)– 1993)	Кобзар. Народився у с. Гарбузин на Черкащині в селянській родині. Замолоду працював шахтарем у с. Городищі (нині – м. Марганець) на Дніпропетровщині (за даними І. Немировича – у м. Нікополі). Там здобув початкові навички гри від місцевого бандуриста і майстра П. Качана; виступав як соліст. Мав бандуру роботи відомого майстра	Р. Польовий, «Кобзарі в моєму житті» [214];

	<p>М. Косенка. Переїхав до м. Сочі (1935) та продовжив навчання в кобзаря М. Минківського з м. Туапсе. Працював у Сочинській філармонії. Ґрунтовно гри на бандурі ні в кого не вчився. Самотужки досить вдало підбирав супровід до українських пісень. Під час Другої світової війни співав на Черкащині, у Курську, Харкові, Братиславі, Будапешті, Празі, Порт-Артурі. Виступав на Кавказі, у Дагестані, Ставропольському і Краснодарському краях. У Корсунь-Шевченківському музеї зберігається бандура Ч., на зворотному боці якої позначені всі бойові й мирні шляхи, якими він мандрував. По війні проживав і працював у Семіпалатинську. Вийшовши на пенсію, повернувся в Україну. Відгоді грав на могилі Шевченка. Разом із тріо бандуристок зі Львова брав участь у поході до 130-ї річниці перевезення тіла Т. Г. Шевченка з Петербурга до Канева (1991). Зі здобуттям Україною незалежності перший серед кобзарів отримав диплом лауреата Фонду духовного відродження України ім. Митрополита А. Шептицького (березень 1992). У Львові відбувся вечір, присвячений цій події. Похований за власним заповітом із кобзарськими почестями в Каневі. На думку І. Немировича, Ч. – цікава самобутня людина, кобзар за покликанням і зовнішністю. Мав широкий репертуар, хрипливатий, але приємний баритон невеликого діапазону, грав на слух, вправно володів бандурою, вирізнявся експресивним і темпераментним виконанням. У репертуарі: старовинні думи («Невільницький плач», «Про трьох братів азовських», «Про козака-бандуриста»), народні пісні («Ой, ходив чумак», «Ой ти, дівчино зарученая», «Думи мої», «Ой, три шляхи широкії», «Ой, піду я лугом», «Плавай, плавай, лебедонько»), авторські твори, канти, колядки, щедрівки, псалми («Різдвяний псалм»). Автор дум («Про Корсунь-Шевченківську битву 1944 року»). Учасник Вересневих свят, відкриття пам'ятника Т. Шевченку у Львові тощо. Член Об'єднання народних співців-кобзарів Музично-хорового товариства УРСР (1970).</p>	<p>І. Немирович, «Взяв би я бандуру» [189], рецензія [56, арк. 12; 55]</p>
<p>Щепакін Петро Федорович (?-?)</p>	<p>Самодіяльний бандурист. Робітник Дніпровського металургійного заводу ім. Дзержинського (м. Дніпродзержинськ). У січні 1927 року разом із С. Лобком заснував капелу бандуристів на базі ПК цього заводу.</p>	
<p>Ясинські Антон Іванович, Ганна Петрівна, Тарас Антонович</p>	<p>49910 Дніпропетровська обл., м. Нікополь, вул. Куксіна, б. 402-А.</p> <p>Бандуристи з Нікополя Дніпропетровської обл. Учасники родинного квартету бандуристів.</p>	<p>Каталог ДНІМ</p>

Мал. 1. Дозвіл управляючого одеською навчальною округою Міністерства народної освіти Г. Хоткевичу читати публічну лекцію «Про українських бандуристів і лірників» у містах Катеринославської губернії протягом 1903–1904 навчального року

программѣ, присовокупляя, что разрѣ-
шеніе читать означенную лекцію въ
городахъ Херсонской губерніи будетъ
дано по полученіи отзыва отъ Г. Хер-
сонскаго Губернатора.

Управляющій Округомъ *С. Сервиусъ*

Правитель Канцеляріи

К. Хоткевичъ

Мал. 2. Дозвіл управляючого одеською навчальною округою Міністерства народної про-
світи Г. Хоткевичу читати публічну лекцію «Про українських бандуристів і лірників» у
містах Катеринославської губернії протягом 1903–1904 навчального року (зворот)

**Програма для збирання відомостей про кобзарів і лірників
до XIII Археологічного з'їзду у Катеринославі¹⁴¹**

Збирачам пропонувалося встановити:

1. Кількість кобзарів у зазначеній місцевості.
2. Села, у яких вони осіли.
3. Села, які вони тимчасово відвідують.
4. Найголовніші біографічні риси, наприклад: коли осліп, чи відвідував міста, у кого вчився кобзарському мистецтву, на яких умовах і т. п.
5. Суттєвий інтерес мають ґрунтовні пояснення сучасного ставлення селян до кобзаря, його матеріальне становище, ступінь його впливу на оточення.
6. Необхідно донести поетичний спадок кобзарів: думи, духовні вірші, гумористичні пісні та ін. з дотриманням всіх особливостей вимови, невідомих слів та пояснень і зауважень співця.
7. Яка різниця між кобзарями і лірниками у змісті пісень, у відношенні до них народу, у заробітку.
8. Чи буває спільний спів кобзарів і лірників.
9. Які пісні кобзарі передають сьогодні учням і які ними забуті.
10. Чи знають ще кобзарі думи або богатырські пісні про втечу братів з Азова, Олексія Поповича і Бурю на Чорному морі, Самійла Кішку, Марусю Богуславку, Хмельницького, Ганжу Андибера, Івана Коновченка, Коваленка, про удову і трьох синів, про брата і сестру, про козака Голоту, пана Потоцького, Бондарівну, Нечая.
11. Які духовні вірші тепер ходять (сон Богородиці, Єгорій, св. П'ятниця, Ісусе мій прелюбезний, Серцю радосте, Грішна душа, Адскії муки грішних та ін.).
12. Які пісні сатиричні і жартівливі сьогодні виконуються кобзарями і лірниками (про попадю, про тещу, про міщанку, пташине весілля та ін.).
13. Чи не співають вони віршів Г. С. Сковороди «Всякого городу нрав і права» та ін.? Бажаний їх точний запис.
14. Цікаво було б мати портрети кобзарів і лірників.

¹⁴¹ Надрукована в першому випуску «Літопису» КГВАК (Катеринослав, 1904).

Листи кобзарів і бандуристів до Д. І. Яворницького

1) ДНІМ. Арх-14445 я/28

18 жовтня 1911 р. Почтовая карточка

Здоровенькі будьте, старенький професоре Дмитрії Івановичь.

Прошу отъ Васъ порадоньки. Чи не могли дати де-небудь заробіточекъ? Може Ви де-небудь знаєте заробіток, то поклопочіть. Не оставте моєї прозьби. Буду Васъ благодарить. Якъ що де-небудь найдете діло, то припишіть мені листом.

Полтавської губернії Миргородського уїзду Сорочинської волості от кобзаря Михайла Степановича Кравченка.

2) ДНІМ. Арх-16831¹⁴²

30 березня 1914 р. Мурафське Харк. губ. – Катеринослав

Високошановний наш професоре!

Складаю я найщиріші прохання до Вас з товаришами кобзарями. Будь ласка, допоможіть нам своїм умінням прочитати лекцію про кобзарів в городі Кременчузі на Полтавщині. 10 квітня улаштуємо самостійний кобзарський концерт в народній аудиторії, цеб-то етнографічний вечір – псалми, думи, пісні історичні, побутові і жартівливі. Кобзарі мають бути такі – Кожушко, Пасюга, Древченко, Гащенко, лірник Богущенко і троїста музика. Тамошній відповідний розпорядник доктор Бугаєвський – Ваш знайомий. То прохаю Вас, пана професора, “батька кобзарського” допоможіть своїм дітям. Як одержите мого листа, то, будь ласка, напишіть про свою згоду мені у Мурафу. Дозвіл на вечір ніби-то поліцейстер обіцяє дати. Одночасно листи розсилаю всім товаришам. Може, Кожушко там у Вас, або Пасюга, то передасте їм це.

З пошаною до Вас, з низьким уклоном і шлю привітання Великодного свята. Іван Кучугура-Кучеренко.

3) ДНІМ. Арх-16835

21 січня 1916 р.¹⁴³ Мурафа – Катеринослав

Вельмо поважний батьку! Щиро шановний професоре! Моє засмучене життя, сам собі дивую, чому воно не таке як інчим; не так ждалось, та так склалось, а може справді гаразд буде, бо надіями живу. Сьогодні я одержав листа от Тушкана. Цей листъ дуже сумний для мене, мабуть, я не умів зрушити його

¹⁴² Оpubлікований 1990 року С. Абросимовою [див.: 60].

¹⁴³ В VI випуску Епістолярної спадщини Д. Яворницького помилково, на нашу думку, вказано 1913 рік. Автограф листа не датований (поштовий конверт не зберігся), втім у ньому йдеться про щойно отриманий кобзарем лист від Павла Федоровича Тушкана – директора Верхньодніпровського середнього сільськогосподарського училища Катеринославського губернського земства у 1899–1918 рр. Лист останнього написано на фірмовому бланку закладу і датовано 12 січня 1916 року. Зі змісту листа І. Кучугури-Кучеренко до Д. І. Яворницького зрозуміло, що кобзар одразу (21 січня 1916 року) пересилає професору послання П. Тушкана.

серця і випрохатъ його ласки в своїм листі¹⁴⁴. Може ви зумієте особисто зробити на нього вплив, а може б він більше мав ласки, якби мене бачив або знав. До свого листа додаю Гушканів; подивіться яке він має значення. Думаю на сім тиждні виїхати в Харків і закрутить кобзарського концерта. Дозвіл уже є. Сповістіть і Пасюгу, якщо він у Вас. На яке число не визначено. Я буду писатъ йому в Борисівку. Особистих новин немає ніяких. З тим бувайте здоровеньки, міцно цілую Вас і кланяюсь Вам з усією сім'єю. До побачення, Іван Іовичъ Кучугура-Кучеренко.

4) ДНІМ. КП-79140 / Арх-16833

9 квітня 1916 р.

Вельмошановний батьку, дорогий Дмитро Іванович!

Віншую вас з Великоднім святом. Низенько кланяюсь з усією сім'єю, щиро дякую за Вашого листа, Ви ним мене прямо таки підбадьорили. От Різдва улаштував три концерти в Курській Борисівці. В Борисівці трохи доклав. Е, чи пан, чи пропав, як не жив, а до тепла дожив.

З пошаною до Вас, І. І. Кучугура-Кучеренко.

5) ДНІМ. КП-79141 / Арх-16834

16 лютого 1913 р. Мурафа – Катеринослав

Звіщаю Васъ, що Івана Іовича нема дома, виїхавъ въ Петербургъ 16 грудня і й досі тамъ, знаходиться вінъ въ Привалова (адреса його: С. П.Б.

Пет[роградская]. сторона, Провиантская ул., д.3/4, кв. 8. Іванъ Іовичъ Кучугура Кучеренко.

Ізвіщає Марія Михайлівна Кучеренко.

6) ДНІМ. / Арх 41759

Лист кобз[аря]. Т. Пархоменка, Б/д

Здорові були, Високоповажаний добродію Дмитрій Івановичъ.

Я, Терешко Пархоменко – Чернігівської губ[ернії]. кобзарь. Хвалюсь своєю бідою. Може Ви й чули, що я нездужаю, може Вам Петро хваливсь? Болять у мене легкі, туберкулез, після Великодня поїду у Київ лічитися. Недужий я з прошлої весни, як грав у Варшаві 16-го марта, то з того часу і досі ніде не грав і не заробив і п'ятака, то вже обіднів і оголів, нема ні топлива, ні грошей, ні хліба. 1-го апреля треба заплатитъ 15 карбован. за квартиру, а не маю ні шапелки, і празник іде, усе-ж таки (...). Бідую і сам, і жінка, і шестеро дітей, то прохаю Вас, будьте так добріші, пожалуйте мене, допоможіть скільки спомога на празник, бо всі голі й босі, нема не в паску, не під паску. Напишіть многоуважаємому директору Комерческого училища Синявському, і прошу Николая Григоровича, будьте так добріші, Ваше Превосходительство, предложіть Вашим знайомим і моім, і гуртком, кому скільки змога, допоможіть моїй жизні, хто скільки пожертвує на тою нещасну долю, я ж буду Вас щиро дякувать. На

¹⁴⁴Ідеться про прохання І. Кучеренка прийняти його сина до Верхньодніпровського сільсько-господарського училища.

коляду трохи пожертвували мої київські знайомі, то вже тепер у другий раз не дуже просить. Прошу Вашої милості, будьте такі добрі, не забудьте за мене. З сім бувайте здорові. Терешко Пархоменко.

Адреса: пошта м. Стольне Чернигов. губ. вь село Волосковці для мене.

Вибачайте, що я свою правду так неясно розказав, бо писать моєму писаці дуже ніколи.

7) ДНІМ. Арх-19023 я/49

10 січня 1909 р. Стольное – Екат[еринослав].

Когда будете присылать мне письмо, адресуйте вь Нежинь: Историко-филологический институт, Федору Даниловичу Проценку для Пархоменка.

Скоро буду вь Нежине и тамъ буду ожидать Вашего письма (...)

Терентий Пархоменко.

8) ДНІМ. КП-83237/ Арх-19046

10 травня 1910 р.

Конверт: Получить Г-ну профессору Димитрію Івановичу Яворницькому

Здорові будьте, український рідний батько!

Перше всього посилаю Вамъ я свій низькій поклінъ. І передаю я Вам, що поїздка моя вийшла гарна, слава Богу. А тепер прошу я Васъ, мій рідний батько Дмитрій Івановичъ, вишліть мені 25 карбованцівъ – ті, що я оставивъ у музеї Поля у Миколая Григоровича. Та іще прошу Васъ, мій рідний батько, щобъ Ви передали служителямъ, щобъ вони предохранули валянки й пальто, що я тамъ оставивъ.

Адресъ мій: Харківської губернії Велика Писарівка. Пол[учить]. Степану Артемовичу Пасюзі.

А тепер до побачення, оставайтесь здорові, мій рідний Батько!

9) ДНІМ. КП-83238/ Арх-19047

1910 р.

Український наш добродію!

Я Ваше письмо получил, але не поїхав тоді, бо захворав. Тепер питаю Вас: чи мені тепер їхати, чи не треба? Будьте ласкаві, не забаріть ся та одпишіть. Я живу тепер у Борисівці, а через це ви й одписуйте у Борисівку на мого знайомого щирого хлопця. Оце його адреса: Борисівка Курської губернії, М. Заміркові (Богуславцеву). Він як получитъ, так і принесе мені.

Привіт Вам з України.

С. Пасюга

*Все це просив мене написати Вам наш щирий кобзарь Степан Пасюга
М. Замірко, 1910.*

10) ДНІМ. КП-83239/ Арх-19048

28 січня 1911 р.

Поздоровляю Васъ, Дмитрій Івановичъ – Український батьку, з Новим роком, счастям і здоров'ям!

Остаюсь жив, здоров і благополучний Степан Пасюга.

*Бажаю на цей рік і Вам всього найкращого. Скучаю і я за Вами, напишіть і мені листа як Ви проживаєте.
Остаюсь (...) Степанъ Пасюга.*

11) ДНІМ. КП-83241 / Арх-19050

21 червня 1910 р. Поштова листівка

Постараюсь прибути, хіба що поміша, або нещастя, або хвороба.

Степан Пасюга.

Спасибі за ізвестія, кланяюсь низенько.

12) ДНІМ. КП-83235 / Арх-19044

26 жовтня 1910 р. Кобзар Пасюга С. А. Борисівка – Катеринослав

Телеграма: *Приїду. Пасюга.*

13) ДНІМ. КП-83240 / Арх-19049

26 жовтня 1914 р. Борисівка Курської губ. – Катеринослав

Здоровенькі були, мій рідненький тато (закреслено) Таточку.

Перше всього посилаю низький поклін і бажаю Вам одъ Господа Милосердного доброго здоров'я і всього в світі найкращого.

Дякую Вамъ дуже за всю од Васъ до мене пригону, що Ви на стільки роківъ із мене зняли нещасну торбу. Стаючи і лягаючи благаю за Вас Милосердного Господа, що я од Вашої милості остаюся дуже благодарен. Тепер, таточку, прохаю таточку Вашої милості – чи не можна мені приїхати у музей на скільки небудь побути і заробити який карбованець к празнику? То якщо можна приїхати, то напишіть до мене лист. І з тим до побачення, будьте здорові. Остаюсь живий і здоровий, того бажаю Вам.

Степан Пасюга.

Адрес: Борисівка, участок Троїцький, вул. Гора 2 десяток

Получить Артемові Пасюзі.

14) ДНІМ. КП-83236 / Арх-19045¹⁴⁵

9 грудня 1915 р. Борисівка Курськ. губ – Катеринослав

Вельмишановний і щироповажаний Тату!

Несподіваним за для Вас буде мій лист, але ся несподіваність зразу стане Вам, Тату, зрозумілою, коли Ви його прочитаєте до решти. Дякуючи війні моє становище стало до неможливості бридким. Як Ви самі, Тату, знаєте до якої небудь праці я зовсім нездатний, грати ж мало де трапляється. За весь час, як я поїхав від Вас, їздив у Крим, але там не повезло, ледве-ледве заробив на дорогу і тільки ось уже осінню відбув концерта в Харкові і здобув декілька карбованців, за котрі не дуже далеко в'їдеши. Змучений, зі зболілою душею звертаю до вас, Тату, не відмовте мого прохання! Може, у Вас можна буде пограти в музеї якийсь місяць. Сповістіть.

Мій щирий синовій Вам уклін!

З пошаною, Ваш названий син Степан Артемович Пасюга.

¹⁴⁵ Оpubлікований 1990 року С. Абросимовою [див.: 60].

15) ДНІМ. КП-75303, Арх-15096

16 жовтня 1911 р.

Здрастуйте Вельмишановний Батьку!

Дякуючи Богові я доїхав до дому благополучно. Що стосується І. Кучеренка (кобзаря), то я його не бачив і не знаю, де він саме є, чи дома, себ-то в Мурафі (Богодух[івського]. пов[іту]. Хар[ківської]. губ[ернії].), чи в Харкові. Певніше те, що він зараз пробуває в Харкові, позаяк там має бути кобзарський концерт. В Катеринославі іду через тиждень.

Р.С. Шановний Дмитрій Іванович!

Коли Вам буде не в труд, то, будь ласка, перекажіть Катер[инославській]. «Просвіті», що мені не довелося побачитися з Кучеренком.

Пробачте за ті турботи, які я завдав Вам своїм листом.

Кобзарь Грицько Кожушко.

16) ДНІМ. КП-75305 / Арх-15098

19 жовтня-листопада 1912 р.

Вельмишановний батьку Дмитре Івановичу!

Перш усього дозвольте побажати Вам від щирого серця всього найкращого в усіх Ваших справах і принести велику подяку за все те, чим Ви, з своєї ласки до мене, обдарували мене. Мені дуже скучно за Вами, і я хотів би ще почути Вас, побути коло Вас, та, бачте, не знаю, як його зробити се.

Одну справу задумав я і оце хочу написати Вам про неї. Мені відомо, що в музеї жити не можна, а коли бажаєш грати в ньому, то треба мати квартиру на стороні. І от я так думаю: якби Ви не оставляли мене і в майбутньому так, як се бувало досі, якби, на випадок якої скрути, Ви й далі визволяли мене, то мені прямо їхати в музей, знайти квартиру де небудь і жити. Про це саме я й хочу прохати Вас, батьку Дмитре Івановичу. Тобто: дозвольте мені грати в музеї, а вже я житиму де-небудь.

Ще прохаю Вас, батьку Дмитре Івановичу, передати від мене низенький уклін Кузьмі Силевичу. Я б і сам йому написав, та адреси не знаю. Живу я, коли се цікаво Вам, у слободі Великий Писарівці, тій самій, з якої повиходили кобзарі, яких, до речі, тут майже не знають. Оце місцева інтелігенція, прочувши про мене, запросила мене на вечір. Сьогодні буду й грати.

Ну, тепер бувайте здоровенькі.

З великою пошаною до Вас, остаюсь Грицько Кожушко.

Сл. Большая Писарівка Харьковск. губ.

17) ДНІМ. КП-75304 / Арх-15097

12 березня 1912 р. Катеринодар – Катеринославі

Вельмишановний Дмитро Іванович!

Повідомляю, що я доїхав благополучно і живу тепер у п. Безкороного. Бажаю Вам щастя і здоров'я.

З щирою пошаною, кобзарь Кожушко.

18) ДНІМ. КП-88123 / Арх-21706 Б/д

Вельми шановний Дмитро Івановичу!

Вчора я заходивъ до Васъ у музей прохатись у Васъ записати Вашої пісні «Про Кума й Куму», котра въ кожнімъ куплеті питається такъ: кумцю голубцю, душко моя» і т. д., якщо не помиляюся. У неділю я дуже бажаю проспівати її в Клубі (...). Балакавъ про се зъ працівниками, а вони зъ дуру, якъ зъ дуба – написали въ афіші, що я співатиму (...) Вашої пісні.

Виручайте! Ради Бога, якщо, конечно, Ви по яким-небудь обстоятельствамъ, нічого проти того не маєте, щобъ я проспівавъ підъ бандуру Вашу пісню. Будьте ласкаві, відповідайте мені якъ і що.

Вашъ прихильникъ Ф. Чеснок.

19) ДНІМ. КП-88106 / Арх-21689

23 березня 1912 р. Москва – Катеринослав

Високошановний Дмитрію Івановичу!

Вибачайте, що турбую Вас оцим листом, не маючи шані бути знайомим з Вами. Я міг би взяти рекомендацію від кого-небудь з наших спільних знайомих, але мені здається, що з приводу громадських справ можно звертатись і без рекомендацій. Маю до Вас велике прохання. Коротенько – річ така.

З благословення української громади у Москві, О. К. Саксаганського хочу рушити по Вкраїні з кобзарями, прочитати коротеньку лекційку про українську пісню та кобзарів і в концертному відділі дати ряд найбільше характерних пісень історичних, побутових і жартівливих. Мають їхати і дали згоду Кучугура-Кучеренко і Шевченко. Ще міркуємо запрохати Пасюгу або Кожушка. Маршрут складається з невеличких міст, як наприклад, Золотоноша, Черкаси, Ахтирка. Через це лекційки мусять бути дуже популярного змісту.

От з приводу цієї лекції я і хтів прохати у Вас, високошановний Пане професоре, поради. Якщо буде Ваша ласка, дайте мені одвіт на ряд питаній:

1. Чи є друковані Ваші матер'яли про кобзу?

2. Якими джерелами я міг би користуватись?

3. Чи варт читати лекційку на українській мові, чи краще на російській, щоб зрозуміли навіть ті, що не хтіли б розуміти?

За одповідь буду Вам безмірно вдячним. Ще раз прохаю вибачити за турбування. З щирою пошаною, О. Чапковський.

P.S. Вибачайте за марки.

Моя адреса. Москва. Тверская ул. Сытинского, д.4, кв.12

Александрю Станиславовичу Чапковскому.

20) ДНІМ. КП 84241 / Арх-19810

21 січня 1915 р.

Великошановний добродію,

*Ваш лист получив і кобза прийшла. 18-го січня я викупив і заплатив 8 р. 28 к. За це все Ваше турбування я дуже і дуже дякую, і бажаю Вам всього кращого у Вашій жизні, не поминайте лихом. По сій мові бувайте здорові.
г. Киевъ. Пишу одвіт 21 січня [19]15 року.*

Г. Е. Рубан.

1914 года Шарфа 200 руб

Антоновичам
нам пригласили!

Спасибо я майжурини украин-
ид го Вас е поварихам кобур.
раши буде масна допомоги
нам своим украинам украини.
им лезило про кобурив. В коро-
зи Крамнички на Пондички
10 Квітка (Дурин) яку поведемо
самовийни кобурини конерти.
в карожи дежурини вб-но анто-
фариний свире - масамм Буди,
ієні імпорти, побудові и дер-
іюмлі Кобури масов Буди
ітасі - Котурса, Маса, Фреленко,
Трушине, ірши Бодуренко
і ірвієна мурдана! Намом -

ни оговориши право пригласи
досить буде свирі Котурса
іомни. Про українське Вас Мам
пригласили, боїмсь кобурини
домомини своим дітми. Як
свертими мого міста, що буде
ласка нашніи про слово дур
міні у Мурагу. Догли на свирі
ніби-но мініуменни обиди.
дани. Догано міним руге-
лао всім побудуванам. Мом
Котурса віам у Вас, аботася-
а, що передеєє іам ує.
С помагом го Вас)
мурки украинам і усмо
україніам Пондички
Свирі! Вам Кучугури-Кучеренка.

Мал. 3-4. Лист І. Кучугури-Кучеренка до Д. Яворницького, 30 березня 1914 р. (ДНІМ. Арх-16831)

Г.1 – Афіші й програми лекцій Д. Яворницького за участю кобзарів

Мал.1. Афіша лекції Д. Яворницького в м. Таганрозі, 20 січня 1908 р. (ДНІМ, КП-38784, Арх-796)

Мал. 2. Афіша кобзарського концерту в Катеринославі, 21 листопада 1911 р. (ДНІМ, КП-38784, Арх-796/97)

79

№ 1005.

Англійський Клуб.

Програма Концерту
УНРАНСЬКОГО
Літературно-Артистичного Товариства
„ПРОСВІТА“
21-го Ноября 1911 року.

I.
Лекція проф. Д. З. Яворницького
„УКРАЇНСЬКІ КОБЗАРИ, БАНДУРИСТИ ТА ЛІРНИКИ“.
Зміст лекції:
Історичні відомости про кобзу, бандуру та ліру. Кобзари, бандуристи та лірники в Запорозжі і на Україні і їх історична роль. Найвищий розвиток кобзарства. Кобзарський цех. Кобзарство в наш час. Звано-звісні кобзари: Крюковський, Вересай, Паркомєнко. Кобзари наших часів: Іван Кучеренко, Степан Пасюга, Григорій Кожушко. Іх репертуар.

II.
Іван Кучеренко:
1) Про трьох братів Азовських,
2) Буря на Чорному морі,
3) Про Саву Чалого.

Отепан Пасюга:
1) Плач невольників у турецькій неволі,
2) Три шляхи,
3) Побратався ясний сокіл.

Григорій Кожушко:
1) Ой не пьються пива й меду,
2) Про Байду,
3) Смерть козака у степу.

Після концерту
ТА І І І І І
Декорації зліп і кіосків художників: І. Г. Горболосова, Л. Ф. Машинцева, Н. С. Моргунца і В. Г. Шохина.
Початок у 8 год. веч.
Видовідка, розклад, А. І. Яворницького.
Печатня видавництва „Кобзарство“, Даржанин К. А. Авдугівська, Службачев С.

Мал. 3. Програма кобзарського концерту в Катеринославі, 21 листопада 1911 р. (ДНІМ, КП-38784, Арх-50155)

ПРОГРАММА
2-и ЛЕКЦІИ
Профессора
Э. М. Эвархицкого
25 Января 1909 г.

1-е отдѣленіе.
Внутренній строй запорожскаго войска.
Отличіе запорожя отъ германщины. Границы запорожскихъ владѣній. Территориальное дѣленіе запорожя на 10 паланокъ, или округовъ. Управленіе и жизнь въ паланкахъ. Центръ всей территории. Запорожская Сечь. Хортицкая Сечь. Причины переселенія Сечи съ одного мѣста на другое. Войсковое дѣленіе Сечи и администрація ея. Количество населенія во всемъ запорожьѣ и въ частности въ Сечи. Составъ запорожскаго войска и причины его военнаго могущества. Боевыя средства войска и его содержаніе. Школа и степенъ образованности въ Запорожьѣ.
Остатки старины запорожской, сохранившейся въ различныхъ мѣстахъ паланокъ и запорожскихъ Сечей въ видѣ храмовъ, церковной утвари, костюмовъ, оружія, намогильныхъ крестовъ, плитъ и т. п.

Лекція будетъ иллюстриров. туман. картинами.
ПЕРЕРЫВЪ 15 минутъ.

2-е отдѣленіе.
Кобзарь-свѣлецъ П. Ф. Ткаченко сыграетъ на кобзѣ и споетъ духовные псалмы, нѣсколько бытовыхъ пѣсенъ, „жартовливныхъ“ (игривыхъ) и запорож. маршъ.
Н. В. Денисовъ сыграетъ на цитрѣ: „Думка“.

Начало лекціи въ 8 час. вечера
Печатня дозволено. Павлоградъ, тип. В. Н. Шимковича.

Мал. 4. Програма лекції Д. Яворницького «О Запорожьѣ», 25 січня 1909 р. (ДНІМ, КП-38784, Арх-796/95)

Г.2 – Фотографії кобзарів

Мал. 1. (зліва направо): кобзарі С. Пасюга, І. Кучугура-Кучеренко, П. Гащенко, П. Дривченко біля Катеринославського історичного музею ім. О. Поля. Початок ХХ ст. (ДНІМ, КП-1009, Ф-5389).

Мал. 2. Харківський кобзар С. Пасюга, 18 листопада 1909 р.
Фото з архіву Д. Яворницького (ДНІМ, КП-32887, Ф-1439)

Мал. 3. С. Пасюга. м. Саки, 12 серпня 1911 р.
(ДНІМ, КП-32847, Ф-1399)

Об'єднання кобзарів і бандуристів Дніпропетровщини

Мал. 1. Учасники створення гурту кобзарів Дніпропетровщини при Меморіальному будинку-музеї Д. Яворницького. Дніпропетровськ, 10 квітня 1991 р.

I ряд (зліва направо): І. Скотаренко, Г. Ясинська, Т. Ясинський, Л. Коваль, С. Мацура, А. Перкова, Г. Півняк (редактор телебачення), Т. Баштаненко, М. Долгов (молодший), О. Піцик, В. Грищенко (депутат), вчителька СЗШ,

II ряд: проф. А. Фоменко, гості (мати з дочкою), М. Кирічко, гість, В. Мормель, М. Топчій, член РУХу, М. Долгов; сидять: В. Харченко, оператор телебачення.

Додаток № 1
до Положення про порядок легалізації
об'єднань громадян

Обласному відділу мистецтв
м. Дніпропетровськ,
пр-кт К. МАРКСА, 21

З А Я В А

Від Мацура Степан, 1922 р.н., м.Навлоград, вул. Пікторна, 5-25
Топчія Микола, 1925 р.н., м. Нікополь, пр-кт Леніна, 13-101,
тел. 2-54-31
Кириленко Віктор, 1930 р.н., с. Семенівка, Апостолівського р-ну,
Першотравенська с/Рада,

просимо зареєструвати нас, як Дніпропетровську спілку кобзарів,
діяльність якої поширюється на Дніпропетровську область *для*

Основна мета діяльності об'єднання - відродження та *потім розвиток*
кобзарів в справі духовного відродження української національної
музичної культури.

Постійно робочим Статутним органом є Голова осередку.

1. *Мацур* /С.Мацур/ - Голова осередку/
2. *Топчія* /М.Топчія/ - Заст.голови
3. *В.Кириленко* /В.Кириленко/ - секретар

05.03.1994 року

*Зареєстровано
у відділі мистецтв
6.03.94 р. 2 N-12-5/67
внесено в книгу
обліку*

Мал. 2. Заява С. Мацури, М. Топчія і В. Кириленка про реєстрацію Дніпропетровської спілки кобзарів, 1994 р.

Самодіяльна капела бандуристів ПК Ілліча Дніпропетровського заводу ім. Г. Петровського (керівник В. Т. Сидоренко). Дніпропетровськ, 1948–1949 рр. (фото з архіву М. Гвоздя)

Мал. 1. В. Т. Сидоренко (в центрі). В. Мерзленко (I-й зліва), М. Гвоздь (II-й зліва).

Мал. 2. В. Т. Сидоренко (в центрі). В. Мерзленко (3 ряд, I-й справа), М. Гвоздь (2 ряд, I-й зліва).

Мал. 3. М. Сарма-Соколовський. Новомосковськ.

Мал. 4. С. Лобко. Дніпродзержинськ, 1960-ті рр.

Мал. 5. П. Санжаровський. Дніпропетровськ, 1983–1984 рр.

Мал. 6. Ф. Циганенко. Дніпропетровськ, бл. 1970 р.

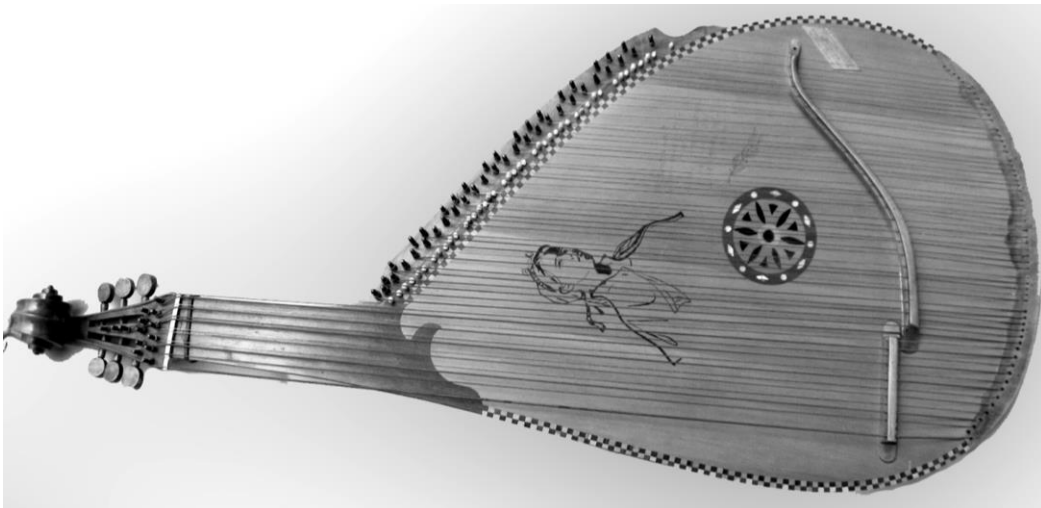
Колекція народних музичних інструментів
Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького

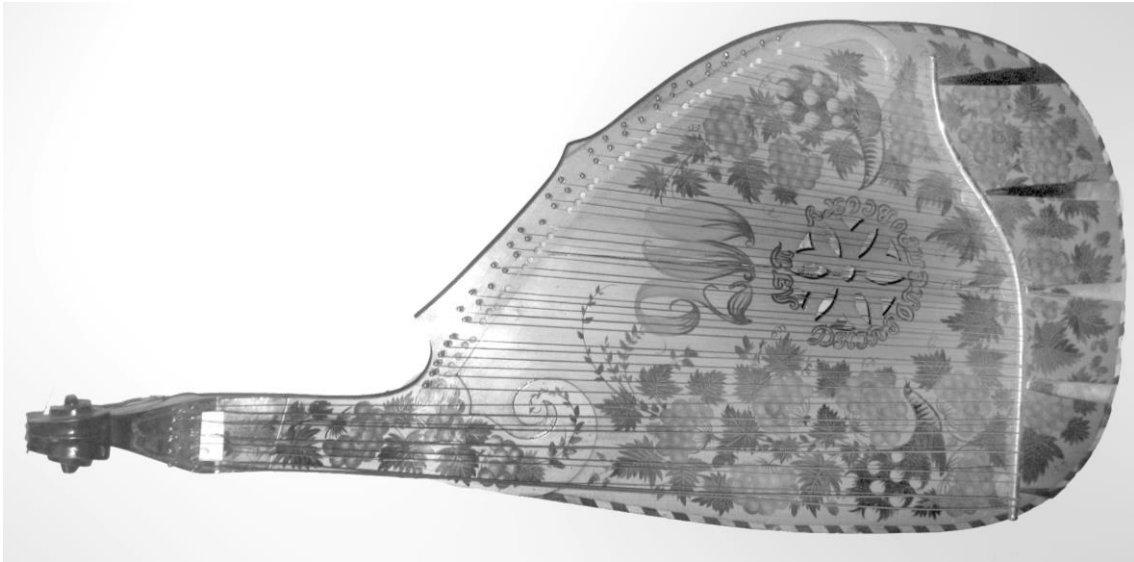
Мал. 3. Бандура О. Коваля, 1948 р.
ДНІМ (ЭГ-16)

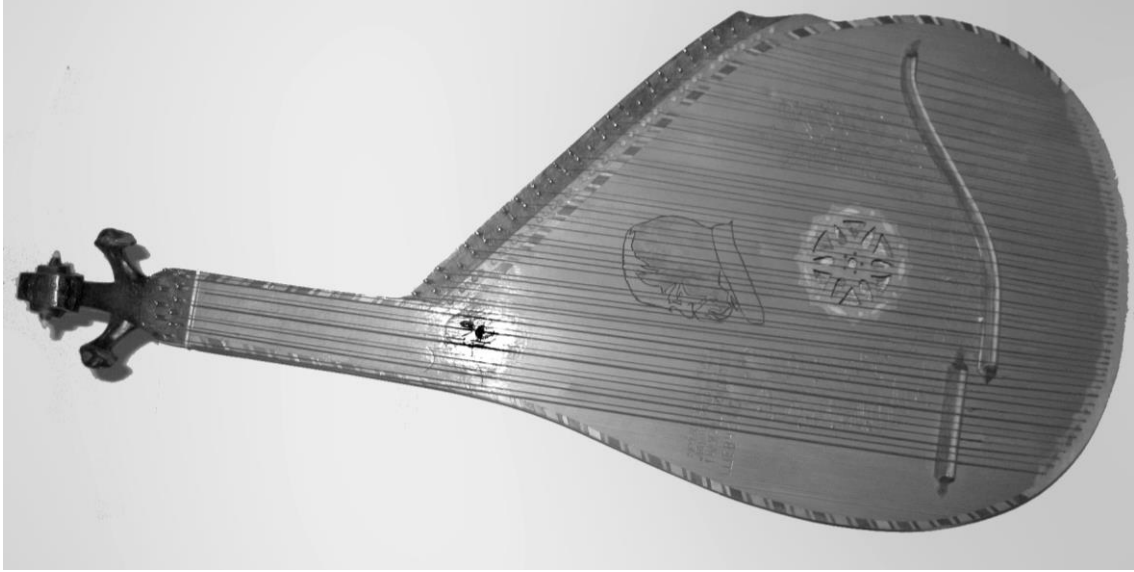
Мал. 2. Бандура О. Коваля,
сер. XX ст. ДНІМ (Б/н)

Мал. 1. Бандура О. Коваля, 1971 р.
Літературно-меморіальний музей Ле-
сі Українки (Київ)

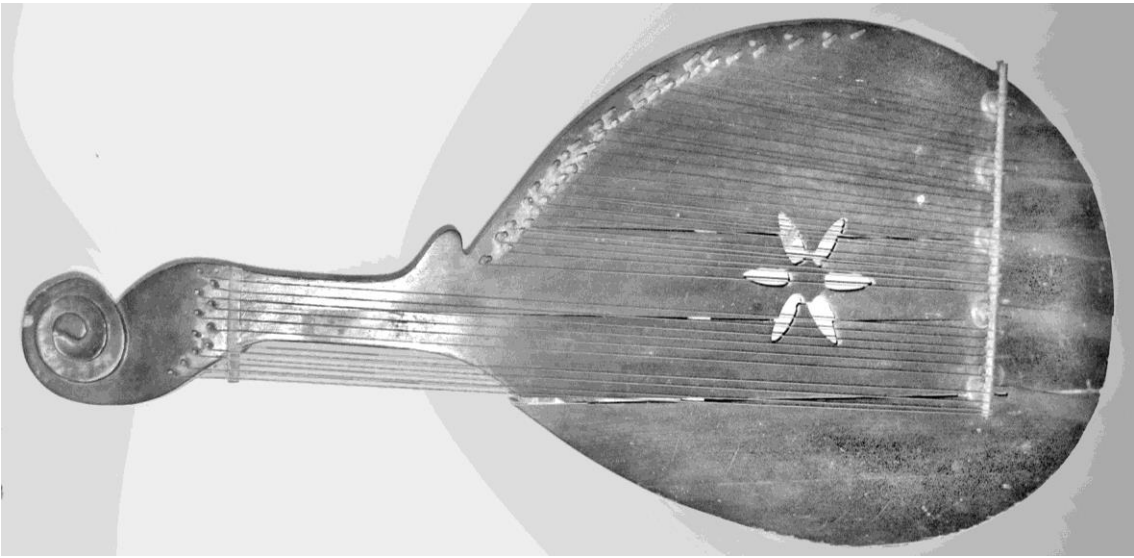
Мал. 4. Бандура О. Коваля та
О. Солодкого, 1976 р. ДНІМ (ЭТ-1305)

Мал. 5. Бандура О. Солодкого, 1974(1977?) р.
ДНІМ (Э-1306).

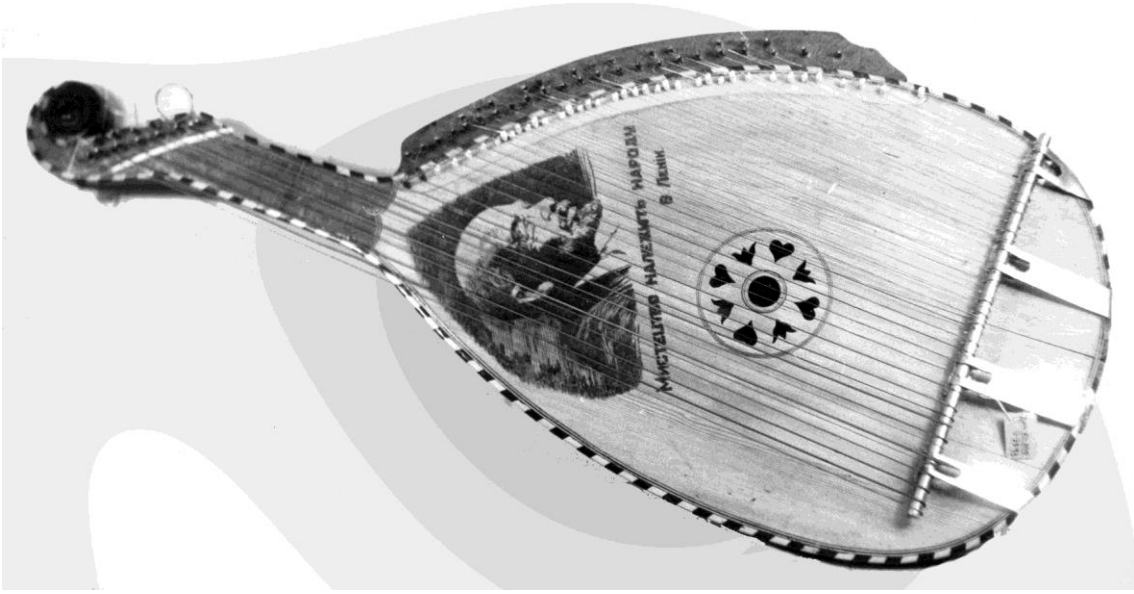
Мал. 6. Бандура О. Корнієвського, 1910 р.
ДНІМ (Э-3219)

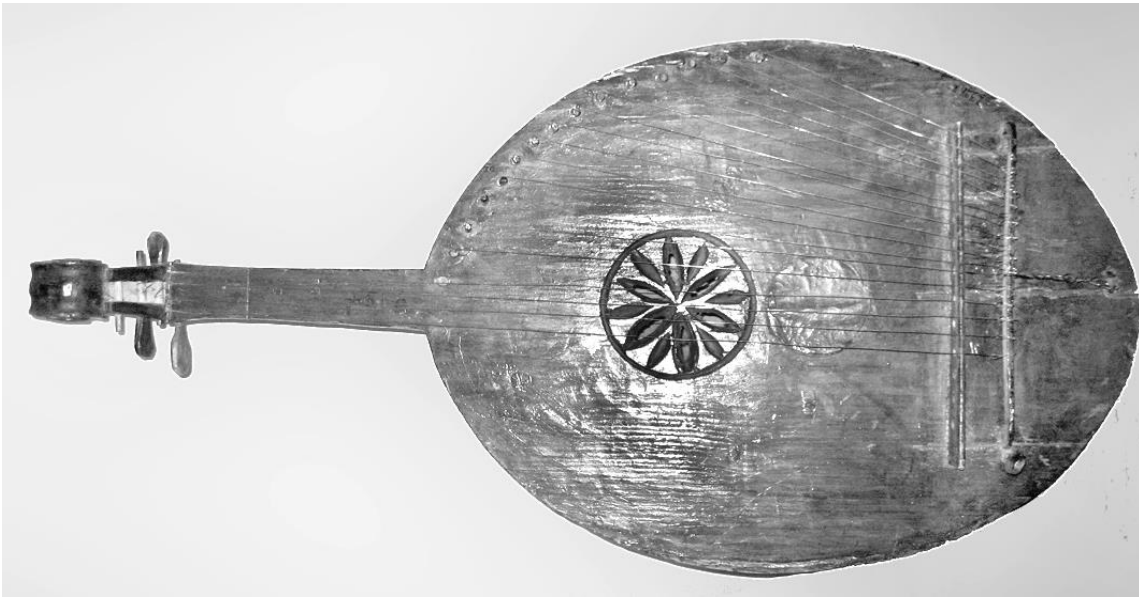
Мал. 7. Бандура О. Чернеця, 1928 р.
ДНІМ (ЭТ-4062)

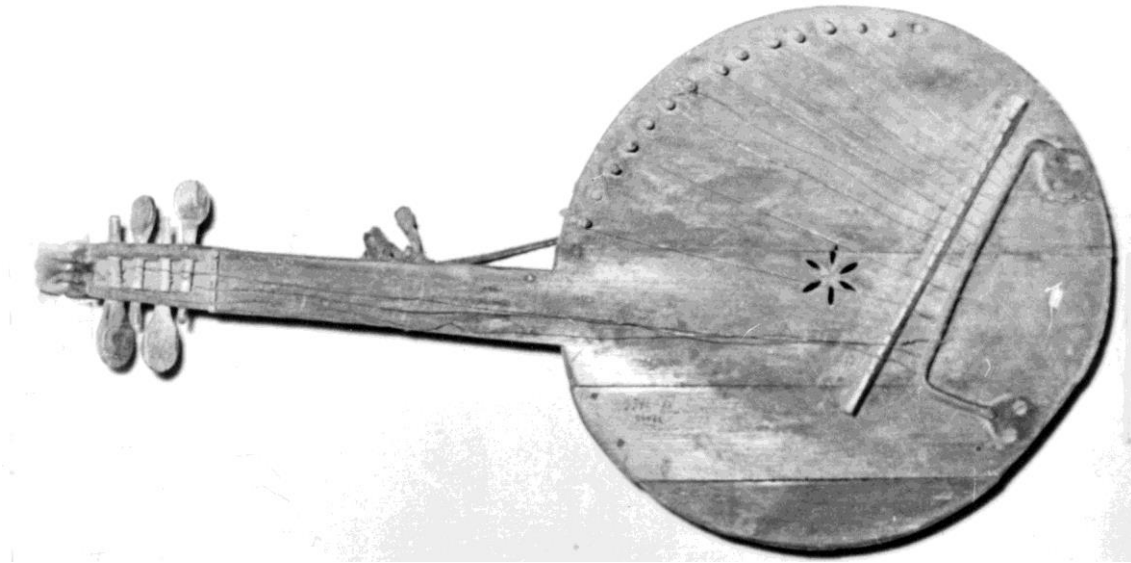
Мал. 8. Бандура А. Сіренка,
кін. XIX-поч. XX ст. ДНІМ (Э-3352).

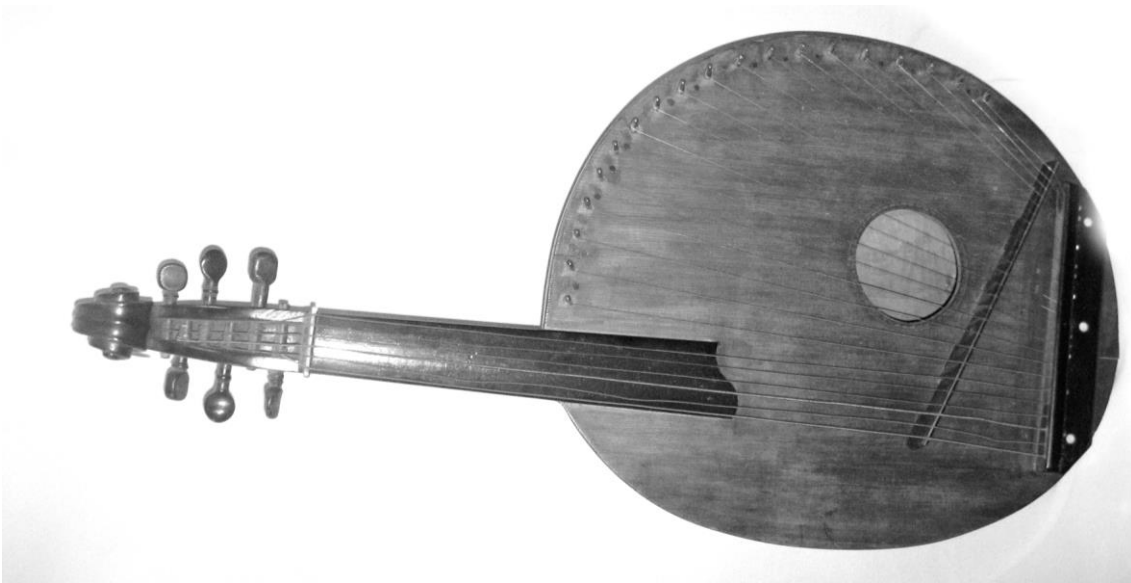
Мал. 9. Бандура Ф. Циганенка,
1971 р. ДНІМ (Э-3949)

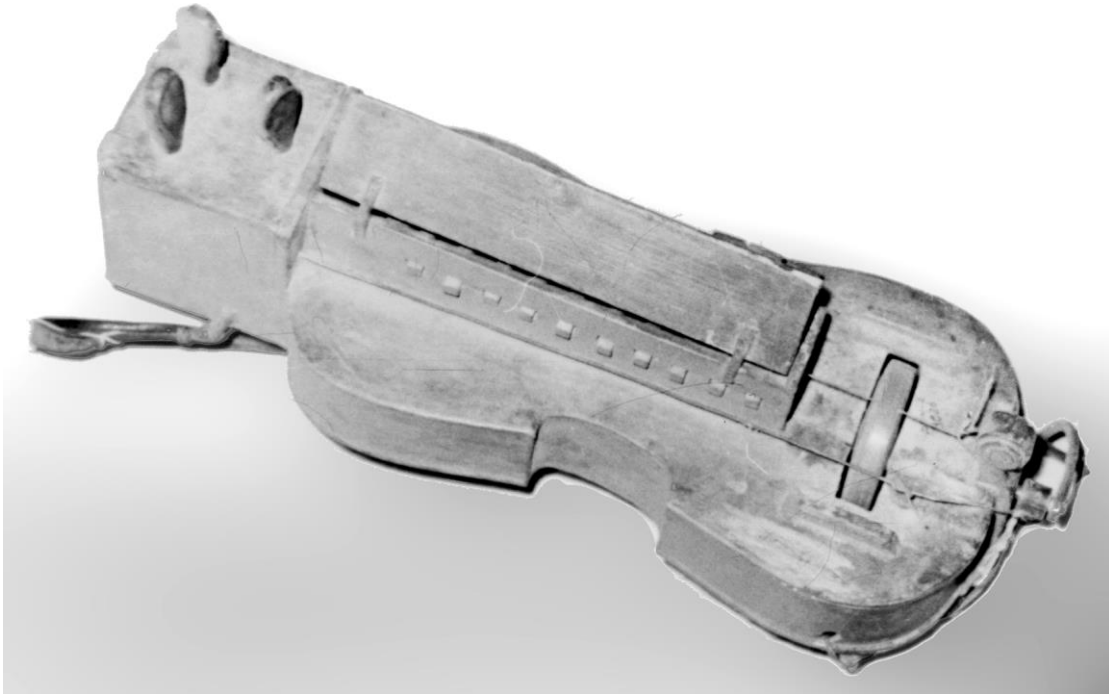
Мал. 12. Кобза поч. XX ст.
ДНІМ (Э-569)

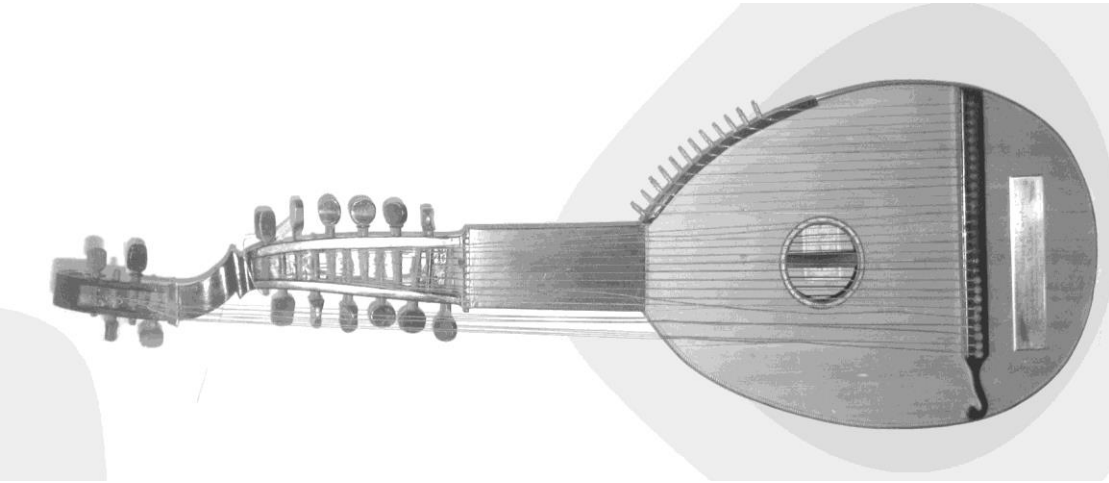
Мал. 11. Харківська кобза, XIX ст.
ДНІМ (Э-3027)

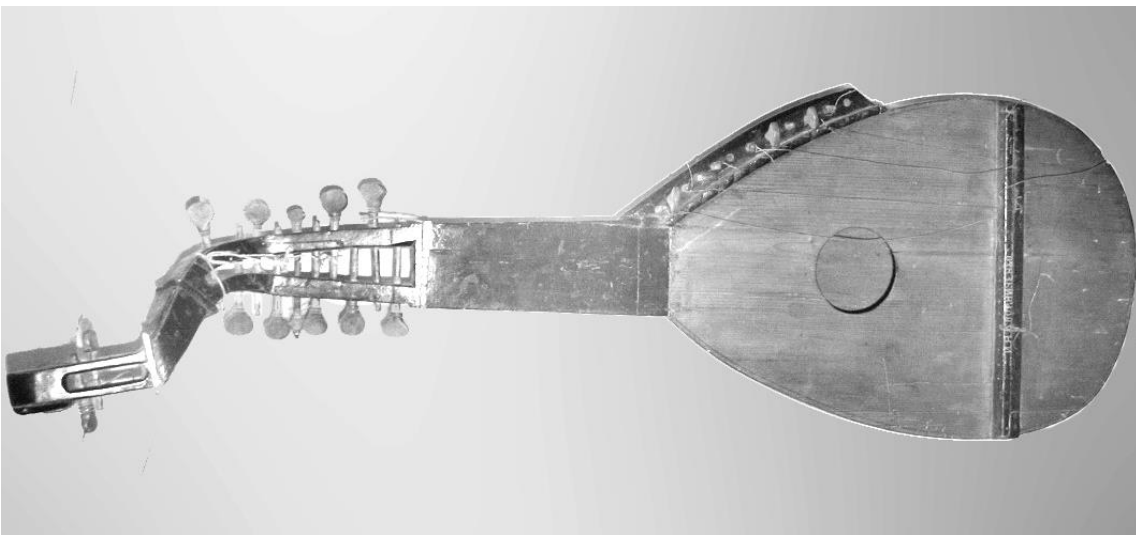
Мал. 10. Харківська кобза Ф. Циганенка,
1910(?) р. ДНІМ (И-4977)

Мал. 15. Колісна ліра, кінець XIX ст.
(ДНІМ, Е-3026, КН-52067)

Мал. 14. Торбан
К. Кривошій-Шевченка.
ДНІМ (Э-3036)

Мал. 13. Торбан І. Дворніченка,
1890-1900 рр. ДНІМ (Е-2700)

Мал. 16. Бандури П. Санжаровського. Фото 1984 р.

Мал. 17. Бандури С. Лобка (зліва), О. Коваля (в центрі).
Музей кобзарства (Переяслав-Хмельницький), 2008 р. Фото Т. Чернети

**Хронологія концертної діяльності, географія гастролей та відзнаки
дніпропетровського ансамблю бандуристів «Чарівниці»¹⁴⁶**

1956	заснування Л. С. Воріною ансамблю бандуристів в ДДМУ ім. М. Глінки
1965	виступ тріо ансамблю «Чарівниці» в Чехословаччині
	Всеукраїнський огляд учнів музичних училищ на найкраще виконання творів радянських композиторів (Колонна зала Київської державної філармонії ім. М. Лисенка)
1966	виступи в Ташкенті (Узбекистан)
1967	Республіканський фестиваль самодіяльних художніх колективів (Москва)
1969	концерти в містах Южно-Сахалінську, Корсакові, Холмську (о. Сахалін)
1970	Республіканський фестиваль-звіт майстрів мистецтв і художніх колективів Дніпропетровської області в Києві (срібна медаль)
1972	участь в акції «Тиждень українського мистецтва і літератури в Туркменії»
	творчий звіт художніх колективів Дніпропетровської області в Києві
1973	концерти в Саратовській області малим складом ансамблю
	лауреат Першого всесоюзного фестивалю художньої творчості (срібна медаль)
1974	гастролі в Саратовській області
	звання лауреата П'ятого традиційного фестивалю комсомольської пісні та поезії Жовтневого району м. Дніпропетровська
1975	премія ім. Г. Петровського
1976	виступи в містах Будапешті, Сомбатгею (Угорщина)
	лауреат республіканського туру Всесоюзного фестивалю самодіяльної творчості трудівників
	концерт до 70-річчя Л. Брежнєва в Кремлі (Москва) та подяка міністра культури СРСР
1977	концерти в Празі, Карлових Варах (Чехословаччина)
1978	ювілейний творчий вечір ансамблю «Чарівниці» у ПК студентів ДНУ
	участь у телепередачі «Шире круг» (Москва)
1979	концерти дніпропетровських і самоїловських «Чарівниць» у Дніпропетровську та Саратові з нагоди 325-річчя возз'єднання України з Росією
	участь у телепередачі «Шире круг» (Москва)
1981	виступ на Святі мистецтва в Саратовському академічному театрі опери та балету
	участь у телепередачі «Шире круг» (Москва)
1982	запис телепередачі про дніпропетровських та самоїловських «Чарівниць» на Дніпропетровському обласному радіо й телебаченні
	Дні української культури в Москві: виступи на Виставці досягнень народного господарства, Московському деревообробному комбінаті, в Будинку літераторів
1983	участь у мистецькій акції Музичного товариства з обміну творчими колективами – концерти в м. Петрозаводську (Карелія)
1984	участь тріо бандуристів у виставці художників Дніпропетровської області (Київ)
1985	гастролі малого складу ансамблю до Якутії

¹⁴⁶ У додатку подано тільки найважливіші концертні виступи колективу.

	участь у республіканському телефестивалі «Сонячні кларнети»
1986	виступ на Співочому полі в Полтаві
1988	концерт у Зоряному містечку до 70-річчя Збройних сил СРСР (Московська обл.)
	гастролі в Болгарії
1989	перемога у Республіканському конкурсі кобзарських колективів, присвяченому 175-річчю від дня народження Т. Шевченка (Канів)
	виступ тріо ансамблю в Зоряному містечку
1992	виступ на фестивалі мистецтв «Весна політехнічна» у Львові
1993	звання дипломанта та приз глядацьких симпатій на Першому міжнародному конкурсі бандуристів ім. Гната Хоткевича (Київ)
1994	участь у Всеукраїнському кобзарському фестивалі «Дзвени, бандуро, в козацькім краю», присвяченому 400-річчю від дня народження Б. Хмельницького і 50-річчю від дня заснування ООН
	концерти в Севастополі
1995	тріо бандуристів стало дипломантом Міжнародного конкурсу виконавців на народних інструментах (Хмельницький)
1998	лауреат (I премія) Міжнародного конкурсу виконавців на старовинних щипкових інструментах (Москва)
	участь в урочистостях із нагоди 100-річчя від заснування ДДМУ ім. М. Глінки
2001	концерти в Самойловському районі Саратовської області
	виступ в Національній музичній академії України (Київ)
2004	концерти в Національній музичній академії України, Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України до 190-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (Київ)
	Гран-прі фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!»
2005	творчий вечір «Чарівниць» у Дніпропетровському будинку органної та камерної музики
	концерт до 16-ї річниці виведення радянських військ з Афганістану
2006	виступи для офіційних делегацій Естонії, Казахстану
	участь у державній акції «Барвіста Україна» в Національному комплексі «Експоцентр України» (Київ)
	Гран-прі фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!»
2008	участь у Всеукраїнському літературно-мистецькому святі «В сім'ї вольній, новій», присвяченому Т. Шевченку (Дніпропетровськ)
	виступ на Міжнародному економічному форумі, присвяченому «Євро-2012» (Вроцлав, Польща)
	Гран-прі фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!»
2009	два концерти в Черкаській обласній філармонії до Дня Соборності України (22 січень)
	участь у Всеукраїнському конкурсі бандурного мистецтва ім. О. Вересая (перше місце в номінації «Академічні ансамблі бандуристів»)
	Звання лауреата Всеукраїнського конкурсу виконавців на народних інструментах ім. А. Онуфрієнка (Дрогобич)
2010	Гран-прі фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!»
2014	Лауреат I Всеукраїнського молодіжного фестивалю бандурного мистецтва «Пісня славить кобзаря» (Харків)
	Гран-прі фестивалю-конкурсу «Дзвени, бандуро!»

**Програма заключного концерту
Всеукраїнського кобзарського фестивалю
«Дзвени, бандуро, в козацькім краї»,
присвяченого 400-річчю від дня народження Б. Хмельницького
та 50-річчю утворення Організації Об'єднаних Націй
(29 травня 1994 року, Центральна площа Дніпропетровська)**

1. Галина Кажан (Луцьк) та Дмитрик із Львівщини;
2. Козацький танець у виконанні ансамблю «Віночок» (Олександрія Кіровоградської обл.).
3. Микола Будник (Київщина).
4. Михайло Хай (Київ).
5. Володимир Кушпет (Київ).
6. Михайло Коваль (Черкащина).
7. Фольклорно-етнографічний дитячий колектив с. Велимче (Волинь).
8. Василь Литвин (Київщина).
9. Тарас Компаніченко (Київ).
10. Юрій Баришовець (Тернопільщина).
11. Фольклорно-етнографічний дитячий колектив с. Велимче (Волинь).
12. Олесь Смик (Київ).
13. Микола Товкайло (Переяслав-Хмельницький).
14. Володимир Биков (Київщина).
15. Григорій Гриштопа (Одеса).
16. Фольклорно-етнографічний дитячий колектив с. Велимче (Волинь).
17. Тарас Лазуркевич (Львів).
18. Андрій Горняткевич (Канада).
19. Віктор Мішалов (Канада).
20. Козацький танець у виконанні дитячого ансамблю «Самоцвіти» (Кривий Ріг).
21. Василь Жданкін (Київ).
22. Наталя Бучель (Київ).
23. Іван Козаченко (Київ).
24. Валерій Харченко (Дніпропетровськ).
25. Зоя Слободян (Івано-Франківськ).
26. Олег Павлишин (Київ).
27. Валерій Ковтуненко (Дніпропетровськ).

28. Олександр Войтко (Вінниця).
29. Андрій Чернюк (Київ).
30. Іван Виснінський (Тернопіль).
31. Віктор Непомнящий (Тернопільська обл.).
32. Василь Жданкін (Київ).
33. Фольклорний колектив «Бунчук» (Запоріжжя).
34. Микола Литвин (Київ).
35. Остап Стахів (Львів).
36. «Хортицькі кобзарі» (Запоріжжя).
37. Дитячий ансамбль бандуристів «Писанка» (Самбір).
38. Остап Кіндрачук (Ялта).
39. Галина Топоровська (Рівне).
40. Тріо «Журавка» (Хотин).
41. Фольклорний колектив «Мальва» (Суми).
42. Тарас Лазуркевич (Львів).
43. Віктор Лісовол (Київ).
44. Тріо бандуристок «Роксолана».
45. Микола Мошик (Суми).
46. Володимир Єсіпок (Київ).
47. Капела бандуристок «Богуславка» (Богуслав).
48. Тарас Дороцький (Львів).
49. Микола Дейчаківський (США-Київ).
50. Ансамбль бандуристів «Чарівний спів» (Крим).
51. Володимир Горбатюк (Канів).
52. Тріо «Вербена» (Черкаси).
53. Тарас Силенко (Київ).
54. Квартет «Барвінок» (Крим).
55. Ярослав Черногуз (Київ).
56. «Краяни» (Кривий Ріг).
57. Юрій Задоя (Богуслав).
58. Тріо «Червона калина» (Львів).
59. Капела бандуристів «Кобзар» (Струсів).
60. Фольклорний колектив с. Підвисокого.

Наукове видання

Чернета Тетяна Олександрівна

**БАНДУРНЕ МИСТЕЦТВО ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ:
ВІД АМАТОРСТВА ДО АКАДЕМІЗМУ**

Монографія

Редагування
Комп'ютерне верстання
Фото обкладинки

Наталія Пуряєва
Оксана Бугайова
Сергій Селезньов

Підп. до друку 27.11.2017. Формат 60×84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15. Зам. 293. Наклад 300.

Видавець і виготівник

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.